

Παιδιά στο διαδίκτυο

Ανάλυση κινδύνων & Μέτρα προστασίας

Η Διπλωματική Εργασία
παρουσιάστηκε ενώπιον
του Διδακτικού Προσωπικού του
Πανεπιστημίου Αιγαίου

Σε Μερική Εκπλήρωση
των Απαιτήσεων για το Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης (ΜΔΕ) στα "Πληροφοριακά και
Επικοινωνιακά Συστήματα "

Των
Μαυρίκη Πάολα
Κουργιαλά Μαρία

Μάρτιος 2016

Η ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΩΝ ΕΓΚΡΙΝΕΙ

ΤΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΩΝ

Μαυρίκη Πάολα

Κουργιαλά Μαρία

ΚΑΡΥΔΑ ΜΑΡΙΑ, Επίκουρη Καθηγήτρια

Επιβλέπουσα

Τμήμα Μηχανικών Πληροφοριακών και

Επικοινωνιακών Συστημάτων

ΚΟΚΟΛΑΚΗΣ ΣΠΥΡΟΣ, Αναπληρωτής Καθηγητής

Μέλος

Τμήμα Μηχανικών Πληροφοριακών και

Επικοινωνιακών Συστημάτων

ΜΗΤΡΟΥ ΛΙΛΙΑΝ, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Μέλος

Τμήμα Μηχανικών Πληροφοριακών και

Επικοινωνιακών Συστημάτων

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΧΕΙΜΕΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ 2015-2016

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η αλματώδης αύξηση των τεχνολογικών επιτευγμάτων καθώς και η ευρέως διαδεδομένη αλλά και οικονομικά προσιτή ευρυζωνική πρόσβαση των νοικοκυριών στην κοινωνία της πληροφορίας, έχουν ως αποτέλεσμα τη συνεχώς αυξανόμενη πορεία του αριθμού των παιδιών που έχουν πρόσβαση στη χρήση του διαδικτύου και η οποία συνδέεται άμεσα με το δικαίωμα του παιδιού στην πληροφόρηση.

Τα ενήλικα μέλη των οικογενειών, κυρίως οι γονείς, οι οποίοι είναι οι φορείς των πρωτογενών επιδράσεων στην καθημερινή ζωή των παιδιών, είναι αυτοί που μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στον εντοπισμό καταστάσεων που ενδέχεται να θέτουν τα παιδιά σε κίνδυνο.

Μέσα από αυτό του το ρόλο, ο γονέας θα πρέπει να κατανοήσει πως το Διαδίκτυο, παρέχοντας παράλληλα στους νέους άφθονες πληροφορίες και πόρους, φέρει και πιθανούς κινδύνους με ενδεχόμενες σοβαρές βλαβερές συνέπειες όπως, το διαδικτυακό εκφοβισμό, την έκθεση σε πορνογραφικό υλικό, ή η αποκάλυψη προσωπικών πληροφοριών σε παιδόφιλους.

Στόχος μας, στην παρούσα εργασία, είναι να διερευνήσουμε και να αναλύσουμε τους πιθανούς κινδύνους στους οποίους εκτίθενται οι ανήλικοι κατά την ενασχόληση τους με την χρήση του διαδικτύου και να εξετάσουμε τα μέτρα προστασίας, τα οποία μπορούν να εφαρμόσουν οι γονείς απέναντι στις διαδικτυακές αυτές απειλές.

Η ανάλυση των διαδικτυακών κινδύνων, διεξάγεται με συγκεκριμένο ηλικιακό διαχωρισμό των ανηλίκων σε δύο ομάδες: παιδιά (0 έως 11+ ετών) και εφήβους (-12 έως 18 ετών) με αναφορά στον ρόλο που μπορούν να παίξουν ως παρατηρητές, συμμετέχοντες ή δρώντες, σε κάθε είδος δυνητικά επικίνδυνης κατάστασης, την οποία μπορούν να συναντήσουν κατά την ενασχόλησή τους με το διαδίκτυο.

Με την κατανόηση των παραγόντων επικινδυνότητας, ώστε να αναπτύξουν αποτελεσματικές εγγυήσεις, οι γονείς μπορούν να βοηθήσουν ώστε η διαδικτυακή αυτή πρόκληση να είναι για τα παιδιά μια εμπειρία ευχάριστη, εκπαιδευτική και ασφαλής.

Λέξεις κλειδιά: διαδικτυακοί κίνδυνοι, βλαβερές συνέπειες, ανήλικοι, μέτρα προστασίας, γονική διαμεσολάβηση

ABSTRACT

Department of Information and Communication Systems Engineering

UNIVERSITY OF THE AEGEAN

2016

The rapid increase of the technological achievements as well as the financially affordable broadband household access to the information society have resulted in a constant increase of the number of children who have access to the use of the internet, a fact which is directly connected with the children's right to information.

Parental supervision and co-viewing is a key factor in protecting against risk behaviors in minors. Through this role, the parent should realize that uncontrolled Internet use may place minors in situations, such as cyberbullying, inadvertent exposure to pornography and even disclosure of personal information to sexual offenders/predators.

Our aim in the current paper is to investigate and analyze the possible risks to which minors are exposed while engaging in the use of the internet and examine the protective measures which the parents can apply against those internet threats.

The investigation of the internet risks is being conducted under a specific age grading of the minors in two groups: children (0 to 11+ years old) and teenagers (-12 to 18 years old) with reference to the role they can play as observers, participants or actors in each type of a potential dangerous situation which they might encounter while using the internet.

By realizing the risk factors and therefore developing effective parental strategies for mediating their children's media activities, parents can help so that this internet challenge will be a pleasant, educational and safe experience for the children.

Keywords: online risk, harm, minors, protection measures, parental mediation

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της διπλωματικής μας εργασίας, θα θέλαμε να εκφράσουμε από κοινού τις ευχαριστίες μας στην επιβλέπουσα επίκουρη Καθηγήτρια του Τμήματος Μηχανικών και Πληροφοριακών συστημάτων του Πανεπιστημίου Αιγαίου, κ. Καρύδα Μαρία, για την καθοδήγηση, την πολύτιμη βοήθεια και τις καίριες επισημάνσεις της, καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της παρούσας εργασίας.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω στην κ. Δούμα Αναστασία για τις πολύτιμες επιστημονικές συμβουλές και τη γενικότερη βοήθεια που απλόχερα μου παρείχε κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου.

Επίσης, ευχαριστώ τον κ. Μανώλη Μαραγκουδάκη και τον κ. Μάριο Αναγνωστόπουλο για τις πολύτιμες συμβουλές τους.

Τέλος, ευχαριστώ στον σύζυγό μου Εμμανουήλ Μαυρική για την υποστήριξη, την υπομονή και την συμπαράστασή του.

Πάολα Μαυρική

Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω τον σύζυγό μου Μανώλη Μαραγκουδάκη για την επιστημονική αρωγή, την αμέριστη συμπαράσταση, την υπομονή και την αδιάκοπη ενθάρρυνση καθ' όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου.

Στη Στέλλα...

για την κατανόηση και την υπομονή της.

Μαρία Κουργιαλά

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 - ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
1.1 Σκοπός της Εργασίας.....	1
1.2 Συνεισφορά της εργασίας.....	1
1.3 Συμπεράσματα.....	2
1.4 Οργανωτική Δομή της Εργασίας.....	3
1.5 Διασαφήνιση βασικών εννοιών.....	4
1.5.1 Το διαδίκτυο σε σχέση με την κοινωνική και ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη των σημερινών ανηλίκων.....	4
1.5.2 Παιδική ηλικία και εφηβεία, σε σχέση με την ανάγκη προστασίας στα περιβάλλοντα των Μέσων.....	6
1.5.2.1 Παιδική ηλικία σε σχέση με την ανάγκη προστασίας στα περιβάλλοντα των Μέσων.....	7
1.5.2.2 Εφηβική ηλικία σε σχέση με την ανάγκη προστασίας στα περιβάλλοντα των Μέσων.....	8
1.5.3 Διαδικτυακοί κίνδυνοι και ανήλικοι.....	9
1.5.4 Μέτρα προστασίας των ανηλίκων στο διαδίκτυο.....	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 - ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΚΑΙ ΟΦΕΛΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΧΡΗΣΗ ΚΑΙ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ.....	14
2.1 Εισαγωγή.....	14
2.2 Χρήση και δραστηριότητες των ανηλίκων στο διαδίκτυο.....	14
2.2.1 Χρήση και δραστηριότητες των παιδιών (0 έως 11+ ετών) στο διαδίκτυο.....	15
2.2.1.1 Χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά.....	15
2.2.1.2 Διαδικτυακές δραστηριότητες των παιδιών.....	21
2.2.2 Χρήση και δραστηριότητες των εφήβων (-12 έως 18 ετών) στο διαδίκτυο.....	24
2.2.2.1 Χρήση του διαδικτύου από τους εφήβους.....	24
2.2.2.2 Διαδικτυακές δραστηριότητες των εφήβων.....	30
2.2.3 Σύγκριση παιδιών και εφήβων στην χρήση και τις δραστηριότητές τους στο διαδίκτυο	33
2.3 Ταξινόμηση των ευκαιριών.....	35
2.4 Συμπεράσματα.....	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 - ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΩΝ ΚΙΝΔΥΝΩΝ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΑΝΗΛΙΚΟΥΣ.....	40
3.1 Εισαγωγή.....	40
3.2 Διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου (content risks).....	41
3.2.1 Διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου σε σχέση με το εμπόριο.....	42
3.2.1.1 Παιδιά και διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου σε σχέση με το εμπόριο.....	44

3.2.1.2 Έφηβοι και διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου σε σχέση με το εμπόριο.....	48
3.2.2 Διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου σε σχέση με την επιθετικότητα.....	50
3.2.2.1 Παιδιά και διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου σε σχέση με την επιθετικότητα .	51
3.2.2.2 Έφηβοι και διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου σε σχέση με την επιθετικότητα	53
3.2.3 Διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου σχετικοί με την σεξουαλικότητα.....	55
3.2.3.1 Παιδιά και έκθεση σε πορνογραφικό περιεχόμενο.....	57
3.2.3.2 Έκθεση των εφήβων σε πορνογραφικό περιεχόμενο	59
3.2.4 Διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου σε σχέση με αξίες.....	62
3.2.4.2 Διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου σχετικά με διατροφικές διαταραχές.....	65
3.3 Διαδικτυακοί κίνδυνοι επαφής (contact risks)	67
3.3.1 Απειλές εναντίον της ιδιωτικότητας.....	67
3.3.1.1 Απειλές εναντίον της ιδιωτικότητας των παιδιών	68
3.3.1.2 Απειλές εναντίον της ιδιωτικότητας των εφήβων	70
3.3.2 Διαδικτυακός εκφοβισμός. Ο ανήλικος σε ρόλο θύματος.....	72
3.3.2.1 Παιδιά θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού	73
3.3.2.2 Έφηβοι θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού.....	75
3.3.3 Διαδικτυακοί κίνδυνοι επαφής σε σχέση με την σεξουαλικότητα	79
3.3.3.1 Παιδιά και κίνδυνοι επαφής σε σχέση με την σεξουαλικότητα	80
3.3.3.2 Έφηβοι και κίνδυνοι επαφής σε σχέση με την σεξουαλικότητα	81
3.3.4 Διαδικτυακοί κίνδυνοι επαφής σχετικοί με αξίες.....	83
3.3.4.1 Διαδικτυακοί κίνδυνοι προτροπής ανηλίκων σε αυτοτραυματισμούς	84
3.3.4.2 Διαδικτυακοί κίνδυνοι προτροπής ανηλίκων σε αυτοκτονία	86
3.3.4.3 Διαδικτυακοί κίνδυνοι πρόκλησης ή ενίσχυσης διαταραχών πρόσληψης τροφής.	88
3.3.4.4 Διαδικτυακοί κίνδυνοι προσηλυτισμού και ριζοσπαστικοποίησης ανηλίκων.....	91
3.4 Διαδικτυακοί κίνδυνοι με το παιδί σε ρόλο θύτη ή παραβάτη (conduct risks)	93
3.4.1 Παράνομη λήψη υλικού από τους ανηλίκους.....	93
3.4.2 Οι ανήλικοι και ο διαδικτυακός τζόγος.....	95
3.4.2.1 Πρώτη γνωριμία των παιδιών με τον διαδικτυακό τζόγο.....	96
3.4.2.2 Έφηβοι και διαδικτυακός τζόγος.....	97
3.4.3 Οι ανήλικοι σε ρόλο θύτη διαδικτυακού εκφοβισμού.....	99
3.4.3.1 Παιδιά θύτες διαδικτυακού εκφοβισμού	100
3.4.3.2 Έφηβοι θύτες διαδικτυακού εκφοβισμού	101
3.4.4 Κίνδυνοι δραστηριότητας σχετικοί με σεξουαλικότητα.....	103
3.4.4.1 Ανταλλαγή σεξουαλικών μηνυμάτων (Sexting).....	103
3.4.4.2 Προέφηβοι και ανταλλαγή σεξουαλικών μηνυμάτων	104
3.4.4.3 Έφηβοι και ανταλλαγή σεξουαλικών μηνυμάτων.....	105
3.4.5 Διαδικτυακοί κίνδυνοι δραστηριότητας σε σχέση με αξίες.....	107

3.4.5.1 Διαδικτυακοί κίνδυνοι σχετικά με διατροφικές διαταραχές.....	107
3.4.5.2 Διαδικτυακοί κίνδυνοι σχετικά με μίσος.....	108
3.5 Συμπεριφορά Εξάρτησης από το Διαδίκτυο (ΣΕΔ).....	108
3.5.1 Παιδιά και Συμπεριφορά Εξάρτησης από το Διαδίκτυο (Σ.Ε.Δ).....	109
3.5.2 Έφηβοι και Συμπεριφορά Εξάρτησης από το Διαδίκτυο	110
3.5.3 Παράγοντες που σχετίζονται με τις πιθανότητες εμφάνισης της διαδικτυακής εξάρτησης.....	111
3.6 Βλαβερές συνέπειες των διαδικτυακών κινδύνων για τους ανήλικους.....	116
3.7 Συμπεράσματα.....	118
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 - ΜΕΤΡΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ.....	120
4.1 Εισαγωγή.....	120
4.2 Γονική διαμεσολάβηση	121
4.2.1 Παράγοντες σχετικοί με τους τρόπους διαμεσολάβησης των γονέων.....	122
4.2.2 Παιδιά και γονική διαμεσολάβηση.....	124
4.2.3 Έφηβοι και γονική διαμεσολάβηση.....	126
4.2.4 Οπτική γωνία παιδιών και γονέων σε ζητήματα διαδικτύου.....	130
4.2.5 Αποτελεσματικότητα της γονικής διαμεσολάβησης	134
4.2.6 Πηγές ευαισθητοποίησης παιδιών και γονέων σε θέματα ασφάλειας.....	137
4.3 Τεχνικά μέσα προστασίας	141
4.3.1 Τεχνολογίες φιλτραρίσματος.....	141
4.3.1.1 Αποτελεσματικότητα των τεχνολογιών φιλτραρίσματος	142
4.3.2 Λογισμικά Γονικού Ελέγχου	143
4.3.2.1 Λογισμικά γονικού ελέγχου σε υπολογιστές.....	143
4.3.2.2 Λογισμικά γονικού ελέγχου σε κινητές ψηφιακές συσκευές	145
4.3.2.3 Άλλες τεχνολογίες προστασίας παιδιών.....	147
4.3.2.4 Αποτελεσματικότητα του λογισμικού γονικού ελέγχου.....	148
4.4 Ζητήματα αυτοπροστασίας	148
4.4.1 Στρατηγικές αυτοπροστασίας των ανηλίκων	150
4.4.2 Ευάλωτες ομάδες.....	153
4.4.3 Ενδυνάμωση των ανηλίκων και ενίσχυση της ανθεκτικότητας τους	155
4.5 Νομικό πλαίσιο. Πρόληψη & Καταστολή.....	156
4.5.1 Ηλεκτρονικό έγκλημα	157
4.5.2 Διεθνείς Συμβάσεις, Συνθήκες, Αποφάσεις και Οδηγίες της ΕΕ	157
4.5.3 Ελληνική νομοθεσία.....	159
4.6 Συμπεράσματα.....	162
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	163
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ	172

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Ταξινόμηση διαδικτυακών κινδύνων (Hasebrink, Livingstone and Haddon, 2008, in Staksrud and Livingstone, 2010).....	11
Πίνακας 2: Χρήση του διαδικτύου από παιδιά 5 έως 11 ετών	16
Πίνακας 3: Χρήση του διαδικτύου από παιδιά 0 έως 6 ετών	18
Πίνακας 4: Ερευνητικά δεδομένα σε σχέση με την χρησιμοποίηση συσκευών με οθόνες αφής από τα παιδιά.....	19
Πίνακας 5: Δραστηριότητες των παιδιών στα περιβάλλοντα των Μέσων.....	22
Πίνακας 6: Χρήση και δραστηριότητες των παιδιών στο διαδίκτυο. Συμπεράσματα	24
Πίνακας 7: Ποσοστά εφήβων που έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο	25
Πίνακας 8: Δραστηριότητες των ευρωπαίων εφήβων στο διαδίκτυο (Livingstone et al., 2011) ...	30
Πίνακας 9: Χρήση και δραστηριότητες των εφήβων στο διαδίκτυο. Συμπεράσματα.....	32
Πίνακας 10: Χρήση και δραστηριότητες παιδιών και εφήβων. Ομοιότητες.....	35
Πίνακας 11: Χρήση και δραστηριότητες παιδιών και εφήβων. Διαφορές.....	35
Πίνακας 12: Ταξινόμηση ευκαιριών στο διαδίκτυο από το «EU kids online»	36
Πίνακας 13: Κίνδυνοι περιεχομένου που αντιμετωπίζουν τα παιδιά σε σχέση με το εμπόριο. Συμπεράσματα.....	48
Πίνακας 14: Κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν οι έφηβοι σε σχέση με το εμπόριο. Συμπεράσματα ..	50
Πίνακας 15: Σχόλια παιδιών για βίαιο ή επιθετικό περιεχόμενο, στο διαδίκτυο (απαντώντας στην ερώτηση τι σε ενοχλεί στο διαδίκτυο;) (Livingstone et al., 2013).	51
Πίνακας 16: Κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν τα σε σχέση με επιθετικότητα. Συμπεράσματα	53
Πίνακας 17: Κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν οι έφηβοι σε σχέση με την επιθετικότητα. Συμπεράσματα.....	55
Πίνακας 18: Κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν τα παιδιά σε σχέση με τη σεξουαλικότητα. Συμπεράσματα.....	59
Πίνακας 19: Κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν οι έφηβοι σε σχέση με τη σεξουαλικότητα. Συμπεράσματα.....	62
Πίνακας 20: Κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν οι ανήλικοι σχετικά με αξίες. Συμπεράσματα	65
Πίνακας 21: Κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν οι έφηβοι σχετικά με τις διατροφικές διαταραχές. Συμπεράσματα.....	66
Πίνακας 22: Απειλές εναντίον της ιδιωτικότητας των παιδιών. Συμπεράσματα	70
Πίνακας 23: Απειλές εναντίον της ιδιωτικότητας των εφήβων. Συμπεράσματα	72
Πίνακας 24: Παιδιά θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού. Συμπεράσματα	75
Πίνακας 25: Έφηβοι θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού. Συμπεράσματα	78
Πίνακας 26: Παιδιά και κίνδυνοι επαφής σε σχέση με την σεξουαλικότητα. Συμπεράσματα.....	81
Πίνακας 27: Έφηβοι και κίνδυνοι επαφής σχετικοί με σεξουαλικότητα. Συμπεράσματα	83

Πίνακας 28: Διαδικτυακοί κίνδυνοι προτροπής σε αυτοτραυματισμούς. Συμπεράσματα.....	86
Πίνακας 29: Διαδικτυακοί κίνδυνοι προτροπής σε αυτοκτονία. Συμπεράσματα.....	88
Πίνακας 30: Διαδικτυακοί κίνδυνοι πρόκλησης ή ενίσχυσης διαταραχών πρόσληψης τροφής. Συμπεράσματα.....	91
Πίνακας 31: Κίνδυνοι προσηλύτισης και ριζοσπαστικοποίησης. Συμπεράσματα.....	93
Πίνακας 32: Ανήλικοι και παράνομη λήψη υλικού στο διαδίκτυο. Συμπεράσματα.....	95
Πίνακας 33: Παιδιά και διαδικτυακός τζόγος. Συμπεράσματα.....	97
Πίνακας 34: Έφηβοι και διαδικτυακός τζόγος. Συμπεράσματα.....	99
Πίνακας 35: Παιδιά θύτες εκφοβισμού στο διαδίκτυο. Συμπεράσματα.....	101
Πίνακας 36: Έφηβοι θύτες εκφοβισμού στο διαδίκτυο. Συμπεράσματα.....	103
Πίνακας 37: Παιδιά και sexting. Συμπεράσματα.....	104
Πίνακας 38: Έφηβοι και sexting. Συμπεράσματα.....	107
Πίνακας 39: Ευρήματα στην Ευρώπη σχετικά με την εξάρτηση και τα κοινωνικά δίκτυα, (Τσίτσικα et al., 2012).....	113
Πίνακας 40: Ευρήματα στην Ευρώπη σχετικά με την εξάρτηση και τα τυχερά παιχνίδια, (Τσίτσικα et al., 2012).....	113
Πίνακας 41: Ευρήματα στην Ευρώπη σχετικά με την Εξάρτηση και τα ηλεκτρονικά / διαδικτυακά παιχνίδια., (Τσίτσικα et al., 2012).....	113
Πίνακας 42: Συμπεριφορά διαδικτυακής εξάρτησης. Συμπεράσματα.....	115
Πίνακας 43: Παιδιά και γονική διαμεσολάβηση. Συμπεράσματα.....	126
Πίνακας 44: Είδη γονικής διαμεσολάβησης τα οποία εφαρμόζουν οι γονείς στην Ευρώπη (Duerager and Livingstone, 2012).....	127
Πίνακας 45: Έφηβοι και γονική διαμεσολάβηση. Συμπεράσματα.....	130
Πίνακας 46: Διαφορές μεταξύ των παιδιών και των γονέων σε θέματα διαδικτύου.....	134
Πίνακας 47: Αποτελεσματικότητα της γονικής διαμεσολάβησης. Συμπεράσματα.....	137
Πίνακας 48: Πηγές πληροφοριών σε θέματα ασφάλειας τις οποίες χρησιμοποιούν τα παιδιά, (Livingstone et al., 2011).....	138
Πίνακας 49: Πηγές πληροφοριών σε θέματα ασφάλειας τις οποίες χρησιμοποιούν οι γονείς, (Livingstone et al., 2011).....	139
Πίνακας 50: Πηγές ευαισθητοποίησης παιδιών και γονέων σε θέματα ασφάλειας. Συμπεράσματα	141
Πίνακας 51: Στρατηγικές αυτοπροστασίας ανηλίκων.....	153
Πίνακας 52: Ευάλωτες ομάδες. Συμπεράσματα.....	155

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1: Οργανωτική δομή της εργασίας.....	4
Εικόνα 2: Στάδια ανάπτυξης (Frohlich, 2005 in Kron and Σοφός, 2009).....	7
Εικόνα 3: Στρατηγικό πλαίσιο για την προστασία των ανηλίκων στο διαδίκτυο, (UNICEF, 2010)	12
Εικόνα 4: Σημαντικοί φορείς κοινωνικής διαμεσολάβησης.....	13
Εικόνα 5: Συσχέτιση κινδύνων και ευκαιριών με την χρήση και τις δραστηριότητες των ανηλίκων στο διαδίκτυο.....	15
Εικόνα 6: Πλήθος ερευνών στην Ευρώπη (Olafsson et al, 2013 in Donell Holloway et al, 2013)	16
Εικόνα 7: Ποσοστά των νοικοκυριών με πρόσβαση στο διαδίκτυο στην Ελλάδα (http://www.statista).....	17
Εικόνα 8: Ποσοστά παιδιών που διαθέτουν συσκευή tablet στο UK (Ofcom, 2014).....	19
Εικόνα 9: Ποσοστά παιδιών τα οποία συνδέονται στο διαδίκτυο στο δωμάτιο τους (Livingstone et al, 2014).....	20
Εικόνα 10: Χρόνος αφιερωμένος στο διαδίκτυο (http://www.statista.com).....	21
Εικόνα 11: Νοικοκυριά στην Ελλάδα με σύνδεση στο διαδίκτυο (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2012).....	26
Εικόνα 12: Χρήση διαδικτύου από το σπίτι (Livingstone and Haddon, 2011).....	27
Εικόνα 13: Χρήση της κινητής τεχνολογίας στην Ευρώπη (Green et al., 2014).....	28
Εικόνα 14: Συχνότητα χρήσης του διαδικτύου από εφήβους στην Ευρώπη (Green et al., 2014)..	29
Εικόνα 15: Μέσος όρος του χρόνου (σε λεπτά) που αφιερώνουν οι έφηβοι στο διαδίκτυο καθημερινά (Green et al., 2014).....	29
Εικόνα 16: Δραστηριότητες (11 έως 18 ετών), (Ofcom, 2014).....	34
Εικόνα 17: Διαδικτυακοί κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν οι ανήλικοι.....	41
Εικόνα 18: Αποσπάσματα από βίντεο της νέας τάσης των κοινωνικών μέσων με ετικέτα #FightCompilations.....	54
Εικόνα 19: Τρόποι επαφής ανηλίκων με σκηνές σεξουαλικού περιεχομένου (Mascheroni and Ólafsson, 2014).	56
Εικόνα 20: Έκθεση των εφήβων σε διαδικτυακές εικόνες πορνογραφικού περιεχομένου.....	61
Εικόνα 21: Έκθεση εφήβων σε μηνύματα μίσους (Livingstone et al., 2012).....	64
Εικόνα 22: Συμμετοχή των νέων στον διαδικτυακό τζόγο (Annenberg Pulic Policy Center).....	98
Εικόνα 23: Ποσοστά αυτοαναφορών θυτών ηλεκτρονικού εκφοβισμού από μαθητές πρωτοβάθμιας (Τουλούπης και Αθανασιάδου, 2014).	100
Εικόνα 24: Δυσλειτουργική Διαδικτυακή Συμπεριφορά (Τσίτσικα et al., (2012).....	111
Εικόνα 25: Ποσοστά εφήβων με Διαδικτυακή Συμπεριφορά Εξάρτησης ανά χώρα (Τσίτσικα et al., 2012).....	111

Εικόνα 26: Ποσοστά εφήβων που αφιερώνουν υπερβολικό χρόνο σε ηλεκτρονικές συσκευές με οθόνη, ανά διάρκεια και είδος ενασχόλησης, στο σύνολο και ανά ηλικία (ΕΠΨΥ, 2014).....	112
Εικόνα 27: Ποσοστά εφήβων 15 ετών με προβλήματα από τη χρήση του διαδικτύου στο σύνολο και ανά φύλο (ΕΠΨΥ, 2014).....	114
Εικόνα 28: Βλαβερές συνέπειες	117
Εικόνα 29:Γενικό πλαίσιο αντιμετώπισης των κινδύνων.....	120
Εικόνα 30: Αποτελέσματα έρευνας των Helsper et al. (2013), στην Ευρώπη	128
Εικόνα 31: Πρακτικές γονικής διαμεσολάβησης στην Ευρώπη, (Helsper et al., 2013).....	129
Εικόνα 32: Διαφορετικές αντιλήψεις παιδιών και γονέων σε σχέση με τις δραστηριότητες των παιδιών στο διαδίκτυο, (Livingstone and Bober, 2004).....	131
Εικόνα 33: Διαφορετικές αντιλήψεις παιδιών και γονέων σε σχέση με τους κανόνες που επιβάλλουν οι γονείς, (Livingstone and Bober, 2004)	132
Εικόνα 34: Αντιλήψεις γονέων και παιδιών σε σχέση με την χρησιμότητα των πρακτικών διαμεσολάβησης, (Livingstone et al., 2011).....	135
Εικόνα 35: Πραγματικές και επιθυμητές πηγές ενημέρωσης των γονέων (Livingstone et al., 2011)	140
Εικόνα 36: Ωράριο επιτρεπόμενης χρήσης (Windows 7)	143
Εικόνα 37: Έλεγχος παιχνιδιών (Windows 7).....	144
Εικόνα 38: Περιορισμός εγκαταστημένων εφαρμογών (Windows 7).....	144
Εικόνα 39: Έλεγχος περιεχόμενου στο διαδίκτυο (Qustodio).....	145
Εικόνα 40: Καθορισμός χρονικού περιορισμού (Qustodio).....	145
Εικόνα 41: Έλεγχος εφαρμογών και παιχνιδιών (Qustodio).....	146
Εικόνα 42: Παρακολούθηση των κλήσεων και των SMS (Qustodio).....	146
Εικόνα 43: Παρακολούθηση της τοποθεσίας της συσκευής (Qustodio).....	147
Εικόνα 44: Έλεγχος δραστηριότητας (Qustodio).....	147
Εικόνα 45: Στρατηγικές αυτοπροστασίας	149
Εικόνα 46: Χαρακτηριστικά ηλεκτρονικού εγκλήματος.....	157

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 - ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Σκοπός της Εργασίας

Κάθε μέρα, όλο και περισσότερες οικογένειες εκκινούν ή επεκτείνουν τη χρήση του διαδικτύου, παρέχοντας έτσι πρόσβαση σε συνεχώς αυξανόμενο αριθμό παιδιών και εφήβων, καθώς και νέες ευκαιρίες και τεχνικές για την ενίσχυση της εκπαίδευσής τους. Ο Παγκόσμιος Ιστός έχει διευκολύνει την προσβασιμότητα σε τεράστιο αριθμό πληροφοριών σχετικά με σχεδόν οποιοδήποτε θέμα μπορεί να φανταστεί κανείς. Επειδή αυτές οι πληροφορίες είναι σε μεγάλο βαθμό χωρίς λογοκρισία και ανεπιβεβαίωτες, η αυξανόμενη χρήση του Διαδικτύου θέτει νέες προκλήσεις για τους γονείς και τα ενήλικα μέλη της οικογένειας που είναι υπεύθυνα για την ασφάλεια, την εκπαίδευση, και την συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών.

Η νέα πραγματικότητα, στην οποία οποιαδήποτε πληροφορία είναι σε απόσταση ενός “κλικ” και οι άνθρωποι έρχονται κοντά χωρίς να χρησιμοποιούν μέσα μεταφοράς και χωρίς να καταναλώνουν χρόνο και χρήμα, είναι γεμάτη από προσδοκίες και ελπίδα αλλά και ανησυχία.

Αν και οι γονείς, τα σχολεία και οι κυβερνήσεις σε όλο τον κόσμο επενδύουν όλο και περισσότερο στις τεχνολογίες της πληροφορίας και της επικοινωνίας για να παρέχουν στα παιδιά νέες ευκαιρίες, να διευρύνουν τους ορίζοντες τους και να τους προσφέρουν ευκαιρίες για μια καλύτερη ζωή, στα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων κυριαρχούν θέματα σε σχέση με τους κινδύνους τους οποίους πολλά παιδιά αδιαμφισβήτητα αντιμετωπίζουν κατά την ενασχόληση τους με το διαδίκτυο και τις συσκευές ψηφιακών τεχνολογιών.

Παρόλο που τα οφέλη και οι ευκαιρίες της χρήσης τους διαδικτύου είναι αναμφισβήτητα, συμβαδίζουν με τους πιθανούς κινδύνους που επιφέρει η χρήση του, αποτελώντας την άλλη όψη του ίδιου νομίσματος. Η ύπαρξη διαδικτύου χωρίς κινδύνους θα μπορούσε να χαρακτηριστεί στόχος ουτοπικός. Οι φορείς χάραξης πολιτικών, πασχίζουν να βρουν τρόπους έτσι ώστε η ζυγαριά να κλίνει ως προς τα οφέλη, προστατεύοντας τα παιδιά και καθοδηγώντας τα, χωρίς όμως να τους στερήσουν την πλουσιότερη πηγή πληροφοριών, ψυχαγωγίας και γνώσεων την οποία έχει γνωρίσει η ανθρωπότητα έως τώρα.

Οι στόχοι μας, είναι η ανάλυση των κινδύνων που αντιμετωπίζουν οι ανήλικοι στο διαδίκτυο και ο προσδιορισμός των μέτρων προστασίας που μπορούν να εφαρμόσουν οι γονείς τους.

Με την αξιοποίηση κυρίως της διεθνούς επιστημονικής βιβλιογραφίας, αναλύουμε αρχικά τους κινδύνους, εντοπίζοντας τις απειλές τις οποίες μπορούν να συναντήσουν τα παιδιά (0 έως 11+ ετών) και οι έφηβοι (-12 έως 18 ετών) κατά την ενασχόληση τους με το διαδίκτυο και οι οποίες μπορούν να εκμεταλλευτούν ευπάθειες που αυτά μπορούν να παρουσιάσουν λόγω ατομικών ή αναπτυξιακών χαρακτηριστικών.

Μετά την ανάλυση των κινδύνων, εξετάζουμε τις στρατηγικές προστασίας των ανηλίκων εστιάζοντας κυρίως στις πρακτικές διαμεσολάβησης τις οποίες μπορούν να εφαρμόζουν οι γονείς με στόχο την ελαχιστοποίηση των κινδύνων και συνεπώς των βλαβερών συνεπειών που οι απειλές μπορούν να επιφέρουν στην κοινωνική και ψυχοσωματική ανάπτυξη των ανηλίκων.

1.2 Συνεισφορά της εργασίας

Τα τελευταία χρόνια, ο αριθμός των μελετών σε σχέση με τους ανήλικους και το διαδίκτυο, αυξάνεται σταθερά, σε όλο τον κόσμο. Ωστόσο οι περισσότερες, δεν αναφέρουν ηλικίες, αλλά μόνο την εκπαιδευτική βαθμίδα των παιδιών (primary, secondary), ή πραγματοποιούνται σε δείγματα παιδιών από 11 έως 16 ετών ή ακόμα και από 6 έως 16 ετών, γεγονός το οποίο, δεδομένου

του ότι οι ανήλικοι παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές σε όλα τα πλαίσια, ακόμα και από χρόνο σε χρόνο, δυσκολεύει την ανάλυση ανά ηλικιακή ομάδα. Με τον διαχωρισμό των ανηλίκων σε δυο ηλικιακές ομάδες, των παιδιών (0 έως 11+ ετών) και των εφήβων (-12 έως 18 ετών) και την επεξεργασία των ερευνητικών δεδομένων αναλόγως, θεωρούμε ότι η εργασία μας συμβάλλει στην διαμόρφωση μιας εικόνας περισσότερο σαφούς σε σχέση με κάθε ηλικιακή ομάδα ξεχωριστά.

Πολλά από τα ζητήματα και τις προκλήσεις που έχουν αντιμετωπίσει παλαιότερες έρευνες, παραμένουν και σήμερα αμετάβλητα. Ένα από αυτά τα ζητήματα είναι οι διαφοροποιήσεις που συντελούνται με το πέρασμα του χρόνου. Οι εξελίξεις των τεχνολογιών είναι ραγδαίες ενώ οι τάσεις στην χρήση και στις δραστηριότητες των ανηλίκων αλλάζουν συνεχώς. Κατά συνέπεια, υφίσταται η ανάγκη τακτικής ενημέρωσης των πορισμάτων των ερευνών. Θεωρούμε ότι συγκεντρώνοντας και επεξεργάζοντας τα πιο πρόσφατα ερευνητικά δεδομένα, η παρούσα εργασία συμβάλλει στην επίτευξη των παραπάνω.

Τέλος, η έρευνα μας, μπορεί να βοηθήσει τους γονείς, ώστε να επιτύχουν καλύτερη κατανόηση της ανάγκης προστασίας των παιδιών τους, όπως και την επιλογή των κατάλληλων εκείνων μέτρων με στόχο την καθοδήγηση των παιδιών τους, έτσι ώστε να αυξηθούν τα οφέλη και να ελαττωθούν οι κίνδυνοι.

1.3 Συμπεράσματα

Πολλές έρευνες των οποίων τα δεδομένα χρησιμοποιήσαμε για τις ανάγκες εκπόνησης τις παρούσας εργασίας, έχουν πραγματοποιηθεί στα πλαίσια του ευρωπαϊκού ερευνητικού δικτύου «EU Kids Online», το οποίο επιδιώκει να εξερευνήσει τις ευκαιρίες, τους κινδύνους και την ασφάλεια των ανηλίκων στο διαδίκτυο. Επίσης, πολλές έρευνες για τους διαδικτυακούς κινδύνους βρέθηκαν στην βάση δεδομένων επιστημονικών άρθρων «Science Direct» στην οποία παρέχει πρόσβαση ο Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, HEAL-Link.

Μέσα από την έρευνα μας, επαληθεύσαμε αυτό που μας δείχνει και η καθημερινότητα: το διαδίκτυο ενσωματώνεται πλέον στην καθημερινότητα των περισσότερων ανηλίκων, αποτελώντας πολύτιμο εργαλείο μάθησης και επικοινωνίας όπως και αστείρευτη πηγή πληροφοριών και ψυχαγωγίας. Παρόλα αυτά όλα τα ευρήματα σε πανευρωπαϊκό και σε εθνικό επίπεδο τα οποία εξετάσαμε για τις ανάγκες της εκπόνησης της παρούσας εργασίας, υποδεικνύουν ότι τα παιδιά αντιμετωπίζουν αρκετούς και ποικίλους κινδύνους στο διαδίκτυο, με σοβαρότατες ή λιγότερο σοβαρές συνέπειες.

Οι εμπειρίες των ανηλίκων στο διαδίκτυο αποτελούν ένα πολύπλοκο φαινόμενο. Για να γίνει κατανοητό στο σύνολο του, απαιτούνται θεωρητικές προσεγγίσεις και πολλαπλές μέθοδοι εξερεύνησης, τόσο σχετικά με την συχνότητα εμφάνισης ορισμένων πρακτικών στις ομάδες, όσο και με τις αντιλήψεις των γονέων και των παιδιών τους καθώς και με τον τρόπο με τον οποίο αυτοί εντάσσουν το διαδίκτυο στην καθημερινότητα τους.

Τα 15χρονα, είναι η περισσότερο εξεταζόμενη ομάδα ανηλίκων. Σε σύγκριση με αυτούς, βρέθηκαν περιορισμένες σε αριθμό οι έρευνες που συμπεριλαμβάνουν τους μεγαλύτερους εφήβους, 17 -18 ετών. Επίσης, υπάρχουν πολύ λίγες έρευνες που να εστιάζουν σε πολύ μικρά παιδιά. Οι περισσότερες από τις διαθέσιμες, αναλύουν την χρήση, τις δραστηριότητες και τους κινδύνους σε σχέση με την τηλεόραση, ενώ λείπουν ερευνητικά δεδομένα σε σχέση με τους κινδύνους που συνδέονται με την χρήση κινητών συσκευών με οθόνες επαφής και των συνεπειών τους.

Όσον αφορά στους κινδύνους, οι περισσότερες έρευνες μελετούν αυτούς σε σχέση με την σεξουαλικότητα, τον διαδικτυακό εκφοβισμό και τις απειλές της ιδιωτικής ζωής κυρίως στις ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης, εστιάζοντας περισσότερο στους κινδύνους και παρέχοντας πολύ λίγα αποδεικτικά στοιχεία για τις βλαβερές συνέπειες.

Υπάρχουν επίσης κενά στα στοιχεία για τις σχέσεις μεταξύ της έκθεσης σε κινδύνους και των τρόπου που ανταποκρίνονται οι ανήλικοι σε αυτούς, όπως και στον προσδιορισμό των ευάλωτων ομάδων.

Οι έρευνες, κυρίως στο πλαίσιο Ευρωπαϊκού δικτύου, έχουν σημειώσει πρόοδο στον καθορισμό και στην κατανόηση του μεσολαβητικού ρόλου των γονέων, όσον αφορά στη χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά τους. Υπάρχουν μελέτες που διερευνούν τον τρόπο με τον οποίο οι ανήλικοι αντιλαμβάνονται αυτό το ρόλο των γονιών τους καθώς και την διαφορετική θεώρηση μεταξύ γονέων και παιδιών για διαδικτυακούς κινδύνους. Παρόλα αυτά, υπάρχουν λίγα στοιχεία για την αποτελεσματικότητα των διαφορετικών στρατηγικών σε σχέση με την μείωση των βλαβερών συνεπειών των κινδύνων χωρίς τον περιορισμό των ευκαιριών.

Επιπλέον, χρειάζονται περισσότερα δεδομένα σε σχέση με την ασφάλεια και τις κατάλληλες στρατηγικές προστασίας σε πλατφόρμες όπως αυτές της κινητής τηλεφωνίας ή των διάφορων κινητών συσκευών με οθόνες αφής.

Παρομοίως, δεν υπάρχουν αρκετά στοιχεία για μια βαθύτερη κατανόηση του ρόλου που παίζουν οι διάφοροι παράγοντες κοινωνικοποίησης, στον τρόπο που οι ανήλικοι αντιλαμβάνονται και συμπεριφέρονται σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου.

Επίσης, χρειάζονται έρευνες οι οποίες να διασαφηνίσουν τις αλλαγές στον τρόπο γονικής διαμεσολάβησης με την βελτίωση των ψηφιακών ικανοτήτων των γονέων.

Οι ειδικοί υποστηρίζουν ότι ο κυριότερος στόχος όλων των φορέων χάραξης πολιτικών προστασίας, είναι η υπερίσχυση των ευεργετικών επιδράσεων της χρήσης του διαδικτύου έναντι των αρνητικών. Έχοντας υπόψη ότι ένα διαδίκτυο χωρίς κινδύνους είναι μια ψευδαίσθηση, θα πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή τόσο στις στρατηγικές αυτοπροστασίας των ανηλίκων και την εξερεύνηση των καταλληλότερων πρακτικών για την αύξηση της ανθεκτικότητας τους, όσο και στον ρόλο που παίζουν οι ψηφιακές ικανότητες στην αντιμετώπιση των κινδύνων.

Τέλος, οι περισσότερες έρευνες είναι βραχυπρόθεσμες. Πολύ λίγα μακροπρόθεσμα στοιχεία υπάρχουν. Κάποιες έρευνες, επαναλαμβάνονται με κάποια χρόνια διαφορά κάνοντας δυνατή την ανάλυση υπαρχουσών τάσεων, αλλά υπάρχει η ανάγκη περισσότερων μελετών οι οποίες να παρακολουθούν τα δεδομένα για να επιτευχθεί η βαθύτερη κατανόηση των ευρύτερων επιπτώσεων της χρήσης των ψηφιακών μέσων σε μια μακροπρόθεσμη βάση.

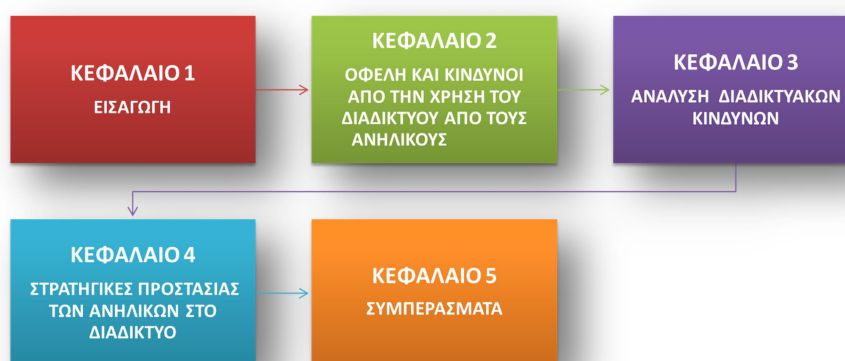
1.4 Οργανωτική Δομή της Εργασίας

Η παρούσα εργασία, αποτελείται από 5 κεφάλαια (Εικόνα 1). Στο πρώτο κεφάλαιο, περιγράφουμε τον στόχο, παρουσιάζουμε την οργανωτική δομή της εργασίας και διασαφηνίζουμε τις βασικές έννοιες. Στο δεύτερο κεφάλαιο, εξετάζουμε την χρήση και τις δραστηριότητες των ανηλίκων, όπως και τις ευκαιρίες και τα οφέλη που προσφέρει το διαδίκτυο σε αυτούς.

Στο τρίτο κεφάλαιο, αναλύουμε τους κινδύνους περιεχομένου, επαφής, δραστηριότητας και την συμπεριφορά εξάρτησης από το διαδίκτυο και εξετάζουμε τις πιθανές βλαβερές συνέπειες τις οποίες οι απειλές μπορούν να επιφέρουν στην κοινωνική και ψυχοσωματική ανάπτυξη των ανηλίκων.

Στο κεφάλαιο 4, εξετάζουμε τις στρατηγικές προστασίας, εστιάζοντας κυρίως στις πρακτικές διαμεσολάβησης των γονέων ενώ στο κεφάλαιο 5, καταγράφοντας τα γενικά συμπεράσματα και παρουσιάζοντας τα ευρήματα μας σχέση με τα ερευνητικά δεδομένα τα οποία αφορούν στους Έλληνες ανήλικους, ολοκληρώνουμε την εργασία.

Στην ανάλυση των κινδύνων όπως και στην εξέταση των στρατηγικών προστασίας, αφιερώνουμε ξεχωριστές ενότητες στα παιδιά (από 0 έως 11+ ετών) και στους εφήβους (από 12 έως 18 ετών).

Εικόνα 1: Οργανωτική δομή της εργασίας

1.5 Διασαφήνιση βασικών εννοιών

1.5.1 Το διαδίκτυο σε σχέση με την κοινωνική και ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη των σημερινών ανηλίκων

Η τεχνολογία έχει συχνά κριθεί ως πηγή μετασχηματισμού των κοινωνικών σχέσεων, της οικονομίας όπως και της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής. Πολλές φορές, οι απόψεις και οι αντιλήψεις με θέμα το διαδίκτυο, δίστανται. Κάποιες από αυτές, δίνουν έμφαση σε μια θετική πλευρά, θεωρώντας ότι συμβάλλει ουσιαστικά στην δημιουργία νέων μορφών κοινότητας και πολιτικής ζωής και προσφέρει απεριόριστες δυνατότητες για την προσωπική χειραφέτηση, την ενδυνάμωση και ισοχυροποίηση της θέσης του ατόμου στα πλαίσια του κοινωνικού συνόλου. Κάποιες άλλες όμως, δίνουν έμφαση σε μια αρνητική πλευρά, θεωρώντας το, πηγή απειλών κατά της ιδιωτικής ζωής, μέσο δημιουργίας νέων μορφών ανισότητας και εμπορικής εκμετάλλευσης, όπως και αίτιο εθισμού ή θυματοποίησης του ατόμου, μέσω πορνογραφικού υλικού. Από τη μία πλευρά, η τεχνολογία φαίνεται ότι απελευθερώνει το άτομο από περιορισμούς, ενώ από την άλλη, θεωρείται ως ψευδές υποκατάστατο για τις υποτιθέμενες αυθεντικές αξίες που φαίνεται να αντικαθιστά (Buckingham, 2008:2).

Οι παραπάνω απόψεις και αντιλήψεις σε σχέση με το διαδίκτυο, εμπεριέχουν όμως, μια μορφή τεχνολογικού ντετερμινισμού. Ως εκ τούτου, από την συγκεκριμένη οπτική γωνία, η τεχνολογία φαίνεται να είναι αποτέλεσμα μιας ουδέτερης διαδικασίας της επιστημονικής έρευνας και ανάπτυξης και δεν προκύπτει από την αλληλεπίδραση των πολύπλοκων κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών δυνάμεων. Μια αντίθετη άποψη των επικριτών της παραπάνω αντίληψης, θεωρεί ότι η τεχνολογία κατά κάποιον τρόπο διαμορφώνεται εξ ολοκλήρου από τις υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις. Με απλά λόγια, η προσέγγιση αυτή, θεωρεί ότι η τεχνολογία είναι αυτό το οποίο οι άνθρωποι επιλέγουν να κάνουν από αυτό, χωρίς να έχει καμία εγγενή ιδιότητα, ενώ θεωρείται ουσιαστικά χωρίς αξία (Buckingham, 2008:11).

Οι απόψεις και οι αντιλήψεις όπως οι παραπάνω, τείνουν να ισχυροποιούνται ακόμα περισσότερο όταν οι συζητήσεις στρέφονται προς τον αντίκτυπο που μπορεί να έχουν τα περιβάλλοντα των Μέσων και οι καινούριες τεχνολογίες στην ανάπτυξη των παιδιών και των νέων.

Από τη μία, υπάρχουν ισχυρές απόψεις και συζητήσεις για τους τρόπους με τους οποίους η τεχνολογία απειλεί ή και καταστρέφει τους ανήλικους καθώς ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι οι νέοι εκτίθενται, όχι μόνο σε προφανείς απειλές, όπως η πορνογραφία και οι παιδεραστές, αλλά και σε ένα ευρύ φάσμα αρνητικών σωματικών και ψυχολογικών συνεπειών, που απορρέουν από την εμπλοκή τους με την τεχνολογία. Όπως και η τηλεόραση, τα ψηφιακά μέσα θεωρούνται υπεύθυνα για μια σειρά προβλημάτων όπως ο εθισμός, η αντικοινωνική συμπεριφορά, η παχυσαρκία, η εμπορική εκμετάλλευση, οι μειωμένες σχολικές επιδόσεις κτλ. Από την άλλη, οι υπέρμαχοι της νέας «ψηφιακής γενιάς», θεωρούν το διαδίκτυο ως μια δύναμη απελευθέρωσης για τους νέους και μέσο δημιουργίας μιας γενιάς που είναι πιο ανοιχτή, δημοκρατική, δημιουργική και καινοτόμα συγκρινόμενη με εκείνη των γονιών τους (Buckingham, 2008:12).

Τα παιδιά σήμερα, μεγαλώνουν σε έναν κόσμο όπου πολλά από τα βιώματα τους, συνδέονται με τις οθόνες καινούριων τεχνολογιών. Είναι πιθανό, ένα μικρό παιδί να αισθάνεται για πρώτη φορά τον φόβο, παρακολουθώντας κάποια ταινία στο διαδίκτυο. Επίσης είναι πιθανό ένα παιδί να αισθανθεί μια προσκόλληση, για πρώτη φορά εκτός της οικογενείας του, προς κάποιο άτομο που γνωρίζει στα περιβάλλοντα των Μέσων. Ακόμα, μπορεί να δοκιμάσει τις απαρχές της συναισθηματικής ενσυναίσθησης, παρακολουθώντας τις περιπέτειες ενός αγαπημένου του πρωταγωνιστή στα Μέσα (Wilson, 2008 Buckingham, 2008; Omara et al., 2014).

Το αυξανόμενο ποσοστό των παιδιών που αφιερώνουν όλο και περισσότερο χρόνο στο διαδίκτυο, έχει προκαλέσει ανησυχίες σχετικά με τον αντίκτυπο των δραστηριοτήτων αυτών, στην ψυχοσυναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξή τους. Όλο και περισσότεροι γονείς, αγοράζουν συνδέσεις από παρόχους υπηρεσιών διαδικτύου με σκοπό την πρόσβαση των παιδιών τους σε εκπαιδευτικούς πόρους, ενώ οι δαπάνες για συσκευές καινούριων τεχνολογιών τόσο στο σπίτι όσο και στο σχολείο, αυξάνονται συνεχώς. (Lexmark International, 1996; Turow, 1999, in Goh et al. 2015).

Πολλές έρευνες (Buckingham, 2008; Omara et al., 2014), δείχνουν ότι τα ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης, παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην κοινωνικοποίηση των παιδιών.

Τα τηλεοπτικά προγράμματα, οι ταινίες, και το διαδίκτυο, προσφέρουν στα παιδιά ένα παράθυρο στη λαϊκή κουλτούρα, και αυτά, ενδέχεται, να καταλήξουν, να εκτιμούν κανόνες και πρότυπα συμπεριφοράς, παρακολουθώντας κοινωνικούς παράγοντες σε φανταστικές ιστορίες και να βιώσουν αναπληρωματικά, ακόμα και συναισθηματικές και κοινωνικές καταστάσεις, μέσα από τα περιβάλλοντα των Μέσων (Wilson, 2008).

Η ταυτόχρονη παρουσία στο διαδίκτυο των επαγγελματικών και των ερασιτεχνικών μέσων μαζικής ενημέρωσης όπως και η δυνατότητα για κοινωνική επικοινωνία, οδήγησε στην ανατροπή της κλασικής, κυρίαρχης θέσης των επαγγελματικών μέσων μαζικής ενημέρωσης. Σήμερα, όλοι έχουν την δυνατότητα να ενημερώνουν και να ενημερώνονται, να επικοινωνούν και να εκφράζονται, στον ίδιο κοινό χώρο, το διαδίκτυο.

Οι συγκρούσεις και οι αντιφάσεις μεταξύ των διαφορετικών θέσεων και πληροφοριών σε όλους τους τομείς όπως της δημοσιογραφίας, της ψυχαγωγίας, της ενημέρωσης κτλ., οδηγούν σε πολλά ερωτήματα όσον αφορά στην αξιοπιστία και στη χρήση των νέων ψηφιακών μέσων από τους ανήλικους όπως και στην ανάγκη εξέτασής τους, σε σχέση με την μάθηση όπως επίσης και την ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξή τους. Επιπροσθέτως, δημιουργείται η ανάγκη αναθεώρησης των κλασικών στρατηγικών για την προστασία των παιδιών, με σκοπό την ελαχιστοποίηση της επικινδυνότητας. (Buckingham, 2008:8).

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, πολλοί συμφωνούν (Wilson, 2008; Buckingham, 2008; Omara et al., 2014), ότι τα ηλεκτρονικά περιβάλλοντα, μπορούν να έχουν τόσο θετικές όσο και

αρνητικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη των παιδιών. Επομένως, είναι απλοϊκή η πεποίθηση ότι το διαδίκτυο είναι επιζήμιο ή πολύτιμο για τα παιδιά.

Μεγάλο μέρος της επίδρασης, εξαρτάται από τα περιεχόμενα στο οποίο εκτίθενται τα παιδιά. Ορισμένα, μπορούν να διδάξουν τα παιδιά θετικά, κοινωνικά μαθήματα, ενώ άλλα μπορεί να τα φοβίζουν ή να τα οδηγήσουν σε μια αντικοινωνική συμπεριφορά. Η κρίσιμη διαφορά όμως, σχετίζεται με το παιδί το ίδιο και το στάδιο της ανάπτυξης το οποίο διανύει, ίσως και περισσότερο απ' ότι με τον χρόνο που καταναλώνει στα περιβάλλοντα των Μέσων (Wilson, 2008).

Η έννοια της εφηβείας του Erikson ως «ψυχοκοινωνική μορατόριουμ» είναι μια περίοδος "Time out", κατά την οποία οι νέοι αυτοί άνθρωποι έχουν μια τάση να πειραματίζονται με διαφορετικές εν δυνάμει ταυτότητες και να εκτίθενται σε κινδύνους διαφόρων ειδών. Υποστηρίζει δηλαδή τις ιδιαιτερότητες όσον αφορά στις «ευπάθειες» του συγκεκριμένου σταδίου ανάπτυξης. Από την άλλη, συζητήσεις με νέους οι οποίοι διαθέτουν blogs ή ιστοσελίδες, δείχνουν ότι οι δραστηριότητες αυτές μπορούν, να προσφέρουν σημαντικές ευκαιρίες για αυτό-προβληματισμό, για αυτοπραγμάτωση όπως επίσης και για έκφραση, προσφέροντας έτσι διέξοδο σε μερικές από τις συγκρούσεις και κρίσεις που χαρακτηρίζουν αυτή την ηλικιακή περίοδο (Buckingham, 2008:3).

1.5.2 Παιδική ηλικία και εφηβεία, σε σχέση με την ανάγκη προστασίας στα περιβάλλοντα των Μέσων

Η εργασία όλων των οργανισμών που σχετίζονται με την προστασία της παιδικής ηλικίας και των νέων στα περιβάλλοντα των Μέσων στην Ευρώπη, βασίζεται στην ταξινόμηση των περιεχομένων κατά ηλικία, βάσει σχετικών νόμων. Οι αντιλήψεις σχετικά με το τι μπορεί να επιτραπεί, σε ποια ηλικιακά όρια στους ανήλικους και τι μπορούν να αντέξουν αυτοί, σχετίζονται με συλλήψεις και με γνωστικά σχήματα γύρω από την ανάπτυξη του ατόμου, οι οποίες βασίζονται σε εμπειρίες από την καθημερινότητα.

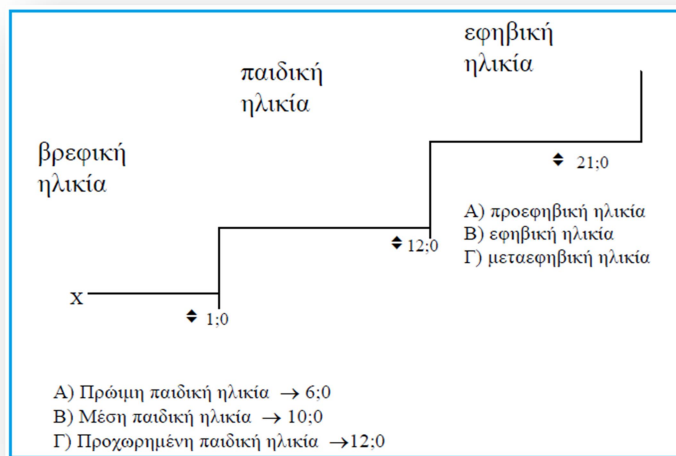
Αυτές οι εμπειρίες, χρησιμοποιούνται ως αφετηρία για ταξινομήσεις των περιεχομένων ανά ηλικία και αναβαθμίζονται σε κριτήρια αξιολόγησης τα οποία διαφέρουν από χώρα σε χώρα της Ευρώπης, λόγω της συσχέτισης τους, με τις αντιλήψεις ομάδων με διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια. Η εμπειρία καταδεικνύει ότι οι πληροφορίες για την ανάπτυξη των παιδιών και των νέων, οι οποίες βασίζονται στην κοινωνιολογική έρευνα και στα μοντέλα ανάπτυξης, καθιστούν αποτελεσματικότερη την διαδικασία της αξιολόγησης. (Kron and Σοφός, 2009).

Πολλοί ερευνητές των σταδίων ανάπτυξης του ανθρώπου όπως ο Jean Piaget, Lawrence Kohlberg, Erik Homburger Erikson κτλ., υποστηρίζουν ότι τα παιδιά αναπτύσσουν τις συναισθηματικές και κοινωνικές τους δυνατότητες μέσω πολύπλοκων διαδικασιών. Για να συμμετέχουν αποτελεσματικά στην κουλτούρα τους, θα πρέπει να αποκτήσουν τις προδιαγραφές, τους κανόνες και τις αξίες που θα τους δώσουν τη δυνατότητα να διαμορφώνουν τις διασυνδέσεις και να λειτουργούν στα πλαίσια των οικογενειών τους, αλλά και των ομάδων των συνομηλίκων, της ευρύτερης κοινωνίας. Μαθαίνουν σχετικά με τα συναισθήματα και τις σχέσεις, από τους γονείς, τους φίλους, τους δασκάλους, και τα αδέρφια τους. Μπορούν επίσης να ανάγουν τις προσωπικότητες, τις ιδιοσυγκρασίες, και τις νοητικές ικανότητες τους, σε κάθε κοινωνική κατάσταση (Wilson, 2008).

Οι ίδιοι, έχουν εξερευνήσει τους παράγοντες οι οποίοι συμβάλλουν στην ανάπτυξη του ανθρώπου και έχουν επινοήσει από διαφορετικές οπτικές γωνίες, διάφορα μοντέλα.

Για την οριοθέτηση της παρούσας μελέτης, κρίθηκε αναγκαίος ο διαχωρισμός των ανηλίκων σε ηλικιακές ομάδες. Για τον σκοπό αυτό, βασιστήκαμε στην κλασική παραδοχή η οποία υπάρχει στα διδακτικά εγχειρίδια και αποτελεί τη βάση για νόμους προστασίας των παιδιών όταν τίθεται θέμα για την ψυχοσωματική ανάπτυξη τους. Η παραδοχή των διδακτικών εγχειριδίων, συμβαδίζει

με το κλασικό μοντέλο του Frohlich, το οποίο περιγράφει τα στάδια της ανάπτυξης, όπως παρουσιάζεται στην παρακάτω εικόνα.

Εικόνα 2: Στάδια ανάπτυξης (Frohlich, 2005 in Kron and Σοφός, 2009)

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, η μελέτη των κινδύνων και τα ερωτήματα που προκύπτουν από αυτήν, οριοθετούνται βάσει 2 μεγάλων ηλικιακών ομάδων, που αφορούν στα παιδιά (0 έως 11+ ετών) και στους εφήβους (-12 έως 18 ετών).

Οι κοινωνιολόγοι μελετούν από διαφορετική οπτική γωνία την ανάπτυξη των ανηλίκων, σε σχέση με εκείνη των ψυχολόγων. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένες ομοιότητες μεταξύ των ψυχολογικών ερευνών της ανάπτυξης και των κοινωνιολογικών αναλύσεων της κοινωνικοποίησης. Παρά τις διαφορές στην ορολογία: και τα δύο συνδέονται ουσιαστικά με τους τρόπους με τους οποίους οι νέοι άνθρωποι σταδιακά προετοιμάζονται για να αναλάβουν τους ρόλους που τους επιφυλάσσει η ζωή ως ενήλικες (Buckingham, 2008).

Όσον αφορά στα χρονικά όρια στα οποία αρχίζει και τελειώνει μια ηλικιακή περίοδος, οι κοινωνικοψυχολογικές έρευνες διατυπώνουν ενδοιασμούς σε σχέση με τον απόλυτο διαχωρισμό των χρονικών ορίων και κάνουν αναφορά σε «ώριμη παιδική ηλικία» η οποία οδηγεί σε προεφηβεία, η οποία με τη σειρά της, στην εφηβεία (Kron and Σοφός, 2009).

Ως εκ τούτου, στα πλαίσια της οριοθέτησης της παρούσας μελέτης, στα σημεία όπου κρίνεται αναγκαίο, γίνεται αναφορά επιπλέον, στην «ώριμη παιδική» ηλικία όπως και στην «προεφηβεία».

1.5.2.1 Παιδική ηλικία σε σχέση με την ανάγκη προστασίας στα περιβάλλοντα των Μέσων

Κατά τον Erikson (Erikson, 1997; Kron, 2001 in Kron and Σοφός, 2009), μέχρι περίπου στα 6 χρόνια ζωής, ο κύκλος των σχέσεων του παιδιού, περιορίζεται στην οικογένεια του. Σε αυτό το χρονικό διάστημα, το οποίο αναφέρεται στα εκπαιδευτικά εγχειρίδια ως προσχολικό, ο ανήλικος διαβαίνει διάφορα στάδια ανάπτυξης της ταυτότητας του, που αφορούν στους άξονες της εμπιστοσύνης, αυτονομίας και πρωτοβουλίας, καθώς επίσης στην ένταξή του στην ομάδα.

Κατά το μοντέλο ανάπτυξης του Piaget, στα 6 ή 7 τους χρόνια, τα παιδιά έχουν αποκτήσει την αντίληψη των κανόνων, έχουν μάθει την συμπληρωματική σχέση των ρόλων στην οικογένεια και την θέση εξουσίας των ενηλίκων οι οποία επιβάλει την προσοχή και υπακοή. Συνεπώς, σε αυτές

τις ηλικίες, η διαμόρφωση κανόνων σε σχέση με την χρήση διαδικτύου από τους γονείς και επιβλέποντες, μπορεί να παίζει σημαντικό ρόλο στην προστασία των παιδιών.

Από το 7ο έως 8ο έτος, ξεκινά το πρώτο σημαντικό στάδιο για την εργασία με τα Μέσα. Τα παιδιά έχουν μάθει να διαπραγματεύονται τους κοινωνικούς κανόνες και παρατηρούν τις ανισότητες και την αδικία, μέσα από το πρίσμα των εμπειριών τους. Κατά κανόνα, σε αυτήν την φάση, το διαδίκτυο ξεπερνά το γνωστικό ορίζοντα τους και συχνά, είναι ανίσχυρα κατά την κατανάλωση των περιεχομένων στα περιβάλλοντα των Μέσων. Ως εκ τούτου, σε αυτό το στάδιο, είναι σημαντική η ετοιμότητα των γονέων και εκπαιδευτικών, ενώ η καθοδήγηση σε σχέση με την πρόσβαση είναι πολύ σημαντική. Επίσης τα ενημερωτικά φυλλάδια αποτελούν βοήθεια καθοριστική για τους γονείς και τους επιβλέποντες αυτής της ηλικιακής ομάδας (Kron and Σοφός, 2009).

Από την ηλικία των 6 ετών περίπου, έως 11/ 12 ετών, διευρύνεται ο κύκλος των σχέσεων του παιδιού, από την οικογένεια στο περιβάλλον και το σχολείο, ενώ διανύει την λανθάνουσα περίοδο της ψυχοσεξουαλικής του ταυτότητας.

Κατά την διάρκεια της προσαρμογής στην ομάδα, το άτομο, έρχεται αντιμέτωπο με τους αξιακούς προσανατολισμούς, με τα πρότυπα δράσης και τις συμπεριφορές της ομάδας καθώς πρέπει συνεχώς να πραγματοποιεί την επεξεργασία των προκλήσεων που αντιμετωπίζει, βάσει των ικανοτήτων, των γνώσεων και των πεποιθήσεων που έχει αποκτήσει. Η επεξεργασία αυτή, οδηγεί στην απόρριψη ή την αποδοχή των αξιακών προσανατολισμών, των προτύπων δράσεων και των συμπεριφορών της ομάδας.

Οι διεργασίες αυτές, μπορούν να οδηγήσουν σε κρίσεις, στις οποίες το παιδί μάχεται προκειμένου να εξισορροπήσει ανάμεσα στην αρνητική έτερο-αντίληψη και στην θετική αυτό-αντίληψη. Η βοήθεια και η καθοδήγηση του γονέα ή του επιβλέποντος, είναι απαραίτητες καθώς οι κρίσεις οι οποίες δεν έχουν επιλυθεί, μπορούν να είναι αιτία εμφάνισης αρνητικών, επιθετικών συμπεριφορών, παρόμοιων με αυτές τις οποίες το παιδί παρατηρεί στα περιβάλλοντα των Μέσων (Kron and Σοφός, 2009).

Ιδιαίτερα στο στάδιο της λανθάνουσας περιόδου όπως και στην εφηβεία, ο ανήλικος μπορεί να χάσει την αυτοεκτίμηση του, ενώ η ανάπτυξη της ταυτότητας του να παραμένει σε κρίση.

1.5.2.2 Εφηβική ηλικία σε σχέση με την ανάγκη προστασίας στα περιβάλλοντα των Μέσων

Η εφηβεία, αναφέρεται σε μια μακρόχρονη αναπτυξιακή περίοδο, η οποία περιλαμβάνει το σύνολο των αλλαγών στους τέσσερις βασικούς τομείς της ανάπτυξης: το βιοσωματικό, το γνωστικό, το συναισθηματικό και το κοινωνικό. Από κοινωνιολογική άποψη, η εφηβεία είναι ένα φαινόμενο το οποίο διαφοροποιείται ανάλογα με το πολιτιστικό και κοινωνικό περιβάλλον τόσο ως προς την διάρκεια, όσο ως προς τις διαδικασίες ένταξης των εφήβων στην κοινωνία των ενηλίκων (Μπότσαρη, 2008).

Στον γνωστικό τομέα, η εμφάνιση της αφαιρετικής σκέψης, δίνει μια νέα αντίληψη και κατανόηση του κόσμου. Σύμφωνα με το μοντέλο του Piaget, από το 11ο ή 12ο περίπου έτος της ζωής, ξεκινάει το στάδιο, στο οποίο ο ανήλικος, μαθαίνει να ξεχωρίσει την πραγματικότητα από το μύθο στα Μέσα. Τα περιεχόμενα των μέσων εξετάζονται πλέον σε σχέση με τις επιπτώσεις, τις εναλλακτικές, τις αντισυμβατότητες κτλ. (Kron and Σοφός, 2009).

Ο συναισθηματικός τομέας, χαρακτηρίζεται από ένταση και εναλλαγές στην ψυχική διάθεση, με καθοριστικό σημείο την συναισθηματική αυτονομία από τους γονείς. Στον κοινωνικό τομέα, ο έφηβος παρουσιάζει μια τάση αυτονόμησης σε όλους τους τομείς ενώ αναζητά την αποδοχή από ομάδες συνομήλικων όπου αναζητά στήριξη, όλο και περισσότερο, καθώς μεγαλώνει.

Η παρατεταμένη ενασχόληση σε αυτό το στάδιο με το διαδίκτυο, μπορεί να έχει επιπτώσεις στις κοινωνικές δεξιότητες του.

Κατά τον Erikson, η ταυτότητα του «εγώ», αποκτά μια καινούρια ποιότητα από το σύνολο όλων των κρίσεων που επιλύθηκαν με επιτυχία και αποτελεί την κύρια αναπτυξιακή απαίτηση της εφηβείας (Kron and Σοφός, 2009; Μπότσαρη, 2008).

Σύμφωνα με τον Kohlberg, στο πέμπτο στάδιο ανάπτυξης του ανθρώπου του οποίου αντιστοιχεί στην εφηβεία, τα ανθρώπινα δικαιώματα έχουν προτεραιότητα έναντι των νόμων. Πολλές φορές, πρόσωπα στα περιβάλλοντα των Μέσων, δίνουν λύσεις σε συγκρούσεις χρησιμοποιώντας βία, δημιουργώντας συλλήψεις και μοντέλα δράσης. Ως εκ τούτου, οι ανήλικοι που βρίσκονται σε αυτό το στάδιο ανάπτυξης, μπορεί να ταυτιστούν και να μάθουν από αυτά, μέσω μίμησης ή δημιουργώντας πρότυπα (Kron 2001 in Kron and Σοφός, 2009).

Όταν τα περιεχόμενα που μπορούν να συναντήσουν οι ανήλικοι στα περιβάλλοντα των Μέσων, είναι κοινωνικοσυναισθηματικά φορτισμένα, οι ανήλικοι μπορεί να μην καταφέρουν να θέσουν το δικό τους «Εγώ» ως τον «σημαντικό άλλο» σε σχέση με το «γενικευμένο άλλο», καθώς λόγω έλλειψης εκπαιδευτικής υποστήριξης, δεν μπορούν να αναγνωρίσουν τα αρνητικά πρότυπα συμπεριφοράς και να τα απορρίψουν, κάνοντας παράλληλα αποδεκτά τα θετικά πρότυπα δράσης.

Τέλος, στην εφηβεία, ο άνθρωπος διακρίνεται από έντονες σεξουαλικές αναζητήσεις. Σε αυτό το στάδιο, οι ουτοπίες γίνονται αντιληπτές ως μοντέλα άξια ταύτισης, τα οποία μπορεί να είναι αίτια σύγχυσης της ταυτότητας, οδηγώντας ενδεχομένως σε κοινωνική απομόνωση.

Η κοινωνική απομόνωση μπορεί με τη σειρά της να οδηγήσει τον έφηβο, στο να ψάχνει να βρει διέξοδο στα αυταρχικά δόγματα και στις ιδεολογίες, ενώ οι ναρκισσιστικές εξελίξεις λειτουργούν υποστηρικτικά ως προς αυτό (Kron and Σοφός, 2009).

1.5.3 Διαδικτυακοί κίνδυνοι και ανήλικοι

Κίνδυνος θεωρείται, στα πλαίσια της εργασίας μας, μια δυνητική πηγή βλάβης ή δυσμενών επιπτώσεων στην ψυχοσωματική ανάπτυξη ή υγεία ενός ανηλίκου, ενώ η επικινδυνότητα, συνδέει την έννοια του κινδύνου και της πιθανότητας να συμβεί, όπως και τα πιθανά σενάρια για τις συνέπειες του. Στην ελληνική βιβλιογραφία, στις έρευνες σε σχέση με την επικινδυνότητα του διαδικτύου, δεν διακρίνεται ο όρος «κίνδυνος» από τον όρο «επικινδυνότητα». Παρομοίως, η παρούσα μελέτη ακολουθεί την ίδια τακτική.

Οι κίνδυνοι που ενδεχομένως αντιμετωπίζουν τα παιδιά στο διαδίκτυο, έχουν συζητηθεί αρκετά δημόσια, σε πολιτικούς ή ακαδημαϊκούς κύκλους. Στην Ευρώπη, πολλές έρευνες έχουν διεξαχθεί και συνεχίζουν να διεξάγονται από το πολυεθνικό δίκτυο έρευνας EU Kids Online, στο οποίο συμμετέχει και η Ελλάδα και χρηματοδοτείται από EC's Better Internet for Kids programme.

Οι κίνδυνοι είναι ιδιαίτερα δύσκολο να οριστούν λόγω της περιπλοκότητας και της πληθώρας των παραμέτρων που εμπλέκονται και πρέπει να λαμβάνονται υπόψιν. Συνεπώς, είναι δύσκολο να πραγματοποιηθεί μια αυστηρά-μεθοδολογική και ηθικά υπεύθυνη έρευνα (Livingstone and Haddon, 2009).

Ο διαδικτυακός κίνδυνος, μπορεί να θεωρηθεί γενικά ως ένα ετερογενές σύνολο επιδιωκόμενων ή τυχαίων εμπειριών που αυξάνουν την πιθανότητα εμφάνισης αρνητικών συνεπειών στον χρήστη του διαδικτύου (Livingstone et al, 2009).

Οι διαδικτυακοί κίνδυνοι έχουν ταξινομηθεί με διάφορους τρόπους από διάφορους οργανισμούς όπως US Internet Safety Technical Task Force (ISTTF), US Online Safety and Technology Working Group (OSTWG), Australian Communications and Media Authority (ACMA), EU Kids Online, European Youth Protection Roundtable Toolkit (YPRT) κτλ..

Ενώ κάθε μια από αυτές τις ταξινομήσεις αντανακλά μια συγκεκριμένη προσέγγιση, όλες διακρίνουν τους κινδύνους που σχετίζονται με το επιβλαβές περιεχόμενο καθώς και με τις επιβλαβείς αλληλεπιδράσεις. Η ACMA, στην Αυστραλία, περιλαμβάνει επιπλέον τους κινδύνους σχετικά με ιούς και ηλεκτρονικές απάτες, που δεν καλύπτονται από την έκθεση της EU Kids Online και δεν θα αναλυθούν στην παρούσα εργασία.

Η έκθεση του ερευνητικού δικτύου EU Kids Online, περιλαμβάνει μια σύνθετη ταξινόμηση κινδύνων. Αν και δεν διακρίνει ικανοποιητικά τους κινδύνους από τις ευκαιρίες με την λογική ότι η συνάντηση νέων ανθρώπων μπορεί να εκληφθεί ως ευκαιρία από τους ανήλικους αλλά ως κίνδυνος από τους γονείς, λαμβάνει υπόψη τον ρόλο τον οποίο παίζει ο ανήλικος όπως και τον χαρακτήρα της εμπειρίας την οποία αποκομίζει αυτός, ή τα κίνητρα των πηγών από τα οποία πηγάει ο κίνδυνος.

Σε σχέση με τον ρόλο που ενδεχομένως παίζουν και τα κίνητρα που έχουν οι ανήλικοι, οι κίνδυνοι (risks) τους οποίους αντιμετωπίζουν στο διαδίκτυο, ταξινομούνται από EU Kids Online, στις παρακάτω τρεις μεγάλες κατηγορίες:

i. Κίνδυνοι περιεχομένου (content risks)

Είναι δυνητικές πηγές βλάβης ή δυσμενών επιπτώσεων στην ψυχοσωματική ανάπτυξη, στις οποίες ο ανήλικος εκτίθεται ως απλός δέκτης.

ii. Κίνδυνοι επαφής (contact risks)

Θεωρούνται εκείνες οι δυνητικές πηγές βλάβης, στις οποίες ο ανήλικος εκτίθεται συμμετέχοντας με κάποιον τρόπο σε κάποια διαδικτυακή δραστηριότητα την οποία ξεκινά πολλές φορές, κάποιος ενήλικας, χωρίς να αποκλειστούν και οι συνομήλικοι. Οι κίνδυνοι επαφής, μπορούν να οδηγήσουν στην θυματοποίηση του ανηλίκου.

iii. Κίνδυνοι δραστηριότητας / συμπεριφοράς (conduct risks)

Αφορούν σε εκείνες τις δυνητικές πηγές βλάβης ή δυσμενών επιπτώσεων στην ψυχοσωματική ανάπτυξη ή υγεία συνήθως άλλων ατόμων, τις οποίες δημιουργεί ο ίδιος ο ανήλικος. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ο ανήλικος μπορεί να παίζει ρόλο θύτη (Byron, 2008 in Ofcom, 2014; Livingstone et al., 2008; Staksrud and Livingstone, 2010).

Ερευνητικά δεδομένα επισημάνουν ότι οι κίνδυνοι επαφής και δραστηριότητας, τείνουν να συγκεντρώνονται στην περίπτωση μεγαλύτερων παιδιών τα οποία γίνονται περισσότερο ενεργητικά όταν συμμετέχουν σε κοινωνικά δίκτυα και διαδικτυακά φόρουμ. Αυτό φαίνεται να είναι πιο εμφανές όταν σχηματίζουν διαδικτυακές σχέσεις, καθώς παρατηρείται μια τάση για στους νέους ανθρώπους να δείχνουν υπερβολική αυτοπεποίθηση, οδηγούμενοι έτσι σε πιο επικίνδυνες συμπεριφορές (αν και δεν τις θεωρούν πάντα ως τέτοιες) (Ofcom, 2014).

Λαμβάνοντας υπόψη και τα κίνητρα των πηγών των δυνητικών κινδύνων ή τον χαρακτήρα της εμπειρίας που αποκομίζει στο διαδίκτυο ο ανήλικος, προκύπτει η ταξινόμηση που απεικονίζεται στον παρακάτω πίνακα (Hasebrink, Livingstone and Haddon, 2008, in Staksrud and Livingstone, 2010).

Πίνακας 1: Ταξινόμηση διαδικτυακών κινδύνων (Hasebrink, Livingstone and Haddon, 2008, in Staksrud and Livingstone, 2010)

Ο ρόλος και τα κίνητρα/οι εμπειρίες του ανηλίκου	Σε σχέση με το εμπόριο	Σε σχέση με την επιθετικότητα	Σε σχέση με την σεξουαλικότητα	Σε σχέση με αξίες
Περιεχόμενο (το παιδί ως αποδέκτης)	Διαφήμιση, spam, Χορηγίες	Βίαιο υλικό	Πορνογραφικό ή ανεπιθύμητο σεξουαλικό υλικό	Ρατσισμός, παραπλανητικές πληροφορίες (π.χ. ναρκωτικά)
Επαφή (το παιδί ως συμμετέχων)	Ταυτοποίηση/αλίευση προσωπικών πληροφοριών	Θύμα εκφοβισμού/ παρενόχλησης	Λήψη ανεπιθύμητων σεξουαλικών μηνυμάτων, επαφή με αγνώστους	Αυτοτραυματισμός, προσηλυτισμός)
Δραστηριότητα /συμπεριφορά (το παιδί ως δράων)	Παράνομη λήψη υλικού, παραβίαση προσωπικού απορρήτου, τζόγος	Εκφοβισμός/ παρενόχληση τρίτου, Θύτης	Αποστολή/ ανάρτηση πορνογραφικού υλικού, σεξουαλική παρενόχληση	Παροχή πληροφοριών (π.χ. για αυτοκτονία/ συζητήσεις για νευρική ανορεξία)

Σημειώνονται οι περιορισμοί του παραπάνω μοντέλου:

- Μερικές φορές τα όρια είναι ασαφή (π.χ. επιθετικότητα και σεξουαλικότητα μπορούν να συνυπάρχουν).
- Ζητήματα της ιδιωτικής ζωής και των προσωπικών πληροφοριών τίθενται σε όλους τους κινδύνους.
- Ορισμένες κατηγορίες (π.χ. σεξουαλικότητα) καλύπτουν διαφορετικά είδη κινδύνων.

1.5.4 Μέτρα προστασίας των ανηλίκων στο διαδίκτυο

Γενικά, η στρατηγική είναι ένα σχέδιο για την επίτευξη μιας επιθυμητής κατάστασης στο μέλλον. Η στρατηγική, ολοκληρώνει τις πολιτικές και τις πράξεις σε ένα ενιαίο σύνολο.

Στα πλαίσια της Ασφάλειας Πληροφοριακών Συστημάτων, τα μέτρα προστασίας (ή αντίμετρα), είναι εκείνες οι πολιτικές, οδηγίες, πρακτικές, οργανωτικές δομές, τεχνικές και νομικές διαδικασίες οι οποίες τροποποιούν την επικινδυνότητα (Kokolakis, 2015). Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, τα αντίμετρα αποτελούνται από τις ίδιες συνιστώσες.

Τα μέτρα προστασίας για την μείωση της επικινδυνότητας του διαδικτύου, μπορεί να στοχεύουν στα εξής:

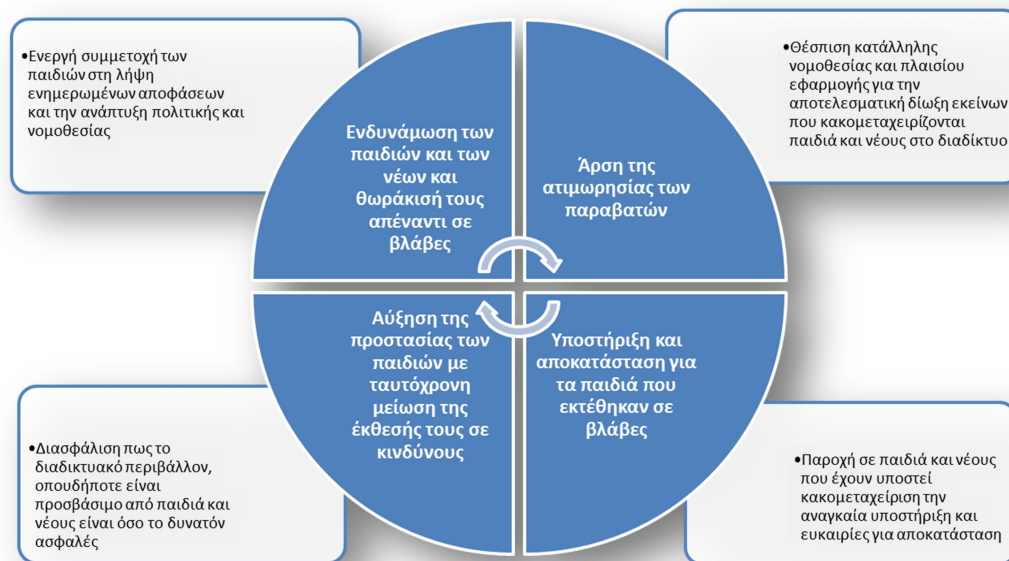
- πρόληψη (μείωση κινδύνων),
- διασφάλιση της συνεχούς αποτελεσματικότητας των υπάρχοντων αντιμέτρων,
- Αντιμετώπιση των προβλημάτων που προκλήθηκαν από τους κινδύνους

Λόγω του ότι το διαδικτυακό περιβάλλον είναι δυναμικό, οι απειλές ποικίλες και η ανθρώπινη συμπεριφορά δύσκολα προβλέπεται και μοντελοποιείται (Karyda, 2015), η αντιμετώπιση της επικινδυνότητας του διαδικτύου παρουσιάζει αρκετές δυσκολίες.

Σύμφωνα με την έκθεση της OECD (2012), οι πολιτικές με στόχο την προστασία των παιδιών από τους κινδύνους του διαδικτύου μπορεί να είναι:

- Πολυεπίπεδες - πολλές χώρες έχουν επινοήσει εθνικές στρατηγικές που συνδυάζουν διάφορα μέσα και δραστηριότητες τόσο σε πολιτικό όσο και σε επιχειρησιακό επίπεδο. Το EU Safer Internet Programme (SIP), αποτελεί ένα παράδειγμα μιας πολυεπίπεδης προσπάθειας που διαδραματίζει ένα ρόλο κλειδί στην προώθηση της ασφάλειας των ανηλίκων σε μια μεγάλη ομάδα χωρών. Οι προσεγγίσεις όλων των χωρών περιλαμβάνουν ένα μείγμα νομοθετικών, ρυθμιστικών, τεχνικών και εκπαιδευτικών μέτρων, όπως και την ευαισθητοποίηση και την παροχή ασφαλών ζωνών για τα παιδιά.
- Πολιτικές των ενδιαφερόμενων μερών, σχετικά με τους διάφορους ρόλους και ευθύνες των κυβερνήσεων, των δημόσιων αρχών, των παιδιών, των γονέων/επιβλεπόντων, των εκπαιδευτικών, των δημόσιων οργανισμών και του ιδιωτικού τομέα.
- Μηχανισμοί πολυεπίπεδης πολιτικής σε εθνικό και διεθνές επίπεδο όπως: Council of Europe, OECD (Economic Co-operation and Development), UNICEF κτλ..

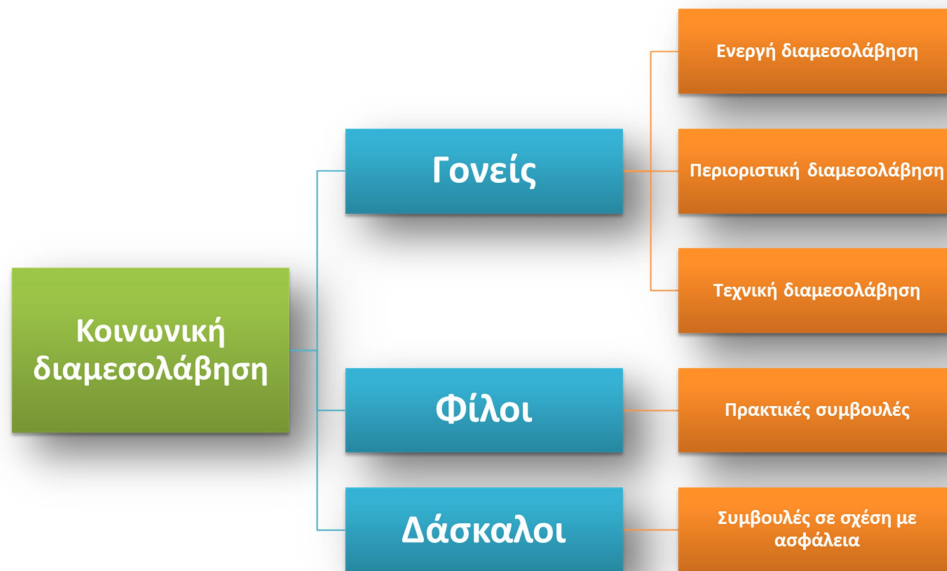
Η έκθεση της Ελληνικής Εθνικής Επιτροπής UNICEF (2010), προτείνει ένα στρατηγικό πλαίσιο για την προστασία των ανηλίκων στο διαδίκτυο, το οποίο αφορά σε τέσσερις βασικούς στόχους, όπως απεικονίζονται στην παρακάτω εικόνα.

Εικόνα 3: Στρατηγικό πλαίσιο για την προστασία των ανηλίκων στο διαδίκτυο, (UNICEF, 2010)

Οι κυβερνήσεις, οι γονείς, οι κηδεμόνες, οι εκπαιδευτικοί, οι επιχειρήσεις και η κοινωνία των πολιτών, μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά να επωφεληθούν από το διαδίκτυο, αλλά έχουν επίσης την ευθύνη για την προστασία τους από τις βλαβερές επιπτώσεις που αυτά μπορούν να υποστούν κατόπιν έκθεσης σε κινδύνους.

Όπως αναφέρει η Τσαλίκη (2011), σημαντικοί φορείς κοινωνικής διαμεσολάβησης οι οποίοι παίζουν ρόλο στην τροποποίηση των διαδικτυακών πρακτικών των παιδιών, είναι οι γονείς, οι φίλοι, στους οποίους οι ανήλικοι στρέφονται για να ζητήσουν βοήθεια κυρίως σε πρακτικά ζητήματα όπως στο να βρουν κάτι στο διαδίκτυο και οι δάσκαλοι, απ' όπου ζητούν συμβουλές σε σχέση με ζητήματα ασφάλειας στο διαδίκτυο.

Εικόνα 4: Σημαντικοί φορείς κοινωνικής διαμεσολάβησης

Ο ρόλος των γονέων είναι καθοριστικός καθώς σύμφωνα με τις έρευνες, τα περισσότερα παιδιά χρησιμοποιούν το διαδίκτυο στο σπίτι τους (βλέπε 2.2.1 και 2.2.2). Στην εργασία μας, εστιάζουμε κυρίως στον ρόλο τον οποίο παίζουν οι γονείς στην προστασία των ανηλίκων από τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν στο διαδίκτυο. Δεν εξετάζουμε τους ρόλους άλλων φορέων κοινωνικής διαμεσολάβησης όπως οι εκπαιδευτικοί και οι συνομήλικοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 - ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΚΑΙ ΟΦΕΛΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΧΡΗΣΗ ΚΑΙ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

2.1 Εισαγωγή

Καθώς η χρήση του διαδικτύου από ανήλικους βαίνει αυξανόμενη, η ακαδημαϊκή κοινότητα έχει αρχίσει εδώ και κάποια χρόνια να μελετά την σχέση των διαδικτυακών ρίσκων και ευκαιριών και την δυνατότητα εξισορρόπησής τους.

Η διάχυση των διαδικτυακών τεχνολογιών έχει προσφέρει τόσο στους ενήλικες όσο και στους ανήλικους δυνατότητες σε πολλούς τομείς, συμπεριλαμβανομένων ευκαιριών στη μόρφωση, την κοινωνικότητα, την πληροφόρηση και τη διασκέδαση.

Συγκεκριμένες μορφές δραστηριοτήτων είναι πιθανόν να κρύβουν κινδύνους, οι οποίοι όμως, δεν καταλήγουν απαραίτητα σε βλάβη.

Η κολύμβηση, η ποδηλασία ή η συμμετοχή σε μια ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης μπορούν να παρέχουν οφέλη, αλλά περικλείουν επίσης κινδύνους και, υπό ορισμένες συνθήκες, δεν αποκλείεται να εκθέτουν το παιδί σε βλάβη.

Σε μια προσπάθεια ανάλυσης των διαδικτυακών κινδύνων θα πρέπει να αναφέρουμε ότι μέσα από την έρευνά μας, συναντήσαμε συχνά, από τα μέσα ενημέρωσης, μια τεχνοφοβική άποψη για το διαδίκτυο και τους κινδύνους που μπορεί να επισύρει η χρήση του.

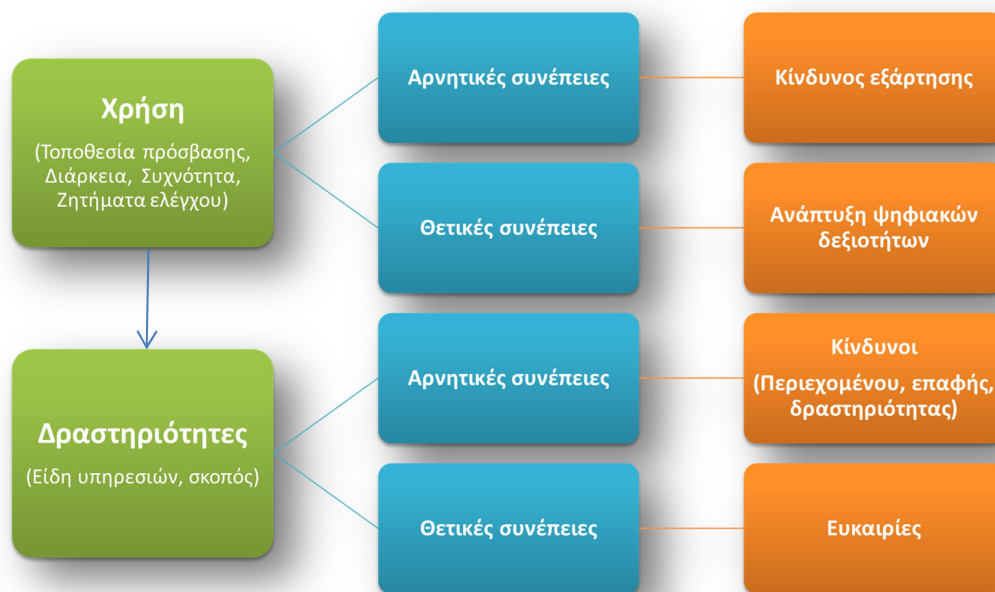
Για τους λόγους που προαναφέρθηκαν, θεωρήσαμε σκόπιμο να αφιερώσουμε μετά από την εξέταση της χρήσης και των δραστηριοτήτων των ανηλίκων στο διαδίκτυο στο παρόν κεφάλαιο της εργασίας μας, μια ενότητα για τα οφέλη και τις ευκαιρίες τις οποίες η σωστή χρήση του διαδικτύου μπορεί να προσφέρει σε αυτούς.

2.2 Χρήση και δραστηριότητες των ανηλίκων στο διαδίκτυο

Όμως, όπως και στην πραγματική ζωή έτσι και διαδικτυακά, οι ευκαιρίες, είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τους κινδύνους, με αποτέλεσμα κάτι που για κάποιον να αποτελεί ευκαιρία για κάποιον άλλο να είναι ρίσκο. Ειδικότερα, όσον αφορά στο διαδίκτυο, δεν είναι εύκολο να χαραχτεί μια διαχωριστική γραμμή μεταξύ των ωφέλιμων δραστηριοτήτων και εκείνων που είναι επικίνδυνες.

Οι κίνδυνοι επαφής, περιεχομένου και δραστηριότητας/συμπεριφοράς, σχετίζονται άμεσα με συγκεκριμένες δραστηριότητες (γι' αυτό και στην εικόνα 5, συνδέονται με αυτές), στις οποίες ένα παιδί παίζει κάποιο συγκεκριμένο ρόλο (αποδέκτη, συμμετοχής ή δραστηριότητας/συμπεριφοράς).

Ο κίνδυνος εξάρτησης, σχετίζεται με την χρήση, καθώς ο ανήλικος, μπορεί να παίζει όλους τους παραπάνω ρόλους. Επιπλέον, καθοριστικός παράγοντας ο οποίος σχετίζεται με την εξάρτηση, είναι ο χρόνος χρήσης που αφιερώνει ένα παιδί σε οποιαδήποτε δραστηριότητα.

Εικόνα 5: Συσχέτιση κινδύνων και ευκαιριών με την χρήση και τις δραστηριότητες των ανηλίκων στο διαδίκτυο

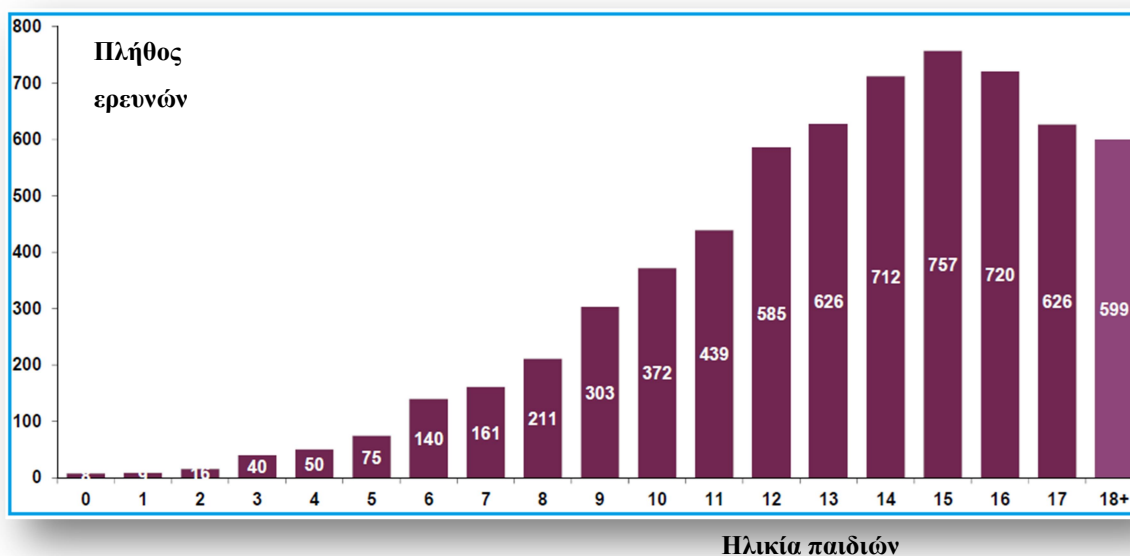
Θεωρούμε ότι η μελέτη του συγκριμένου θέματος, συμβάλλει στον στόχο της εργασίας μας: τον προσδιορισμό της ενδεχόμενης επικίνδυνης χρήσης, των πιθανών συνεπειών αυτής, στην κοινωνική και ψυχοσωματική ανάπτυξη των ανηλίκων καθώς και στον προσδιορισμό εκείνων των μέτρων προστασίας, τα οποία μπορούν να μειώσουν τους κινδύνους χωρίς όμως να στερήσουν από τα παιδιά τις αστείρευτες πηγές μάθησης, ψυχαγωγίας και δημιουργίας τις οποίες παρέχει το διαδίκτυο.

2.2.1 Χρήση και δραστηριότητες των παιδιών (0 έως 11+ ετών) στο διαδίκτυο

2.2.1.1 Χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά

Η ραγδαία εξάπλωση των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνίας και οι ανησυχίες σε σχέση με τους κινδύνους που μπορεί να αντιμετωπίζουν τα παιδιά κατά την διάρκεια χρήσης αυτών, οδήγησαν τα τελευταία χρόνια πολλούς ερευνητές σε σχετικές μελέτες. Ωστόσο, η συνολική εικόνα, δεν αποτυπώνει ακριβώς την πραγματικότητα σε βάθος χρόνου, καθώς τα δεδομένα αλλάζουν συνεχώς.

Επιπλέον, ο αριθμός των μελετών χαρτογράφησης της χρήσης του διαδικτύου από πολύ μικρά παιδιά στην Ευρώπη, είναι περιορισμένος (Holloway et al, 2013) ενώ πολλές από αυτές, εξερευνούν δείγματα παιδιών από 7-8 έως 18 ετών, χωρίς να δίνουν έμφαση στις ιδιαιτερότητες των διαφόρων ηλικιακών ομάδων. Επίσης, όπως παρατηρείται στο παρακάτω διάγραμμα (Olafsson et al, 2013 in Holloway et al, 2013), οι περισσότερες, εστιάζουν σε εφήβους. Οι έρευνες που εξετάζουν παιδιά σε μικρότερες ηλικίες, είναι ελάχιστες προς το παρόν.

Εικόνα 6: Πλήθος ερευνών στην Ευρώπη (Olafsson et al, 2013 in Donell Holloway et al, 2013)

Τα δεδομένα της βιβλιογραφίας την οποία μελετήσαμε για τις ανάγκες εκπόνησης της παρούσας εργασίας, αποκαλύπτουν τα παρακάτω:

- i. Ένα σημαντικό ποσοστό παιδιών έχει πρόσβαση στο Διαδίκτυο

Στον παρακάτω πίνακα, καταγράφονται τα αποτελέσματα μερικών ερευνών. Παρατηρείται ότι στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, σημαντικά ποσοστά παιδιών προσχολικής ηλικίας έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο. Το ίδιο συμβαίνει στις ΗΠΑ (Schmidt και Vandewater, 2008 in OECD, 2012) και γενικά σε όλες τις αναπτυγμένες χώρες σε όλο τον κόσμο (Holloway et al., 2013).

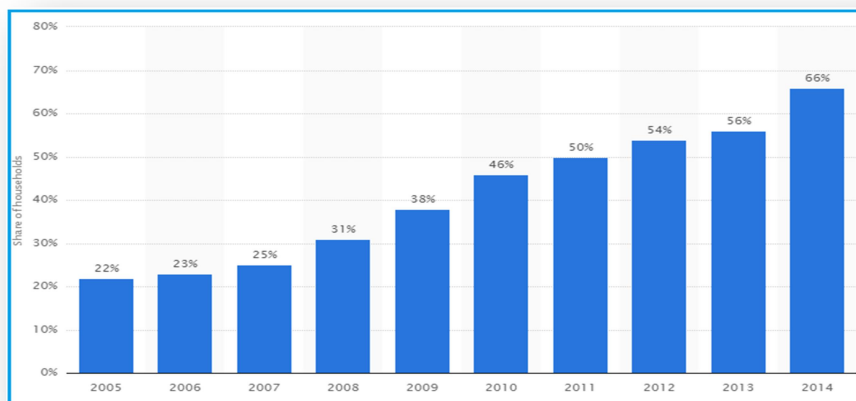
Πίνακας 2: Χρήση του διαδικτύου από παιδιά 5 έως 11 ετών

Ηλικία παιδιών	Ποσοστά παιδιών (5-11 ετών) τα οποία χρησιμοποιούν το διαδίκτυο
6-7	34% και 52% στην Ευρώπη (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2006; Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2008)
5-7	68% και 75% στην Μεγάλη Βρετανία, 78% στην Ολλανδία, 87% στην Μεγάλη Βρετανία (Ofcom, 2007; Ofcom, 2010; Brouwer et al, 2011; Paaajarvi, 2012, in Holloway et al., 2013)
8-11	93% στην Μεγάλη Βρετανία (Ofcom, 2010 in Holloway et al., 2013)
7	64% στην Φινλανδία (Paaajarvi, 2012 in Holloway et al., 2013)
< 8	55% στην Ελλάδα (Δίωξη Ηλεκτρονικού Εγκλήματος, 2015)
10-11	67% στην Ελλάδα (Tsaliki, 2012)
6-10	25% στην Ελλάδα, 60% στην Ευρώπη (Livingstone and Haddon, 2009)

ii. Η πρόσβαση των παιδιών στο διαδίκτυο είναι σε άνοδο

Η πρόσβαση των παιδιών στο διαδίκτυο παγκοσμίως, ενδέχεται να σχετίζεται με τη διάδοση του διαδικτύου η οποία σύμφωνα με τα ερευνητικά δεδομένα, αυξήθηκε κατά 342,2% από το 2000 έως το 2008 (Internet World Stats, 2009 in Valcke et al., 2011). Τα δεδομένα, μπορούν να διαφέρουν από χώρα σε χώρα, καθώς η πρόσβαση των παιδιών, σχετίζεται με την διάδοση του διαδικτύου στην χώρα τους (OECD, 2012). Πολλοί ερευνητές συμφωνούν ότι η άνοδος της πρόσβασης στο διαδίκτυο, σχετίζεται κυρίως με τον πολλαπλασιασμό των ηλεκτρονικών υπολογιστών τόσο στα νοικοκυριά, όσο και στα σχολεία. Στις ΗΠΑ, το 35% των δημόσιων σχολείων, είχαν πρόσβαση στο Διαδίκτυο το 1994 και 100%, εννέα χρόνια αργότερα (Schmidt και Vandewater, 2008 in OECD, 2012). Όπως δείχνουν τα ερευνητικά δεδομένα, όλο και περισσότερα νοικοκυριά με παιδιά ηλικίας 5-15 ετών αποκτούν πρόσβαση στο διαδίκτυο, χρόνο με το χρόνο και στην Ευρώπη (Ofcom, 2009).

Στην Ελλάδα, η οποία ακολουθεί την παγκόσμια τάση αύξησης, όπως παρατηρείται στο παρακάτω διάγραμμα, τα ποσοστά νοικοκυριών που διαθέτουν πρόσβαση στο διαδίκτυο, έχει τριπλασιαστεί από το 2005 έως το 2014.

Εικόνα 7: Ποσοστά των νοικοκυριών με πρόσβαση στο διαδίκτυο στην Ελλάδα
(<http://www.statista>)

Οι νέοι από τις μειονεκτούσες κοινωνικό-οικονομικά ομάδες, είναι λιγότερο πιθανό να έχουν πρόσβαση στο Διαδίκτυο από τις υπόλοιπες (Livingstone, 2011).

iii. Τα παιδιά συνδέονται στο διαδίκτυο από όλο και μικρότερες ηλικίες

Οι έρευνες δείχνουν ότι η μέση ηλικία για την έναρξη χρήσης του διαδικτύου είναι τα 7 χρόνια στη Δανία και τη Σουηδία και τα 8, σε κάποιες άλλες Βόρειες χώρες. Στην Ελλάδα, ο μέσος όρος ηλικίας, είναι υψηλότερος (10 ετών) στην Ελλάδα, όπως και στην Ιταλία, Τουρκία, Κύπρος, Δανία, την Αυστρία και την Πορτογαλία (Livingstone, 2011).

Ωστόσο, τα περιορισμένα ερευνητικά δεδομένα, από τα οποία μερικά καταγράφονται στον πίνακα 2, δείχνουν ότι τα ποσοστά παιδιών σε πολύ μικρές ηλικίες (κάτω των 5 ετών), τα οποία συνδέονται στο διαδίκτυο, είναι σημαντικά. Επιπλέον, οι λιγότερες σχετικές έρευνες δείχνουν ότι στις αναπτυγμένες χώρες, τα περισσότερα μωρά ηλικίας κάτω των δύο ετών, έχουν μια παρουσία στο διαδίκτυο. Πολλοί ερευνητές σημειώνουν ότι υπάρχει η ανάγκη περαιτέρω διερεύνησης των καινούριων δεδομένων όπως και της χάραξης καινούριων πολιτικών προστασίας, οι οποίες να

συμπεριλαμβάνουν και τα πολύ μικρά παιδιά, στα οποία δόθηκε ελάχιστη προσοχή έως σήμερα (Holloway et al.,2013).

Πίνακας 3: Χρήση του διαδικτύου από παιδιά 0 έως 6 ετών

Ηλικία παιδιών	Χρήση του διαδικτύου από παιδιά 0-6 ετών
3-4	70%, συνδέονται τουλάχιστον μερικές φορές το μήνα στην Σουηδία. (Findahl, 2013 in Holloway et al., 2013)
3-6	50%, χρησιμοποιούν το διαδίκτυο σε τακτική βάση στην Αυστρία και 70% στο Βέλγιο, συνδέονται στο διαδίκτυο ως επί το πλείστον σε τακτική βάση αρκετές φορές το μήνα. (Tuwewen et al, 2012 in Holloway et al.,2013 Jungwirth, 2013 in Holloway et al.,2013)
0-6	58% στην Νορβηγία, χρησιμοποιούν το διαδίκτυο. (Guðmundsdóttir and Hardersen, 2012 in Holloway et al.,2013)
έως 1	5% στην Ολλανδία, έχουν συνδεθεί στο διαδίκτυο (Brouwer et al, 2011 in Holloway et al.,2013)
3-4	33,3% πραγματοποιεί μόνο του σύνδεση στην με desktop PC, laptop ή netbook και 5%, πραγματοποιεί μόνο του σύνδεση σε κινητό τηλέφωνο στην Μεγάλη Βρετανία (Ofcom, 2012 in Holloway et al.,2013)

Επίσης, σύμφωνα με τις έρευνες, όσο τα παιδιά μεγαλώνουν, τόσο περισσότερο ασχολούνται με το διαδίκτυο και όσο υψηλότερο είναι το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο της οικογένειας τόσο πιο νωρίς ξεκινούν την χρήση του διαδικτύου (Κοκκέβη et al, 2010).

iv. Αυξάνονται τα ποσοστά των παιδιών που χρησιμοποιούν συσκευές με οθόνες αφής

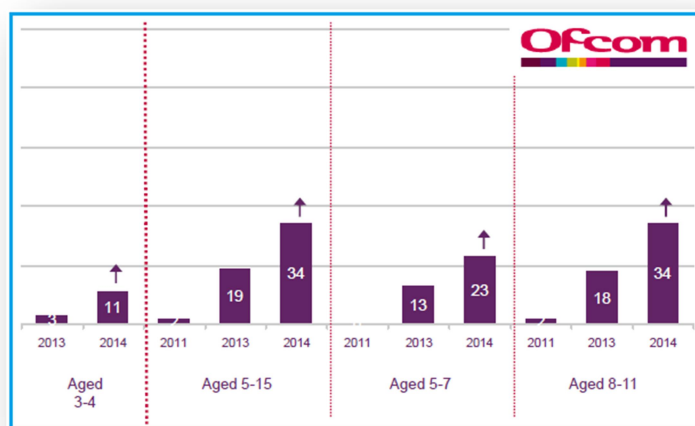
Τα παιδιά χρησιμοποιούν όλα τα είδη συσκευών μέσω των οποίων μπορούν να συνδεθούν στο διαδίκτυο όπως desktop PC, laptop, netbook, iPods, tablets, e-readers, έξυπνα τηλέφωνα και έξυπνα παιχνίδια. (Ofcom, 2012). Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η εμφάνιση συσκευών αφής στις αγορές, προέκυψε ταυτόχρονα με τις ξαφνικές αυξήσεις στην χρήση του διαδικτύου από τα νήπια και τα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Υπάρχουν πλέον, χιλιάδες διαθέσιμες εφαρμογές που στοχεύουν άμεσα σε παιδιά κάτω των 8 ετών (Holloway et al., 2013; Radesky et al., 2015).

Στην παρακάτω εικόνα, παρατηρείται η αύξηση των ποσοστών παιδιών, που διαθέτουν μια συσκευή tablet, μέσα σε τρία χρόνια, από το 2011 έως το 2014 στο Ηνωμένο Βασίλειο. Οι Holloway et al., 2013, Federal Trade Commission, 2012, Vincent, 2015, υποστηρίζουν, ότι η τάση αυτή, υφίσταται και στις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης όπως και στις ανεπτυγμένες χώρες του δυτικού κόσμου.

Οι έρευνες δείχνουν ότι τα παιδιά 3-6 ετών είναι σε θέση να χειρίζονται οθόνες αφής με μεγαλύτερη επιτυχία από τους προσωπικούς υπολογιστές με πληκτρολόγια και ποντίκια (Brouwer et al, 2011 in Holloway et al., 2013).

Η τάση αυτή είναι εμφανέστερη στις χώρες του δυτικού κόσμου και δεν είχε προβλεφθεί εκ των προτέρων από τους ερευνητές και τους φορείς χάραξης πολιτικής (Holloway et al., 2013).

Ο Radesky et al. (2015), αναφέρει ότι δεν υπάρχουν ακόμα αρκετές σχετικές έρευνες, όπως επίσης δεν υπάρχουν επιστημονικά τεκμηριωμένες συστάσεις ή οδηγίες οι οποίες, να απευθύνονται στους γονείς σε σχέση με την ανάγκη προστασίας αυτών των παιδιών από τους κινδύνους που μπορεί να αντιμετωπίσουν χρησιμοποιώντας τις συγκεκριμένες συσκευές.

Εικόνα 8: Ποσοστά παιδιών που διαθέτουν συσκευή tablet στο UK (Ofcom, 2014)

Στον παρακάτω πίνακα, καταγράφονται μερικά δεδομένα σε σχέση με τις συσκευές με οθόνες αφής που χρησιμοποιούν τα παιδιά στην Ευρώπη.

Πίνακας 4: Ερευνητικά δεδομένα σε σχέση με την χρησιμοποίηση συσκευών με οθόνες αφής από τα παιδιά

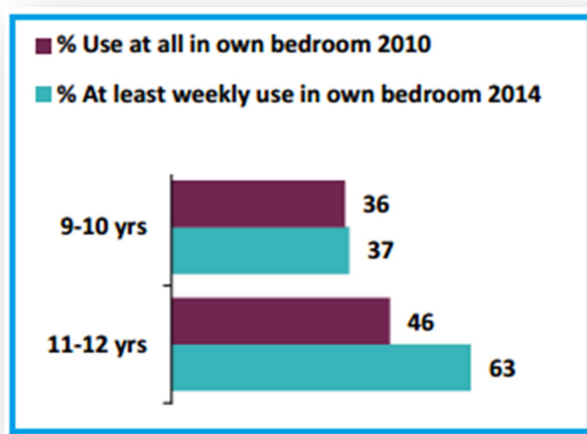
Ηλικία παιδιών	Συσκευές τις οποίες χρησιμοποιούν τα παιδιά
3-4	50% στην Σουηδία χρησιμοποιούν tablet και 25%, χρησιμοποιούν smartphone (Findahl, 2013, in Holloway et al., 2013)
0-6	23% έχει πρόσβαση σε οθόνες αφής στο σπίτι, στην Νορβηγία (Guðmundsdóttir and Hardersen, 2102 in Holloway et al., 2013 α).
3 – 7	17% από τις οικογένειες με παιδιά σε αυτές τις ηλικίες, διαθέτουν μια συσκευή tablet στην Γερμανία (Medienpädagogischer Forschungsverbund Südwest, 2012 in Holloway et al., 2013)
6-11	18% από τις οικογένειες με παιδιά σε αυτές τις ηλικίες, διαθέτουν μια συσκευή tablet, στην Γερμανία (Medienpädagogischer Forschungsverbund Südwest, 2012 in Holloway et al., 2013)

v. Πολλά παιδιά συνδέονται στο διαδίκτυο από το σπίτι τους

Οι διαφορετικές θέσεις από όπου τα παιδιά συνδέονται στο διαδίκτυο, δεν σχετίζονται μόνο με τις διαφορετικές συνθήκες αλλά και με την δυνατότητα ελέγχου του γονέα ή του επιβλέποντος. Σύμφωνα με τους Helsper et al. (2013), η γονική παρέμβαση, θεωρείται ένας σημαντικός παράγοντας σε σχέση με τον τρόπο που τα παιδιά χρησιμοποιούν τα περιβάλλοντα των Μέσων. Ως εκ τούτου, ο ρόλος του γονέα στην καθοδήγηση των παιδιών, μπορεί να διαφέρει από χώρα σε χώρα. Αυτό μπορεί να έχει αντίκτυπο στις διάφορες πτυχές της χρήσης του διαδικτύου από το παιδί (Sozio et al., 2015).

Τα περιορισμένα προς το παρόν δεδομένα, υποδεικνύουν ότι τα πολύ μικρά παιδιά (κάτω των 4 ετών), στο σπίτι τους μπορούν να επιλέξουν να μην χρησιμοποιούν τους υπολογιστές, ακόμη και αν η εν λόγω χρήση ενθαρρύνεται από τους γονείς τους. Αν τους δοθεί η επιλογή, πολλά μικρά παιδιά προτιμούν να παρακολουθήσουν τηλεόραση ή DVD ή παίζουν με κονσόλες παιχνιδιών (Plowman et al. 2011 in Given et al., 2013).

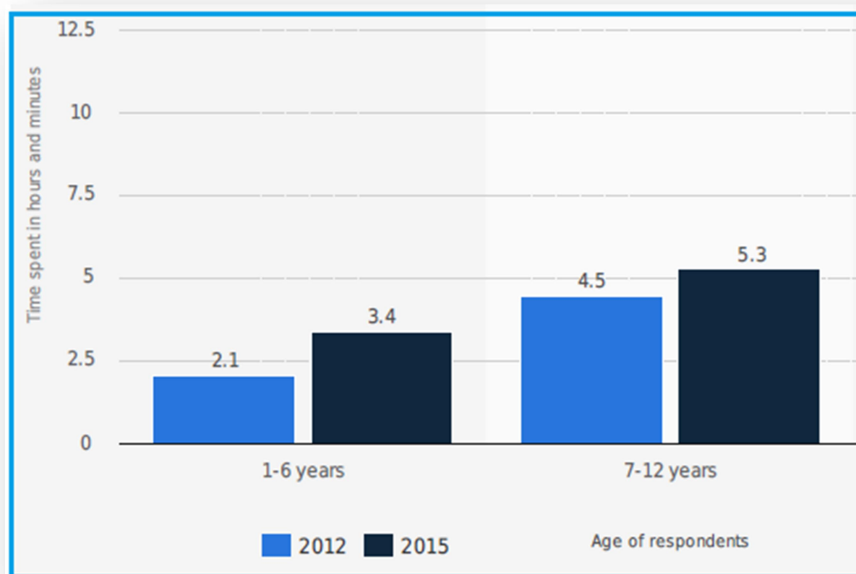
Για τα μεγαλύτερα παιδιά όμως, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι είναι όλο και περισσότερο κοινό, να έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο μέσα από υπονοματριά τους και χωρίς γονική επίβλεψη (παρακάτω εικόνα). Ένας άλλος παράγοντας ο οποίος συμβάλλει στην ευκολία πρόσβασης στο διαδίκτυο από διάφορες θέσεις και χωρίς γονική εποπτεία, είναι η αύξηση στη χρήση εναλλακτικών φορητών συσκευών (συμπεριλαμβανομένων των κινητών τηλεφώνων και φορητών συσκευών αναπαραγωγής πολυμέσων).

Εικόνα 9: Ποσοστά παιδιών τα οποία συνδέονται στο διαδίκτυο στο δωμάτιο τους (Livingstone et al, 2014)

vi. Τα παιδιά καταναλώνουν όλο και περισσότερο χρόνο στο διαδίκτυο

Στην παρακάτω εικόνα, παρατηρείται η αύξηση του χρόνου που καταναλώνουν τα παιδιά από 2012 έως 2015 στην Γαλλία (statista.com, 2015]). Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι η τάση αύξησης παρατηρείται σε όλες τις υπόλοιπες χώρες του δυτικού κόσμου. Κατά μέσο όρο, τα παιδιά ηλικίας 7-10 ξοδεύουν περισσότερο από μία ώρα στο διαδίκτυο κάθε μέρα. Ο χρόνος χρήσης, συνδέεται με την αύξηση των ψηφιακών ικανοτήτων των παιδιών αλλά και με πιθανότερες παρουσίες συμπεριφορών εξάρτησης από το διαδίκτυο. Στην Ευρώπη, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι το ένα τρίτο των παιδιών 9-10 ετών που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο, συνδέονται καθημερινά (Holloway et al., 2013).

Εικόνα 10: Χρόνος αφιερωμένος στο διαδίκτυο (<http://www.statista.com>)

2.2.1.2 Διαδικτυακές δραστηριότητες των παιδιών

Η χαρτογράφηση του φάσματος των δραστηριοτήτων που τα παιδιά έχουν στο διαδίκτυο, συμβάλλει στην εξέταση των κινδύνων που αυτοί ενδεχομένως αντιμετωπίζουν.

Καθώς δεν υπάρχει μια διακριτή διαχωριστική γραμμή μεταξύ των δραστηριοτήτων που έχουν ως αποτέλεσμα οφέλη και εκείνων που ενέχουν κάποιο κίνδυνο βλάβης στην ψυχοσωματική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών, οι ερευνητές συμφωνούν ότι η κατανόηση της φύσης των δραστηριοτήτων των παιδιών είναι απαραίτητη, προκειμένου να αναλυθεί η αλληλεπίδραση μεταξύ των οφελών και των βλαβών, αναγνωρίζοντας ότι αυτό μπορεί, να ποικίλει για διαφορετικές ομάδες παιδιών (Livingstone et al., 2011).

Στον παρακάτω πίνακα, καταγράφονται μερικές έρευνες και τα αποτελέσματά τους σε σχέση με τις δραστηριότητες των παιδιών στα περιβάλλοντα των Μέσων.

Πίνακας 5: Δραστηριότητες των παιδιών στα περιβάλλοντα των Μέσων

Ηλικία παιδιών	Δραστηριότητες
0-2	Ακούν βιβλία, ραδιόφωνο, και ηχογραφήσεις. (Ólafsson et al., 2014)
1	Παρακολουθούν εικόνες καθημερινά και χρησιμοποιούν περιβάλλοντα των Μέσων, κυρίως με τους γονείς ή με άλλα ενήλικα άτομα. (Ólafsson et al., 2014)
> 3	Παρακολουθούν video clips (Childwise, 2012; Findahl, 2012; Teuwen et al, 2012)
3-4	Οι ατομικές προτιμήσεις σε σχέση με τα περιεχόμενα των μέσων, των παιδιών αρχίζουν να αναπτύσσονται και να διαφοροποιούνται ανάμεσα στα αγόρια και τα κορίτσια και αρχίζουν να παρουσιάζουν ενδιαφέρον για διαδικτυακά παιχνίδια. Πολλά παιδιά παρακολουθούν YouTube (Ólafsson et al., 2014 Childwise, 2012; Teuwen et al, 2012)
3-7	Αλληλεπιδρούν όλο και περισσότερο σε περιβάλλοντα εικονικών κόσμων. (Teen and Preteen, 2009)
7-8	Σε αυτές τις ηλικίες, αυξάνονται δραματικά τα ποσοστά των παιδιών που ασχολούνται με ψηφιακά παιχνίδια, το διαδίκτυο και τα έξυπνα τηλέφωνα. (Ólafsson et al., 2014)
<6-7	Όσο μεγαλώνουν, τα ενδιαφέροντα τους επεκτείνονται σε αναζητήσεις στο διαδίκτυο για την διεκπεραίωση των σχολικών τους εργασιών και στην κοινωνικοποίηση. (Ofcom, 2012; Childwise, 2012, Guðmundsdóttir and Hardersen, 2011; Findahl, 2012)
6 - 9	Το 64% στο Ηνωμένο Βασίλειο, το 55% στην Ισπανία, το 46% στην Γερμανία, χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες λειτουργίες κοινωνικής δικτύωσης ιστοσελίδων όπως Club Penguin, Minecraft, Moshie Monsters και Webkinz. Επίσης, 10% στο Ηνωμένο Βασίλειο, 11% στην Ισπανία 6% στη Γερμανία, 22% στην Ιταλία, χρησιμοποιούν το Facebook. (Holloway et al., 2013)
7 - 11	30%, δημιουργούν δικό τους προφίλ στο Facebook. (Broadbent and Gardner, 2013)
8-11	48% αναζητούν στο διαδίκτυο πληροφορίες σε σχέση με τα μαθήματα τους, στο Ηνωμένο Βασίλειο, 66% χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για τα μαθήματα τους, 51% για παιχνίδια και 39% για αναζήτηση διαφόρων πληροφοριών και 15%, επικοινωνούν με άμεσα μηνύματα, στο Ηνωμένο Βασίλειο. (Ofcom, 200; Livingstone et al., 2012; Ofcom, 2007)

11	15%, χρησιμοποίησαν το διαδίκτυο για καταναλωτικούς σκοπούς. (Valcke et al., 2011)
----	--

Σύμφωνα με την Livingstone (2003), η τυπική χρήση του Internet από τα μικρά παιδιά μπορεί να περιγραφεί σε τρεις διαστάσεις, την ψυχαγωγία, την εκπαίδευση, και τα εκπαιδευτικά παιχνίδια (edutainment) (Valcke et al., 2011).

Τα περιορισμένα έως τώρα ερευνητικά δεδομένα, δείχνουν ότι ο κύριος στόχος της ενασχόλησης με το διαδίκτυο στις μικρές ηλικιακές ομάδες, είναι η ψυχαγωγία. Όσο μεγαλώνουν, οι δραστηριότητες τους αποκτούν μεγαλύτερη ποικιλία. Λαμβάνοντας υπόψη, ότι σήμερα αναφερόμαστε σε ψηφιακές γενιές (digital native), πολύ μικρά παιδιά μεγαλώνουν εξοικειωμένα με ψηφιακές συσκευές οι οποίες εξελίσσονται σε εκπαιδευτικά και πάσης φύσεως εργαλεία στο σπίτι, στο σχολείο και στην κοινότητα ενώ οι έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί σε παιδιά μικρών ηλικιών, είναι ελάχιστες.

Ιδιαίτερα, οι έρευνες σε σχέση με παιδιά προσχολικής ηλικίας, παρουσιάζουν μια αυξημένη δυσκολία λόγου του ότι, μην γνωρίζοντας γραφή και ανάγνωση, δεν μπορούν να απαντήσουν στα κλασικά ερωτηματολόγια τα οποία χρησιμοποιούνται ευρέως.

Μαζί με τις έρευνες που χρειάζονται σε αυτές τις ηλικίες, πρέπει να αναπτυχθούν και καινούριες μεθοδολογίες. Τα στάδια κοινωνικής και ψυχοσωματικής ανάπτυξης των παιδιών, οδηγούν σε μεγάλες διαφορές ικανοτήτων, συμπεριφορών, ενδιαφερόντων και δραστηριοτήτων.

Συνεπώς, οι μεθοδολογίες έρευνας, θα πρέπει να αναπτυχθούν ανάλογα στις διαφορετικές ηλικιακές ομάδες και να λαμβάνουν υπόψη τα χαρακτηριστικά αυτών.

Πολλές φορές, τα δεδομένα είναι δύσκολο να ερμηνευθούν. Για παράδειγμα, υπάρχουν ελάχιστες διαφορές μεταξύ του παιχνιδιού σε απευθείας σύνδεση και της επίσκεψης εικονικού κόσμου. Οι εικονικοί κόσμοι, συνδυάζουν τα κοινωνικά δίκτυα με το διαδικτυακό παιχνίδι και χρειάζεται περαιτέρω έρευνα σχετικά με τα οφέλη και τους κινδύνους χρησιμοποίησης του διαδικτύου με σκοπό την αλληλεπίδραση με άλλους. (Holloway et al., 2013).

Όσον αφορά στα κοινωνικά δίκτυα, οι έρευνες δείχνουν ότι αξιοσημείωτα ποσοστά παιδιών κάτω των 13 ετών χρησιμοποιούν ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης όπως το Facebook. Τα παιδιά αυτά, προκειμένου να μπορούν να συνδεθούν, δηλώνουν ηλικίες μεγαλύτερες. Πολλοί συμφωνούν ότι τα ποσοστά αυτά, αναμένεται να αυξηθούν τα επόμενα χρόνια (Medienpädagogischer Forschungsverbund Südwest 2012 in Holloway et al., 2013). Η αναμενόμενη αυτή αύξηση οδηγεί στην κρίσιμη ανάγκη διερεύνησης της ικανότητας των μικρών παιδιών, να διαπραγματευτούν αυτές τις ιστοσελίδες με έναν ασφαλή και ωφέλιμο τρόπο, καθώς επίσης υποδεικνύει την αξία της διερεύνησης της γονικής στάσης σε αυτή την τάση.

Συμπεράσματα

Οι έρευνες δείχνουν ότι η χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά, σχετίζεται με μια ποικιλία από παράγοντες του ευρύτερου πλαισίου, συμπεριλαμβανομένης της θέσης, των συσκευών και της συχνότητας με την οποία έχουν πρόσβαση σ' αυτές. Σε αυτούς τους παράγοντες, προστίθενται οι ατομικοί παράγοντες όπως η ηλικία, η κοινωνικοοικονομική κατάσταση της οικογένειας κτλ. (Holloway et al., 2013). Σε συντομία, η βιβλιογραφία αποκαλύπτει τα παρακάτω:

Πίνακας 6: Χρήση και δραστηριότητες των παιδιών στο διαδίκτυο. Συμπεράσματα

<ul style="list-style-type: none">▪ Τα ερευνητικά στοιχεία σε σχέση με την χρήση του διαδικτύου και ιδιαίτερα από τα μικρότερα παιδιά (κάτω των 5 ετών) είναι περιορισμένα.
<ul style="list-style-type: none">▪ Όλο και περισσότερα παιδιά συνδέονται στο διαδίκτυο, σε όλο και νεαρότερες ηλικίες.
<ul style="list-style-type: none">▪ Πολύ μικρά παιδιά μεγαλώνουν εξοικειωμένοι με ψηφιακές συσκευές.
<ul style="list-style-type: none">▪ Αυξάνονται τα ποσοστά των παιδιών που χρησιμοποιούν συσκευές με οθόνες αφής.
<ul style="list-style-type: none">▪ Τα περισσότερα παιδιά συνδέονται στο διαδίκτυο από το σπίτι τους.
<ul style="list-style-type: none">▪ Κατά μέσο όρο, τα παιδιά ηλικίας 7-10 ξοδεύουν περισσότερο από μία ώρα στο διαδίκτυο κάθε μέρα.
<ul style="list-style-type: none">▪ Απαιτείται περισσότερη έρευνα η οποία να εξετάσει τις σχέσεις μεταξύ της θέσης απ' όπου συνδέονται τα παιδιά, των συσκευών που χρησιμοποιούν, της συχνότητας με την οποία τα παιδιά έχουν πρόσβαση και την πιθανότητα αντιμετώπισης διαδικτυακών κινδύνων.
<ul style="list-style-type: none">▪ Υπάρχουν πολύ λίγα στοιχεία σχετικά με τις σχέσεις μεταξύ της χρήσης φορητών συσκευών και τους διαδικτυακούς κινδύνους που αντιμετωπίζουν τα παιδιά όταν χρησιμοποιούν τέτοιες συσκευές.
<ul style="list-style-type: none">▪ Ο κύριος στόχος της ενασχόλησης με το διαδίκτυο στις μικρές ηλικιακές ομάδες, είναι η ψυχαγωγία.
<ul style="list-style-type: none">▪ Καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν είναι περισσότερο πιθανό να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για ένα ευρύτερο φάσμα δραστηριοτήτων και να καταναλώνουν περισσότερο χρόνο συνδεδεμένοι.
<ul style="list-style-type: none">▪ Αξιοσημείωτα ποσοστά παιδιών 9-11 ετών, χρησιμοποιούν τακτικά ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης όπως το Facebook.
<ul style="list-style-type: none">▪ Χρειάζεται περαιτέρω έρευνα σχετικά με τα οφέλη και τους κινδύνους χρησιμοποίησης του διαδικτύου με σκοπό την αλληλεπίδραση με άλλους.
<ul style="list-style-type: none">▪ Υφίσταται η ανάγκη διερεύνησης της ικανότητας των μικρών παιδιών να διαπραγματευτούν τις ιστοσελίδες στις οποίες αλληλεπιδρούν με άλλους, με ένα ασφαλές και ωφέλιμο τρόπο.

2.2.2 Χρήση και δραστηριότητες των εφήβων (-12 έως 18 ετών) στο διαδίκτυο

2.2.2.1 Χρήση του διαδικτύου από τους εφήβους

Τα δεδομένα της βιβλιογραφίας, την οποία μελετήσαμε για τις ανάγκες εκπόνησης της παρούσας εργασίας, αποκαλύπτουν γενικά παρόμοιες τάσεις, που αναλύθηκαν στην παραπάνω ενότητα για την περίπτωση των μικρότερων ανηλίκων.

i. Ένα σημαντικό ποσοστό εφήβων έχει πρόσβαση στο διαδίκτυο

Πολλές έρευνες δείχνουν ότι σε σύγκριση με όλες τις υπόλοιπες ηλικίες, οι χρήστες έφηβοι μεταξύ 12 και 17 ετών, αποτελούν την ηλικιακή ομάδα με το μεγαλύτερο ποσοστό επαφής με το διαδίκτυο, αγγίζοντας ποσοστά κοντά η πάνω από 90% σε κάποιες χώρες στην Αμερική, Ευρώπη

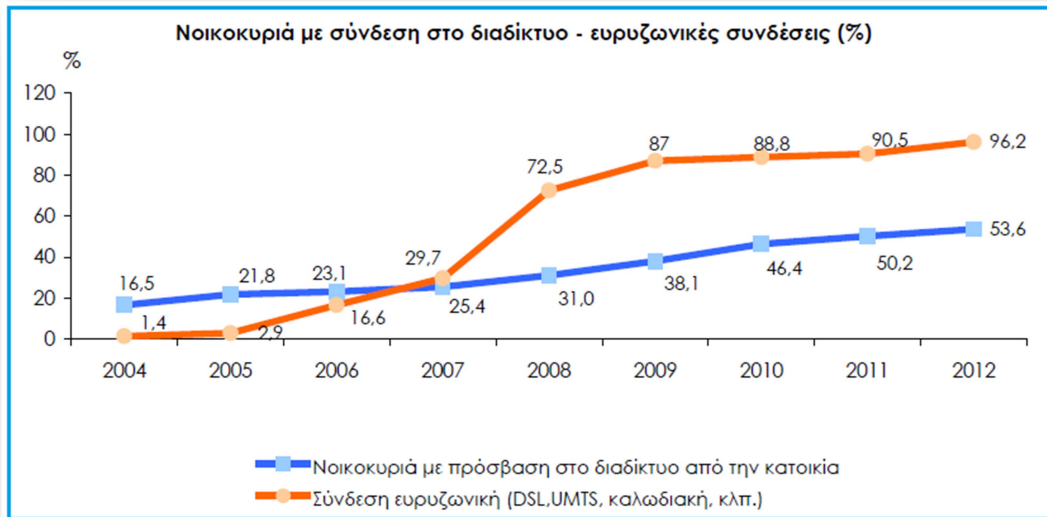
και Ασία (Borca et al., 2015). Στον παρακάτω πίνακα, καταγράφονται μερικά ερευνητικά δεδομένα σε σχέση με την πρόσβαση των παιδιών στο διαδίκτυο.

Πίνακας 7: Ποσοστά εφήβων που έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο

Ηλικία εφήβων	Ποσοστά εφήβων που έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο
12-18	94.8% στην Ρουμανία. <i>(Macarie et al, 2011)</i>
12-17	95% στις ΗΠΑ <i>(Istat, 2013; Madden et al, 2013 in Borca et al, 2015)</i>
15-19	89% στην Ιταλία <i>(Istat, 2013; Madden et al, 2013 in Borca et al, 2015)</i>
12-15	84% στην Ελλάδα <i>(Εθνική Στατιστική υπηρεσία της Ελλάδος, 2007)</i>
11-14	59% στην Ελλάδα <i>(Livingstone and Haddon, 2009)</i>
15-17	79% στην Ελλάδα <i>(Livingstone and Haddon, 2009)</i>
11-14	84% στην Ευρώπη <i>(Livingstone and Haddon, 2009)</i>
15-17	86% στην Ευρώπη <i>(Livingstone and Haddon, 2009)</i>

Η πρόσβαση των παιδιών σχετίζεται με την διάδοση του διαδικτύου στην χώρα τους (OECD, 2012). Τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι στην Ελλάδα, τα παιδιά ακολουθούν την τάση αύξησης χρήσης, που επικρατεί σε όλες τις χώρες του δυτικού κόσμου.

Όπως παρατηρείται στην παρακάτω εικόνα, ο αριθμός των νοικοκυριών που διαθέτουν ευρυζωνική σύνδεση στην Ελλάδα έχει σχεδόν τριπλασιαστεί από το έτος 2007 έως το έτος 2012.

Εικόνα 11: Νοικοκυριά στην Ελλάδα με σύνδεση στο διαδίκτυο (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2012)

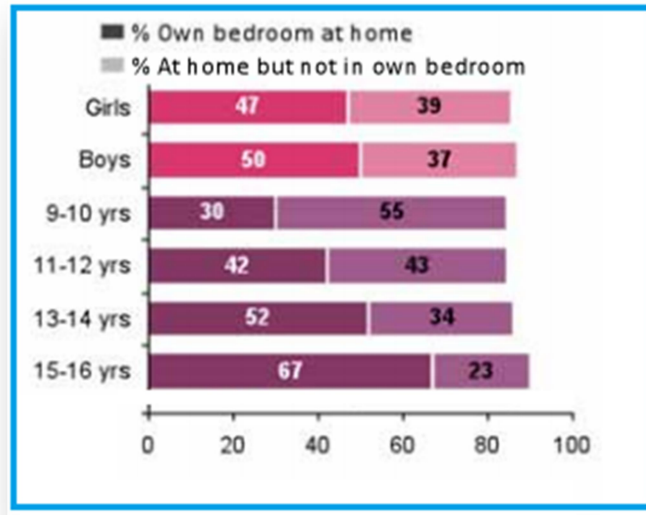
- ii. Η πρόσβαση των εφήβων στο διαδίκτυο είναι σε άνοδο. Όλο και περισσότεροι έφηβοι χρησιμοποιούν το διαδίκτυο στο σπίτι τους

Σύμφωνα με τα ερευνητικά δεδομένα, το ποσοστό των παιδιών που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο στην Ευρωπαϊκή Ένωση αυξήθηκε από 70% έως 75% μέσα σε τρία έτη. (ΕΚ, 2006, 2008 in OECD, 2012).

Πολλά νοικοκυριά διαθέτουν πλέον, πάνω από έναν υπολογιστή. Ως εκ τούτου, όλο και περισσότεροι έφηβοι, καθώς μεγαλώνουν, αποκτούν ένα δικό τους, προσωπικό μέσω πρόσβασης στο διαδίκτυο.

Οι θέσεις από τις οποίες οι ανήλικοι συνδέονται, σχετίζονται με διάφορους παράγοντες όπως την ελευθερία της χρήσης και την δυνατότητα επιτήρησης. Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι 87% των ανηλίκων συνδέονται από το σπίτι τους. Όπως παρατηρείται στην παρακάτω εικόνα, σημαντικά ποσοστά ανηλίκων συνδέονται στο διαδίκτυο από το δωμάτιο τους (Livingstone and Haddon, 2011).

Μια επίπτωση της χρήσης στο δικό τους χώρο, είναι η δυσκολία παρακολούθησης από τους γονείς καθώς τα θέματα ασφάλειας τους, τα αντιμετωπίζουν οι ίδιοι οι ανήλικοι. Συνεπώς τίθεται η ανάγκη ευαισθητοποίησης των γονέων.

Εικόνα 12: Χρήση διαδικτύου από το σπίτι (Livingstone and Haddon, 2011)

iii. Αυξάνονται τα ποσοστά των εφήβων που χρησιμοποιούν συσκευές με οθόνες αφής

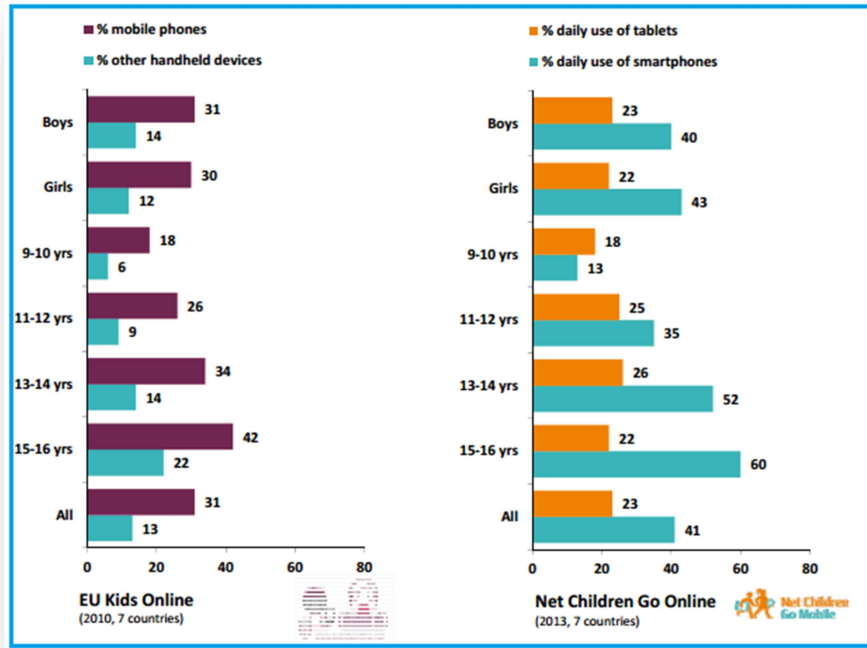
Η εξέλιξη των έξυπνων τηλεφώνων, μέσα από τα οποία οι έφηβοι έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο, όπως και άλλων συσκευών με οθόνες αφής, διευκολύνουν ακόμα περισσότερο την πρόσβαση των εφήβων στο διαδίκτυο, καθώς πλέον μπορούν να συνδεθούν κάθε στιγμή και από παντού. Η χρήση των smartphones από τους εφήβους 12-15 ετών,, αυξήθηκε μόλις σε 3 χρόνια, από το 2011 έως το 2014, από 41% έως 65 % ενώ των tablet, από 4% έως 43% (Ofcom, 2014).

Εξ αιτίας της εύκολης σύνδεσης και της συνεχούς πρόσβασης η οποία παρέχεται από κινητές συσκευές και ιδιαίτερα από τα έξυπνα κινητά (smartphones), το 92% των εφήβων αναφέρουν καθημερινή χρήση - συμπεριλαμβανομένου του 24% από αυτούς που δηλώνουν ότι παραμένουν συνεχώς σε σύνδεση, σύμφωνα με μια μελέτη από μέλη του Pew Research Center (Madden et al., 2013).

Πολλοί συμφωνούν ότι η πρόσβαση στο διαδίκτυο χρησιμοποιώντας φορητές συσκευές (κυρίως smartphones) σχετίζεται με την αύξηση των κινδύνων που ενδεχομένως αντιμετωπίζουν τα παιδιά στο διαδίκτυο (Stald and Olafsson, 2012).

Τα ποσοστά εφήβων οι οποίοι διαθέτουν μια «έξυπνη» συσκευή, παρουσιάζουν μια τάση για αύξηση. Το 37% των εφήβων διαθέτουν smartphones το 2013, έναντι στους μόλις 23% το 2011. Επίσης, ένας στους τέσσερις εφήβους (23%) διαθέτει tablet, σε επίπεδο ανάλογο με το γενικό ενήλικο πληθυσμό, ενώ ένας στους 4 εφήβους (23%), συνδέεται στο διαδίκτυο κυρίως από το έξυπνο τηλέφωνο, πολύ περισσότερο από τους ενήλικες (15%) (Lenhart et al, 2013).

Στην παρακάτω εικόνα, παρατηρείται η αύξηση χρήσης κινητών τεχνολογιών από το έτος 2010 έως το 2013 (Green et al., 2014).

Εικόνα 13: Χρήση της κινητής τεχνολογίας στην Ευρώπη (Green et al., 2014)

Σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα από το πολυεθνικό ερευνητικό δίκτυο EU Kids online (Green et al., 2014) η πρόσβαση στο Internet μέσω κινητής τεχνολογίας διαφέρει σημαντικά από χώρα σε χώρα αντανακλώντας την οικονομική κατάσταση των χωρών αυτών..

Πολύ μεγάλα ποσοστά χρήσης κινητής πρόσβασης, παρουσιάζουν οι έφηβοι και στις αναπτυσσόμενες χώρες στην Ασία, φτάνοντας σε ένα ποσοστό των 97, 7 % (Lin et al, 2013).

Για την Ελλάδα, δεν βρέθηκαν σχετικές εκτεταμένες επιστημονικές έρευνες αλλά οι διάσπαρτες στον τύπο και στο διαδίκτυο δημοσιεύσεις, όπως και η καθημερινότητα, δείχνει ότι και οι Έλληνες έφηβοι αποκτούν όλο και περισσότερο και σε μικρότερες ηλικίες έξυπνα τηλέφωνα.

iv. Οι έφηβοι καταναλώνουν όλο και περισσότερο χρόνο στο διαδίκτυο

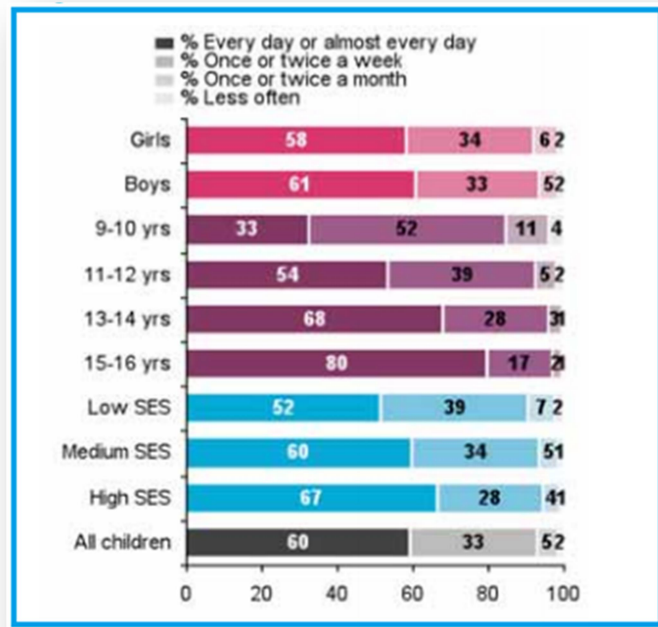
Έρευνες έχουν δείξει ότι όσο περισσότερο οι ανήλικοι χρησιμοποιούν το διαδίκτυο, τόσο περισσότερο αποκτούν ψηφιακές ικανότητες (digital literacy), επωφελούνται από τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται αλλά και οι κίνδυνοι που ενδεχομένως αντιμετωπίζουν, πολλαπλασιάζονται.

Η αυξημένη χρήση υποδηλώνει μια βαθύτερη ενσωμάτωση των δραστηριοτήτων τους στην καθημερινή ζωή στο σπίτι, στο σχολείο και με τους φίλους. Ενώ η περιορισμένη χρήση, μπορεί να αντανακλά την επιλογή να μην χρησιμοποιούν το διαδίκτυο, μπορεί όμως να υποδεικνύει ενδεχομένως και τον κοινωνικό αποκλεισμό τους.

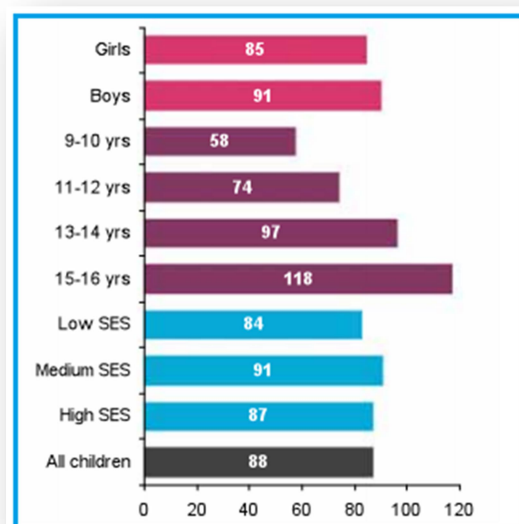
Στην Ελλάδα, από το 2006 έως το 2010, έχει τετραπλασιαστεί ο αριθμός των εφήβων που ασχολούνται με το διαδίκτυο για τουλάχιστον 3 ώρες κάθε μέρα (από 5,7% σε 21,7% αντίστοιχα) (Κοκκέβη et al,2010).

Στην παρακάτω εικόνα, παρατηρείται ότι ένα σημαντικό ποσοστό της τάξης του 60% των εφήβων χρησιμοποιεί καθημερινά το διαδίκτυο.

Οι διαφορές λόγω της κοινωνικό-οικονομικής κατάστασης (Socio-Economic Status –SES) είναι πιο εμφανείς: το 67% των παιδιών από οικογένειας με καλή κοινωνικό-οικονομική κατάσταση, συνδέεται καθημερινά, σε σύγκριση με το 52% των υπόλοιπων εφήβων. Φαίνεται πιθανό ότι αυτή η διαφορά αντικατοπτρίζει τις διαφορές στην ποιότητα της πρόσβασης, δεδομένου ότι τα παιδιά με καλή κοινωνικό-οικονομική κατάσταση, είναι πιο πιθανό να έχουν πρόσβαση απ' το σπίτι, το υποδομάτιό τους και μέσω μιας φορητής συσκευής (Green et al., 2014).

Εικόνα 14: Συχνότητα χρήσης του διαδικτύου από εφήβους στην Ευρώπη (Green et al., 2014)

Εικόνα 15: Μέσος όρος του χρόνου (σε λεπτά) που αφιερώνουν οι έφηβοι στο διαδίκτυο καθημερινά (Green et al., 2014)

2.2.2.2 Διαδικτυακές δραστηριότητες των εφήβων

Σε αντίθεση με τις έρευνες που αφορούν σε μικρότερες ηλικίες, βρέθηκαν αρκετές που αφορούν στους εφήβους και όλες συμφωνούν, ότι η χρήση του διαδικτύου αποτελεί πλέον ένα κυρίαρχο τρόπο πληροφόρησης, επικοινωνίας, ψυχαγωγίας ακόμα και κοινωνικοποίησης των εφήβων.

Στον πίνακα 6, καταγράφονται δεδομένα σχετικά με τις δραστηριότητες των ευρωπαίων εφήβων στο διαδίκτυο, τα οποία δημοσιεύτηκαν από το ερευνητικό δίκτυο EU Kids Online.

Πίνακας 8: Δραστηριότητες των ευρωπαίων εφήβων στο διαδίκτυο (Livingstone et al., 2011)

% εφήβων που έχουν χρησιμοποιήσει το διαδίκτυο για:	9-12 ετών		13-16 ετών		Σύνολο
	Αγόρια	Κορίτσια	Αγόρια	Κορίτσια	
τα μαθήματα τους	79	82	87	90	85
για να παίξουν “single” παιχνίδια στο διαδίκτυο ή με αντίπαλο τον υπολογιστή	86	84	88	71	83
να παρακολουθούν video clips	66	64	87	85	76
να επισκεφτούν σελίδες κοινωνικής δικτύωσης	40	42	80	81	62
να επικοινωνούν μέσω άμεσων μηνυμάτων	43	47	76	77	62
να στείλουν ή να λάβουν η email	42	47	74	76	61
να παρακολουθήσουν ειδήσεις	38	36	60	57	48
να παίξουν παιχνίδια με άλλα άτομα	47	33	63	33	44
να κατεβάσουν μουσική ή ταινίες	27	26	61	56	44
να αναρτήσουν φωτογραφίες και βίντεο	22	24	54	55	39
επικοινωνήσουν με webcam	23	25	37	38	31
να αναρτήσουν ένα κείμενο σε μια ιστοσελίδα	18	19	44	40	31
να επισκεφτούν ένα δωμάτιο επικοινωνίας	14	14	35	28	23
να δημιουργήσουν κάποιο χαρακτήρα, κατοικίδιο η ένα avatar	20	17	21	13	18
να επισκεφτούν εικονικούς κόσμους	15	14	21	12	16
να γραφούν σε blog η online ημερολόγιο	4	6	15	18	11

Οι προτιμήσεις των ανηλίκων όσον αφορά στις δραστηριότητες τους στο διαδίκτυο δεν είναι σταθερές αλλά αλλάζουν δυναμικά στον χρόνο. Γι’ αυτό το λόγο, τα αποτελέσματα διάφορων ερευνών αλλάζουν ως προς τα ποσοστά των παιδιών που ασχολούνται με κάποια συγκεκριμένη δραστηριότητα.

Για παράδειγμα, το «Web 2.0», η νέα γενιά του Παγκόσμιου Ιστού, έχει τροποποιηθεί την χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά. Έρευνες στα πλαίσια του Pew Internet & American Life Project

(2007) δείχνουν ότι η χρήση του δωματίων επικοινωνίας (chatrooms) μειώθηκε από 24% το 2000, σε 18% το 2006.

Η εξέλιξη αυτή, αντανακλά πιθανόν το γεγονός ότι οι υπηρεσίες άμεσων μηνυμάτων είναι πλέον αναπόσπαστο μέρος του κάθε κοινωνικού δικτύου η διαδικτυακής κοινότητας. Στην Αυστραλία το 2008, το 90% των νέων ηλικίας 12-17 ανέφεραν ότι χρησιμοποιούν πλέον υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης (ACMA, 2009 in OECD, 2012).

Το χρονικό διάστημα (2011) που πραγματοποιήθηκε ή έρευνα στα πλαίσια του δικτύου έρευνας EU Kids Online και τις οποίες τα αποτελέσματα καταγράφονται στον πίνακα 6, δείχνει ότι η κορυφαία δραστηριότητα των εφήβων, σχετίζεται με τις σχολικές εργασίες, επιβεβαιώνοντας με αυτόν τον τρόπο την σημασία της ενσωμάτωσης του διαδικτύου στα εκπαιδευτικά πλαίσια.

Οι διαφορές ανάμεσα στις δραστηριότητες ηλικιακών ομάδων 9-12 ετών και 13-16 ετών είναι αξιοσημείωτες, με την εξαίρεση την χρησιμοποίηση του διαδικτύου για σχολικές εργασίες.

Τα παιδιά μεταξύ 9-12 ετών, είναι λιγότερο πιθανό να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να παρακολουθούν ή να δημοσιεύουν βίντεο κλιπ ή μηνύματα, να διαβάζουν ή να βλέπουν ειδήσεις, να επικοινωνούν μέσω άμεσων μηνυμάτων στις σελίδες κοινωνικής δικτύωσης, να χρησιμοποιήσουν το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και να κατεβάσουν μουσική ή ταινίες.

Άλλες έρευνες (Ofcom, 2014), δείχνουν ότι πολλοί έφηβοι μεταξύ 11 και 14 ετών, αναζητούν προϊόντα και κάνουν αγορές, οδηγούμενοι από την ευκολία και την δυνατότητα αγορών σε χαμηλές τιμές ενώ πολλά αγόρια αναφέρουν ότι έχουν αγοράσει νέα παιχνίδια. Τα κορίτσια εκφράζουν ενδιαφέρον για ηλεκτρονικές αγορές που αφορούν αξεσουάρ και καλλυντικά (Ofcom, 2014).

Επιπλέον, οι έρευνες δείχνουν ότι είναι σύνηθες φαινόμενο στην ηλικιακή ομάδα μεταξύ 14 και 17 ετών, οι έφηβοι να ακολουθούν τις προσωπικότητες και τις γνωστές μάρκες, μέσω των κοινωνικών μέσων μαζικής ενημέρωσης προκειμένου να λαμβάνουν τα τελευταία νέα τους. Επίσης, επιδιώκουν πρόσβαση σε UGC (User Generated Content) ιστότοπους με ψυχαγωγικό περιεχόμενο και με στοιχεία κοινωνικής δικτύωσης.

Πολλές έρευνες, αναφέρουν ότι οι μεγαλύτεροι έφηβοι, πάνω των 14 ετών, χρησιμοποιούν σε μεγάλα ποσοστά πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης και ανταλλαγής μηνυμάτων.

Δραματικές αλλαγές έχουν επέλθει τα τελευταία χρόνια στον τρόπο με τον οποίο οι έφηβοι επικοινωνούν. Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι οι έφηβοι έχουν πλήρως ενσωματώσει τις ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης (SNS) και άλλες διαδικτυακές υπηρεσίες επικοινωνίας, ως εργαλεία στην καθημερινή ζωή τους. Πρόσφατα ευρωπαϊκά ευρήματα, υποδεικνύουν ότι το 82% των εφήβων μεταξύ 15 και 16 ετών που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο, έχουν προφίλ σε ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης και 56% από αυτούς, συνδέονται καθημερινά. Παρομοίως, στις Ηνωμένες Πολιτείες, το 82% των εφήβων ηλικίας μεταξύ 14 και 17 ετών και το 53% ηλικίας μεταξύ 15 και 18 ετών, χρησιμοποιούν υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης καθημερινά. Οι ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης, έχουν εξελιχθεί σε αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικής ζωής των εφήβων (Tsitsika et al., 2013).

Αξιοσημείωτο είναι ότι η εκτεταμένη χρήση (πάνω από δυο ώρες καθημερινά) των ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης σχετίστηκε με χαμηλότερες ακαδημαϊκές επιδόσεις, ιδιαίτερα για τους νεότερους εφήβους. Αντιθέτως, ανάμεσα στους μεγαλύτερους εφήβους, η εκτεταμένη χρήση συσχετίζεται θετικά με τη ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων τους (Tsitsika et al., 2013).

Η διαδικτυακή εικόνα των κοριτσιών κυρίως, φαίνεται να διαδραματίζει ξεχωριστό και σημαντικό μέρος στη διαμόρφωση της συνολικής τους ταυτότητας σε αυτή την ηλικία. Γενικά, καταβάλλουν ιδιαίτερη προσοχή στην διαχείριση αυτής της εικόνας (Ofcom, 2014).

Ένα ενδιαφέρον εύρημα που αφορά στους εφήβους 15 χρονών, ήταν των Valkenburg and Peter (2007). Η έρευνά τους, υποδεικνύει ότι οι έφηβοι στα 15 τους χρόνια, έχουν αυξημένη συγκριτικά με άλλες ηλικίες τάση, να υιοθετούν την άποψη ότι επικοινωνούν πιο εύκολα διαδικτυακά από ότι πρόσωπο με πρόσωπο. Παρόμοια ευρήματα έχουν αναφερθεί μεταξύ των εφήβων με κοινωνικό άγχος (Dreier et al, 2013, in Borca et al, 2015). Συνεπώς πολλές φορές επικοινωνούν με μεγαλύτερη ευκολία διαδικτυακά απ' ότι στον φυσικό κόσμο.

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας, παρατηρούνται τα εξής:

Πίνακας 9: Χρήση και δραστηριότητες των εφήβων στο διαδίκτυο. Συμπεράσματα

<ul style="list-style-type: none"> σε σύγκριση με όλες τις υπόλοιπες ηλικίες, οι χρήστες έφηβοι μεταξύ 12 και 17 ετών, αποτελούν την ηλικιακή ομάδα με το μεγαλύτερο ποσοστό επαφής με το διαδίκτυο
<ul style="list-style-type: none"> Η πλειοψηφία των εφήβων, συνδέονται στο διαδίκτυο από το σπίτι τους, τα δωμάτια τους χωρίς γονική εποπτεία
<ul style="list-style-type: none"> Παρατηρείται μια αύξηση στη χρήση φορητών συσκευών (έξυπνα κινητά και φορητές συσκευές αναπαραγωγής πολυμέσων) με τις οποίες έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο από διάφορες θέσεις και χωρίς γονική εποπτεία.
<ul style="list-style-type: none"> Πολλοί έφηβοι χρησιμοποιούν καθημερινά το διαδίκτυο.
<ul style="list-style-type: none"> Η χρήση του διαδικτύου σχετίζεται με την κοινωνικό-οικονομική κατάσταση της οικογένειας των εφήβων. Οι ανήλικοι από οικογένειες με καλύτερη κοινωνικό-οικονομική κατάσταση κάνουν περισσότερη χρήση.
<ul style="list-style-type: none"> Όπως και στην περίπτωση των νεαρότερων ανηλίκων, απαιτείται περισσότερη έρευνα σχετικά με τις σχέσεις μεταξύ της χρήσης φορητών συσκευών και τους διαδικτυακούς κινδύνους που αντιμετωπίζουν οι έφηβοι όταν χρησιμοποιούν τέτοιες συσκευές.
<ul style="list-style-type: none"> Οι προτιμήσεις των ανηλίκων όσον αφορά στις δραστηριότητες τους στο διαδίκτυο δεν είναι σταθερές αλλά αλλάζουν δυναμικά στον χρόνο.
<ul style="list-style-type: none"> Οι έφηβοι έχουν μια πληθώρα δραστηριοτήτων που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την ηλικία και από τις τάσεις χρήσης που επικρατούν κάποιο συγκριμένο χρονικό διάστημα.
<ul style="list-style-type: none"> Οι κυριότερες δραστηριότητες των εφήβων στο διαδίκτυο σήμερα, σχετίζονται με τα μαθήματα τους στο σχολείο, με τα παιχνίδια, με την επικοινωνία μέσω άμεσων μηνυμάτων και την παρακολούθηση video clips.
<ul style="list-style-type: none"> Οι ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης, έχουν εξελιχθεί σε αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικής ζωής, κυρίως των μεγαλύτερων εφήβων (πάνω από 14 ετών).
<ul style="list-style-type: none"> Το διαδίκτυο διαδραματίζει ζωτικό ρόλο στην επικοινωνία των εφήβων με τους συμμαθητές και φίλους.
<ul style="list-style-type: none"> Στο σχολείο, το διαδίκτυο δεν χρησιμοποιείται επαρκώς. Το σχολείο δεν προετοιμάζει τα παιδιά για τις προκλήσεις μιας κοινωνίας στην οποία τα ΤΠΕ παίζουν ένα κυρίαρχο ρόλο.
<ul style="list-style-type: none"> Οι δραστηριότητες των εφήβων στο διαδίκτυο σχετίζονται περισσότερο με την ηλικία και το φύλο και λιγότερο με την κοινωνικό-οικονομική κατάσταση της οικογένειας.

2.2.3 Σύγκριση παιδιών και εφήβων στην χρήση και τις δραστηριότητές τους στο διαδίκτυο

Η χρήση του διαδικτύου από τους ανηλίκους, σχετίζεται με μια σειρά γενικότερων παραγόντων συμπεριλαμβανομένης της θέσης απ' όπου συνδέονται, τις συσκευές τις οποίες χρησιμοποιούν και την συχνότητα με την οποία θα έχουν πρόσβαση.

Η κατανόηση της χρήσης και των δραστηριοτήτων είναι σημαντική όπως σημειώνουν πολλοί ερευνητές, καθώς οι περισσότερες ευκαιρίες τείνουν να συσχετίζονται θετικά με περισσότερους κινδύνους (Livingstone et al., 2013). Επίσης, πολλές δραστηριότητες στο διαδίκτυο δεν μπορεί να διαχωριστούν απόλυτα σε «ευκαιρίες» και «κινδύνους». Οι ανήλικοι συναντούν συχνά και ιδιαίτερα στις ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης, καταστάσεις που οι ερευνητές τις αναφέρουν ως «επικίνδυνες ευκαιρίες» (Livingstone et al., 2013).

Οι έρευνες που μελετήσαμε για τις ανάγκες εκπόνησης της παρούσας εργασίας, έδειξαν ότι υπάρχουν κοινά σημεία αλλά και σημαντικές διαφορές μεταξύ των παιδιών και των εφήβων ως προς τη χρήση και στις δραστηριότητες στο διαδίκτυο.

Οι ομοιότητες αφορούν κυρίως στις τάσεις σχετικά με την πρόσβαση και χρήση του διαδικτύου οι οποίες δείχνουν αύξηση με διαφορές μόνο στα ποσοστά παιδιών που συνδέονται. Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι οι έφηβοι που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο είναι οι περισσότεροι.

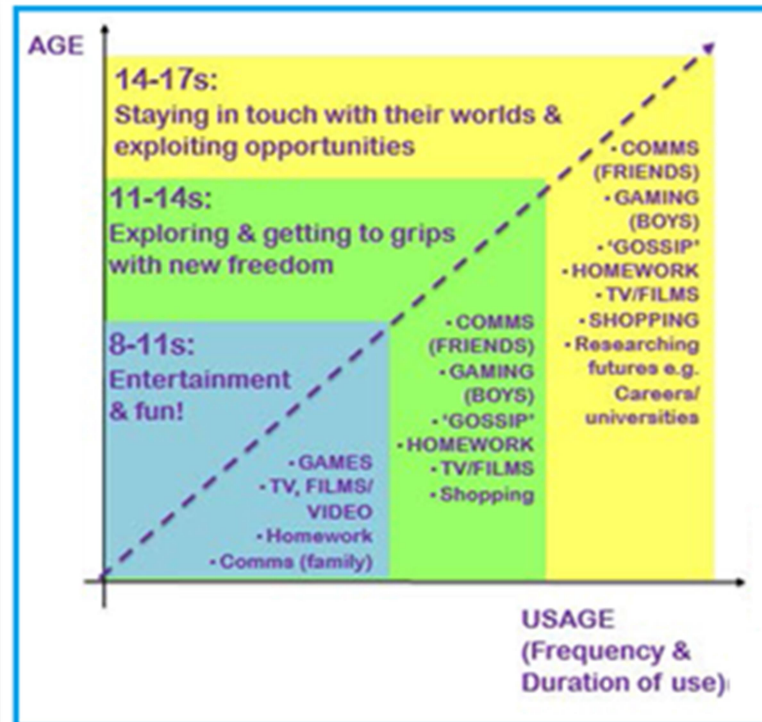
Παρατηρείται ότι όσο μεγαλώνουν όλο και μεγαλύτερα ποσοστά παιδιών χρησιμοποιούν το διαδίκτυο.

Μια άλλη ομοιότητα είναι το γεγονός ότι η πρόσβαση στο Internet από το σπίτι και μέσω κινητής τεχνολογίας φαίνεται να αυξάνεται συνεχώς και σε όλες τις ηλικίες.

Υπάρχει η ανάγκη κατανόησης των συνεπειών από την αύξηση πρόσβασης στο διαδίκτυο με τη χρήση φορητών συσκευών (όπως οι φορητοί υπολογιστές, τα κινητά τηλέφωνα, κονσόλες παιχνιδιών και τις φορητές συσκευές αναπαραγωγής πολυμέσων) και κατά πόσον αυτό, μπορεί να αυξήσει τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν τα παιδιά στο διαδίκτυο. Ιδιαίτερα, στην περίπτωση των μικρών παιδιών, κάτω των 5-6 ετών, υπάρχουν ελάχιστες σχετικές έρευνες.

Οι νέοι σε νοικοκυριά χαμηλότερης κοινωνικό οικονομικής κατάστασης εξακολουθούν να έχουν χαμηλότερα επίπεδα πρόσβασης στο διαδίκτυο σε σύγκριση με τους υπόλοιπους, αν και υπάρχουν ενδείξεις ότι αυτή η διαφορά τείνει να μειώνεται (Livingstone et al., 2013).

Όσον αφορά στις δραστηριότητες, τα ερευνητικά στοιχεία δείχνουν ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας, εστιάζουν σε δραστηριότητες που αφορούν στην ψυχαγωγία τους, ενώ όσο μεγαλώνουν, όπως παρατηρείται στην παρακάτω εικόνα, επεκτείνονται σε όλο και περισσότερους τομείς, οι οποίοι έχουν να κάνουν με μαθησιακούς στόχους, επικοινωνίας, ή ενημέρωσης για διάφορα θέματα. Οι έφηβοι η οποίοι είναι κοντά στην ενηλικίωση έχουν λίγο πολύ, παρόμοιες δραστηριότητες με αυτές των ενηλίκων. Διαφοροποιούνται ανάλογα με τα ατομικά χαρακτηριστικά του καθενός.

Εικόνα 16: Δραστηριότητες (11 έως 18 ετών), (Ofcom, 2014)

Ως εκ τούτου, οι έφηβοι κινδυνεύουν περισσότερο από τα παιδιά να αντιμετωπίζουν ανεπιθύμητες η επιβλαβείς καταστάσεις.

Η ηλικιακή ομάδα των ανηλίκων μεταξύ 9 και 11 με 12 χρονών (προεφηβική), είναι μια ομάδα με αρκετές ιδιαιτερότητες. Τα παιδιά αυτά, βρίσκονται ανάμεσα στην παιδική και εφηβική ηλικία και βρίσκονται στις αρχές των ψυχοσωματικών και κοινωνικών μετατροπών που θα τους οδηγήσουν στην ενηλικίωση. Συνεπώς, παρουσιάζουν επιπλέον ευαισθησίες λόγω εσωτερικών συγκρούσεων. Βρέθηκαν λίγες έρευνες οι οποίες να εστιάζουν αποκλειστικά σε αυτά. Συνήθως, τα παιδιά 11 χρονών, συμπεριλαμβάνονται σε έρευνες που στοχεύουν στους εφήβους, ενώ τα παιδιά 9 και 10 χρονών, στις έρευνες που στοχεύουν σε παιδιά. Ως εκ τούτου, δεν διαφωτίζονται επαρκώς τα ενδιαφέροντα και οι δραστηριότητές τους στο διαδίκτυο.

Μια έρευνα στην Σουηδία το 2013, έδειξε αποτελέσματα που υποστηρίζουν τα παραπάνω. Συγκεκριμένα, βρέθηκε ότι εξερευνώντας σαν σύνολο μια ομάδα παιδιών μεταξύ 6 και 9 ετών, δεν τονίζονται κάποιες σημαντικές αλλαγές που υφίστανται τα παιδιά στα 8 και 9 τους χρόνια. Για παράδειγμα, βρέθηκε ότι πολύ λίγα παιδιά 6 με 7 ετών επισκέπτονται το Facebook, ενώ το 30 % των 9 χρονών το χρησιμοποιούν. (Findahl, 2013).

Συμπεράσματα

Συγκρίνοντας τις χρήσεις και τις δραστηριότητες μεταξύ των ηλικιακών ομάδων των παιδιών (από 0 έως 11+ ετών) και εφήβων (από -12 έως 18 ετών) παρατηρούνται κάποιες ομοιότητες αλλά και σημαντικές διαφορές.

Οι ομοιότητες αφορούν κυρίως στις τάσεις που επικρατούν σήμερα σε σχέση με την χρήση και είναι οι εξής:

Πίνακας 10: Χρήση και δραστηριότητες παιδιών και εφήβων. Ομοιότητες

▪ Τα ποσοστά όλων των ανηλίκων οι οποίοι αποκτούν πρόσβαση στο διαδίκτυο αυξάνονται συνεχώς.
▪ Όλο και περισσότερα παιδιά και έφηβοι χρησιμοποιούν το διαδίκτυο.
▪ Αυξάνεται συνεχώς ο αριθμός των ανηλίκων που συνδέονται στο διαδίκτυο απ' το σπίτι τους.
▪ Η χρήση των κινητών συσκευών όπως και αυτών με οθόνες αφής αυξήθηκε γενικά και διευκόλυνε την πρόσβαση και την χρήση του διαδικτύου για όλους από διάφορες θέσεις, γεγονός που καθιστά την ανάγκη χάραξης καινούριων στρατηγικών προστασίας.
▪ Όλοι οι ανήλικοι καταναλώνουν όλο και περισσότερο χρόνο στο διαδίκτυο.
▪ Οι ανήλικοι σε νοικοκυριά χαμηλότερης κοινωνικό οικονομικής κατάστασης εξακολουθούν να έχουν χαμηλότερα επίπεδα πρόσβασης στο διαδίκτυο σε σύγκριση με τους υπόλοιπους

Οι διαφορές αφορούν κυρίως στις δραστηριότητες και είναι οι παρακάτω:

Πίνακας 11: Χρήση και δραστηριότητες παιδιών και εφήβων. Διαφορές

▪ Τα μικρότερα παιδιά σε προσχολική ηλικία, χρησιμοποιούν το διαδίκτυο κυρίως για ψυχαγωγικούς σκοπούς.
▪ Υπάρχουν ελάχιστες έρευνες που αφορούν στα παιδιά κάτω των 6 ετών, συνεπώς υπάρχει ανάγκη περαιτέρω εξέτασης των δραστηριοτήτων τους και του τρόπου που αυτές επηρεάζουν την κοινωνικό ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη τους.
▪ Υπάρχουν πολλές έρευνες που αφορούν στους εφήβους, αλλά επειδή η χρήση και οι δραστηριότητες των ανηλίκων αλλάζουν δυναμικά σε σχέση με το χρόνο, υφίσταται η ανάγκη εκσυγχρονισμού της έρευνας και των στρατηγικών προστασίας τους με τις αλλαγές.
▪ Οι έφηβοι έχουν ευρύτερο φάσμα δραστηριοτήτων στο διαδίκτυο.
▪ Τα παιδιά πάνω από 8 ετών αρχίζουν να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για τα μαθήματά τους.
▪ Όταν μπαίνουν στην εφηβεία, μεγάλα ποσοστά παιδιών αρχίζουν να χρησιμοποιούν υπηρεσίες ιστοσελίδων κοινωνικής διαδικτυακής για κοινωνικούς και επικοινωνιακούς σκοπούς.
▪ Πάνω από 14 ετών, το φάσμα των δραστηριοτήτων τους διευρύνεται ακόμα περισσότερα. Το διαδίκτυο ενσωματώνεται στην καθημερινή ζωή μεγάλου αριθμού εφήβων.

2.3 Ταξινόμηση των ευκαιριών

Η σημαντικότητα της εμπειριστατωμένης έρευνας σε πανευρωπαϊκό επίπεδο για τα θετικά στοιχεία της αλληλεπίδρασης των παιδιών με τις νέες τεχνολογίες και ειδικότερα το διαδίκτυο αλλά επίσης και για τους κινδύνους που ελλοχεύουν αποδεικνύεται περίτρανα από τη χρηματοδότηση που έχει παράσχει η Ευρωπαϊκή κοινότητα στη δημιουργία διευρυμένων δικτύων που θα μελε-

τούσαν το ζήτημα, από την ποιοτική αλλά και ποσοτική του σκοπιά. Τα δύο πιο μεγάλα δίκτυα τέτοιου είδους είναι το πανευρωπαϊκό δίκτυο EU Kids Online και το δίκτυο Net children go mobile.

Στην βιβλιογραφία έχουν παρατηρηθεί πολλές προσπάθειες ταξινόμησης, είτε από τα 2 παραπάνω ερευνητικά έργα ή από αυτόνομους ερευνητές, από τις οποίες 4 να αποτελούν τις περισσότερο συνεκτικές. Σε μια προσπάθεια να κατηγοριοποιήσει τους σύνθετους παράγοντες που συνιστούν την ‘ευκαιρία’ και τον ‘κίνδυνο’ στο διαδίκτυο, το EU Kids Online προέβη σε μια αντίστοιχη τυπολογία:

Πίνακας 12: Ταξινόμηση ευκαιριών στο διαδίκτυο από το «EU kids online»

		Το παιδί....		
		ως Δέκτης	ως συμμετέχων	ως δρών
ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ	Μάθηση και Ψηφιακή Μόρφωση	Εκπαιδευτικές πηγές	Επικοινωνία με άλλους που μοιράζονται κοινά ενδιαφέροντα	Αυτόνομη ή συνεργατική μάθηση
	Συμμετοχή και εμπλοκή στα κοινά	Παγκόσμια Πληροφόρηση	Ανταλλαγή απόψεων	Συμπαγείς μορφές εμπλοκής στα κοινά
	Δημιουργικότητα και εκφραστικότητα	Ποικιλομορφία στις πηγές γνώσης	Πρόσκληση για δημιουργία ή συμμετοχή	Δημιουργία περιεχομένου
	Ταυτότητα και κοινωνική δικτύωση	Συμβουλευτικές δράσεις (προσωπικές, σεξουαλικές, υγείας, κτλ.)	Κοινωνική δικτύωση, διαμοιρασμός εμπειριών	Έκφραση της προσωπικής ταυτότητας

Ακολουθεί η ταξινόμηση από το Net children go mobile:

Η γενική παραδοχή των αναφορών του παραπάνω έργου είναι πως η ηλικία που τα παιδιά έρχονται σε επαφή με το διαδίκτυο μέσω κινητών συσκευών ολοένα και μειώνεται. Στις θετικές πλευρές του θέματος, οι ειδικοί αναφέρουν 3 βασικά χαρακτηριστικά:

- **Ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων.** Με την ενασχόληση με το διαδίκτυο μέσω κινητών συσκευών, τα παιδιά εμφανίζουν ένα ιδιαίτερα υψηλό βαθμό κατανόησης βασικών λειτουργιών όπως αποθήκευση αρχείων, αποστολή μηνυμάτων, διαμοιρασμός πολυμεσικού περιεχομένου, εγκατάσταση αρχείων, κτλ. που δεν είχαν οι παλαιότερες αντίστοιχες γενιές με τον κλασικό τρόπο πρόσβασης στο διαδίκτυο. Η ανάπτυξη αυτών των δεξιοτήτων έχει συσχετισθεί τόσο με την αύξηση της αυτοπεποίθησης τους και με την άμυνα σε φαινόμενα εκφοβισμού.
- **Κοινωνική ωριμότητα,** μέσω των πλατφόρμων κοινωνικής δικτύωσης. Είναι η πλέον συνηθέστερη χρήση των κινητών συσκευών και αποτελεί μια ευκαιρία για γνωριμία με άλλους νέους, ανταλλαγή πολυμεσικού περιεχομένου, συμμετοχή σε κοινά παιχνίδια, κτλ.

- Πρόσβαση σε γνωσιακές πηγές για τη βελτίωση των σχολικών επιδόσεων. Αν και κάποιος μπορεί να υποθέσει πως στον παραδοσιακό τρόπο πρόσβασης στο διαδίκτυο η μάθηση είναι πιο εύκολη και άμεση λόγω του μεγάλου φυσικού μεγέθους της οθόνης, παραδόξως 9 στα 10 παιδιά που μπαίνουν στο ίντερνετ από το σπίτι το πράττουν μέσω κινητών συσκευών, ίσως επειδή έτσι έχουν μεγαλύτερη ιδιωτικότητα και δρουν πιο αυτόνομα. Σε κάθε περίπτωση, όπως αναφέρουν και τα πειραματικά ευρήματα, τόσο οι δάσκαλοι όσο και οι γονείς ενθαρρύνουν τη συμβολή του διαδικτύου με κινητές συσκευές για την καλύτερη κάλυψη των μαθησιακών αναγκών των παιδιών.

Στην εργασία των Shusha and Kaveri, 2009, αναφέρεται πως παρόλους τους κινδύνους το διαδίκτυο δεν παύει να είναι ένα αποτελεσματικό εργαλείο για την μόρφωση, την ενδυνάμωση και την ευεξία. Επομένως, δίνουν κυρίως βάση στις ευκαιρίες που προσφέρει το διαδίκτυο μέσω των δραστηριοτήτων μάθησης και ενημέρωσης. Ειδικότερα, αναφέρουν μια πληθώρα ερευνών που αποδεικνύουν πως οι νέοι που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο στα πλαίσια των σχολικών τους υποχρεώσεων εμφανίζουν υψηλότερη βαθμολογία στα αντίστοιχα μαθήματα (Chiou 2007; Biesinger and Crippen 2008 in Shusha and Kaveri, 2009) στην εκμάθηση ιστορικών γεγονότων Foreman et al., 2008 in Shusha and Kaveri, 2009) και έχουν μεγαλύτερο κίνητρο για επιπλέον μάθηση (Rau et al., 2008 in Shusha and Kaveri, 2009).

Υπάρχουν επίσης ενδείξεις πως το διαδίκτυο μπορεί να ενδυναμώσει τους νέους, ειδικότερα εκείνους που έχουν κάποιες ειδικές ανάγκες. Οι Barak και Sadovsky (Barak and Sadovsky, 2008, in Shusha and Kaveri, 2009) βρήκαν πως όσα παιδιά έχουν προβλήματα ακοής, κάνουν χρήση των οπτικών μέσων που παρέχει το διαδίκτυο για να επικοινωνήσουν (π.χ. Skype, YouTube, κτλ). Επιπρόσθετα, πολλά παιδιά χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να βελτιώσουν τη ζωή τους καθώς και άλλων συνομήλικών τους μέσω blogs που προωθούν τον υγιεινό τρόπο ζωής, την αποχή από ναρκωτικά ή άλλες εξαρτησιογόνες ουσίες, την προβολή αθλητικών επιδόσεων, κτλ. Υπάρχει μάλιστα για το σκοπό αυτό και ένα project με την ονομασία E-PAR στο οποίο οι χρήστες μπορούν να παράξουν το δικό τους περιεχόμενο (βίντεο ή μουσική) για να προωθήσουν τις καμπάνιες τους για τις παραπάνω θεματικές περιοχές Flicker et al., 2008 in Shusha and Kaveri, 2009).

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται επίσης και στην πληροφόρηση των νέων από το διαδίκτυο σχετικά με θέματα υγείας και σεξουαλικότητας. Εκτιμάται ότι 2 στους 3 νέους χρησιμοποιεί το διαδίκτυο για αναζήτηση πληροφορίας σχετικά με την υγεία. Είναι πολύ σημαντικό να αναφερθεί πως για το συγκεκριμένο θέμα, δεν αρκούνται μόνο στην άντληση πληροφοριών αλλά υπάρχει ενεργή συμμετοχή με ερωτήματα για ευαίσθητα θέματα που τους απασχολούν, τα οποία τους είναι δύσκολο να εκμυστηρευτούν στους δικούς τους ή στον γιατρό τους αλλά εύκολα μπορούν να τα θέτουν σε φόρουμ και ιστοσελίδες ιατρικού περιεχομένου (Ybarra et al., 2008 in Shusha and Kaveri, 2009). Τα σημαντικότερα θέματα που απασχολούν τους νέους σχετικά με την υγεία, με βάση τις έρευνες των Wesemann and Grunwal 2008; Buller et al., 2008; Pahwa and Schoech, 2008, in Shusha and Kaveri, 2009) είναι οι διατροφικές διαταραχές, η εφηβική σεξουαλικότητα, η διαχείριση θυμού και οι εξαρτησιογόνες ουσίες. Περίπου 1 στους 4 εφήβους συμβουλευεται το διαδίκτυο και αυτό οφείλεται κυρίως στην ανωνυμία που παρέχει καθώς επίσης και στην ευκολία πρόσβασης.

Η εργασία των Omar et al., 2014, είναι βασισμένη σε μια προγενέστερη εργασία, η οποία διερεύνησε το κατά πόσο ο ενθουσιασμός των παιδιών αναφορικά με τις τεχνολογίες διαδικτύου οφείλεται στην προσδοκία ότι η χρήση τέτοιων τεχνολογιών θα επιφέρει περισσότερες ευκαιρίες. Με τον όρο ευκαιρίες, προσδιόρισαν τις ελπίδες για μεγιστοποίηση των πλεονεκτημάτων του διαδικτύου σε δραστηριότητες των παιδιών, τις οποίες και κατέταξαν σε 3 θεματικές περιοχές:

- Δραστηριότητες που έχουν σχέση με το περιεχόμενο. Στην περιοχή αυτή εντάσσονται οι online δραστηριότητες για την εκπόνηση των σχολικών εργασιών, οι δραστηριότητες δι-

ασκέδασης και αναψυχής όπως τα βιντεοπαιχνίδια και η παρακολούθηση μουσικών βίντεο (videoclips), η απόκτηση μουσικού περιεχομένου, κτλ.

- ii. Δραστηριότητες που έχουν σχέση με επαφή και επικοινωνία, όπως η ανταλλαγή μηνυμάτων, η ηλεκτρονική αλληλογραφία, η βίντεο-συνομιλία, κα.
- iii. Δραστηριότητες που έχουν σχέση με τη συμπεριφορά και την κοινωνικότητα. Παραδείγματα τέτοιων δραστηριοτήτων περιλαμβάνουν την κοινωνική δικτύωση, το blogging, το διαμοιρασμό αρχείων, κτλ.

Οι ερευνητές Livingstone και Helsper (2010) αναφέρουν έξι τύπους online ευκαιριών, οι οποίες μάλιστα έχουν και χρονική συσχέτιση. Ειδικότερα, οι ευκαιρίες χωρίζονται σε:

1. Πληροφόρηση
2. Επικοινωνία
3. Διασκέδαση
4. Συμμετοχή
5. Δημιουργικότητα
6. Εκφραστικότητα

Όπως αναφέρουν στην εργασία τους, τα παιδιά ξεκινούν με αναζήτηση πληροφοριών και προοδευτικά μεταβαίνουν στην επικοινωνία και τη διασκέδαση μέσω κυρίως των πλατφορμών κοινωνικής δικτύωσης και των παιχνιδιών όπου ασκούν διάφορες δραστηριότητες επικοινωνίας και δημιουργίας κοινωνικών σχέσεων. Τέλος, περνούν σταδιακά σε μια φάση ψηφιακής ωριμότητας, όπου μπορούν μέσω του διαδικτύου να δημιουργήσουν το δικό τους περιεχόμενο, να εκφραστούν και να δώσουν το προσωπικό τους στίγμα και την ταυτότητα τους.

2.4 Συμπεράσματα

Η ενασχόληση των ανηλίκων με το διαδίκτυο, οδηγεί αναπόφευκτα στην άρρηκτα συνδεδεμένη συνύπαρξη των ευκαιριών με τους κινδύνους.

Μέσα από την έρευνα μας, διαπιστώσαμε ότι η βιβλιογραφία βρίθει από μελέτες οι οποίες εξετάζουν τη χρήση και τις διαδικτυακές δραστηριότητες των ανηλίκων, δίνοντας έμφαση κυρίως στους κινδύνους, με τις ευκαιρίες και τα οφέλη να υστερούν σε ερευνητικά δεδομένα.

Ωστόσο, υπάρχουν αρκετά κενά σε σχέση με την χρήση του διαδικτύου από μικρότερα παιδιά καθώς οι περισσότερες μελέτες εστιάζουν στους εφήβους. Ιδιαίτερα, η χρήση των φορητών συσκευών με οθόνες αφής από μικρά παιδιά χρήζει περαιτέρω έρευνας.

Τα συμπεράσματα για την ενασχόληση των ανηλίκων με το διαδίκτυο όσον αφορά στις ευκαιρίες που τους προσφέρονται συνοψίζονται ως εξής:

- Υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ διαδικτυακών ευκαιριών και κινδύνων.
- «Σερφάροντας» μέσω κινητών συσκευών, τα παιδιά εμφανίζουν υψηλό βαθμό κατανόησης βασικών λειτουργιών όπως αποθήκευση αρχείων, αποστολή μηνυμάτων, διαμοιρασμός πολυμεσικού περιεχομένου, εγκατάσταση αρχείων, κτλ. που δεν είχαν οι παλαιότερες αντίστοιχες γενιές.
- Η ανάπτυξη αυτών των διαδικτυακών δεξιοτήτων έχει συσχετισθεί με την αύξηση της αυτοπεποίθησης των ανηλίκων όπως και με την δημιουργία άμυνας σε φαινόμενα εκφοβισμού.

- Η ανάπτυξη κοινωνικής ωριμότητας, μέσω των πλατφόρμων κοινωνικής δικτύωσης, αποτελεί ευκαιρία για γνωριμία με άλλους νέους, ανταλλαγή πολυμεσικού περιεχομένου, συμμετοχή σε κοινά παιχνίδια, κτλ.
- Πρόσβαση σε γνωσιακές πηγές για τη βελτίωση των σχολικών επιδόσεων.
- Ενδυνάμωση των παιδιών με διαφορετικές δυνατότητες (π.χ. προβλήματα ακοής μέσα από οπτικό υλικό).
- Πληροφόρηση σχετικά με θέματα υγείας και σεξουαλικότητας, μέσα από ενεργή συμμετοχή – συζήτηση, κυρίως λόγω της ανωνυμίας αλλά και της ευκολίας πρόσβασης.
- Οι ανήλικοι περνούν σταδιακά σε μια φάση ψηφιακής ωριμότητας, όπου μπορούν μέσω του διαδικτύου να δημιουργήσουν το δικό τους περιεχόμενο, να εκφραστούν και να δώσουν το προσωπικό τους στίγμα και την ταυτότητα τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 - ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΩΝ ΚΙΝΔΥΝΩΝ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΑΝΗΛΙΚΟΥΣ

3.1 Εισαγωγή

Ερευνητικά στοιχεία, έχουν δείξει ότι οι ευκαιρίες και οι κίνδυνοι σχετίζονται σαφώς και καθώς τα παιδιά περνούν περισσότερο χρόνο στο διαδίκτυο και αναλαμβάνουν ένα όλο και ευρύτερο φάσμα διαδικτυακών δραστηριοτήτων είναι επίσης πιο πιθανό, να συναντήσουν επικίνδυνες καταστάσεις (Livingstone & Helsper, 2010).

Στις αρχές του εικοστού αιώνα, οι βιβλιοθηκάριοι, οι δάσκαλοι και οι γονείς, συζητούσαν σχετικά με τους κινδύνους της απεριόριστης πρόσβασης από τους ανήλικους σε λογοτεχνικά κείμενα και ανησυχούσαν για την ενδεχόμενη αρνητική επιρροή κάποιων ειδών λογοτεχνίας σε αυτούς.

Σήμερα, οι ίδιοι, συζητούν για την επικινδυνότητα της απεριόριστης πρόσβασης στο διαδίκτυο.

Ωστόσο, μια προσεκτικότερη ανάλυση, αποκαλύπτει ότι οι ομοιότητες μιας βιβλιοθήκης με το διαδίκτυο είναι επιφανειακές. Στην αρχή του αιώνα, ο προβληματισμός αφορούσε στο ενδεχόμενο ανάπτυξης παραβατικών ή και εγκληματικών συμπεριφορών από τα παιδιά, λόγω της επιρροής που αυτά θα δέχονταν από τις επιβλαβείς μορφές κάποιων ειδών λογοτεχνίας και συνεπώς, ο κίνδυνος αφορούσε την κοινωνία.

Στις ημέρες μας, ο προβληματισμός αφορά στην ενδεχόμενη σωματική, ψυχολογική και συναισθηματική βλάβη που μπορεί να προκληθεί σε ένα παιδί κάτω από την επιρροή πληροφοριών που παρέχονται μέσω διαδικτύου. Συνεπώς, ο κίνδυνος αφορά στο ίδιο το παιδί (Stauffer, 2014).

Ο προσδιορισμός και η εφαρμογή των κατάλληλων μέτρων προστασίας από τους γονείς / κηδεμόνες, έτσι ώστε οι ανήλικοι να «πλοηγούνται» με την μεγαλύτερη δυνατή ασφάλεια στο διαδίκτυο, καθιστά απαραίτητο τον εντοπισμό και την αξιολόγηση των κινδύνων που ενδεχομένως αντιμετωπίζουν από αυτήν την δραστηριότητα, σε σχέση με τα πιθανά σενάρια συνεπειών στην κοινωνική και ψυχοσωματική ανάπτυξη τους.

Στο παρόν κεφάλαιο, προσπαθούμε να εντοπίσουμε και να καταγράψουμε εκείνες τις πιθανές καταστάσεις κινδύνου, στις οποίες μπορούν να εμπλακούν οι ανήλικοι κατά την χρήση του διαδικτύου. Οι κίνδυνοι διαχωρίζονται σε τέσσερις μεγάλες κατηγορίες, όπως απεικονίζεται στην παρακάτω εικόνα.

Εικόνα 17: Διαδικτυακοί κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν οι ανήλικοι

Σε κάθε ενότητα, εκτός από τους κινδύνους επαφής (contact) και δραστηριότητας (conduct) σχετικοί με αξίες, αναφερόμαστε ξεχωριστά σε παιδιά (0 έως 11+ ετών) και εφήβους (-12 έως 18 ετών).

3.2 Διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου (content risks)

Οι διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου, συμπεριλαμβάνουν την έκθεση σε παράνομο ή σε δυνητικά επικίνδυνο περιεχόμενο, την έκθεση σε διαφημίσεις, την παραπληροφόρηση, τον κίνδυνο του δυνητικά επικίνδυνου περιεχομένου τον οποίο έχει δημιουργήσει ο ίδιος ο χρήστης και το προκλητικό περιεχόμενο, το οποίο δίνει συμβουλές ή προτρέπει σε αυτοκτονία, ανορεξία, απαγορευμένες ουσίες κτλ.

Τα είδη περιεχομένου τα οποία μπορούν να χαρακτηριστούν ως παράνομα και απαγορευμένα είναι κείμενα, εικόνες, ταινίες ή βίντεο κλιπ πραγματικής ή προσομοιωμένης βίας, εγκληματικής δραστηριότητας ή ατυχημάτων, σεξουαλικού περιεχομένου, εικόνες παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης, περιεχόμενο που υποστηρίζει ακραίες ιδεολογίες και πράξεις εξτρεμιστικών ομάδων, που προωθεί το έγκλημα ή την βία, την αυτοκτονία, την ανορεξία, την χρήση ουσιών η τα βλαβερά και επικίνδυνα παιχνίδια.

Τα παιδιά μπορεί να εκτίθενται σε τέτοιου είδους περιεχόμενο μέσω αβλαβών δραστηριοτήτων, π.χ.:

- Απροσδόκητα αποτελέσματα μέσα από τις διαδικτυακές αναζητήσεις τους.
- Κάνοντας «κλικ» σε συνδέσμους μέσα σε άγνωστες ιστοσελίδες ή διευθύνσεις ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.
- Πληκτρολογώντας εσφαλμένα μια διεύθυνση ή κάνοντας κλικ σε ένα αναδυόμενο διαφημιστικό παράθυρο.
- Κάνοντας κλικ σε περιεχόμενο παιχνιδιών ή σε κάποιο «βραβείο ή προσφορά».

- Σε ορισμένες περιπτώσεις, τα παιδιά και οι νέοι αναζητούν την πρόσβαση σε ακατάλληλο υλικό, ιδιαίτερα όταν είναι στην εφηβεία. Αυτό μπορεί να γίνεται από περιέργεια ή για να μοιραστούν με τους συμμαθητές τους το περιεχόμενο αυτό με στόχο να «σοκάρουν».

Το ακατάλληλο περιεχόμενο μπορεί να εκθέσει τα παιδιά σε έννοιες που δεν είναι έτοιμα να διαχειριστούν. Μπορεί επίσης να παραβιάσει κοινωνικά και πολιτιστικά πρότυπα. Τέτοιου είδους περιεχόμενο μπορεί να είναι οδυνηρό για τα παιδιά τα οποία συχνά αποφεύγουν να το αναφέρουν στους γονείς ή τους δασκάλους τους, καθώς μπορεί να ντρέπονται για ό, τι έχουν δει ιδιαίτερα αν το αναζήτησαν.

Το διαδικτυακό περιεχόμενο που είναι ακατάλληλο για τους ανήλικους δεν έχει πάντα σαφή όρια όσον αφορά τη νομιμότητα. Συγκεκριμένα όπως αναφέρεται σε σχέδιο έκθεσης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, σχετικά με την προστασία των ανηλίκων στον ψηφιακό κόσμο το 2012, «το Διαδίκτυο σύντροφος των παιδιών, περισσότερο από την οικογένεια, το σχολείο και τους φίλους» με εισηγήτρια την Silvia Costa, είναι δύσκολο να εδραιωθεί ένα όριο ανάμεσα στο περιεχόμενο και στις συμπεριφορές που επισύρουν κυρώσεις και σε εκείνο που ανήκει στη «γκρίζα» ζώνη. Υπάρχει ανάγκη για διάκριση μεταξύ, αφενός του παράνομου περιεχομένου, όπως οι σεξουαλικές προτάσεις, η παιδική πορνογραφία, η παραβίαση της ιδιωτικής ζωής, τα online τυχερά παιχνίδια, οι εμπορικές απάτες και αφετέρου των συμπεριφορών που ενδεχομένως να έχουν σοβαρές συνέπειες, όπως ο κυβερνο-εκφοβισμός και το sexting καθώς και όσες δεν είναι κατάλληλες για τη συγκεκριμένη ηλικία όπως οι ακατάλληλες διαφημίσεις, η βία, το σεξ και όσες προκαλούν φόβο και άγχος (Costa, 2012).

Το θέμα της έκθεσης σε τέτοιους κινδύνους παρατηρείται με σχετικά μεγάλη συχνότητα. Συγκεκριμένα το δίκτυο EU Kids on-line σε έρευνα του αναφέρει, ότι τα παιδιά της Ευρώπης ηλικιών (9-16) συχνά ενοχλούνται από τα κλιπ που παρακολουθούν σε ιστοσελίδες όπως το YouTube και Redtube. Συγκεκριμένα τα βίντεο αυτά αφορούν σε υλικό σχετικό με πορνογραφία, ωμή βία, εκφοβισμό, σκληρότητα απέναντι στα ζώα (βασανισμό) και πραγματικά αυτοκινητιστικά ατυχήματα (Livingstone et al, 2013).

Στις επόμενες ενότητες αναλύονται οι κίνδυνοι περιεχομένου που ενδέχεται να συναντήσουν οι ανήλικοι στην περιήγησή τους, ταξινομημένοι ανάλογα με την ηλικιακή ομάδα και τον τομέα στον οποίο ανήκουν.

3.2.1 Διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου σε σχέση με το εμπόριο

Το 2011, τα έσοδα από διαφημίσεις στο διαδίκτυο αγγίζαν το ρεκόρ των 31,7 δισεκατομμυρίων δολαρίων και υπερβαίνοντας τα έσοδα διαφημίσεων της καλωδιακής τηλεόρασης, σύμφωνα με μια έκθεση του Internet Advertising Bureau (IAB) και της PricewaterhouseCoopers (PWC) (NY December 10, 2015).

Στην τελευταία έρευνα του IAB, τα έσοδα διαφήμισης στο διαδίκτυο άγγιξαν \$15 δισεκατομμύρια μόνο για το τρίτο τρίμηνο του 2015, καθιστώντας το υψηλότερο ποσό που έχει καταγραφεί για τρίμηνο, σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία σχετικά με τα έσοδα του «Internet Advertising» που δημοσιεύτηκαν από τον IAB και την PWC των ΗΠΑ. Ο αριθμός αυτός σηματοδοτεί μια σημαντική άνοδο 23% πάνω από το αντίστοιχο 3ο τρίμηνο του 2014. Οι πιο πρόσφατοι αριθμοί δείχνουν επίσης μια αύξηση κατά 5% από το 2ο τρίμηνο του 2015, όπου τα έσοδα ανήλθαν στα \$ 14.3 δισεκατομμύρια.

Σε αντιστοιχία με τα έσοδα είναι και οι δαπάνες για τη διαφήμιση που ακολούθησαν παρόμοια πορεία. Το 2013, οι δαπάνες για την online διαφήμιση ξεπέρασαν την τηλεοπτική διαφήμιση για πρώτη φορά.

"Αυτά τα στοιχεία επιβεβαιώνουν την εμπιστοσύνη των εμπόρων» στη χρήση ψηφιακών μέσων ώστε να φθάσουν στους καταναλωτές », δήλωσε ο Randall Rothenberg, Πρόεδρος και Διευθύνων Σύμβουλος του IAB (NY December 10, 2015).

Η Online διαφήμιση κατέχει ένα σημαντικό μέρος του οικοσυστήματος του Διαδικτύου, προσφέροντας έσοδα για την βελτίωση και ανάπτυξή του, καθώς και δημοφιλές δωρεάν περιεχόμενο που θα μπορούσε υπό άλλες συνθήκες να διατίθεται μόνο με τέλος σύνδεσης ή δεν θα διατίθετο καθόλου.

Πολλά λοιπόν είναι τα χρήματα που δαπανώνται για να επηρεάσουν τους χρήστες του Διαδικτύου, καθώς το κέρδος είναι τεράστιο. Η διαδικτυακή διαφήμιση βρίσκεται πια σε τέτοιο επίπεδο όπου η επαφή του χρήστη με το διαφημιστικό σποτ είναι αναπόφευκτη. Συχνά ο τρόπος προσέγγισης δεν είναι ο ενδεδειγμένος.

Τέτοιου είδους προσέγγιση αποτελεί η περίπτωση των Fake Banner: Πρόκειται για τα banners όπου ο χρήστης δεν τα αναγνωρίζει ως Διαφήμιση ή τον ξεγελούν με λειτουργίες που στην πραγματικότητα δεν παρέχουν. (Παπαδοπούλου, 2009).

Έπειτα, μπορούμε πια να δούμε πως οι βίντεο διαφημίσεις έχουν πάει την έννοια των διαφημίσεων Flash στο επόμενο επίπεδο, όπου επιτρέπουν στους διαφημιστές να δημιουργήσουν, είτε δικό τους βίντεο το οποίο εμφανίζεται αυτόνομο ή να ενσωματώσουν το διαφημιστικό τους βίντεο, σε εκείνο που ο χρήστης επέλεξε να δει.

Οι διαφημίσεις ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (Email ads), αγγελιών (classified ads) και οι διαφημίσεις ενημερωτικού δελτίου (newsletter advertising) αποστέλλονται από τις εταιρείες στους χρήστες που έχουν ζητήσει να λάβουν το περιεχόμενό τους. Αγγελίες από οντότητες που δεν τους έχει επιτραπεί η αποστολή διαφημιστικού υλικού ονομάζονται spam, ή junk mail, και είναι πιθανό το περιεχόμενό τους να είναι κακόβουλο.

Οι Χορηγίες συχνά επηρεάζουν τους χρήστες αρχικά, τοποθετώντας απλώς ένα banner σε όλες τις σελίδες του site όπου αναφέρεται το όνομα του χορηγού και παραπέμπει στις σελίδες του. Στην δεύτερη μορφή δημιουργεί ένα νέο τμήμα στο site το οποίο συνήθως παρουσιάζει κάποια δραστηριότητα του χορηγού. (πχ. κοινωνικές δραστηριότητες, τεχνολογικές καινοτομίες κ.α.) συνήθως δείχνουν ακριβώς το λογότυπο μιας εταιρείας αφήνοντας τον χρήστη να προσδιορίσει ότι η εταιρεία είναι χορηγός του περιεχομένου. Εάν το περιεχόμενο αρέσει στο χρήστη, αυτό βοηθά στην οικοδόμηση μια θετικής συσχέτισης με την εταιρεία.

Η έμμεση διαφήμιση φαίνεται να περιέχει αντικειμενικά γραπτές γνωμοδοτήσεις που εμφανίζονται σε ιστοσελίδες, αλλά έχουν σχεδιαστεί για να προωθήσουν τα προϊόντα και τις υπηρεσίες που σχετίζονται με το περιεχόμενο της ιστοσελίδας.

Τέλος παρατηρούμε In-apps διαφημίσεις που ενσωματώνονται απευθείας σε εφαρμογές, όπως παιχνίδια, όπου είναι ιδιαίτερα δύσκολο να εντοπιστούν. Μερικά παιχνίδια έχουν εξ ολοκλήρου δημιουργηθεί από την εταιρεία με μοναδικό σκοπό, η ενασχόληση με το παιχνίδι να οδηγήσει στη διαφήμιση. Αυτή είναι μια ιδιαίτερα συχνή τακτική για διαφήμιση σε κινητά τηλέφωνα και συσκευές tablet, όπου οι καταναλωτές κατεβάζουν πολλές εφαρμογές.

Σύμφωνα με την ιστοσελίδα της webroot, εταιρίας που παρέχει ασφάλεια στο διαδίκτυο, εκτός από τα πολλά είδη της διαφήμισης, οι διαφημιστές χρησιμοποιούν τρεις κύριες μεθόδους για τη στόχευση των χρηστών:

Οι διαφημίσεις με στόχευση συμφραζομένων (Contextually targeted ads) παρουσιάζονται με βάση το περιεχόμενο ή την ιστοσελίδα που ένας χρήστης επισκέπτεται. Για παράδειγμα, εάν κάνατε αναζήτηση για τον όρο δίαιτες, οι διαφημίσεις στα αποτελέσματα αναζήτησης θα είναι σχετικές με διατροφή ή απώλεια βάρους.

Συμπεριφορικά στοχευμένες διαφημίσεις χρησιμοποιούν μια σειρά από παράγοντες που είναι γνωστοί στο χρήστη, όπως διαδικτυακές αγορές, αναζητήσεις καθώς και ιστορικό περιήγησης. Οι πρόσθετοι παράγοντες περιλαμβάνουν την ηλικία, το φύλο, κ.λπ. Για παράδειγμα, αν είδε ο χρήστης ένα ζευγάρι παπούτσια σε ένα site, αλλά δεν τα αγόρασε, οι διαφημίσεις για αυτά τα παπούτσια μπορεί να «καταδιώκουν» το χρήστη, όπου κι αν βρίσκεται διαδικτυακά (webroot, 2015).

Οι Location-based διαφημίσεις, που αφορούν επίσης τη γεωγραφική στόχευση, με βάση την τρέχουσα τοποθεσία του χρήστη για να τον δελεάσουν με τις αγορές και τις προσφορές που υφίστανται στο άμεσο περιβάλλον του.

Μερικές φορές οι διαφημιστές χρησιμοποιούν ένα επιτακτικό τόνο λέγοντας πράγματα όπως «οι μελέτες έχουν δείξει» ή «οι γιατροί συστήνουν». Άλλες φορές, χρησιμοποιούν τη διασκέδαση μέσω χαρακτήρων κινουμένων σχεδίων, δημοφιλών ηθοποιών και αρκετά συχνά οι διαφημίσεις χρησιμοποιούν τη σεξουαλικότητα ώστε να πουλήσουν το προϊόν τους(webroot, 2015).

Αυτές οι τακτικές βρίσκουν τους ανήλικους ευάλωτους απέναντι στη διαδικτυακή διαφήμιση, καθιστώντας την έναν από τους σημαντικούς διαδικτυακούς κινδύνους περιεχομένου (webroot, 2015).

3.2.1.1 Παιδιά και διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου σε σχέση με το εμπόριο

Το θέμα της διαφήμισης που απευθύνεται σε παιδιά έγινε κοινός τόπος με την έλευση και την ευρεία υιοθέτηση της τηλεόρασης. Οι ευκαιρίες των εταιριών ώστε να διαφημίσουν σε παιδιά διευρύνθηκε περαιτέρω με την εκρηκτική ανάπτυξη του Διαδικτύου, και χιλιάδες ιστοσελίδες προσανατολισμένες σε διαφημιστικό υλικό εμφανίζονται και κατακλύζουν το διαδίκτυο.

Σύμφωνα με σχετική έκθεση του M. Bloom, οι γονείς είναι αυτοί που προμηθεύουν το 87% των χρημάτων που ξοδεύουν τα μικρά παιδιά. Το μερίδιο αυτό μειώνεται σε 37% για τους εφήβους, οι οποίοι έχουν κάποια χρήματα από τα δικά τους έσοδα (Bloom, 2006).

Οι νέοι και τα παιδιά είναι εκείνοι που διαμορφώνουν τα αγοραστικά πρότυπα των οικογενειών τους. Από τις επιλογές διακοπών με αυτοκίνητο μέχρι τις επιλογές γεύματος, ασκούν μια τεράστια δύναμη πάνω στο το οικογενειακό πορτοφόλι.

Οι ειδικοί εκτιμούν ότι τα παιδιά 2-14 ετών έχουν εξουσία πάνω από \$ 500 δις το χρόνο στην οικιακή αγορά (Kunkel and Canera, 2014). Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο οι διαφημιστικές εταιρίες επενδύουν σημαντικά ποσά απευθυνόμενες στο νεανικό και παιδικό κοινό.

Και ενώ τα παιδιά είναι αποδέκτες μεγάλου όγκου διαδικτυακών διαφημίσεων, σύμφωνα με το Center for Media Education (CME) στις ΗΠΑ, το διαδικτυακό μάρκετινγκ που απευθύνεται σε παιδιά περιλαμβάνει «διαφημιστικές πρακτικές που είναι δυνητικά επιβλαβείς γι' αυτά». Οι πρακτικές αυτές περιλαμβάνουν:

- Απόσπαση προσωπικών πληροφοριών, την κατάρτιση προφίλ, καθώς και το σχεδιασμό εκείνης της διαφήμισης που απευθύνεται προς κάθε παιδί συγκεκριμένα.
- Δημιουργία διαδραστικού περιβάλλοντος που «αιχμαλωτίζει» την πλήρη προσοχή των παιδιών για σημαντικές χρονικές περιόδους.
- Προβολή της διαφήμισης και του περιεχομένου της, με τέτοιο τρόπο που τα παιδιά δεν μπορούν να κατανοήσουν εύκολα τη διαφορά.

Η δυνατότητα της διαδικτυακής διαφήμισης για τον εντοπισμό, την ανάλυση, και την προώθησή της σε μεμονωμένα παιδιά ενώ αυτά συμμετέχουν σε διαδραστικές δραστηριότητες εμπλοκής "δίνει στους διαφημιστές πρωτοφανή δύναμη", ανέφερε η έκθεση της CME.

Επιπλέον, προσθέτει η έκθεση, «συλλαμβάνοντας» την προσοχή τους στο διαδίκτυο, οι έμποροι είναι σε θέση να παρακάμψουν τους κηδεμόνες τους. Αντί να διαμεσολαβούν οι γονείς και οι δάσκαλοι, η διαφήμιση φθάνει στα παιδιά άμεσα, επιτρέποντας στις εταιρείες να καθορίζουν τις ατομικές σχέσεις με τους ευάλωτους νέους χρήστες υπολογιστών (Educationworld, 2015).

Παρατηρούμε λοιπόν πως διαφήμιση ενέχει πάντα τον κίνδυνο να ωθήσει τα παιδιά σε λανθασμένες συνήθειες, υποστηρίζει η Sandra L. Calvert διευθύντρια του DIGITAL MEDIA CENTER του Georgetown University, όπου ασχολείται με την επίδραση των τεχνολογιών της πληροφορίας, όπως η τηλεόραση και οι υπολογιστές για την προσοχή, κατανόηση, και την κοινωνική συμπεριφορά των παιδιών. Συγκεκριμένα εξηγεί ότι η πληρωμένη διαφήμιση για τα παιδιά περιλαμβάνει κυρίως σποτ που διαθέτουν παιχνίδια και προϊόντα διατροφής, τα περισσότερα από τα οποία είναι πλούσια σε λιπαρά και ζάχαρη και χαμηλής θρεπτικής αξίας.

Οι νεότερες προσεγγίσεις μάρκετινγκ οδήγησαν στην ανάπτυξη της διαδικτυακής διαφήμισης και στις λεγόμενες stealth marketing τεχνικές, όπως , η ενσωμάτωση προϊόντων στην πλοκή μιας ταινίας, σε ιστοσελίδες ή σε βίντεο παιχνίδια. Όλες αυτές οι στρατηγικές μάρκετινγκ, λέει η Calvert, κάνουν τα παιδιά ηλικίας κάτω των οκτώ ιδιαιτέρως ευάλωτα, επειδή δεν έχουν τις γνωστικές δεξιότητες για να κατανοήσουν την πειστική πρόθεση της τηλεόρασης και των διαφημίσεων στο διαδίκτυο. Οι νέες αυτές τεχνικές μπορούν επίσης να υπονομεύσουν τις άμυνες του καταναλωτή ακόμη και των μεγαλύτερων παιδιών και εφήβων. (Calvert et al., 2007).

Η κατανόηση της διαφήμισης διαφέρει από τη μια ηλικιακή ομάδα στην άλλη. Μέχρι την ηλικία των πέντε ετών, τα παιδιά δεν μπορούν να κατανοήσουν τη διαφορά μεταξύ εκπομπών και διαφήμισης ενώ, ακόμα και αργότερα, δεν διακρίνουν τον πειθαναγκαστικό χαρακτήρα της διαφήμισης. Συγκεκριμένα παιδιά μικρότερα των 4-5 ετών, δεν διακρίνουν με συνέπεια το εμπορικό περιεχόμενο από το μη εμπορικό. Μετά τα 4-5 έτη είναι που συνήθως αρχίζουν να αντιλαμβάνονται την διάκριση μεταξύ των διαφημίσεων και άλλου περιεχομένου προγράμματα αλλά κυρίως βάσει των συναισθημάτων που νοιώθουν, πχ «οι διαφημίσεις είναι πιο αστείες» ή μέσω της αντίληψης «οι διαφημίσεις είναι μικρότερες σε διάρκεια» ή «έχουν μόνο συνθήματα». Γύρω στα οκτώ έτη, εμφανίζεται η ικανότητα διαχωρισμού εμπορικού ή μη περιεχομένου ενώ ακόμα και τότε δεν αφορά όλα τα παιδιά· επίσης, αυτό δεν σημαίνει πως κατανοούν, ότι τα μηνύματα είναι μονόπλευρα και δίνουν έμφαση στις θετικές πτυχές του εκάστοτε προϊόντος αποσιωπώντας τις πιο αρνητικές (Liz, 2012)

Η Αμερικανική ψυχολογική ένωση (American Psychological Association) θεωρεί, μάλιστα, ότι η διαφήμιση που απευθύνεται σε παιδιά ηλικίας κάτω των οκτώ πρέπει να περιοριστεί (ή να απαγορευθεί πλήρως), δεδομένης, όπως προαναφέρθηκε, της αδυναμίας των παιδιών αυτής της ηλικίας να επεξεργάζονται τις προθέσεις πειθαναγκασμού των διαφημίσεων. Στόχος της απαγόρευσης είναι να περιοριστούν οι επιβλαβείς συνέπειες, από την προώθηση, μέσω της διαφήμισης, ανθυγιεινών διατροφικών συνηθειών, από την πρόκληση συγκρούσεων μεταξύ γονέων και παιδιών λόγω απαιτήσεων για την αγορά διαφημιζόμενων προϊόντων αλλά και από την έκθεση στη βία (Liz, 2012).

Σχετικά με το θέμα ο Δρ. Allen Kanner, παιδοψυχολόγος και συνιδρυτής της Εκστρατείας για την Campaign for a Commercial-Free Childhood, αναφέρει: "Τα μικρά παιδιά είναι η πιο ευάλωτη ομάδα" «Γίνεται σχεδόν αδύνατο να υπάρξεις σαν παιδί χωρίς το συνεχή καταγίγισμο διαφημίσεων."

Τα παιδιά μπορούν να βρουν διαδικτυακά ή να χρησιμοποιήσουν εφαρμογές, πριν να είναι «νοητικά σε θέση να κατανοήσουν τι είναι η διαφήμιση και τι είναι αλήθεια» (Theguardian, 2015)

Στην ενημερωτική ιστοσελίδα του υπουργείου παιδείας (e-yliko.gr) για παιδιά γονείς και εκπαιδευτικούς συναντάμε σχετικές με το ηλεκτρονικό μάρκετινγκ πληροφορίες, περιληπτικά παραθέτουμε κάποιες:

Το άμεσο μάρκετινγκ μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και SMS επιτρέπεται αποκλειστικά με την πρότερη συγκατάθεση του προσώπου στο οποίο απευθύνεται. Αν το παιδί παρέχει προσωπικές πληροφορίες όταν συμμετέχει, για παράδειγμα, σε κάποιο διαγωνισμό μέσω Διαδικτύου, ενδεχομένως να συγκατατεθεί σε άμεσο μάρκετινγκ.

Παρόλα αυτά το παιδί πρέπει να είναι σε θέση να διακρίνει μεταξύ του εμπορικού και μη εμπορικού περιεχομένου. Με άλλα λόγια, ένα παιδί πρέπει να είναι σε θέση να διαφοροποιήσει τις διαφημίσεις από τα προγράμματα.

Σύμφωνα με ανακοίνωση της επιτροπής στο ευρωπαϊκό κοινοβούλιο: «Διαδίκτυο καλύτερα προσαρμοσμένο στα παιδιά: μια ευρωπαϊκή στρατηγική»

Τα παιδιά, ιδίως τα μικρότερα, που δεν έχουν αναπτύξει την ικανότητα κριτικής αξιολόγησης των διαφημιστικών μηνυμάτων, μπορούν σε εικονικούς κόσμους, συχνά να καταβάλουν πληρωμή για εικονικά αγαθά, μέσω κλήσης ή γραπτού μηνύματος, χωρίς να είναι απαραίτητη προηγούμενη γονική άδεια. Μπορούν επίσης να επιδιώξουν πρόσβαση σε διαδικτυακά τυχερά παιχνίδια ή σε ιστότοπους παιχνιδιών αλλά και να πληρώσουν για ηχητικά σήματα κλήσης για τα κινητά τους τηλέφωνα ή να έχουν ακούσια πρόσβαση στο διαδίκτυο μέσω του κινητού τους. Όλα αυτά μπορούν να συνεπάγονται υψηλές χρεώσεις.

Τα παιδιά μαθαίνουν να χρησιμοποιούν τους υπολογιστές και τα smartphones πριν μάθουν τις βασικές δεξιότητες της ζωής. Μια μελέτη της AVG σε παιδιά ηλικίας από τρία έως πέντε διαπίστωσε ότι το 66% των παιδιών ξέρουν πώς να παίξουν ένα online παιχνίδι, αλλά μόνο το 14% να δέσουν τα κορδόνια τους.

Όπως και στον πραγματικό κόσμο, έτσι και στο Διαδίκτυο έχουμε τη δυνατότητα να αποφασίσουμε αν θα δεχτούμε διαφήμιση (π.χ. συνειδητή εγγραφή σε δωρεάν e-mail) ή όχι. Δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα σε αυτό. Το πρόβλημα αρχίζει να εμφανίζεται όμως, όταν τα όρια μεταξύ πραγματικής πληροφορίας και διαφήμισης δεν είναι πια διακριτά, ειδικά όταν οι ιστοσελίδες αυτές απευθύνονται σε ανήλικους, και μάλιστα σε μικρές ηλικίες.

Το δίκτυο “safer Internet” σημειώνει πως τα παιδιά βρίσκονται πολλές φορές μπροστά σε ιστοσελίδες με κρυφή / ενσωματωμένη διαφήμιση (π.χ. μέσα από χαρακτήρες μασκότ που οι μικροί χρήστες ταυτίζουν με ένα προϊόν), έχοντας προσελκυσθεί από τα διαδραστικά παιχνίδια και κουίζ που προσφέρουν, και χωρίς να αντιλαμβάνονται ότι πρόκειται για διαφήμιση. Πρωταρχικός στόχος των εμπορικών ιστοσελίδων είναι να εμπνεύσουν στα παιδιά θετική προδιάθεση απέναντι σε ένα προϊόν, με απώτερο σκοπό να επηρεάσουν τις προθέσεις και την καταναλωτική συμπεριφορά του γονέα. Επιπλέον, μετά την εγγραφή τους σε μια υπηρεσία ή σε ένα παιχνίδι, τα παιδιά αρχίζουν να λαμβάνουν πληροφορίες και διαφημίσεις και για άλλα προϊόντα. Δεύτερος στόχος των εμπορικών ιστοσελίδων είναι να συλλέξουν στοιχεία από τα παιδιά (δημογραφικά, επικοινωνίας, προτιμήσεις), με στόχο να γίνουν χρήσιμα για την εταιρία.

Παρατηρούμε λοιπόν την εμφάνιση ενός ακόμα κινδύνου που αφορά στην εμπλοκή της διαδικτυακής διαφήμισης, σε κάποιο βαθμό, με τη συλλογή δεδομένων, γεγονός που δεν είναι απλό στην ανάλυσή του, καθώς τα διαφημιστικά δίκτυα είναι πιο περίπλοκα από ό,τι συνειδητοποιούν οι περισσότεροι άνθρωποι. Η Online διαφήμιση διαφέρει από άλλες μορφές διαφήμισης, επειδή συνήθως παρέχεται από έναν διαφορετικό εξυπηρετητή από την ιστοσελίδα την οποία βλέπει ο χρήστης. Η πολυπλοκότητα της διαδικασίας παράδοσης και συλλογής δεδομένων καθιστά δύσκολο να γίνει αντιληπτό ποιος ευθύνεται για την παράνομη ή εγκληματική συμπεριφορά. Σύμφωνα με έκθεση της Αμερικανικής Γερουσίας συντεταγμένη από τον Kevin Judge, Μια επίσκεψη

σε ένα online site ειδήσεων μπορεί να προκαλέσει αλληλεπιδράσεις με εκατοντάδες άλλα μέρη που μπορεί να συλλεγούν πληροφορίες για τον καταναλωτή καθώς αυτός «σερφάρει» στο διαδίκτυο." Η έκθεση αναφέρει το παράδειγμα μιας δημοφιλούς ιστοσελίδας όπου μια επίσκεψη μπορεί να οδηγήσει σε αλληλεπιδράσεις με άλλους 352 εξυπηρετητές web servers (Judge, 2014).

Αν και οι περισσότεροι διαφημιστές τηρούν τους κανονισμούς για την διαφήμιση σχετικά με τα παιδιά, υπάρχουν στο διαδίκτυο εκατομμύρια διαφημίσεις που στοχεύουν σε ενήλικες, περιεχόμενου σχετικού με το αλκοόλ, τα τυχερά παιχνίδια, τα αντισυλληπτικά, συνδρομές σε υπηρεσίες, κλπ. (Calvert et al., 2007).

Συγκεκριμένα ο Kevin Judge σχετικά με την online διαφήμιση και την έκθεση σε κακόβουλο λογισμικό προειδοποιεί για την αυξανόμενη απειλή χρήσης της διαδικτυακής διαφήμισης για κακόβουλους και εγκληματικούς σκοπούς. Η έκθεση αναφέρει ότι "mainstream" ιστοσελίδες (αυτές που εκφράζουν την επικρατούσα τάση), ανοίγουν όλο και συχνότερα δρόμο για τους εγκληματίες του κυβερνοχώρου που επιδιώκουν να «μολύνουν» τον υπολογιστή του καταναλωτή με «κακόβουλη» διαφήμιση (Judge, 2014).

Η έκθεση επίσης εκτιμά ότι «οι κακόβουλες αυτές διαφημίσεις έχουν αυξηθεί πάνω από 200% το 2013 με πάνω από 209.000 περιστατικά τα οποία παράγουν πάνω από 12.400 εκατομμύρια εμφανίσεις τέτοιων διαφημίσεων.

Η έκθεση καταλήγει σε συμπεράσματα για τους κινδύνους που ελλοχεύουν στη διαδικτυακή διαφήμιση:

- Οι καταναλωτές διατρέχουν κίνδυνο έκθεσης σε κακόβουλο λογισμικό μέσω της καθημερινής δραστηριότητας.
- Η πολυπλοκότητα των σημερινών πρακτικών της online διαφήμισης εμποδίζει την διασφάλιση της νομιμότητας.
- Μέθοδοι αυτορρύθμισης από μόνες τους δεν επαρκούν για να εξασφαλίσουν την ασφάλεια των καταναλωτών σε απευθείας σύνδεση.
- Επισκέψεις για την ενσωμάτωση ιστοσελίδων μπορεί να εκθέσουν τους καταναλωτές σε εκατοντάδες άγνωστο, ή ενδεχομένως επικίνδυνο υλικό.
- Τα σημερινά συστήματα δεν μπορούν να δημιουργήσουν επαρκή κίνητρα για την online διαφήμιση στους συμμετέχοντες για την πρόληψη της εκμετάλλευσης των καταναλωτών (Judge, 2014).

Σύμφωνα με την γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής με θέμα «Ένα πλαίσιο για τη διαφήμιση που απευθύνεται σε παιδιά και νέους» με Εισηγητή τον κ. Jorge Pegado Liz,

Τα παιδιά, δεν φιλτράρουν τη διαφήμιση, ιδίως όταν το μήνυμα είναι υπερβολικό και χαρακτηρίζεται από την αέναη επανάληψη της ίδιας διαφήμισης, με συνέπεια να έχουν την τάση να εκλαμβάνουν όλα τα μηνύματα ως αληθή και να οδηγούνται ενδεχομένως να γίνουν παρορμητικοί καταναλωτές. Το φαινόμενο αυτό γίνεται πιο ισχυρό όσο πιο μειονεκτικό είναι το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο του παιδιού. Ακόμα και τα μηνύματα και οι προειδοποιήσεις που περιλαμβάνονται στη διαφήμιση δεν είναι κατανοητά από τα παιδιά και δεν μπορούν να θεωρηθούν παράγοντας πρόληψης ή αποτροπής (Liz, 2012).

Οι μελέτες δείχνουν ότι ο διαμεσολαβητικός ρόλος της οικογένειας είναι σημαντικός για την άμβλυνση των επιπτώσεων της διαφήμισης. Ωστόσο, τα παιδιά, συμπεριλαμβανομένων των πολύ μικρών, διαθέτουν ολοένα και περισσότερο πρόσβαση στο διαδίκτυο ή σε φορητές συσκευές από το υπνοδωμάτιό τους, γεγονός που καθιστά τη δραστηριότητα μοναχική και χωρίς επίβλεψη. Η

αυξανόμενη διείσδυση του διαδικτύου στις καθημερινές συνήθειες των μικρότερων παιδιών, αυξάνει σαφώς και την έκθεση σε διαφημιστικό υλικό. Παρατηρούμε πως η διαφήμιση που απευθύνεται σε παιδιά ενέχει αυξημένο κίνδυνο ανάλογα με την ηλικιακή ομάδα, με βλαβερές συνέπειες για τη σωματική, ψυχική και πνευματική τους υγεία· ιδιαίτερα επιβλαβής δε, είναι η ενθάρρυνση της υπερκατανάλωσης που οδηγεί στην υπερχρέωση και στην κατανάλωση τροφών ή άλλων προϊόντων που είναι επιβλαβή ή επικίνδυνα για τη σωματική και πνευματική υγεία (Liz, 2012).

Παρατηρούμε λοιπόν πως οι κίνδυνοι για τα παιδιά από τις διαφημίσεις ποικίλουν, με κυρίαρχο το φαινόμενο της τάσης για υπερκατανάλωση καθώς υπάρχει συνάφεια μεταξύ της έκθεσης σε κάποιες διαφημίσεις και των αιτημάτων στους γονείς για αγορά συγκριμένων προϊόντων. Οι οικογενειακές συγκρούσεις που συνδέονται με την έκθεση σε διαφημίσεις και τις απαιτήσεις για την απόκτηση προϊόντων σημειώνονται σε όλες τις οικογένειες αλλά κυρίως στις χαμηλότερης κοινωνικοοικονομικής κατάστασης. Λόγω της έλλειψης οικονομικών πόρων ή της μικρότερης δυνατότητας διαλόγου, οι οικογένειες με περιορισμένους πόρους είναι τελικά αυτές που καταβάλλουν το υψηλότερο τίμημα στη διαφήμιση (Liz, 2012).

Όσον αφορά τη διαφήμιση που ενθαρρύνει την κατανάλωση ανθυγιεινών προϊόντων διατροφής ή προϊόντων που είναι βλαβερά ή επικίνδυνα για τη σωματική και την ψυχική υγεία, θα πρέπει να τονίσουμε την επίδραση που έχουν τα παιδιά στις αποφάσεις αγοράς τροφίμων, και συγκεκριμένα όσον αφορά την προτίμηση για τα έτοιμα φαγητά ή τα φαγητά ταχείας εστίασης (fast food). Το κάλεσμα για κακές διατροφικές συνήθειες αποτελεί διαδεδομένη πρακτική στις διαφημίσεις κάθε είδους, προφανώς και διαδικτυακές, που απευθύνονται σε παιδιά (Liz, 2012).

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 13: Κίνδυνοι περιεχομένου που αντιμετωπίζουν τα παιδιά σε σχέση με το εμπόριο. Συμπεράσματα

▪ Τα μικρά παιδιά, ηλικίας κάτω των 8 χρόνων, είναι νοητικά και ψυχολογικά ανυπεράσπιστα απέναντι στη διαφήμιση.
▪ Παιδιά κάτω των 11 ετών χρησιμοποιούν ιστοσελίδες, των οποίων οι διαφημίσεις δεν προορίζονται για παιδικό κοινό.
▪ Το διαδικτυακό μάρκετινγκ που απευθύνεται σε παιδιά περιλαμβάνει «διαφημιστικές πρακτικές» που είναι δυνητικά επιβλαβείς γι' αυτά.
▪ Υπάρχει συνάφεια μεταξύ της έκθεσης παιδιών σε κάποιες διαφημίσεις και των αιτημάτων στους γονείς για αγορά συγκριμένων προϊόντων.
▪ Τα παιδιά συχνά καταβάλουν πληρωμή για εικονικά αγαθά, μέσω κλήσης ή γραπτού μηνύματος, χωρίς απαραίτητη προηγούμενη γονική άδεια.
▪ Η πολυπλοκότητα των σημερινών πρακτικών της online διαφήμισης εμποδίζει την διασφάλιση της νομιμότητας, όσον αφορά στα παιδιά.

3.2.1.2 Έφηβοι και διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου σε σχέση με το εμπόριο

Οι έφηβοι ηλικίας 12-17 ετών στις ΗΠΑ ξεπέρασαν τα 112,5 δις,\$ σε δαπάνες το 2003. Πιο συγκεκριμένα 33 εκατομμύρια έφηβοι ηλικίας 12-19 δαπάνησαν ο καθένας τους περίπου \$103 μέσα σε μία εβδομάδα (Cardona, 2004).

Με την ταχεία ανάπτυξη των διαδικτυακών αγορών, οι έμποροι στοχεύουν όλο και περισσότερο στους νέους εφήβους, μέσω ηλεκτρονικού εμπορίου, ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης και advergames (βίντεο παιχνίδια τα οποία «ενσωματώνουν» στο παιχνίδι κάποιο προϊόν- έμμεση διαφήμιση) (Chester and Montgomery, 2009).

Αν και με αυτόν τον τρόπο, δίνεται ευκαιρία και σε εφήβους να συμμετάσχουν στις επώνυμες ηλεκτρονικές αγορές, εκφράζονται αυξανόμενες ανησυχίες σχετικά με την παραβίαση της ιδιωτικής ζωής, που συνεπάγεται η συλλογή πληροφοριών από τις ηλεκτρονικές εμπορικές εταιρίες.

Σύμφωνα με την γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής με θέμα «Ένα πλαίσιο για τη διαφήμιση που απευθύνεται σε παιδιά και νέους» με Εισηγητή τον κ. Jorge Pegado Liz, οι νεαρότεροι έφηβοι, αποδεικνύονται σε πολλές περιπτώσεις, ιδιαίτερα ευάλωτοι σε πρακτικές συλλογής πληροφοριών ιδιαίτερα όταν τα διαφημιστικά μηνύματα συνδυάζονται με την ψυχαγωγία στο διαδίκτυο. Καθώς αντιλαμβάνονται τη διαφήμιση ως φορέα ψυχαγωγίας ο αντίκτυπος είναι μεγαλύτερος, ενώ η βελτίωση της ικανότητάς τους να επεξεργάζονται τα διαφημιστικά μηνύματα δεν τα καθιστά απαραίτητα απρόσβλητα από τη διαφήμιση και τις προθέσεις της, καθώς άλλες, πιο εξελιγμένες και εξίσου αποτελεσματικές, τεχνικές πειθούς μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να επηρεάσουν τη συμπεριφορά τους.

Πολλές εταιρίες διαδικτυακών παιχνιδιών διαθέτουν ιστοσελίδες στις οποίες οι έφηβοι μπορούν να παίζουν και να διασκεδάζουν συνδεδεμένοι στο διαδίκτυο ενώ, παράλληλα, γίνονται στόχος στρατηγικών πειθούς και εμπιστοσύνης στο σήμα.

Στο πεδίο της διαφήμισης που μπορεί να επηρεάσει σοβαρά την ψυχική και ηθική ανάπτυξη των εφήβων, ακόμη και όταν δεν απευθύνεται ειδικά σε αυτούς, διακρίνεται η περίπτωση της διαφήμισης που ενθαρρύνει τη βία ή ορισμένες μορφές βίαιης συμπεριφοράς, όπως η διαφήμιση παιχνιδιών που εξωθούν σε βίαιη συμπεριφορά.

Οι βλαβερές συνέπειες της έκθεσης σε βία μέσω ορισμένων διαφημίσεων ιδιαίτερα όταν προωθούνται η επιθετική συμπεριφορά, οδηγούν στη μεγαλύτερη δεκτικότητα στη βία και την αύξηση της επιθετικότητας. Ακόμη και η πνευματική υγεία μπορεί να επηρεαστεί από την έκθεση σε βίαιο περιεχόμενο που οδηγεί σε άγχος, φόβο, διαταραχές του ύπνου και υπερδραστηριότητα.

Όσον αφορά, ειδικότερα, την προτροπή σε υπερβολική κατανάλωση που οδηγεί σε υπερχρέωση, κάποια εμπορικά μηνύματα που απευθύνονται σε παιδιά ενδέχεται να τονώσουν καταναλωτικές συνήθειες που χαρακτηρίζονται από υπερβολή, δημιουργώντας τεχνητές επιθυμίες που δεν αντιστοιχούν σε πραγματικές ανάγκες και δημιουργούν ψευδή εικόνα της «ευτυχίας». Οι στατιστικές δείχνουν ότι το 54 % των εφήβων αισθάνονται υποχρεωμένοι να αγοράσουν ορισμένα προϊόντα μόνο και μόνο επειδή τα έχουν οι φίλοι τους. Με άλλα λόγια, η κατανάλωση γίνεται τελικά παράγοντας κοινωνικής ένταξης (Liz, 2012).

Ο καταναλωτισμός διεγείρεται από τη διαφήμιση και έχει επίσης ως αποτέλεσμα την προσήλωση πολλών εφήβων και νέων σε συγκεκριμένα εμπορικά σήματα, προξενώντας έτσι δυσκολίες σε όσους δεν έχουν πρόσβαση σ' αυτά. Μια τέτοια κατάσταση είναι η γνωστή ως «παρενόχληση λόγω μάρκας» στα σχολεία και επηρεάζει σοβαρά τα παιδιά που δεν χρησιμοποιούν ορισμένα εμπορικά σήματα, οδηγώντας τα ενδεχομένως σε αποκλίνουσες συμπεριφορές ή σε καταστάσεις σοβαρής προσωπικής δυστυχίας, ενίοτε δε σε καταστάσεις αποκλεισμού, βίας και βαθύτατου πόνου, που με τη σειρά τους μπορούν να οδηγήσουν σε εγκληματικότητα με τη μορφή μικροκλοπών ή ληστειών (Liz, 2012).

Έχει παρατηρηθεί το φαινόμενο η διαφήμιση καταχρηστικώς να χρησιμοποιεί παιδιά για σκοπούς που δεν συνδέονται άμεσα με αυτές τις ηλικίες και έτσι να προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και βλάπτει τη σωματική και πνευματική τους ακεραιότητα.

Ορισμένες διαφημίσεις, λόγω του ιδιαίτερα βίαιου, ρατσιστικού, ξενοφοβικού, ερωτικού ή πορνογραφικού περιεχομένου τους, επηρεάζουν γενικότερα και ενίοτε ανεπιστρεπτή τη σωματική, ψυχική, πνευματική και κοινωνική διάπλαση των εφήβων και οδηγούν σε βίαιη συμπεριφορά και πρόωρη σεξουαλική ωρίμανση (Liz, 2012).

Ολοένα ψυχολογική και ηθική ανάπτυξη των εφήβων επηρεάζεται επίσης από τη διαφήμιση με ερωτικό ή πορνογραφικό περιεχόμενο που επικαλείται διεστραμμένη, ολισθαίνουσα ή καταχρηστική σεξουαλική συμπεριφορά. Σημαντικό ποσοστό των διαφημίσεων έχει σεξιστικό και σεξουαλικό χαρακτήρα χρησιμοποιώντας τις γυναίκες ως αντικείμενο πόθου, συχνά σε μειονεκτική, υποταγμένη θέση αν όχι στα όρια της κακοποίησης. Παράλληλα, η υπερβολική σεξουαλική ή ερωτική φόρτιση έως τα όρια της πορνογραφίας, οδηγούν σε πρόωμη σεξουαλική ωρίμανση των παιδιών. Παρότι ορισμένα γνωστά εμπορικά σήματα έχουν αναγκαστεί να αποσύρουν διαφημίσεις επειδή συνέτειναν σε υπερβολική σεξουαλικοποίηση των παιδιών και λόγω της καταγγελίας από την κοινωνία πολιτών για την καταχρηστική χρήση εικόνας παιδικών σωμάτων σε διαφημίσεις, δεν υφίσταται σαφής νομικός ορισμός για τις καταστάσεις αυτές (Liz, 2012).

Ένα άλλο συχνό φαινόμενο είναι να χρησιμοποιούνται διασημότητες σε διαφημίσεις βλαβερών για την υγεία προϊόντων, όπως το αλκοόλ ή ο καπνός. Η σύνδεση ενός θεωρούμενου ελκυστικού τρόπου ζωής με τα εν λόγω προϊόντα διεγείρει την επιθυμία κατανάλωσης στους εφήβους και διαμορφώνει θετική άποψη για αυτά (Liz, 2012).

Πολύ συχνά διατροφικές διαταραχές όπως η ανορεξία και η βουλιμία προκύπτουν μέσα από την έκθεση σε στρεβλά πρότυπα. Οι έφηβοι εκτίθενται στα πρότυπα σωματότυπου και εξωτερικής εμφάνισης των νέων που παρουσιάζονται στις διαφημίσεις. Ο αντίκτυπος στους νέους, ιδιαίτερα στα κορίτσια, από έναν λεπτό σωματότυπο προωθεί ένα πρότυπο ομορφιάς που ενθαρρύνει επικίνδυνες για τη ζωή διατροφικές συμπεριφορές (Liz, 2012).

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 14: Κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν οι έφηβοι σε σχέση με το εμπόριο. Συμπεράσματα

▪ Οι νεαρότεροι έφηβοι, είναι περισσότερο ευάλωτοι σε πρακτικές συλλογής πληροφοριών όταν τα διαφημιστικά μηνύματα συνδυάζονται με την ψυχαγωγία στο διαδίκτυο.
▪ Οι έμποροι στοχεύουν όλο και περισσότερο στους νέους εφήβους, μέσω ηλεκτρονικού εμπορίου, ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης και advergames.
▪ Έφηβοι ηλικίας 12-19 διαμορφώνουν σε μεγάλο ποσοστό την καταναλωτική συμπεριφορά της οικογένειας.
▪ Συχνά η διαφήμιση οδηγεί τους εφήβους στην κατανάλωση ως παράγοντα κοινωνικής ένταξης.
▪ Διαφημίσεις συχνά προωθούν πρότυπα, που ενθαρρύνουν επικίνδυνες συμπεριφορές.

3.2.2 Διαδίκτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου σε σχέση με την επιθετικότητα

Η διαπίστωση ότι η παρουσία της βίας στα ηλεκτρονικά ΜΜΕ είναι πολύ εκτεταμένη δεν συνιστά υπερβολή (Schaffer, 2007). Ειδικά με την εισαγωγή των νέων μέσων (βιντεοπαιχνίδια, μουσικά βίντεο και διαδίκτυο) μέσα στο σπίτι, τα παιδιά έχουν περισσότερες ευκαιρίες έκθεσης

στη βία από ότι παλιότερα. Μάλιστα, ο αμφίδρομος χαρακτήρας των νέων μέσων ίσως οδηγεί σε ισχυρότερες επιδράσεις σε σχέση με την τηλεόραση (Anderson et al., 2003).

3.2.2.1 Παιδιά και διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου σε σχέση με την επιθετικότητα

Το βίαιο και επιθετικό περιεχόμενο είναι η δεύτερη πιο κοινή ανησυχία που προσδιορίζεται από τα παιδιά. Αν και παραδοσιακά έχει επισημανθεί μια ανησυχία σε σχέση με την τηλεόραση και τον κινηματογράφο και, πιο πρόσφατα, με τα βιντεοπαιχνίδια, δίνεται λιγότερη προσοχή όσον αφορά στο βίαιο και επιθετικό περιεχόμενο στο οποίο μπορεί να εκτεθεί ένα παιδί σερφάροντας στο διαδίκτυο.

Οι κίνδυνοι έκθεσης σε βίαιο περιεχόμενο είναι αυξημένοι, καθώς πολλά ειδησεογραφικά portal και blog, προκειμένου να κερδίζουν παραπάνω click από τους χρήστες που μεταφράζονται σε υψηλότερο διαφημιστικό τζίρο δεν διστάζουν να προβάλλουν σε κεντρικά σημεία των σελίδων τους σκηνές και ειδήσεις βίας, χωρίς να προβαίνουν στην απαραίτητη σήμανση ή προειδοποίηση.

Σύμφωνα με την έρευνα της Sonia Livingstone, πολλά παιδιά ανησυχούν για το βίαιο ή επιθετικό περιεχόμενο. Εισαγωγικά τους προκαλεί όπως τονίζουν σοκ και αναστάτωση όταν δουν σκηνές με ακραία σκληρότητα, όπως δολοφονίες ή κακοποίηση ζώων. Το γεγονός ότι μεγάλο μέρος του περιεχομένου αυτού απεικονίζεται ρεαλιστικό και όχι στα πλαίσια της φαντασίας φαίνεται να επηρεάζει τις αντιδράσεις των παιδιών, τα οποία έκαναν τα σχόλια, σχετικά με ερώτηση για το τι τα ενοχλεί στο διαδίκτυο. Κάποια από τα σχόλια καταγράφονται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 15: Σχόλια παιδιών για βίαιο ή επιθετικό περιεχόμενο, στο διαδίκτυο (απαντώντας στην ερώτηση τι σε ενοχλεί στο διαδίκτυο;) (Livingstone et al., 2013).

Αυτά τα πράγματα που δείχνουν πόνο ή μαρτύριο άλλων ανθρώπων σαν να είναι κάτι αστειό. (Αγόρι, 14, Ουγγαρία)
Όταν εμφανίζονται εικόνες σωματικής βίας, εικόνες βασανιστηρίων, αυτοκτονίας. (Κορίτσι, 12, Σλοβενία)
Όλα αυτά που περιλαμβάνουν βία και που μπορεί να δει σε ιστοσελίδες είναι δεν είναι καλό για παιδιά της ηλικίας μου. Με αυτό εννοώ ότι η βία κατά των γυναικών και των παιδιών τη διαστροφή και τις ταπεινώσεις ή τη σκληρότητα γενικότερα. (Κορίτσι, 14, Γερμανία)
Μπήκα σε ένα δικτυακό τόπο για παιχνίδι και έκανα κλικ επάνω στα παιχνίδια δράσης. Τότε είδα Alien v s Predator το τρέιλερ. Είχε πολύ αίμα και με ενόχλησε. (Αγόρι, 10, Ηνωμένο Βασίλειο)
Τα παιχνίδια Smack Down με αναστατώνει, οι άνθρωποι εκεί χτυπιούνται πάρα πολύ. (Αγόρι, 11, Τουρκία)
Η κακομεταχείριση των ζώων, και όταν ενήλικες χτυπούν παιδιά. (Κορίτσι, 9, Δανία)
Μερικές συγκλονιστικές ειδήσεις, όπως τρομοκρατικές επιθέσεις. (Αγόρι, 12, Φινλανδία)

Μία έρευνα σε περισσότερα από 1500 παιδιά 10 έως 15 ετών έδειξε ότι το 38 % είχε εκτεθεί σε σκηνές βίας στα παιχνίδια online (Ybarra et al., 2008).

Πολύ συχνά επίσης βίντεο που παρακολουθούν τα παιδιά, βρίθουν από σκηνές βίας. Μια πρόσφατη ανάλυση των αξιολογήσεων από την Entertainment Software Board (ESRB) ειδικά στη χρήση των βιντεοπαιχνιδιών αποκάλυψε ότι περισσότερο από το ήμισυ του συνόλου των διαδικτυακών παιχνιδιών αξιολογήθηκαν ως περιέχοντα βία, συμπεριλαμβανομένων περισσότερων από το 90% των παιχνιδιών τα οποία έχουν αξιολογηθεί ως κατάλληλο για παιδιά ηλικίας άνω των 10 ετών (Calvert et al., 2007).

Συχνά παιδιά μικρής ηλικίας, ιδιαίτερα αγόρια, ανέφεραν ότι βρήκαν αρκετά σοκαριστικό το περιεχόμενο κάποιου βιντεοπαιχνιδιού που χαρακτηρίζεται από τους εφήβους σαν «cool» και ενδιαφέρον.

"Όταν ο αδελφός μου έπαιζε το Call of Duty και μπήκα μέσα, έβλεπα να παίζει. Ξαφνικά, όλα αυτά τα σκυλιά πήγαν τρέχοντας σε αυτόν και αυτός έσπασε τους λαιμούς τους!" (9-10 χρονών αγόρι, Carshalton) (Ofcom, 2014).

Πειραματικές μελέτες έχουν δείξει ότι τα βίαια ηλεκτρονικά παιχνίδια οδηγούν σε αύξηση της επιθετικής συμπεριφοράς και του επιθετικού τρόπου σκέψης και μείωση της θετικής κοινωνικής συμπεριφοράς (Anderson et al., 2004).

Μακροχρόνιες μελέτες με σκοπό να απομονώσουν τις μακροπρόθεσμες συνέπειες βίαιων βιντεοπαιχνιδιών σε παιδιά σχολικής ηλικίας και οι έφηβοι, στην Αμερική και την Ιαπωνία έχουν αποκαλύψει ότι σε μόλις 3 μήνες, υψηλή έκθεση σε βίαια βιντεοπαιχνίδια παρατηρείται αυξημένη σωματική επιθετικότητα (Anderson et al., 2008).

Άλλες πρόσφατες μακροχρόνιες μελέτες στη Γερμανία και η Φινλανδία έχουν αποκαλύψει παρόμοια αποτελέσματα (Hopf WH et al 2008; Wallenius and Punamaki, 2008).

Η συμμετοχή σε online βιντεοπαιχνίδια, τα οποία, έχουν παρειασφρήσει στο Διαδίκτυο ώστε να επιτύχουν μεγαλύτερο μερίδιο αγοράς μέσω της ανταγωνιστικής συμμετοχής πραγματικών χρηστών και όχι την παραδοσιακή πρακτική ενός παίκτη εναντίον του υπολογιστή, ερεθίζει αρνητικούς παράγοντες της γνωστικής ανάπτυξης όπως αφηρημάδα, υπερδιέγερση, αλλά κυρίως εχθρικήτητα, και βίαιη συμπεριφορά. Μια σειρά από μελέτες πεδίου σε παιδιά έως 11 ετών τα οποία συμμετείχαν σε Online βιντεοπαιχνίδια τύπου FPS (First Person Shooter) στα οποία ο σκοπός ήταν να επιβιώσει μόνο ένας παίκτης είχαν ως κοινό παρονομαστή την αύξηση της επιθετικότητας και την απευαισθητοποίηση (Funk et al., 2006; Bacigalupa, 2005).

Τα παιδιά μαθαίνουν καλύτερα παρατηρώντας τη συμπεριφορά και στη συνέχεια προσπαθούν να τη μιμηθούν. Τα μέσα που εκθέτουν σε βίαιο περιεχόμενο μπορούν να διδάξουν ειδικά βίαιες συμπεριφορές. Τα βιντεοπαιχνίδια παρέχουν ένα ιδανικό περιβάλλον στο οποίο το παιδί καλείται να μάθει τη βία και να τη χρησιμοποιήσει. Θέτουν τον παίκτη στο ρόλο του θύτη και δίνουν ανταμοιβή για την επιτυχή βίαιη συμπεριφορά. Αντί απλώς να παρατηρεί μέρος μιας βίαιης αλληλεπίδρασης (όπως συμβαίνει με τα βίντεο και την τηλεοπτική βία), στα παιχνίδια επιτρέπουν στον παίκτη να κάνει πρόβες ένα ολόκληρο σενάριο βίαιης συμπεριφοράς, δίνοντας την πρόκληση, να επιλέξει να ανταποκριθεί βίαια.

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 16: Κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν τα σε σχέση με επιθετικότητα. Συμπεράσματα

<ul style="list-style-type: none">▪ Μεγάλο ποσοστό παιδιών εκτίθεται διαδικτυακά σε βίντεο με επιθετικό και βίαιο περιεχόμενο
<ul style="list-style-type: none">▪ Η πλειοψηφία των παιδιών ενοχλείται από τέτοιου είδους περιεχόμενο.
<ul style="list-style-type: none">▪ Τα διαδικτυακά παιχνίδια σε μεγάλο ποσοστό εκθέτουν τα παιδιά σε επιθετικό περιεχόμενο.
<ul style="list-style-type: none">▪ Η συμμετοχή σε online βιντεοπαιχνίδια ερεθίζει αρνητικούς παράγοντες της γνωστικής ανάπτυξης.

3.2.2.2 Έφηβοι και διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου σε σχέση με την επιθετικότητα

Σύμφωνα με βιβλιογραφική έρευνα (Schrock and Boyd 2008) για το πανεπιστήμιο του Harvard όπως και για τα παιδιά έτσι και για τους εφήβους το βίαιο διαδικτυακό περιεχόμενο μπορεί να λάβει τη μορφή βίντεο, εικόνων, καθώς και βίντεο παιχνιδιών. Σχεδόν οι μισοί (46%) των γονέων λένε ότι «τους ανησυχεί πολύ» η πληθώρα των ιστοσελίδων βίαιου περιεχομένου που τα παιδιά τους συναντούν διαδικτυακά (Rideout, 2007).

Στο Ηνωμένο Βασίλειο, σχεδόν το ένα τρίτο (31%) των νέων που ρωτήθηκαν αν έχουν ποτέ δει "βίαιο ή φρικιαστικό υλικό στο διαδίκτυο» απάντησαν θετικά (Livingstone και Bober, 2004), όπως έκανε και το 32% των εφήβων στην Ευρώπη (Hasebrink et al., 2008).

Η έκθεση των εφήβων σε βίαιο περιεχόμενο παρουσιάζει διαφορετικές ανησυχίες, καθώς εμφανίζεται ως μέρος συνηθισμένων για τους εφήβους διαδικτυακών δραστηριοτήτων. Όπως και τα παιδιά μικρότερων ηλικιών, οι έφηβοι εκτίθενται σε βίαιο περιεχόμενο μέσω βίντεο παιχνιδιών, σε δικτυακούς τόπους ειδήσεων, και μέσα από τα βίντεο που κυκλοφορούν και αναπαράγουν μεταξύ τους. Τα βιντεοπαιχνίδια είναι ένα κοινό είδος διαδικτυακής διασκέδασης στην οποία οι έφηβοι έρχονται συχνά σε επαφή με βίαιο περιεχόμενο. Σχεδόν όλοι οι ανήλικοι (94%) έχουν παίξει κάποια μορφή βιντεοπαιχνιδιού, και σχεδόν οι μισοί (49%) των ανήλικων παικτών ανέφεραν ότι έχουν παίξει τουλάχιστον μία φορά βιντεοπαιχνίδι με τη σήμανση M (mature), το οποίο απευθύνεται σε ώριμους παίκτες 17+ (Olson et al., 2007). Αν και το videogaming θεωρείται «αγορίστικη» συνήθεια, τα στοιχεία δείχνουν ότι το 44% των online παικτών ήταν κορίτσια (Entertainment Software Association 2008). Τα αγόρια τείνουν να προτιμούν διαφορετικά είδη παιχνιδιών από ό, τι τα κορίτσια, και υπάρχουν διαφορές μεταξύ των φύλων ως προς τον τρόπο που συνειδητά συμμετέχουν σε βίαια βιντεοπαιχνίδια. Νεαρά αγόρια τείνουν να παίζουν πιο βίαια βιντεοπαιχνίδια (Griffiths et al., 2004; Gross, 2004; Olson et al., 2007), ενώ τα κορίτσια τείνουν να προτιμούν παιχνίδια που περιλαμβάνουν στοιχεία κοινωνικής αλληλεπίδρασης, με μη βίαιο περιεχόμενο, και λιγότερα ανταγωνιστικά στοιχεία (Hartmann and Klimmt, 2006).

Τα κοινωνικά μέσα αποτελούν πλέον ένα θεμελιώδες συστατικό της καθημερινότητας πολλών εφήβων (ιδιαίτερα στο Δυτικό πολιτισμό) και έχουν δυστυχώς παρατηρηθεί συνεχείς ενδείξεις αλλά και αποδείξεις που υποστηρίζουν την αρνητική επίδραση τους στην προαγωγή, συντήρηση αλλά και διόγκωση της βίας, τόσο άμεσης όσο και έμμεσης.

Οι κυριότερες πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης όπως το Twitter, το Facebook και το YouTube έχουν αποτελέσει εφελκυστήρια της νεανικής βίας. Συχνά βίντεο με πραγματικές σκηνές βίας αναρτώνται από τους εφήβους και παρακολουθούνται από συνομήλικούς τους που εκτίθενται με αυτόν τον τρόπο διαδικτυακά σε τέτοιου είδους περιεχόμενο. Μόλις πριν λίγο καιρό, ένα

ρεπορτάζ του Αμερικανικού τηλεοπτικού σταθμού ABC News πρόβαλε ένα ρεπορτάζ που έδειχνε τον τρόπο που οι νεανικές συμμορίες καλούν σε μονομαχία άλλες μέσω των προαναφερθέντων κοινωνικών δικτύων, προάγουν και εκθειάζουν τη χρήση βίας και προσελκύουν νέα μέλη. Το ρεπορτάζ δυστυχώς κατέληγε με επιβεβαιωμένα κρούσματα μονομαχιών με αιχμηρά όπλα, ανταλλαγής πυροβολισμών και τελικώς θανάτους μεταξύ μελών τέτοιων συμμοριών.

Στα κοινωνικά μέσα μάλιστα υπάρχει μια νέα τάση που ονομάζεται “Fight Compilations” (μετ. Συλλογή Μονομαχιών) που είναι ιδιαίτερα δημοφιλής σε κοινωνικές σελίδες όπως το World Star Hip Hop και το YouTube. Τέτοιες συλλογές παρουσιάζουν μοντάζ από βιντεοσκοπημένες μονομαχίες που καταγράφουν οι νέοι, κυρίως από το κινητό τους τηλέφωνο (Bostic, 2014).

Εικόνα 18: Αποσπάσματα από βίντεο της νέας τάσης των κοινωνικών μέσων με ετικέτα #FightCompilations

Οι εικόνες παρουσιάζουν στιγμιότυπα από πραγματικά περιστατικά των προαναφερθέντων μονομαχιών. Οι θεατές τέτοιων καυγάρων όχι μόνο στέκονται αμέτοχοι κατά τη διάρκεια αλλά βιντεοσκοπούν τα γεγονότα και τα δημοσιεύουν μαζί με τη σχετική ετικέτα ώστε να μπορεί να αναζητηθεί εύκολα από άλλα μέλη. Παραδόξως εκατοντάδες έως και χιλιάδες χρηστών συντονίζονται ώστε να παρακολουθήσουν αυτά τα βίντεο, με μερικά να λαμβάνουν μέχρι και εκατομμύρια θεάσεις. Είναι δε τόσο δημοφιλή που στη μηχανή αναζήτησης Google η φράση «best fight compilation videos» (μετ. «Τα καλύτερα βίντεο συλλογών μονομαχιών») είναι από το 2013 μέσα στις 100 πιο δημοφιλείς φράσεις στην Αμερική (Bostic, 2014).

Όπως είναι φυσικό, η έκθεση σε τέτοιο περιεχόμενο μπορεί να έχει δυσμενείς συνέπειες στην εφηβεία. Μετά-αναλύσεις (Cantor J, 2000) των επιπτώσεων της βίας μέσω καναλιών επικοινωνίας όπως το Internet έχουν δείξει πως οι έφηβοι που παρακολουθούν συχνά βίντεο με βίαιο περιεχόμενο είναι πιο επιρρεπείς στην ανάπτυξη αντικοινωνικής συμπεριφοράς, με διακυμάνσεις από μίμηση βίαιης συμπεριφοράς με υποκατάστατα όπως πλαστικά όπλα μέχρι και ποινικά κολάσιμες

πράξεις βίας, αποδοχή συμπεριφορών βίας, αυξανόμενα επίπεδα εχθρικών συναισθημάτων και απευαισθητοποίηση απέναντι στη βία.

Οι νέοι που συχνά εκτίθεται σε περιεχόμενο βίας μέσω κοινωνικών δικτύων καταφεύγουν και οι ίδιοι στη βία για να λύσουν τα προβλήματα τους. Αυτό μπορεί μερικώς να αποδοθεί στο γεγονός ότι κάνουν ότι βλέπουν και ότι κάνουν οι γύρω τους, επειδή οι κοινωνικές δεξιότητες αποκτώνται από το περιβάλλον (Θεωρία Κοινωνικής Συμπεριφοράς, Bandura, 1986).

Οι κοινωνικές γνωστικές παρεμβάσεις είναι εκείνες που στοχεύουν στο να οπλίσουν τη νεολαία με κοινωνικές δεξιότητες ώστε να μπορούν να αντιπαρέλθουν αποτελεσματικά τις καταστάσεις πίεσης και άγχους στις οποίες συχνά βρίσκονται κατά την εφηβεία. Είναι αποδεδειγμένα αποτελεσματικές και υποβοηθούν την ανάπτυξη αμυντικών προς τη βία τάσεων. Από τη σκοπιά της δημόσιας υγείας, οι (Browne and Hamilton-Giachritsis, 2005) περιγράφουν πως οι λύσεις απέναντι στην εφηβική βία είναι πολύπλευρες και προϋποθέτουν την παρέμβαση των κυριότερων ενδιαφερόμενων μερών όπως οι έφηβοι, οι γονείς, οι φορείς χάραξης πολιτικής και τα μέσα ενημέρωσης (Thornton et al., 2000).

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 17: Κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν οι έφηβοι σε σχέση με την επιθετικότητα. Συμπεράσματα

▪ Τουλάχιστον 1 στους 3 εφήβους έχει εκτεθεί διαδικτυακά σε βίαιο ή φρικιαστικό περιεχόμενο.
▪ Τα αγόρια τείνουν να παίζουν πιο βίαια βιντεοπαιχνίδια ενώ τα κορίτσια τείνουν να προτιμούν παιχνίδια που περιλαμβάνουν στοιχεία κοινωνικής αλληλεπίδρασης.
▪ Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης συντείνουν στην προαγωγή, συντήρηση αλλά και διάγνωση της άμεσης και έμμεσης βίας.
▪ Οι έφηβοι που παρακολουθούν συχνά βίντεο με βίαιο περιεχόμενο είναι πιο επιρρεπείς στην ανάπτυξη αντικοινωνικής συμπεριφοράς.

3.2.3 Διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου σχετικοί με την σεξουαλικότητα

Με τον όρο πορνογραφικό περιεχόμενο θα μπορούσαμε να δεχτούμε πως ορίζεται, ως οποιοδήποτε υλικό που «είναι κυρίως σεξουαλικό και προορίζεται κυρίως με στόχο την σεξουαλική διέγερση» (McManus, 1986).

Πιο συγκεκριμένα πορνογραφία είναι γενικά η αναπαράσταση της ερωτικής συμπεριφοράς. Αναπαράσταση σε βιβλία, πίνακες, κινηματογραφικές ταινίες κ.λπ.. Γενικά η εξέλιξη της τεχνολογίας (π.χ. φωτογραφική μηχανή, κινηματογράφος κ.λπ.) συνέλαβε τα μέγιστα στον πολλαπλασιασμό και τη διάδοση του πορνογραφικού υλικού. Σχετικοί όροι στη διεθνή βιβλιογραφία είναι οι: “cyber-sex”(κυβερνοσέξ) και “cyber-porn” (κυβερνοπορνό). (Μακροβασίλης, 2007)

Η πορνογραφία, δυστυχώς αποτελεί έναν από τους πιο κερδοφόρους επιχειρηματικούς κλάδους παγκοσμίως, αφού αφορά το 30% του τζίρου του διαδικτύου. 2.500 νέες ιστοσελίδες με πορνογραφικό περιεχόμενο δημοσιεύονται ανά δευτερόλεπτο σε παγκόσμιο επίπεδο και 2,5 εκατομμύρια ηλεκτρονικά μηνύματα την ημέρα αφορούν πορνογραφικό περιεχόμενο. Μάλιστα 1 στους 3

χρήστες του διαδικτύου έχει εκτεθεί ακουσίως σε πορνογραφία είτε μέσω μηνυμάτων είτε μέσω διαφημίσεων. Είναι απαραίτητο να διευκρινίσουμε ότι η ενήλικη πορνογραφία θεωρείται νόμιμη, σε αντίθεση με την ανήλικη πορνογραφία που καθιστά ποινικό αδίκημα. (Τσίτσικα, 2014)

Η Εταιρία Symantec, τον Αύγουστο του 2009, μελέτησε 3,5 εκατομμύρια αναζητήσεις που έκαναν τα παιδιά και οι έφηβοι με τις πιο δημοφιλείς ιστοσελίδες στον παγκόσμιο ιστό και οι λέξεις «sex» και «porn» ήταν στην 4η και 6η θέση αντίστοιχα.

Η Διαδικτυακή Εταιρία Ονοματοδοσίας και Αριθμοδότησης (ICANN), τον Ιούνιο του 2010, ενέκρινε τη δημιουργία ονόματος χώρου XXX για ιστοσελίδες πορνογραφικού περιεχομένου. Δυστυχώς αυτό κάνει πιο εύκολη την πρόσβαση σε τέτοιες ιστοσελίδες και μάλιστα χωρίς να προβλέπονται μηχανισμοί αποκλεισμού παιδικής πορνογραφίας (Τσίτσικα, 2011).

Εξετάζοντας τα ΜΜΕ σχετική έρευνα για το EU kids online το 2012 αναφέρει ότι το 23% των παιδιών έχουν δει πορνογραφικό ή σεξουαλικό περιεχόμενο κατά τους τελευταίους 12 μήνες - με το διαδίκτυο να είναι εξίσου κοινή πηγή πορνογραφικού υλικού, όπως η τηλεόραση, ο κινηματογράφος και το βίντεο (Livingstone et al., 2012).

	Age				All
	9-10	11-12	13-14	15-16	
%					
In a magazine or book	2	1	5	8	4
On television, film	6	6	13	17	11
On a video sharing platform	3	2	4	11	5
On a photo sharing platform	0	1	2	6	2
By pop-ups on the internet	1	4	10	13	7
On a SNS	1	4	9	14	7
By instant messaging	0	0	1	3	1
In a chatroom	0	0	1	2	1
By email	0	1	0	1	1
On a gaming website	1	0	2	1	1

Εικόνα 19: Τρόποι επαφής ανήλικων με σκηνές σεξουαλικού περιεχομένου (Mascheroni and Ólafsson, 2014).

Στην παραπάνω εικόνα διακρίνουμε τους τρόπους με τους οποίους ένα παιδί βλέπει σκηνές σεξουαλικού περιεχομένου, ανάλογα με την ηλικιακή ομάδα στην οποία ανήκει. Από την αναφορά των (Mascheroni and Ólafsson, 2014).

3.2.3.1 Παιδιά και έκθεση σε πορνογραφικό περιεχόμενο

Είναι πολύ κοινό σε παιδιά μικρής ηλικίας, να ασχολούνται με ιστοσελίδες διαμοιρασμού βίντεο. Έτσι, η ευκολία με την οποία τα παιδιά μπορούν να έχουν πρόσβαση σε σεξουαλικού περιεχόμενου βίντεο είναι ανησυχητική.

Σύμφωνα με άρθρο της Washington post, η προβολή βίντεο είναι τώρα μία από τις πρώτες διαδικτυακές δραστηριότητες ενασχόλησης μικρών ηλικιών. Ιστοσελίδες όπως το YouTube προσφέρουν μια μεγάλη γκάμα εκπαιδευτικών και ψυχαγωγικών βίντεο για τα πολύ μικρά παιδιά. Για παράδειγμα, το κανάλι του Sesame Street στο YouTube έχει ξεπεράσει το ένα δισεκατομμύριο προβολές (Luckerson, 2013).

Μόλις τα παιδιά σταθούν μπροστά από τον υπολογιστή / tablet / smartphone ανακαλύπτουν την ευκολία στη χρήση γραφικών διεπαφών όπου τους επιτρέπει ακόμη και από ηλικίες μόλις των δύο ή τριών ετών να ενεργοποιήσουν άλλα βίντεο από την προτεινόμενη λίστα αναπαραγωγής που εμφανίζεται συνήθως μαζί με το περιεχόμενο που προτιμάται από το ενήλικα υπεύθυνο χρήστη του υπολογιστή (Buzzi, 2012).

Οι γονείς και οι κοινωνικοί σχολιαστές εκφράζουν τώρα τις συνεχώς αυξανόμενες ανησυχίες τους, σχετικά με την ευκολία με την οποία, πολύ μικρά παιδιά μπορούν να έχουν πρόσβαση σε ακατάλληλου περιεχομένου για την ηλικία τους βίντεο, σε ιστοσελίδες όπως το YouTube και Tumblr (Blythe-Goodman, 2010; Agarwal, 2012; Dewey, 2013).

Κάνοντας κλικ ή αγγίζοντας στην οθόνη τις επιλογές playlist στο sidebar, τα παιδιά μπορούν να αποκτήσουν πρόσβαση σε πλάνα όπου έχουν σαφή προσανατολισμό προς ενήλικες χρήστες.

Όπως αναφέρεται στην Washington Post, μια μελέτη σχετικά με τα δημοφιλή για τα μικρά παιδιά βίντεο στο YouTube διαπίστωσε ότι οι μικροί αυτοί χρήστες "είναι μόνο τρία κλικ μακριά από περιεχόμενο το οποίο, σαφώς, ταιριάζει καλύτερα σε ένα πιο ώριμο κοινό», η μελέτη δημοσιεύτηκε από την British digital security firm Kaspersky Lab μελέτησε τα δημοφιλή προγράμματα των παιδιών και των "related videos" που εμφανίζονται μαζί (Dewey, 2013).

Σύμφωνα με τη μελέτη, ένα παιδί βλέποντας Sesame Street στο YouTube θα μπορούσε να φθάσει ένα βίντεο που προβάλλει αυτοκινητιστικό ατύχημα σε δύο κλικ. Θα χρειαστούν τέσσερα κλικ για να φτάσουμε σε γυμνό από την "Ντόρα η μικρή εξερευνήτρια"

Όπως αναφέρεται στο δίκτυο EU kids online σε άρθρο σχετικό με ηλικίες 0 έως 8 ετών (Zero to eight: Young children and their internet use) Μια έρευνα σε 100 Ιταλούς γονείς με παιδιά ηλικίας μεταξύ 2 και 13 διαπίστωσε ότι υπήρξε ένας σημαντικός αριθμός των παιδιών που είχαν παρακολουθήσει βίντεο ακατάλληλου περιεχομένου στο YouTube (Buzzi, 2012).

Σε συμπόσιο που διοργάνωσε μια υποστηρικτική ομάδα για τα δικαιώματα του παιδιού με έδρα τις ΗΠΑ, οι ειδικοί ανέφεραν ότι η βιομηχανία του πορνό είναι δυστυχώς ο βασικός σεξουαλικός εκπαιδευτής της χώρας για τα νεαρά αγόρια και κορίτσια. Ποτέ πριν τα παιδιά δεν είχαν τόσο εύκολη πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό σε τόσο μικρή ηλικία όσο σήμερα. Αυτό αρκεί για να αναγνωριστεί η επιτακτική ανάγκη ενδεδειγμένης διερεύνησης του φαινομένου, αλλά και να προαχθεί η πρόληψη της πρόωμης έκθεσης στον πορνό.

Η Ιεράρχηση των διαδικτυακών κινδύνων όπως προκύπτει από τη διακρατική συγκριτική ανάλυση κατατάσσει την έκθεση σε πορνογραφικό υλικό στη 2η θέση καθώς 4 στους 10 ανήλικους δηλώνει ότι έχει παρακολουθήσει πορνογραφικού περιεχομένου ιστοσελίδες.

Το δίκτυο EU Kids Online (2011), χρηματοδοτούμενο από το κοινοτικό πρόγραμμα Safer Internet (Ασφαλέστερο Διαδίκτυο) πραγματοποίησε έρευνα σε δείγμα 25.142 παιδιών, ηλικίας 9-16 ετών και των γονέων τους, σε 25 ευρωπαϊκές χώρες.

Τα ευρήματα της συγκεκριμένης έρευνας σε σχέση με σεξουαλικότητα έδειξαν τα εξής:

Το 14% των παιδιών 9-16 ετών δήλωσαν ότι έχουν δει τους τελευταίους 12 μήνες στο Διαδίκτυο, εικόνες που είναι «εμφανώς σεξουαλικές- για παράδειγμα, που δείχνουν ανθρώπους γυμνούς ή να κάνουν σεξ». Από τα παιδιά αυτά, ένα στα τρία αναστατώθηκαν από αυτή την εμπειρία. Το 23% των παιδιών έχουν δει σεξουαλικό ή πορνογραφικό υλικό τους τελευταίους 12 μήνες - με το διαδίκτυο τώρα να είναι εξίσου κοινή πηγή πορνογραφικού υλικού με την τηλεόραση, τις ταινίες και το βίντεο.

Το 2009 διεξήχθη στη χώρα μας το ερευνητικό πρόγραμμα GRKGO (Greek Children Go Online) σε δείγμα 775 παιδιών ηλικίας 9-18 ετών.

Ακόμη και ανάμεσα στα μικρότερα παιδιά, όπου οι τα γενικά ποσοστά έκθεσης σε σχέση με τους εφήβους που είναι πολύ μικρά, παρατηρείται ότι τα αγόρια είναι εκείνα που ενδιαφέρονται κυρίως για την διαδικτυακή πορνογραφία, σε αντίθεση με τα κορίτσια.

Σύμφωνα με το ευρωπαϊκό Δίκτυο EU Kids Online η χώρα μας από το 2009 κατατάσσεται ανάμεσα στις χώρες της Ευρώπης με μέσο δείκτη κινδύνου και σχετικά χαμηλό δείκτη χρήσης (Hasebrink et al., 2009). Σε νεότερες έρευνες η Ελλάδα αναφέρεται μεταξύ των χωρών με χαμηλά ποσοστά διακινδύνευσης (Lobe et al., 2011).

Παρόλα αυτά έχει εκφραστεί η άποψη ότι συγκριτικά με το σχετικά χαμηλό επίπεδο καθημερινής διαδικτυακής χρήσης στην Ελλάδα (56% έναντι 60% του μέσου ευρωπαϊκού, Livingstone et al., 2011) η κατάταξη της χώρας μας δεν είναι απόλυτα ικανοποιητική (Τσάτσου, 2010).

Τα παιδιά στην Ελλάδα αρχίζουν να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο σε ηλικία μεγαλύτερη (10 ετών) σε σύγκριση με την Ευρώπη (Livingstone et al., 2011).

Ένα αξιοσημείωτο ερευνητικό στοιχείο είναι πως η Ελλάδα αποτελεί την μόνη ευρωπαϊκή χώρα όπου το διαδίκτυο δεν αποτελεί την κυριότερη πηγή πορνογραφικού περιεχομένου για παιδιά. Συγκεκριμένα το μεγαλύτερο μέρος (15%) της συνολικού ποσοστού κατανάλωσης πορνογραφικού υλικού (29%) αφορά κατανάλωση πορνογραφικού υλικού από ανηλίκους εκτός διαδικτύου (Livingstone et al., 2011).

Η Ελληνική Ομάδα του EU Kids Online έχει τονίσει (σε ανακοίνωση της τον Οκτώβριο του 2010) τόσο την έλλειψη ενδιαφέροντος εκ μέρους των μικρότερων σε ηλικία παιδιών της Ελλάδας για διαδικτυακό πορνογραφικό υλικό όσο και την υπευθυνότητα και ωριμότητα που διακρίνουν τα παιδιά στην Ελλάδα ως χρήστες του διαδικτύου.

Το ίδιο έχει επισημάνει κατ' επανάληψη στον ελληνικό τύπο («ΤΑ ΝΕΑ» 28/10/2010, «ΒΗΜΑ» 6/11/2010, «Καθημερινή» 11/12/2010) η επικεφαλής του Ελληνικού Τμήματος καθηγήτρια Λίζα Τσαλίκη.

Η έλλειψη ενδιαφέροντος των μικρών παιδιών έχει επιβεβαιωθεί, επίσης, από συγκριτική έρευνα (Tsaliki and Chronaki, 2010) σε 392 ελληνόπουλα ηλικίας 9-11 ετών και 1000 γονείς, από την οποία προέκυψε ότι 3 παιδιά από αυτά είχαν δει εικόνες σεξουαλικού περιεχομένου στο διαδίκτυο, με αναφορά ενόχλησης από ένα παιδί.

Σύμφωνα με σχετικό άρθρο που δημοσιεύτηκε στο « ΒΗΜΑ», σε μια σύγκριση μεταξύ Ελλάδας και Ευρώπης με τα ερευνητικά ευρήματα του 2010 τα ποσοστά των ανηλίκων 9-16 ετών που είχαν εκτεθεί σε διαδικτυακό πορνογραφικό υλικό συμπίπτουν (14%) τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρώπη (Livingstone et al., 2011). Υπάρχει όμως αξιόλογη διαφορά στον βαθμό της αναφερθείσας από τα παιδιά ενόχλησης, που εμφανίζεται να είναι μεγαλύτερη στα παιδιά στην Ευρώπη παρά στα παιδιά της Ελλάδας. Συγκεκριμένα σύμφωνα με τα ερευνητικά στοιχεία (Livingstone et al., 2011) στην Ελλάδα εμφανίζεται να ενοχλήθηκε ποσοστό 1/4 από τα παιδιά που εκτέθηκαν (2% του συνόλου των παιδιών) ενώ να αναστατώθηκε ποσοστό 1/8 (1% του συ-

νόλου). Στην Ευρώπη τα αντίστοιχα ποσοστά ενόχλησης των εκτεθέντων ανηλίκων ήταν 1/3 (4% του συνόλου) και αναστάτωσης 1/6 (το 2% του συνόλου).

Τα μικρά παιδιά διαφοροποιούνται από τους εφήβους (που θα δούμε παρακάτω) στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν την θέαση εικόνων ή βίντεο τέτοιου περιεχομένου. Η πλειοψηφία των κοριτσιών (57%) και των αγοριών (40%) για τις ηλικίες 9-11 «θα εύχονταν να μην είχαν δει ποτέ» το θέαμα, στο οποίο είχαν εκτεθεί.

Σύμφωνα με την έκθεση των Liza Tsaliki, Despina Chronaki and Kjartan Ólafsson που αφορά την έκθεση σε κινδύνους Σεξουαλικού περιεχομένου, μελέτες δείχνουν ότι τέτοιου είδους έκθεση δυνητικά επηρεάζει τη στάση των παιδιών στις προσωπικές τους σχέσεις ή τη δέσμευση (π.χ. Braun-Courville και Rojas, 2009). Μπορούν επίσης υποδηλώνουν ότι υπάρχει μια πιθανή συσχέτιση ανάμεσα στη βία και την έκθεση σε σεξουαλικό περιεχόμενο (π.χ. Valkenburg and Soeters, 2001 in Tsaliki et al., 2014)

Σε σχετική έρευνα από την κ. Τσαλίκη συγκεντρώθηκαν στοιχεία για παιδιά στην Ελλάδα και την έκθεσή τους σε διαδικτυακό πορνογραφικό υλικό. Τα ευρήματά της υποδηλώνουν ότι η πρόσβαση σε σεξουαλικό περιεχόμενο επηρεάζεται από το φύλο και την ηλικία. Σύμφωνα με την έκθεση του έργου, ο αριθμός των παιδιών που είχαν εμπειρίες με σεξουαλικό περιεχόμενο μέσω διαδικτύου δεν είναι τόσο υψηλός. Συγκεκριμένα, το 13% των αγοριών ηλικίας 10-14 ετών και 4% των κοριτσιών της ίδιας ηλικίας φαίνεται να έχουν σκοπίμως επιδιώξει τέτοιες εμπειρίες (Τσαλίκη και Χρονάκη, 2012). Επιπλέον, τα περισσότερα παιδιά σε αυτή την ηλικιακή ομάδα είχαν τέτοιες εμπειρίες και από άλλα μέσα εκτός από το διαδίκτυο, το οποίο δείχνει ότι ορισμένες από τις ανησυχίες είναι πιθανώς υπερεκτιμημένες (Τσαλίκη, 2011).

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 18: Κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν τα παιδιά σε σχέση με τη σεξουαλικότητα. Συμπεράσματα

▪ Από τις ιστοσελίδες διαμοιρασμού βίντεο, τα μικρά παιδιά έχουν παρά τη θέλησή τους πρόσβαση σε σεξουαλικού περιεχομένου βίντεο.
▪ Τα ποσοστά των ανηλίκων 9-16 ετών που είχαν εκτεθεί σε διαδικτυακό πορνογραφικό υλικό συμπίπτουν τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρώπη.
▪ Έχει αποδειχτεί η έλλειψη ενδιαφέροντος εκ μέρους των μικρότερων σε ηλικία παιδιών της Ελλάδας για διαδικτυακό πορνογραφικό υλικό.
▪ Η πλειοψηφία των κοριτσιών (57%) και των αγοριών (40%) για τις ηλικίες 9-11 «θα εύχονταν να μην είχαν δει ποτέ» το θέαμα, στο οποίο είχαν εκτεθεί.
▪ Η πρόσβαση σε σεξουαλικό περιεχόμενο επηρεάζεται από το φύλο και την ηλικία.
▪ Τέτοιου είδους έκθεση δυνητικά επηρεάζει τη στάση των παιδιών στις προσωπικές τους σχέσεις ή τη δέσμευση.

3.2.3.2 Έκθεση των εφήβων σε πορνογραφικό περιεχόμενο

Ενώ είναι εξελικτικά φυσιολογικό για τους εφήβους να έχουν σεξουαλική περιέργεια, η έκταση της εύκολης, δωρεάν και χωρίς κανέναν έλεγχο πρόσβασης σε πορνογραφικό υλικό στο Internet φέρνει νέα δεδομένα στον αντίκτυπο που μπορεί να έχει, για τους εφήβους.

Όπως αναφέρει η Άρτεμις Κ. Τσίτσικα, Επίκουρη Καθηγήτρια Παιδιατρικής - Εφηβικής Ιατρικής, η εφηβεία είναι μια περίοδος στη ζωή του ανθρώπου όπου υπάρχει έντονα και η σεξουαλική αναζήτηση. Στην Ελλάδα, τα θέματα σεξουαλικής αγωγής αποτελούν ακόμα «ταμπού» και αφού οι δύο πρωταρχικοί φορείς αγωγής του παιδιού, δηλαδή η οικογένεια και το σχολείο, δεν ενημερώνουν συστηματικά τον έφηβο για θέματα ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης, η περιέργεια του εφήβου τον οδηγεί να αναζητήσει πληροφορίες που σχετίζονται με τη σεξουαλική του ανάπτυξη μέσω του διαδικτύου. Γι' αυτό στην εποχή μας το διαδίκτυο γίνεται το πρωταρχικό μέσο ενημέρωσης όπου ένας ανήλικος ενημερώνεται για θέματα σεξουαλικού περιεχομένου.

Η χρήση πορνογραφικού υλικού κατά τη διάρκεια της εφηβείας (κυρίως από τα αγόρια) αποτελεί συχνή πρακτική στο πλαίσιο του πειραματισμού και της εξερεύνησης, της ψυχαγωγίας, αλλά και της κάλυψης του ελλείμματος σεξουαλικής αγωγής από την οικογένεια, το σχολείο και τους ειδικούς υγείας. Η ιδιαίτερα δημοφιλής στις ηλικίες αυτές χρήση του διαδικτύου προσφέρει απεριόριστες δυνατότητες, αλλά εγκυμονεί και σχετικούς κινδύνους. Σύμφωνα με έρευνα της Μονάδας Εφηβικής Υγείας (Μ.Ε.Υ.) σε 529 εφήβους της Αττικής, 19.4% ανέφεραν ότι χρησιμοποιούσαν ιστοσελίδες πορνογραφικού περιεχομένου. Το υλικό αυτό προορίζεται κυρίως για την ψυχαγωγία των έμπειρων ενηλίκων και όχι για την ενημέρωση των άπειρων εφήβων, με αποτέλεσμα την επίπτωση στη συμπεριφορά και την κοινωνικότητά τους σε αναφερόμενη συχνή εβδομαδιαία χρήση, όπως αποδεικνύει η συγκεκριμένη μελέτη. Επιπλέον, ο έφηβος μπορεί να έρθει σε επαφή με σεξουαλική βία και διάφορες παρεκτροπές, σε μία περίοδο που ακόμη αναπτύσσεται ψυχοκοινωνικά και δεν έχει εγκαταστήσει μηχανισμούς φιλτραρίσματος και αντικειμενικής κριτικής.

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, σε ελληνικό πληθυσμό εφήβων ηλικίας 14-16 ετών:

- 26% χρησιμοποιούν το Διαδίκτυο με σκοπό τη συλλογή πληροφοριών σεξουαλικού περιεχομένου.
- 19,5% των εφήβων δήλωσαν χρήση ιστοσελίδων πορνογραφικού περιεχομένου (Ι.Π.Π.)
- 42,5% των εφήβων που επισκέπτονται Ι.Π.Π. κάνουν συχνή χρήση, δηλαδή πάνω από δύο ώρες καθημερινά.

(Τσίτσικα, 2011)

Στην ακόλουθη εικόνα από σχετική έρευνα του 2012 για το δίκτυο EU kids on line διακρίνεται η έκθεση των εφήβων σε διαδικτυακές εικόνες πορνογραφικού περιεχομένου (Livingstone et al., 2012)

%	Age				All
	11-13		14-16		
	Boys	Girls	Boys	Girls	
Images or video of someone naked	7	6	18	13	11
Images or video of someone having sex	5	3	16	7	8
Images or video of someone's 'private parts'	4	3	13	9	8
Images or video or movies that show sex in a violent way	2	2	4	2	2
Something else	1	1	3	2	2
<i>Seen any sexual images online</i>	<i>11</i>	<i>9</i>	<i>27</i>	<i>19</i>	<i>17</i>

Εικόνα 20: Έκθεση των εφήβων σε διαδικτυακές εικόνες πορνογραφικού περιεχομένου

Οι έφηβοι που κάνουν χρήση Ι.Π.Π. έχουν τριπλάσιες πιθανότητες να εκδηλώσουν προβλήματα συμπεριφοράς και διπλάσιες πιθανότητες να εμφανίσουν προβλήματα κοινωνικοποίησης.

Γενικότερα έχει παρατηρηθεί ότι η έντονη έκθεση σε σεξουαλικό περιεχόμενο μπορεί να οδηγήσει σε μίμηση του πορνογραφικού οπτικού ερεθίσματος και στη συνέχεια σε κατάσταση υπερρωτισμού. Επίσης η χρήση Ι.Π.Π. από τους εφήβους είναι δυνατόν να οδηγήσει σε πρόωμη σεξουαλική δραστηριότητα, ενώ η συχνή χρήση Ι.Π.Π. περιλαμβάνεται στους παράγοντες που προκαλούν «εθιστική» συμπεριφορά (Τσίτσικα, 2011).

Το ίδιο υποστηρίζεται και στην μελέτη των Owens, Behun, Manning, Reid. «The Impact of Internet Pornography on Adolescents». Η έρευνα στον τομέα νευροαπεικόνισης, της νευροεπιστήμης μπορεί να προσφέρει μόνο εικασίες σχετικά με την επίδραση στους εφήβους από τη χρήση της πορνογραφίας αυτή τη στιγμή. Ωστόσο, με βάση τις υποθέσεις η χρήση πορνογραφίας μεταξύ των ευάλωτων ομάδων φαίνεται να έχει επιπτώσεις. Ο μακροπρόθεσμος αντίκτυπος αυτών των επιπτώσεων και των τάσεων απαιτεί περαιτέρω έρευνα. Δεδομένου ότι τα παιδιά και οι έφηβοι είναι οι πιο ευάλωτες ομάδες έκθεσης σε σεξουαλικό υλικό, το ποσοστό, ο τρόπος και το είδος της έκθεσης είναι κατηγορηματικά διαφορετικά από εκείνη των προ διαδικτύου γενεών. Επιπλέον, η έρευνα δείχνει ότι οι έφηβοι που χρησιμοποιούν την πορνογραφία, ιδιαίτερα εκείνη που αντλούν από το Διαδίκτυο, έχουν πιο συχνά δυσκολίες κοινωνικής ένταξης, προβλήματα συμπεριφοράς, π.χ. υψηλότερα επίπεδα παραβατικής συμπεριφοράς, υψηλότερη συχνότητα καταθλιπτικών συμπτωμάτων αλλά και φθίνουσα πορεία στο συναισθηματικό δεσμό με τους γονείς και δασκάλους (Owens et al., 2012).

Καθώς τα αγόρια εφηβικής ηλικίας είναι εκείνα που ενδιαφέρονται κυρίως για την διαδικτυακή πορνογραφία, σε αντίθεση με τα κορίτσια. Τα αγόρια επισκέπτονται τις Ι.Π.Π. αρκετές φορές περισσότερο σε σχέση με τα κορίτσια, γεγονός που οφείλεται στο ότι τα κορίτσια προτιμούν τον ερωτικό ρομαντισμό από την πορνογραφία. Στις μεγαλύτερες ηλικίες η ποσοστιαία «υπεροχή» των αγοριών έναντι των κοριτσιών υπήρξε τεράστια. Σε τομείς όπως η επιδίωξη ή η συχνότητα παρακολούθησης και η διάρκεια παραμονής προς περαιτέρω εξερεύνηση, τα ποσοστά των αγοριών ήταν πολλαπλάσια (από τετραπλάσια ως εξαπλάσια) των κοριτσιών.

Οι αντιδράσεις ενόχλησης των εφήβων απέναντι στην έκθεση στη διαδικτυακή πορνογραφία υπήρξαν πολύ περιορισμένες. Τα ποσοστά όσων δήλωσαν αηδία ήταν 4% για τα αγόρια και 20% για τα κορίτσια, ενώ τα ποσοστά όσων «θα εύχονταν να μην είχαν δει ποτέ» το θέαμα που είδαν ήταν 2% για τα αγόρια και 8% για τα κορίτσια. Ακόμη όμως και όσοι ανήλικοι ενοχλήθηκαν διευκρίνισαν πως δεν θεώρησαν το θέαμα επιβλαβές για τους ίδιους (Tsaliki, 2011).

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 19: Κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν οι έφηβοι σε σχέση με τη σεξουαλικότητα. Συμπεράσματα

▪ Το διαδίκτυο γίνεται το πρωταρχικό μέσο ενημέρωσης των εφήβων για θέματα σεξουαλικού περιεχομένου.
▪ Τα αγόρια επισκέπτονται τις Ι.Π.Π. πολύ περισσότερο σε σχέση με τα κορίτσια.
▪ Οι αντιδράσεις ενόχλησης των εφήβων απέναντι στην έκθεση στη διαδικτυακή πορνογραφία είναι πολύ περιορισμένες.
▪ Η συχνή χρήση Ι.Π.Π. περιλαμβάνεται στους παράγοντες που προκαλούν «εθιστική» συμπεριφορά.

3.2.4 Διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου σε σχέση με αξίες

Η σύγκριση των ευρημάτων 2010-2014 δείχνει μόνο μέτριες αυξήσεις σε ορισμένους κινδύνους, και καμία αύξηση για άλλους. Συγκεκριμένα οι ιστοσελίδες με περιεχόμενο δυνητικά αρνητικό όπως (π.χ. το μίσος, τις διατροφικές διαταραχές ή το περιεχόμενο που ωθεί σε αυτοτραυματισμό) παρουσιάζουν σαφή αύξηση (Livingstone et al., 2014).

3.2.4.1 Διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου σχετικά με ρατσισμό, διακρίσεις, μισαλλοδοξία και εξτρεμισμό

Τα τελευταία χρόνια ένας νέος όρος, «cyberhate», έχει κάνει την εμφάνισή του στο διαδικτυακό περιβάλλον. «Κυβερνομίσος»: η χρήση του διαδικτύου από ομάδες που εκφράζουν μίσος (κυρίως ρατσιστικό αλλά και φυλετικό ή ομοφοβικό) και συνηγορούν υπέρ της τρομοκρατίας.

Σύμφωνα με τον ελληνικό κόμβο ασφαλούς διαδικτύου «safer internet», η χρήση του Διαδικτύου με σκοπό τη διάδοση ρατσιστικής, αντισημιτικής και άλλου είδους προπαγάνδας αυξάνεται σε όλο τον κόσμο. Οι στόχοι του μίσους μπορεί να ποικίλουν από τόπο σε τόπο, αλλά καμία χώρα δεν έχει ανοσία στο πρόβλημα και συχνά τα πράγματα γίνονται πιο περίπλοκα αφού η διαχείριση ορισμένων ιστοσελίδων γίνεται από πολλές χώρες.

Υπάρχει η συνεχώς αυξανόμενη ανησυχία ότι το διαδικτυακό μίσος μπορεί να προκαλέσει βία και να οδηγήσει σε κανονικά εγκλήματα μίσους. Ακόμα και αν είναι δύσκολο να εδραιωθεί ένας αιτιολογικό δεσμός, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το Διαδίκτυο μπορεί να χρησιμοποιηθεί ώστε να ενισχύσει το εχθρικό κλίμα εναντίον συγκεκριμένων ομάδων, όπως άλλωστε και για τη συγκέντρωση χρημάτων και την προσέλκυση συμπαθούντων.

Το πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για το Έγκλημα στον Κυβερνοχώρο, αφορά στην ποινικοποίηση πράξεων ρατσιστικής και ξενοφοβικής φύσεως, οι οποίες έχουν διαπραχθεί μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Ως Ρατσιστικό και ξενοφοβικό υλικό προσδιορίζεται κάθε είδους γραπτό κείμενο, εικόνα ή άλλη αναπαράσταση ιδεών και θεωριών που συνηγορεί, προωθεί ή προκαλεί έχθρα, διακρίσεις ή βία εις βάρος κάποιου ατόμου ή ομάδας ατόμων, χρησιμοποιώντας ως πρόφαση για οποιαδήποτε από τις παραπάνω πράξεις τη φυλή, το χρώμα, την καταγωγή, την εθνική προέλευση και την θρησκεία.

Όπως αναφέρεται στο εγχειρίδιο του συμβουλίου της Ευρώπης για την καταπολέμηση της ρητορικής μίσους στο διαδίκτυο μέσα από την εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα, η ετήσια έκθεση του κέντρου Simon Wiesenthal γύρω από την ψηφιακή τρομοκρατία και το μίσος για το 2011 σημειώνει αύξηση κατά 12% σε 14.000 «προβληματικούς ιστότοπους κοινωνικής δικτύωσης, φόρουμ, blogs, μηνύματα twitter, κλπ. (από 11.500 το προηγούμενο έτος), που διαποτίζονται από την υποκουλτούρα του μίσους».

Το σύστημα ασφάλειας για το διαδίκτυο, Websense, το οποίο ισχυρίζεται ότι παρακολουθεί περίπου 15.000 ιστότοπους (sites) «μίσους και συστράτευσης» ανέφερε ότι οι ιστότοποι με μηνύματα ρατσισμού, μίσους και συστράτευσης τριπλασιάστηκαν κατά το 2009. (Keen and Georgescu, 2014).

Σύμφωνα με έκθεση σχετικά με το ρατσισμό και τις διακρίσεις από την FRA - European union Agency for Fundamental Rights Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Σοβαρό πρόβλημα συνιστά για τις αρχές το ζήτημα του μίσους στο Διαδίκτυο καθώς παρατηρείται συχνά το φαινόμενο λειτουργίας ρατσιστικών, ξενοφοβικών διαδικτυακών πυλών, οι οποίες στρέφονται ανοιχτά κατά των Ρομά, των Εβραίων και των ομοφυλοφίλων.

Για παράδειγμα στην Ουγγαρία όπου παρουσιάζεται τέτοιου είδους πρόβλημα, οι αρχές δεν μπορούν να κλείσουν αυτές τις πύλες, καθώς οι εξυπηρετητές (server) τους βρίσκονται στις ΗΠΑ. Στις αρχές του Οκτωβρίου του 2013 τέτοιου είδους πύλες εμφάνιζαν μεγάλη επισκεψιμότητα και φαινόταν μάλιστα να έχουν περισσότερες επισκέψεις από εθνικές εφημερίδες καθημερινής κυκλοφορίας (FRA, 2013).

Σύμφωνα με ανακοίνωση της επιτροπής προς το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο, για πρόληψη της ριζοσπαστικοποίησης που οδηγεί στην τρομοκρατία και στον βίαιο εξτρεμισμό. Οι τρομοκρατικές ομάδες και οι εξτρεμιστές εκμεταλλεύονται την πρόοδο της τεχνολογίας για να βρουν νέους τρόπους προσέγγισης των δυσαρεστημένων νέων, επωφελούμενοι από τους ιστοτόπους κοινωνικής δικτύωσης, τα διαδικτυακά βίντεο και τους ριζοσπαστικούς διαδικτυακούς χώρους συζήτησης. Διαδίδουν την προπαγάνδα τους σε μεγαλύτερη κλίμακα ταχύτερα και αποτελεσματικότερα.

Περιοδικά, όπως το Inspire της Αλ Κάιντα στην Αραβική Χερσόνησο το οποίο δημοσιεύεται στο Διαδίκτυο, παρουσιάζει μια στρεβλή εικόνα της ζωής του τρομοκράτη. Βρίσκει κανείς εύκολα διαφημιστικά βίντεο για ομάδες όπως η Al-Shabab. Ακόμη και παραστατικά βίντεο που παρουσιάζουν πράξεις τρομοκρατίας μπορούν να βρεθούν σε δημοφιλείς καθιερωμένες διαδικτυακές πλατφόρμες.

Οι ομάδες μίσους χρησιμοποιούν τώρα το Διαδίκτυο για να κερδίσουν γρήγορα και ανέξοδα το ενδιαφέρον μεγάλου αριθμού χρηστών του Διαδικτύου, συμπεριλαμβανομένων των παιδιών και των έφηβων οι οποίοι μπορεί να μην έχουν ακόμη αναπτύξει τις δεξιότητες κριτικής σκέψης που είναι απαραίτητες για την αξιολόγηση των πηγών πληροφοριών ή για τη διαφοροποίηση μεταξύ αξιόπιστης και ανυπόληπτης ιστοσελίδας.

Σύμφωνα με έρευνα των Sonia Livingstone, Leslie Haddon, Anke Görzig και Kjartan Ólafsson, με τα μέλη του δικτύου EU Kids Online, το 21% των παιδιών 11- 16 ετών έχουν εκτεθεί σε έναν ή περισσότερους τύπους δυνητικά επιβλαβούς υλικού: υλικό που ενισχύει το μίσος

(12%), τη νευρική ανορεξία (10%), την τάση αυτοτραυματισμού (7%), τη λήψη ναρκωτικών (7%), την τάση για αυτοκτονία (5%).

Στο πλαίσιο έρευνας των για το EU kids on line, η έκθεση σε ιστοσελίδες με ρατσιστικό περιεχόμενο έχει χαρακτηριστεί ως ένας δυνητικός κίνδυνος για τα παιδιά, αλλά και τη συλλογή των ευρημάτων από 21 μέλη συμμετεχόντων στην έρευνα χωρών αποδεικνύει πως είναι λίγα τα ερευνητικά δεδομένα σχετικά με αυτό. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, το 11% των παιδιών μεταξύ 9-19 ετών έχουν δει ρατσιστικό και μισαλλόδοξο υλικό στο διαδίκτυο (Livingstone and Bober, 2005 in Livingstone, 2009).

Συχνά οι μελέτες τοποθετούν στην ίδια κατηγορία το βίαιο το μισαλλόδοξο και το ειδικό περιεχόμενο μαζί με το ρατσιστικό περιεχόμενο. Και παρόλο που πάντα το ρατσιστικό περιεχόμενο είναι μισαλλόδοξο και βίαιο, δεν αναφέρονται πολλές έρευνες συγκεκριμένα σ' αυτόν τον τομέα. (Livingstone, 2009).

Σύμφωνα με την έρευνα “Towards a better internet for children” για το EU kids online”: Ένα στα έξι παιδιά ηλικίας 14-16 ετών έχει δει μηνύματα μίσους στο διαδίκτυο (Livingstone et al., 2012) συγκεκριμένα όπως φαίνεται και από την ακόλουθη εικόνα από σχετική έρευνα του 2012 για το δίκτυο EU kids on line διακρίνεται η έκθεση των εφήβων σε διαδικτυακά μηνύματα περιεχομένου μίσους (Livingstone et al., 2012).

%	Age				All
	11-13		14-16		
	Boys	Girls	Boys	Girls	
Hate messages that attack certain groups or individuals	8	6	16	17	12

Εικόνα 21: Έκθεση εφήβων σε μηνύματα μίσους (Livingstone et al., 2012)

Στη Νορβηγία, το 40% των παιδιών μεταξύ 8-18 ετών έχουν κατά τύχη επισκεφτεί ιστοσελίδες με εμπαθές περιεχόμενο, ενώ το 22% το έχουν κάνει επίτηδες.. (Livingstone, 2009)

Στην Ιταλία 84% της ρητορικής μίσους προέρχεται από το διαδίκτυο. Στην Ελλάδα έχουν καταγραφεί 800 ρατσιστικά blog το 2013. Στην Ολλανδία έχουν γίνει πάνω από 1.500 καταγγελίες για διαδικτυακές προσβολές (skai.gr).

Συμπεράσματα

Περιληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 20: Κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν οι ανήλικοι σχετικά με αξίες. Συμπεράσματα

<ul style="list-style-type: none">▪ Για τα παιδιά ηλικίας μικρότερη των 11 ετών δεν υπάρχουν ερευνητικά δεδομένα όσον αφορά στην έκθεσή τους σε κινδύνους σχετικούς με τις αξίες.
<ul style="list-style-type: none">▪ Το 21% των παιδιών 11- 16 ετών έχουν εκτεθεί σε έναν ή περισσότερους τύπους δυνητικά επιβλαβούς υλικού
<ul style="list-style-type: none">▪ Είναι λίγα τα ερευνητικά δεδομένα σχετικά με την έκθεση ανηλίκων σε κινδύνους περιεχομένου τέτοιου είδους

3.2.4.2 Διαδικτυακοί κίνδυνοι περιεχομένου σχετικά με διατροφικές διαταραχές

Κατά τη διάρκεια της εφηβείας, είναι αυξημένος ο κίνδυνος ανάπτυξης κάποιας διαταραχής πρόσληψη τροφής. Ένα αξιοσημείωτο ποσοστό εφήβων και ιδιαίτερα κοριτσιών, εμφανίζουν ορισμένα προβλήματα στη στάση τους έναντι της διατροφής, περιπτώσεις οι οποίες μπορούν να θεωρηθούν μια υποκλινική μορφή διατροφικών διαταραχών.

Τέτοιου είδους διαταραχές στη διατροφική συμπεριφορά των εφήβων, όπως η χρήση καθαρτικών, η πρόκληση εμετού, η ψυχαναγκαστική κατανάλωση, έχουν αναφερθεί από πολλούς ερευνητές όπως Sepulveda, Carrobbles και Gandrillas το 2008 (Mustata, 2015).

Οι διατροφικές διαταραχές όπως η ψυχογενής ανορεξία (ΨΑ) και ψυχογενής βουλιμία (ΨΒ) είναι σοβαρές ασθένειες κυρίως σε έφηβες και νεαρές γυναίκες καθώς λιγότερο από 10% των ασθενών είναι άντρες (Χατζηγεωργίου, 2004).

Η συχνότητα των διατροφικών διαταραχών αυξάνεται τα τελευταία χρόνια. Περίπου 1% των γυναικών αναπτύσσουν ανορεξία μεταξύ 14 -19 χρονών, και 1-3% αναπτύσσουν βουλιμία στις ηλικίες 20-23 χρονών. Ακόμη ένα ποσοστό έως και 15% των γυναικών 14-25 χρονών εμφανίζουν υποκλινική ΨΑ και ΨΒ που δεν εξελίσσεται σε πλήρη νόσο (Χατζηγεωργίου, 2004).

Σύμφωνα με τα μέχρι στιγμής ερευνητικά δεδομένα, οι διαταραχές πρόσληψης τροφής, προκύπτουν από μια πολύπλοκη αλληλεπίδραση βιολογικών και κοινωνικοψυχολογικών παραγόντων.

Οι κοινωνικοψυχολογικούς παράγοντες μπορεί να είναι η προνοσηρή προσωπικότητα του ατόμου, το κλίμα της οικογένειας, στρεσογόνα γεγονότα ζωής και τα πρότυπα ομορφιάς των Δυτικών κοινωνιών (Γονιδάκης and Βάρσου, 2008; Γονιδάκης and Χαρίλα, 2011 in Peroutsi and Gonidakis, 2011).

Η ιδιοσυγκρασία των κοριτσιών που αναπτύσσουν κλινική ή υποκλινική ΨΑ παίζει πρωτεύοντα ρόλο. Αυτά τα κορίτσια είναι συνήθως τελειομανή, εσωστρεφή, με χαμηλή αυτοεκτίμηση και συνήθως έχουν καλή σχολική επίδοση. Παρουσιάζουν προβλήματα στις διαπροσωπικές τους σχέσεις με άλλους συμμαθητές και τους γονείς τους και προτιμούν να απομονώνονται στο δωμάτιο τους και να κλείνονται στον εαυτό τους ή να εστιάζονται στο διάβασμα και τα μαθήματα τους. Πολλά κορίτσια μπορεί να ήταν υπέρβαρα ή παχύσαρκα σε νεαρότερη ηλικία και να έκαναν και στο παρελθόν δίαιτες και να εφάρμοσαν μεθόδους ελέγχου του βάρους τους (Χατζηγεωργίου, 2004).

Ο Garner, στη δεκαετία του 1990, πρότεινε ένα αιτιολογικό μοντέλο για την ψυχογενή ανορεξία σύμφωνα με το οποίο, μια κατηγορία παραγόντων που συμμετέχουν στην εμφάνιση και τη

συντήρηση της διαταραχής, είναι οι προδιαθεσικοί παράγοντες, στους οποίους περιλαμβάνεται και η επίδραση των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας (Peroutsi and Gonidakis, 2011). Αργότερα, το 1999, οι Field et al, μετά από έρευνα με δείγμα κορίτσια ηλικίας 9 έως 14 ετών, έδειξαν ότι το πρότυπο της αδύνατης σιλουέτας που προβάλλεται στα Μέσα, αποτελεί σημαντικό προδιαθεσικό παράγοντα εκδήλωσης συμπτωμάτων ψυχογενούς ανορεξίας καθαρτικού τύπου.

Η κοινωνία σήμερα, προωθεί ενεργά τη λεπτή σιλουέτα ως ιδανικό. Χαρακτηριστικό είναι, ότι η μέση Αμερικανίδα γυναίκα έχει ύψος 1,63 m και ζυγίζει 63,5 k g, ενώ το μέσο μοντέλο στην Αμερική έχει ύψος 1,80 m και ζυγίζει 53 k g (Spettigue and Henderson, 2004; Spitzer et al., 1999 in Peroutsi and Gonidakis, 2011). Συγχρόνως, τα στατιστικά στοιχεία για τον πληθυσμό της Βορείου Αμερικής και της Ευρώπης, δείχνουν ότι το βάρος της μέσης Αμερικανίδας και Ευρωπαίας έχει αυξηθεί (Wiserman et al., 1992; Spitzer et al., 1999 in Peroutsi and Gonidakis, 2011).

Πολύ συχνά οι ηρωίδες των παιχνιδιών που απευθύνονται σε παιδιά οι πρωταγωνίστριες ταινιών κινουμένων σχεδίων και οι φιγούρες που εμφανίζονται σε διαφημίσεις προϊόντων για παιδιά, έχουν εξωπραγματικά λεπτά σώματα.

Συνεπώς, το «ιδανικό σώμα», έτσι όπως προβάλλεται στα περιβάλλοντα των Μέσων, διαφέρει πολύ από τα φυσιολογικά κριτήρια που ορίζουν τον ανθρώπινο οργανισμό. ‘Η επικρατούσα αισθητική της ακραίας λεπτότητας είναι σίγουρα ένα κομμάτι μιας πολιτιστικής επιρροής στην οποία κάποιοι άνθρωποι είναι ιδιαίτερα ευάλωτοι’ (Ringwood 2012, in Christodoulou, 2012).

Το αποτέλεσμα της αντίθεσης ανάμεσα στην πραγματικότητα ενός φυσιολογικού σώματος και την διαστρεβλωμένη ιδέα της ομορφιάς την οποία προβάλλουν η βιομηχανία της μόδας και τα περιβάλλοντα των Μέσων, είναι η έντονη δυσaréσκεια που αισθάνεται ένα σημαντικό ποσοστό των εφήβων για την εικόνα του σώματος τους (Peroutsi and Gonidakis, 2011).

Ερευνητικά δεδομένα ενισχύουν τα παραπάνω καθώς, αποδείχτηκε ότι η εικόνα που έχουν τα κορίτσια εφηβικής ηλικίας, για το σώμα τους, γίνεται σημαντικά πιο αρνητική μετά από έκθεση σε εικόνες λεπτών ανθρώπινων σωμάτων στα περιβάλλοντα των Μέσων. Ιδιαίτερα ευάλωτα είναι τα κορίτσια εφηβικής ηλικίας μέχρι τα 19 τους χρόνια (Groesz et al., 2003 in Morris and Katzman, 2003), όπως και άτομα με νευρική ανορεξία (Christodoulou, 2012).

Αξιοσημείωτα είναι τα ευρήματα των Collins et al., το 2010, που δείχνουν ότι τα κορίτσια από 12 έως 15 ετών στις ΗΠΑ, θα ήθελαν να είναι πιο λεπτά σε ποσοστό 42% (Peroutsi and Gonidakis, 2011).

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 21: Κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν οι έφηβοι σχετικά με τις διατροφικές διαταραχές. Συμπεράσματα

- Η βιομηχανία της μόδας και τα περιβάλλοντα των Μέσων, προβάλλουν διαστρεβλωμένη ιδέα ομορφιάς.
- Το πρότυπο της αδύνατης σιλουέτας που προβάλλεται στα Μέσα, αποτελεί σημαντικό προδιαθεσικό παράγοντα εκδήλωσης συμπτωμάτων ψυχογενούς ανορεξίας

3.3 Διαδικτυακοί κίνδυνοι επαφής (contact risks)

Κίνδυνοι επαφής (contact risks), θεωρούνται εκείνες οι καταστάσεις με αυξημένη επικινδυνότητα κατά τους ειδικούς, στις οποίες μπορούν να εμπλακούν οι ανήλικοι, συμμετέχοντας με κάποιον τρόπο σε κάποια διαδικτυακή δραστηριότητα την οποία ξεκινά συνήθως, κάποιος ενήλικας.

Οι κίνδυνοι επαφής, ποικίλλουν σε συχνότητα, με τον διαδικτυακό εκφοβισμό ως αρκετά σύνηθες φαινόμενο, την σεξουαλική παρενόχληση και την δυνητικά περισσότερο επικίνδυνη, αλλά σύμφωνα με τα ερευνητικά δεδομένα σπανιότερη, διαζώσης συνάντηση με αγνώστους με τους οποίους οι ανήλικοι πρωτοήλθαν σε επαφή διαδικτυακά (Staksrud and Livingstone, 2009).

Διεξάγουμε την ανάλυση των κινδύνων σύμφωνα με την ταξινόμηση των κινδύνων από EU Kids Online την οποία παρουσιάσαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο (βλέπε 1.5.3), λαμβάνοντας υπόψη τον συμμετοχικό ρόλο τον οποίο παίζει το παιδί και ο έφηβος κατά την αλληλεπίδραση του στο διαδίκτυο, καθώς και το είδος της δραστηριότητας με το οποίο σχετίζεται η συγκεκριμένη αυτή αλληλεπίδραση. Στο τέλος τις κάθε ενότητας, παρουσιάζουμε τα συμπεράσματα μας.

3.3.1 Απειλές εναντίον της ιδιωτικότητας

Διακρίνονται τρεις πτυχές της ιδιωτικής ζωής: αυτή που αφορά στον φυσικό χώρο γύρω από το άτομο (εδαφική), εκείνη που αφορά στην φυσική υπόσταση του ατόμου (σωματική-βιολογική) και η ιδιωτικότητα σε σχέση με προσωπικά δεδομένα του ατόμου (Rosenberg, 1992; Holvast, 1993 in Kokolakis 2015).

Στην παρούσα ενότητα, εξετάζεται η τρίτη πτυχή, και συγκεκριμένα η συλλογή, η αποθήκευση, η επεξεργασία και η διάδοση των προσωπικών δεδομένων των ανηλίκων.

Τις περισσότερες φορές, εκείνοι που κάνουν χρήση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα τα οποία τα έχουν αποσπάσει από χρήστες με ή χωρίς τη συγκατάθεση τους, ενδέχεται να είναι άγνωστοι ενήλικες για το χρήστη και ως εκ τούτου, η απώλεια προσωπικών δεδομένων ταξινομείται ως κίνδυνος επαφής.

Στην Ελλάδα ισχύει ο Νόμος 2472/1997 για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, ο οποίος εποπτεύεται από την Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. Επίσης, ισχύει ο Νόμος 3471/2006 για την προστασία των προσωπικών δεδομένων στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες.

Σύμφωνα με τον νόμο 2472/1997, δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα αποτελούν «κάθε πληροφορία που αναφέρεται στο υποκείμενο των δεδομένων. Δεν λογίζονται ως δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα τα στατιστικής φύσεως συγκεντρωτικά στοιχεία, από τα οποία δεν μπορούν πλέον να προσδιορισθούν τα υποκείμενα των συγκεκριμένων των δεδομένων».

Επιπλέον, «Ευαίσθητα δεδομένα είναι τα δεδομένα που αφορούν στη φυλετική ή εθνική προέλευση, στα πολιτικά φρονήματα, στις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές πεποιθήσεις, στη συμμετοχή σε συνδικαλιστική οργάνωση, στην υγεία, στην κοινωνική πρόνοια και στην ερωτική ζωή, στα σχετικά με ποινικές διώξεις ή καταδίκες, καθώς και στη συμμετοχή σε συναφείς με τα ανωτέρω ενώσεις προσώπων.»

Η υποκλοπή προσωπικών δεδομένων, εκτός από την οικονομική εκμετάλλευση, μπορεί να έχει στόχο τον εκβιασμό, την παρενόχληση, την εξαπάτηση, τον εκφοβισμό κτλ.. Η παρούσα ενότητα, εξετάζει την συλλογή, η αποθήκευση, επεξεργασία και διάδοση των προσωπικών δεδομένων με στόχο κάποιο είδος οικονομικού οφέλους για τους «δράστες».

3.3.1.1 Απειλές εναντίον της ιδιωτικότητας των παιδιών

Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι τα παιδιά, αποδεικνύονται σε πολλές περιπτώσεις, ιδιαίτερα εύλωτα σε πρακτικές συλλογής πληροφοριών ιδιαίτερα όταν τα διαφημιστικά μηνύματα συνδυάζονται με την ψυχαγωγία την οποία αναζητούν στο διαδίκτυο (Chester και Montgomery, 2007 in Youn 2009).

Τα ερευνητικά στοιχεία δείχνουν ότι τα προσωπικά δεδομένα των παιδιών, μπορούν να βρεθούν σε κίνδυνο ακόμα και όταν επισκέπτονται ιστοσελίδες που έχουν δημιουργηθεί αποκλειστικά γι' αυτά.

Οι Fielder et al. το 2007, έδειξαν ότι από 40 αγαπημένες τοποθεσίες των παιδιών, προκειμένου να επιτραπεί η πρόσβαση, σχεδόν τα δύο τρίτα ζήτησαν προσωπικά δεδομένα όπως το όνομα (70%), τη διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (53%), την ημερομηνία γέννησης (43%), τον ταχυδρομικό κώδικα (40%), την διεύθυνση (24%) και τον αριθμό κινητού τηλεφώνου (13%) (Organisation de Coopération et de Développement Economiques, 2011).

Επιπλέον, πολλές παιδικές ιστοσελίδες, φιλοξενούν διάφορες διαφημίσεις, οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν σε ιστοσελίδες διαφημιστών, στις οποίες μερικές φορές ζητούνται προσωπικά στοιχεία. Σε αντίθεση με την τηλεόραση, το διαδίκτυο κάνει εφικτή την άμεση επικοινωνία μεταξύ των παιδιών και των εμπόρων, ενώ συχνά οι γονείς, δεν γνωρίζουν γι' αυτό (Cai and Zhao, 2013).

Πολλά παιδιά μεταξύ 6 και 12 ετών, κυρίως τα μικρότερα, δεν έχουν την ικανότητα και την εμπειρία, να ξεχωρίσουν εμπορικές σελίδες από κάποιες άλλες, συνεπώς επισκέπτονται ηθελημένα η όχι δικτυακούς τόπους διαφημιστών. Οι Valcke et al (2011) έδειξαν ότι αυτά τα παιδιά, παρουσιάζουν δυσκολία να προσδιορίσουν εμπορικές ιστοσελίδες από μια λίστα με δημοφιλούς ιστότοπους. Επιπλέον, το 10% επιλέγουν ως αγαπημένη τους ιστοσελίδα, εμπορικούς ιστότοπους.

Μερικές φορές, συνειδητά ή ασυνείδητα, τα παιδιά εμπλέκονται σε δραστηριότητες ενεργού καταναλωτή (Tuftte, 2006 in Valcke et al, 2011). Ένα συγκεκριμένο παράδειγμα είναι ανεπιθύμητες αγορές ringtones για το κινητό τηλέφωνο, με αποτέλεσμα βαριές χρεώσεις του λογαριασμού του κινητού μετά από την απλή αποδοχή μιας "δωρεάν προσφοράς".

Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε πρόσφατα από την B2B International και την Kaspersky Lab (2014), περίπου ένας στους πέντε γονείς η κηδεμόνες (21%) στην Ευρώπη έχει χάσει χρήματα ή σημαντικά προσωπικά δεδομένα εξαιτίας της ανεξέλεγκτης χρήσης του υπολογιστή από τα παιδιά. Επίσης, το 6% των ερωτηθέντων στην Ευρώπη δήλωσε ότι τα παιδιά τους είχαν αφαιρέσει κατά λάθος σημαντικά δεδομένα από τους υπολογιστές τους και το 3% των παιδιών είχε μοιραστεί κατά λάθος τα στοιχεία αυτά με άλλους.

Επιπλέον, όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, τα μικρά παιδιά, αποτελούν μια μεγάλη ομάδα χρηστών της τεχνολογίας κινητής τηλεφωνίας και γενικότερα της κινητής πρόσβασης στο διαδίκτυο, μέσα από μια ποικιλία συσκευών (Ofcom, 2012).

Τέτοιες συσκευές ψηφιακής πρόσβασης περιλαμβάνουν φορητούς υπολογιστές, συσκευές με οθόνες αφής, όπως iPods, tablets, e-readers, έξυπνα τηλέφωνα και έξυπνα παιχνίδια.

Οι συσκευές αυτές, συχνά περιέχουν μεγάλη ποικιλία από παιδικά παιχνίδια και άλλα προϊόντα. Αυτές οι τεχνολογίες κινητών επικοινωνιών ευνοούν την ενίσχυση της πρόσβασης και της απολαυστικής ενασχόλησης με το διαδίκτυο για όλα τα παιδιά, αλλά την ίδια στιγμή, η προστασία της ιδιωτικής ζωής και η ασφάλεια των παιδιών μπορεί να τεθεί σε κίνδυνο.

Οι διαθέσιμες εφαρμογές που υπάρχουν (περίπου 400), κατηγοριοποιούνται σε θεματικές ενότητες και συστήνονται σε διάφορες ηλικιακές ομάδες.

Οι κατασκευαστές των εφαρμογών και λειτουργικών συστημάτων ακολουθούν διαφορετικές προσεγγίσεις για τη διαχείριση των πληροφοριών που οι εφαρμογές μπορούν να έχουν πρόσβαση. Η Android, απαιτεί να αναφέρονται σε μια οθόνη τις απαιτήσεις των εφαρμογών για δικαιώματα πρόσβασης σε πληροφορίες, πριν την εγκατάσταση. Ωστόσο, δεν εξηγούν με σαφήνεια για ποιό λόγο, μια εφαρμογή έχει τα συγκεκριμένα δικαιώματα πρόσβασης σε διάφορες πληροφορίες όπως αριθμό τηλεφώνου ή τοποθεσία και αν αυτές οι πληροφορίες διατίθενται σε τρίτους.

Διαπιστώθηκε ότι πάνω από το ήμισυ των εφαρμογών (Android app) αναφέρονται σε "πλήρη άδεια πρόσβασης στο Internet", γεγονός που σημαίνει ότι επιτρέπεται στην εφαρμογή να έχει πρόσβαση και να λαμβάνει μια μεγάλη ποικιλία πληροφοριών (FTC, 2012).

Επίσης, ορισμένα περιβάλλοντα παρέχουν συνδέσμους με τις σελίδες κοινωνικής δικτύωσης εντός των εφαρμογών χωρίς να δημοσιοποιήσουν την πληροφορία αυτή στο χρήστη.

Μια πρόσφατη ανάλυση ως προς τη δημοσιοποίηση της ιδιωτικής ζωής από πρακτικές συλλογής πληροφοριών μέσα από εφαρμογές που χρησιμοποιούν παιδιά, διαπίστωσε ότι σχεδόν το 60% των υπό μελέτη εφαρμογών βρέθηκαν να διαβιβάζουν αναγνωριστικό συσκευής στον κατασκευαστή ή, πιο συχνά, σ' ένα διαφημιστικό δίκτυο, σε εταιρείες αναλύσεων, ή σε άλλο τρίτο πρόσωπο.

Το 20% (81 από τις 400) των εφαρμογών που μελετήθηκαν, ενημέρωνε σχετικά με πολιτικές προστασίας προσωπικών δεδομένων σε περίπτωση που ο χρήστης ήθελε να προστατευτεί.

Ένα ποσοστό 22% (88 από 400) από τις εφαρμογές που μελετήθηκαν παρείχαν συνδέσεις με τις υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης, ενώ το 9% (36), από αυτές ενημέρωναν και αποκαλύπταν τη σύνδεση πριν «κατέβει» (Mohapatra and Hasty 2012, in Holloway et al, 2013).

Ένα μικρότερο ποσοστό παιδιών δημιουργούν λογαριασμούς σε ιστοσελίδες κοινωνικών δικτύων των οποίων οι κίνδυνοι σε σχέση με το εμπόριο, θα αναλυθούν με μεγαλύτερη λεπτομέρεια, στην παρακάτω ενότητα η οποία αφορά στους εφήβους.

Πολλά από αυτά τα δίκτυα, λαμβάνουν μέτρα για την προστασία ιδιωτικής ζωής των ανηλίκων. Το Facebook, για παράδειγμα, αντιμετωπίζει ανήλικους και ενήλικες με σαφώς διαφορετικές πολιτικές. Το Facebook σήμερα, απαγορεύει την εγγραφή παιδιών κάτω των 13 ετών, δεν επιτρέπει την αναζήτηση λιστών (ομάδων) ανηλίκων και εμφανίζει μόνο ελάχιστες πληροφορίες στα προφίλ ανηλίκων ακόμα και όταν δεν πραγματοποιούνται οι κατάλληλες ρυθμίσεις απορρήτου. Παρόλα αυτά, πολλά παιδιά δηλώνουν μεγαλύτερες ηλικίες κατά την δημιουργία λογαριασμών (Livingstone, 2011).

Συχνά, τα παιδιά, αντιμετωπίζουν κινδύνους ακόμη και χωρίς τα ίδια να είναι συνδεδεμένα καθώς πολύ συχνά γονείς παππούδες και γενικότερα συγγενείς ή φιλικά άτομα, με πρόσβαση σε πληροφορίες, αναρτούν πληροφορίες και συχνότερα φωτογραφίες σε ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης ή σε blog. Τα ψηφιακά ίχνη που κάποιες φορές αφορούν πολύ μικρά, ακόμη και αγέννητα παιδιά (υπερηχογράφημα εμβρύου) χωρίς βέβαια τη συγκατάθεσή τους και με αβέβαιη τη δυνατότητα ανάκλησής τους αν στο μέλλον το παιδί το θελήσει, εγείρουν αρκετά ερωτηματικά. (τέτοια στοιχεία στο μέλλον υπάρχει πιθανότητα να χρησιμοποιηθούν με στόχο τον εκφοβισμό του παιδιού ή τη σεξουαλική εκμετάλλευση της φωτογραφίας). Ένα σχετικό παράδειγμα είναι τα σχόλια σε βίντεο μικρών ή και μεγαλύτερων παιδιών στο YouTube που μπορούν να παρατηρηθούν από όλους και τα οποία δεν είναι πάντα καλόβουλα (Holloway et al, 2013).

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 22: Απειλές εναντίον της ιδιωτικότητας των παιδιών. Συμπεράσματα

▪ Πολλά παιδιά, κυρίως τα μικρότερα, δεν έχουν την ικανότητα και την εμπειρία για να ξεχωρίσουν εμπορικές σελίδες από κάποιες άλλες
▪ Το διαδίκτυο κάνει εφικτή την άμεση επικοινωνία μεταξύ των παιδιών και των εμπόρων
▪ Μερικές φορές ασυνείδητα, τα παιδιά εμπλέκονται σε δραστηριότητες ενεργού καταναλωτή
▪ Γονείς έχουν χάσει χρήματα ή σημαντικά προσωπικά δεδομένα εξαιτίας της ανεξέλεγκτης χρήσης του υπολογιστή από τα παιδιά.
▪ οι τεχνολογίες κινητών επικοινωνιών συμβάλλουν στους κινδύνους απώλειας των προσωπικών δεδομένων
▪ Λίγες εφαρμογές (apps) ενημερώνουν τον χρήστη σχετικά με πολιτικές προστασίας προσωπικών δεδομένων
▪ Πολλά μικρά παιδιά εκτίθενται από τους γονείς και συγγενείς, σε διάφορες ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης, μέσω φωτογραφιών η βίντεο.

3.3.1.2 Απειλές εναντίον της ιδιωτικότητας των εφήβων

Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι με την ταχεία ανάπτυξη των διαδικτυακών αγορών, οι έμποροι στοχεύουν όλο και περισσότερο στους νέους εφήβους, μέσω ηλεκτρονικού εμπορίου, ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης και advergames (βίντεο παιχνίδια τα οποία «ενσωματώνουν» στο παιχνίδι κάποιο προϊόν- έμμεση διαφήμιση) (Valcke et al, 2011).

Αν και με αυτόν τον τρόπο, δίνεται ευκαιρία και σε εφήβους να συμμετάσχουν στις επώνυμες ηλεκτρονικές αγορές, εκφράζονται αυξανόμενες ανησυχίες σχετικά με την παραβίαση της ιδιωτικής ζωής που συνεπάγεται η συλλογή πληροφοριών από τις ηλεκτρονικές εμπορικές εταιρίες.

Επιπλέον, ο ρόλος του καταναλωτή που μπορεί να πάρει ένας ανήλικος μέσω του διαδικτύου μπορεί επίσης να οδηγήσει σε κινδύνους.

Οι έφηβοι, καλούνται να εγγραφούν σε ηλεκτρονικές αγορές και να δώσουν το όνομα, την ηλικία, ή τη διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου τους. Επίσης, καλούνται να ανταποκριθούν σε μικρές έρευνες σχετικά με την καταναλωτική συμπεριφορά τους, τις προτιμήσεις τους ή τον βαθμό στον οποίο τους αρέσει ένα προϊόν. Έως 67,5% των εφήβων, ανέφεραν ότι έχουν επισκεφθεί αυτές τις ιστοσελίδες. Περίπου τα τρία τέταρτα των εφήβων δήλωσαν ότι δεν γνωρίζουν τι συνέβη σε αυτό το στάδιο (Walrave et al., 2008 in Valcke et al, 2011).

Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα σχετικά με τις δραστηριότητες των εφήβων στο διαδίκτυο, οι έφηβοι επισκέπτονται συνειδητά, όλο και περισσότερο ηλεκτρονικές αγορές.

Επίσης, όπως και στην περίπτωση των παιδιών, διαρροή προσωπικών δεδομένων πραγματοποιείται μέσω εφαρμογών android σε κινητές συσκευές, η χρήση των οποίων, όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα αποτελεί πλέον τρόπο ζωής των εφήβων.

Ένα ποσοστό 6% από τους συμμετέχοντες στην έρευνα του Kaspersky lab (2014), δήλωσαν ότι είχαν λάβει αποδείξεις για ηλεκτρονικές αγορές, τις οποίες τα παιδιά τους έκαναν χωρίς την έ-

γκριση τους, καθώς είχαν αποκτήσει πρόσβαση σε λογαριασμούς που διαθέτουν οι ίδιοι σε App stores. Συνολικά, ένα ποσοστό του 13%, οικογενειών στην Ευρώπη, ανέφεραν έξοδα ή απώλεια δεδομένων εξαιτίας των παιδιών τους.

Όσον αφορά στα κοινωνικά δίκτυα, όσο μεγαλώνουν, όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα, οι έφηβοι καταναλώνουν όλο και περισσότερο χρόνο σε αυτά. Οι κίνδυνοι που ενδεχομένως αντιμετωπίζουν λόγω της δημοσίευσης από τους ίδιους των προσωπικών τους δεδομένων, ποικίλουν. Στον εμπορικό τομέα, μπορούν να γίνουν αντικείμενο εκμετάλλευσης από τρίτους για οικονομικούς λόγους (Dey et al, 2013).

Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι δεκάδες διαφημιστικές εταιρείες όπως επίσης και εταιρείες που δραστηριοποιούνται στο διαδίκτυο συλλέγουν με ή χωρίς τη συγκατάθεση των χρηστών, νόμιμα ή παράνομα, προσωπικές πληροφορίες.

Για παράδειγμα, αναλύοντας τα προφίλ σχολείων σε μια πόλη, ένα third party, μπορεί να ανακαλύψει και να αναπτύξει το προφίλ σχεδόν όλων των ανηλίκων μεταξύ 14-17 στην συγκεκριμένη πόλη και στην συνέχεια να πωλήσει τις πληροφορίες που έχει συλλέξει, σε διαφημιστές, γραφεία εύρεσης εργασίας, κολλέγια κτλ. (Dey et al, 2013).

Ένα άλλο παράδειγμα, αποτελούν πολλές από τις δημοφιλείς εφαρμογές (apps) του Facebook οι οποίες μεταδίδουν στις παραπάνω εταιρείες προσωπικά δεδομένα των χρηστών και των φίλων τους, συμπεριλαμβανομένων ακόμα και εκείνων που δεν επιτρέπουν την αναγνώρισή τους.

Η ταυτότητα ID ενός χρήστη του Facebook, μπορεί να αποκαλυφθεί ακούσια από τον browser του χρήστη ή από μια εφαρμογή», παρόλο που τα ID δεν επιτρέπουν πρόσβαση στις προσωπικές πληροφορίες οποιουδήποτε χρήστη.

Μερικές από τις δημοφιλέστερες εφαρμογές που επιτρέπουν στους χρήστες του Facebook να παίζουν μεταξύ τους παιχνίδια και να μοιράζονται τα κοινά τους ενδιαφέροντα, μεταδίδουν δεδομένα χωρίς να ενημερώνουν τους χρήστες. Στη λίστα αυτή, περιλαμβάνονται μεταξύ άλλων, το Farmville, με 59 εκατομμύρια χρήστες, το HoldEm Poker και το FrontierVille.

Βρέθηκε ότι οι μερικές εφαρμογές, συμπεριλαμβανομένου και του Farmville, μεταδίδουν στις διαφημιστικές εταιρείες δεδομένα, όχι μόνο για τους χρήστες, αλλά και για φίλους τους. Οι παραπάνω εφαρμογές έχουν μετατρέψει το Facebook σ' έναν κεντρικό κόμβο για πολλές δραστηριότητες, από παιχνίδια μέχρι αναζήτηση του γενεαλογικού δέντρου κάθε οικογένειας. Σύμφωνα με τους υπεύθυνους του Facebook, κάθε μήνα σχεδόν το 70% των χρηστών του κοινωνικού δικτύου χρησιμοποιεί αυτές τις εφαρμογές (The wall street journal,2010).

Οι Nosko, Wood, & Molema, το 2010, έδειξαν, ότι στις ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης, οι μεγαλύτεροι έφηβοι, τείνουν να αποκαλύψουν περισσότερες πληροφορίες όπως φωτογραφίες, αριθμό τηλεφώνου, όνομα σχολείου η διεύθυνση κατοικίας από τους νεότερους εφήβους.

Δεδομένου ότι οι έφηβοι στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για να επικοινωνούν με τους συμμαθητές τους και για να «κατασκευάσουν» την προσωπική εικόνα τους, είναι πιθανό ότι οι έφηβοι με μεγάλο αριθμό φίλων στα κοινωνικά δίκτυα, δημοσιεύουν περισσότερες προσωπικές πληροφορίες, συνεπώς κινδυνεύουν περισσότερο (Lenhart and Madden, 2007 in PewInternet, 2007).

Εκείνοι οι έφηβοι οι οποίοι χρησιμοποιούν συχνότερα ένα κοινωνικό δίκτυο, αποκαλύπτουν περισσότερες πληροφορίες.

Τα κορίτσια είναι περισσότερα προσεχτικά όσον αφορά στην δημοσίευση προσωπικών δεδομένων από τα αγόρια, τα οποία είναι περισσότερο ανοιχτά στο να γνωρίζουν καινούριους ανθρώπους η άλλα κορίτσια με τα οποία επιδιώκουν να δημιουργήσουν ρομαντικές σχέσεις. (PewInternet, 2007).

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 23: Απειλές εναντίον της ιδιωτικότητας των εφήβων. Συμπεράσματα

<ul style="list-style-type: none">▪ Με την ταχεία ανάπτυξη των διαδικτυακών αγορών, οι έμποροι στοχεύουν όλο και περισσότερο στους νέους εφήβους
<ul style="list-style-type: none">▪ Ο ρόλος του καταναλωτή που μπορεί να πάρει ένας έφηβος μέσω του διαδικτύου, μπορεί επίσης να οδηγήσει σε κινδύνους απώλειας προσωπικών δεδομένων καθώς οι έφηβοι επισκέπτονται συνειδητά, όλο και περισσότερο, ηλεκτρονικές αγορές
<ul style="list-style-type: none">▪ Όπως και στην περίπτωση των παιδιών, προσωπικά δεδομένα εφήβων μπορεί να συλλέγονται μέσω εφαρμογών android σε κινητές συσκευές.
<ul style="list-style-type: none">▪ Στις ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης οι οποίες είναι εξαιρετικά δημοφιλείς, οι έφηβοι μπορούν να εκμεταλλευτούν από τρίτους για οικονομικούς λόγους.
<ul style="list-style-type: none">▪ Τα κορίτσια είναι περισσότερα προσεχτικά όσον αφορά στην δημοσίευση προσωπικών δεδομένων από τα αγόρια.

3.3.2 Διαδικτυακός εκφοβισμός. Ο ανήλικος σε ρόλο θύματος

Τα τελευταία χρόνια, το φαινόμενο του εκφοβισμού τείνει να εμφανίζεται με μια μορφή, στην οποία ο θύτης εκμεταλλεύεται τις δυνατότητες που του παρέχουν οι Τεχνολογίες της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών (ΤΠΕ) για να υλοποιήσει τις επιθετικές του προθέσεις.

Δεν υπάρχει κάποιος ορισμός για τον ηλεκτρονικό ή διαδικτυακό εκφοβισμό, που να είναι αποδεκτός σε παγκόσμια κλίμακα από τους ερευνητές.

Οι Patchin και Hinduja (2006), παρέχουν τον πιο συχνά αναφερόμενο ορισμό: κυβερνοεκφοβισμός είναι η 'εκούσια και επαναλαμβανόμενη βλάβη που προκαλείται μέσω ηλεκτρονικού κειμένου'. Αργότερα (2008), αναβάθμισαν τον ορισμό με την πρόσθεση: 'η σκόπιμη και επαναλαμβανόμενη βλάβη των άλλων μέσω της χρήσης των ηλεκτρονικών υπολογιστών, των κινητών τηλεφώνων και άλλων ηλεκτρονικών συσκευών' (Slavtcheva-Petkova et al., 2015).

Γενικά, ο εκφοβισμός μέσω του διαδικτύου, θεωρείται οποιαδήποτε πράξη εκφοβισμού, επιθετικότητας, παρενόχλησης, τρομοκρατικής ή αυταρχικής συμπεριφοράς που θεσπίζεται και πραγματοποιείται μέσω της χρήσης των ψηφιακών συσκευών επικοινωνίας, συγκεκριμένα του Διαδικτύου και των κινητών τηλεφώνων και η οποία επαναλαμβάνεται ανά τακτά ή άτακτα χρονικά διαστήματα.

Ο διαδικτυακός εκφοβισμός είναι εκούσιος, δηλαδή είναι αποτέλεσμα εσκεμμένης, και όχι τυχαίας, συμπεριφοράς και επαναλαμβανόμενος. Επιπλέον, το θύμα πρέπει να αντιληφθεί ότι του έχει προκληθεί κάποια βλάβη/ζημιά, ενώ η χρήση ηλεκτρονικών συσκευών διαφοροποιεί τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό από τον παραδοσιακό εκφοβισμό.

Το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, τα άμεσα μηνύματα, οι φωτογραφίες και τα βίντεο αποτελούν τα πιο κοινά μέσα ψηφιακής επικοινωνίας που χρησιμοποιούνται με στόχο τον διαδικτυακό εκφοβισμό. Οι διαδικτυακοί χώροι όπου συνήθως παρατηρούνται περιστατικά διαδικτυακού εκφοβισμού, μπορεί να είναι δωμάτια επικοινωνίας (chat rooms) και ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης (Botsari and Karagianni, 2014).

Ο όρος “ cyberbullying ” όπως ονομάζεται στην αγγλική γλώσσα ο διαδικτυακός εκφοβισμός, επινοήθηκε από τον Καναδό Bill Belsey και έχει τις ρίζες του στον παραδοσιακό σωματικό ή ψυχολογικό εκφοβισμό όπου ο στόχος του επιτιθέμενου είναι να προκαλέσει ζημιά ή να βλάψει το θύμα του. Το φαινόμενο αυτό, χαρακτηρίζεται από την επανάληψη της επιθετικής πράξης, η οποία είναι απρόκλητη, καθώς και από αντιληπτή ασυμμετρία ισχύος μεταξύ των συμμετεχόντων (Smith et al., 2006 ; Botsari and Karagianni, 2014)

Εκτός από τον όρο “cyberbullying” Χρησιμοποιούνται ακόμα και οι όροι ηλεκτρονικός εκφοβισμό (electronic bullying), διαδικτυακό εκφοβισμό (internet bullying/ online bullying), ή τεχνολογικό εκφοβισμό. Μερικοί το αναφέρουν ως διαδικτυακή παρενόχληση με στόχο τον εκφοβισμό (Tsorbatzoudis et al., 2012).

Ο διαδικτυακός εκφοβισμός έχει αναγνωριστεί πλέον ως μια νέα απειλή για την ψυχολογική ευεξία των παιδιών σε όλο τον κόσμο.

Αν και υπάρχουν αρκετές σχετικές μελέτες, μέχρι στιγμής δεν έχουν υπάρξει μια τεκμηριωμένη εκτίμηση του διαδικτυακού εκφοβισμού σε μεγαλύτερη χρονική περίοδο και σε ένα συγκεκριμένο πληθυσμό (OECD, 2012).

Οι ερευνητές υποστηρίζουν ότι οι συνέπειες του εκφοβισμού στον κυβερνοχώρο δεν είναι λιγότερο σημαντικές για την ανάπτυξη του παιδιού από εκείνες του παραδοσιακού εκφοβισμού. Ο ρόλος του θύματος στην περίπτωση του διαδικτυακού εκφοβισμού έχει συσχετιστεί με αυξημένα επίπεδα συναισθηματικής δυσφορίας, το κοινωνικό άγχος, και ο χαμηλότερος αυτοσεβασμός (Botsari and Karagianni, 2014).

Η θυματοποίηση μέσω του διαδικτυακού εκφοβισμού μπορεί να εμφανιστεί σε διάφορες μορφές. Η επιθετικότητα μπορεί να είναι άμεση (π.χ., η αποστολή προσβλητικού μηνύματος) ή έμμεση (π.χ. διάδοση φημών ή η αποκλεισμός ενός ατόμου από κάποια διαδικτυακή ομάδα) (Dooley et al., 2009 in Tsitsika et al, 2015).

Άλλες ταξινομήσεις περιλαμβάνουν την λεκτική παρενόχληση η μέσω κειμένου, σε σχέση με την οπτική (φωτογραφίες ή βίντεο).

Μια άλλη ειδική μορφή διαδικτυακού εκφοβισμού είναι πλαστοπροσωπία κατά την οποία ο δράστης " κλέβει" την ταυτότητα του θύματος και στέλνει μηνύματα με το όνομά του, ή η καταστροφή του λογαριασμού του θύματος σε μια ηλεκτρονική υπηρεσία (Nocentini et al., 2010 in Tsitsika et al, 2015).

Όσον αφορά τις μορφές του ψηφιακού εκφοβισμού οι οποίες εμφανίζονται πιο συχνά στην Ελλάδα, είναι ο αποκλεισμός, η παρενόχληση, η δυσφήμιση, η αποκάλυψη προσωπικών δεδομένων, η απόσπαση με δόλο πληροφοριών και η δημοσίευση αυτών, χωρίς τη συγκατάθεση του ατόμου (Botsari and Karagianni, 2014).

3.3.2.1 Παιδιά θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού

Διεθνή ερευνητικά δεδομένα υποδεικνύουν την επίδραση του φύλου και της ηλικίας των μαθητών στη συμμετοχή σε περιστατικά διαδικτυακού εκφοβισμού (Cochrane, 2008 ; Limber, 2007).

Συγκεκριμένα, ως προς το φύλο, και εξαιτίας της τάσης των κοριτσιών να μεταχειρίζονται συχνότερα την έμμεση επιθετικότητα, ορισμένοι ερευνητές έχουν διατυπώσει υποθέσεις αναφορικά με τη μεγαλύτερη συμμετοχή των κοριτσιών στο φαινόμενο του διαδικτυακού εκφοβισμού, αφού πρόκειται για ένα είδος έμμεσης επιθετικότητας. Εντούτοις, τα ερευνητικά δεδομένα είναι αντικρουόμενα και δεν υποστηρίζουν ως σήμερα με συνέπεια την αυξημένη συμμετοχή των κοριτσιών (Ybarra and Mitchell 2004).

Ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι τα δύο φύλα συμμετέχουν εξίσου στο φαινόμενο, αλλά χρησιμοποιούν διαφορετικούς τύπους επιθετικότητας. Για παράδειγμα τα αγόρια έχουν μεγαλύτερη ροπή προς επιθετικά φαινόμενα τύπου 'happy slapping' (σκηνοθεσία σωματικής επίθεσης εναντίον του θύματος, μαγνητοσκόπηση του ξυλοδαρμού ή της εξευτελιστικής επίθεσης και διάδοση του αρχείου με τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων) (Calvete et al, 2010) στα οποία εμπεριέχεται σωματική βία, ενώ τα κορίτσια τείνουν να διαδίδουν φήμες, να σχολιάζουν αρνητικά και να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να σπλώσουν τη φήμη του θύματος και να το περιθωριοποιήσουν από την ομάδα των συνομηλίκων (Breguet, 2007 in Wang, et al., 2009).

Όσον αφορά στην ηλικία, οι περισσότερες έρευνες υποδεικνύουν ότι η πιθανότητα να πέσει ένα παιδί θύμα διαδικτυακού εκφοβισμού, αυξάνεται με την ηλικία των μαθητών, καθώς κυμαίνεται σε μικρά ποσοστά στις μεσαίες τάξεις του δημοτικού σχολείου, αυξάνεται στις τελευταίες τάξεις μέχρι τις αρχές του γυμνασίου και κλιμακώνεται στο τέλος του γυμνασίου και στις αρχές του λυκείου, δηλαδή στις ηλικίες των 15-16 χρονών (Ybarra et al, 2007).

Στην Ελλάδα, 7,9% παιδιών δημοτικού βρέθηκαν θύματα του εκφοβισμού, με το ποσοστό να αυξάνεται στο 8,9% στο γυμνάσιο. (Kokkinos, 2015).

Σημαντικό παράγοντα στην εμπλοκή των μαθητών στον διαδικτυακό εκφοβισμό, αποτελεί επίσης η χρήση των ΤΠΕ, τη στιγμή που ερευνητικά δεδομένα υποδεικνύουν ότι μαθητές που χρησιμοποιούν εκτεταμένα τον υπολογιστή (Cochrane, 2008) και έχουν αναπτυγμένες τεχνολογικές δεξιότητες (Walrave and Heirman, 2011) παρουσιάζουν αυξημένες πιθανότητες να συμμετάσχουν στα περιστατικά, καθώς επίσης και όσοι κάνουν επικίνδυνη χρήση του διαδικτύου (π.χ. επικοινωνία με αγνώστους, διαμοιρασμός προσωπικών δεδομένων και κωδικών ασφαλείας) (Walrave and Heirman, 2011). Ερευνητές, εκπαιδευτικοί και γονείς ανησυχούν για τους πιθανούς κινδύνους που ενέχουν οι σελίδες κοινωνικής δικτύωσης όσον αφορά τον εκφοβισμό ή την έκθεση σε ακατάλληλο περιεχόμενο. Αυτό που λείπει είναι έρευνα για την αύξηση της χρήσης "Ιστοσελίδων έχουν σχεδιαστεί για τα μικρότερα παιδιά, που έχουν συνιστώσες της κοινωνικής δικτύωσης»(Graber, 2012). Τα παιδιά από την ηλικία των πέντε συμμετέχουν σε εφαρμογές εικονικών κόσμων όπως το Minecraft, Moshi Monsters και Club Penguin.

Αυτές οι εφαρμογές έχουν τυπικά φίλτρα, τα οποία καθιστούν δύσκολο για τα παιδιά να ανταλλάξουν προσωπικές πληροφορίες.

Παρά τα χαρακτηριστικά ασφαλείας, τα μικρότερα παιδιά μπορούν να εξακολουθούν να ενοχλούνται από συμπεριφορές που αντιμετωπίζουν παίζοντας σε εικονικούς κόσμους.

Τα μικρότερα παιδιά (λόγω της ηλικίας τους) δεν διαχειρίζονται με ευκολία την αποτυχία και μπορεί να απογοητευτούν υπερβολικά όταν τα πράγματα πάνε στραβά: όταν π.χ. αποκλείονται από τα παιχνίδια ή όταν αντιμετωπίζουν εικονικά απώλειες (παιχνίδια ομηρίας ή καταστροφής) (Holloway et al, 2013).

Οι ερευνητές αμφισβητούν επίσης το κατά πόσον τα παιδιά σε αυτή την ηλικία είναι εξελικτικά έτοιμα ή έχουν τις κρίσιμες δεξιότητες που απαιτούνται για να τους κρατήσει ασφαλείς όταν παίζουν και αλληλεπιδρούν μέσα σε εικονικούς κόσμους (Bauman and tantum 2009; Eu and Cupit, 2011).

Η αύξηση του αριθμού των παιδιών που «κατοικούν» εικονικούς κόσμους απαιτεί «μια καλύτερη κατανόηση του τρόπου που οι ιστότοποι κοινωνικής δικτύωσης επεμβαίνουν στην κοινωνικοποίηση των παιδιών» (Grimes and Fields, 2012), καθώς οι δεξιότητες και ικανότητες των παιδιών κάτω των εννέα ετών με τις οποίες πρέπει να χειριστούν κίνδυνος σε εικονικούς κόσμους είναι περιορισμένες.

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 24: Παιδιά θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού. Συμπεράσματα

<ul style="list-style-type: none">▪ Τα αγόρια έχουν μεγαλύτερη ροπή προς επιθετικά φαινόμενα, ενώ τα κορίτσια τείνουν να διαδίδουν φήμες και να σχολιάζουν αρνητικά.
<ul style="list-style-type: none">▪ Οι περισσότερες έρευνες υποδεικνύουν ότι η πιθανότητα να πέσει ένα παιδί θύμα διαδικτυακού εκφοβισμού, αυξάνεται με την ηλικία των μαθητών.
<ul style="list-style-type: none">▪ Μαθητές που έχουν αναπτυγμένες τεχνολογικές δεξιότητες, παρουσιάζουν αυξημένες πιθανότητες να συμμετάσχουν στα περιστατικά.
<ul style="list-style-type: none">▪ Όσοι κάνουν επικίνδυνη χρήση του διαδικτύου (π.χ. επικοινωνία με αγνώστους, διαμοιρασμός προσωπικών δεδομένων και κωδικών ασφαλείας), παρουσιάζουν επίσης αυξημένες πιθανότητες να συμμετάσχουν στα περιστατικά.
<ul style="list-style-type: none">▪ Δεν υπάρχουν αρκετές έρευνες για την αύξηση της χρήσης των ιστοσελίδων οι οποίες έχουν στοιχεία κοινωνικής δικτύωσης και έχουν σχεδιαστεί για τα μικρότερα παιδιά.

3.3.2.2 Έφηβοι θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού

Καθώς το διαδίκτυο έχει ενσωματωθεί στην καθημερινότητα της πλειοψηφίας των εφήβων δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η θυματοποίηση μέσω του εκφοβισμού, ένα αρνητικό φαινόμενο που επηρεάζει τη ζωή πολλών παιδιών σε όλο τον κόσμο στο σχολείο και σε άλλα περιβάλλοντα, έχει επίσης μετατοπιστεί στο διαδίκτυο.

Η επικράτηση της θυματοποίησης μέσω διαδικτυακού εκφοβισμού στον κυβερνοχώρο, έχει βρεθεί να ποικίλει ευρέως σε διαφορετικές μετρήσεις όπως και σε διαφορετικές χώρες αλλά οι περισσότεροι ερευνητές συμφωνούν ότι οι έφηβοι αποτελούν την περισσότερα ευάλωτη σε αυτόν τον κίνδυνο, ομάδα (Korchmaros et al, 2012 in Tsitsika et al, 2015).

Στην Ευρώπη, το πρόσωπό του εκφοβισμού φαίνεται να αλλάζει με ταχείς ρυθμούς: το 2010, το 7% των παιδιών 9- 16 ετών σε επτά χώρες της ΕΕ, ανέφεραν ότι έχουν υποστεί διαδικτυακό εκφοβισμό κατά τους τελευταίους 12 μήνες (Livingstone et al 2011 in Tsitsika et al, 2015). Μέχρι το 2014, το ποσοστό αυτό ανέβηκε στο 12% σε χώρες της Ε.Ε. όπου κυμαίνονται από ένα χαμηλό του 5% στην Πορτογαλία έως ένα υψηλό, του 21% στη Δανία (Livingstone et al, 2014).

Οι έρευνες δείχνουν ότι τα περιστατικά του εκφοβισμού στο διαδίκτυο όλο και πληθαίνουν. Οι Tsitsika et al (2015), σε μια ευρωπαϊκή πρόσφατη έρευνα σε δείγμα ανηλίκων μεταξύ 9 και 16 ετών, βρήκαν ότι συνολικά, περισσότεροι από ένας στους πέντε εφήβους έχει πέσει θύμα cyberbullying, ένα πολύ υψηλότερο ποσοστό από αυτό που βρέθηκε σε μια αντίστοιχη μελέτη, της EU Kids on-line, όπου το 6% των παιδιών μεταξύ 9 έως 16 ετών σε όλη την Ευρώπη δήλωσαν ότι έχουν υποστεί εκφοβισμό στο διαδίκτυο (Livingstone et al., 2011).

Οι παράγοντες κινδύνου θυματοποίησης, μπορεί να σχετίζονται με τα ατομικά χαρακτηριστικά, με τις σχέσεις με τους γονείς και με τους συνομήλικους και με την αντίληψη που έχουν οι ανήλικοι για το σχολικό περιβάλλον.

Σε σχέση με το φύλο, κάποιες έρευνες δείχνουν ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στα αγόρια και τα κορίτσια. Στην έρευνα των Tsitsika et al. (2015), σχεδόν το ένα τέταρτο των κοριτσιών

που εξετάστηκαν, δήλωσε ότι έχει υποστεί εκφοβισμό στο διαδίκτυο, ένα ποσοστό πέντε ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερο από ό, τι στα αγόρια. Άλλες έρευνες όμως, στις ΗΠΑ και Σουηδία, έδειξαν ότι αγόρια και τα κορίτσια είναι εξίσου πιθανόν να γίνουν θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού (Hinduja and Patchin, 2009; Raskauskas and Stoltz, 2007; Slonje and Smith, 2008; Williams and Guerra, 2007; Ybarra and Mitchell, 2004 in Botsari and Karagianni, 2014).

Στην Ελλάδα, οι Botsari and Karagianni (2014) έδειξαν ότι τα αγόρια έχουν την τάση να αποκρύπτουν ότι έχουν υποστεί εκφοβισμό. Αντίθετα, τα κορίτσια είναι πιο ανοιχτά και αντιμετωπίζουν λιγότερα εσωτερικά εμπόδια όσον αφορά στις συζητήσεις για θέματα εκφοβισμού που αντιμετωπίζουν.

Σύμφωνα με τους Wang et al. (2014) και ο Tokunaga (2010), (in Baldry et al., 2015) άλλος ένα παράγοντας ο οποίος συνδέεται θετικά με την θυματοποίηση στον κυβερνοχώρο, είναι οι χαμηλές σχολικές επιδόσεις.

Η εκτεταμένη χρήση του υπολογιστή (και γενικά των ΤΠΕ), είναι σημαντικός παράγοντας στην εμπλοκή των μαθητών στον διαδικτυακό εκφοβισμό. Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι μαθητές που χρησιμοποιούν εκτεταμένα τον υπολογιστή (Cochrane, 2008 in Antoniadou and Kokkinos, 2013) και έχουν αναπτυγμένες τεχνολογικές δεξιότητες (Walrave & Heirman, 2011 in Antoniadou and Kokkinos, 2013), παρουσιάζουν αυξημένες πιθανότητες να συμμετάσχουν στα περιστατικά, όπως και εκείνοι οι οποίοι κάνουν επικίνδυνη χρήση του (π.χ. επικοινωνία με αγνώστους, διαμοιρασμός προσωπικών δεδομένων και κωδικών ασφαλείας) (Antoniadou and Kokkinos, 2013).

Οι συχνές διαδικτυακές επικοινωνίες, μπορούν να θεωρηθούν ως ένας περαιτέρω παράγοντας κινδύνου με την έννοια της μεγαλύτερης έκθεσης (Erdur and Baker, 2010 in Tsitsika et al, 2015).

Η υψηλή συχνότητα χρήσης (περισσότερο από 2 ώρες καθημερινά) των ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης σχετίζεται σημαντικά με τη θυματοποίηση (Tsitsika et al, 2015). Συγκεκριμένα, βρέθηκε ότι ο κίνδυνος θυματοποίησης για τους εφήβους που χρησιμοποιούν υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης είναι διπλάσιος σε σύγκριση με εκείνους που δεν το κάνουν (Livingstone et al, 2013).

Συνεπώς, μπορεί να θεωρηθεί ότι η συχνή χρήση των ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης αποτελεί παράγοντα κινδύνου για θυματοποίηση στον κυβερνοχώρο, ιδιαίτερα για τους εφήβους που έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο από δικό τους δωμάτιο (Olson et al, 2010, in Tsitsika et al, 2015) ή από το κινητές συσκευές (Tsitsika et al, 2015).

Σε σχέση με την προσωπικότητα του ατόμου και τις κοινωνικές δεξιότητες, οι Antoniadou and Kokkinos (2013), αναφέρουν ότι τα θύματα εκφοβισμού είναι ευάλωτα άτομα, τα οποία δεν υπερασπίζονται τον εαυτό τους, δεν αμύνονται, είναι σωματικά αδύναμα, έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και ξεχωρίζουν από τους υπολοίπους λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού, κάποιας αναπηρίας ή ακόμα και λόγω καλών μαθητικών επιδόσεων.

Σε διαπροσωπικό επίπεδο, αρκετές μελέτες έχουν διαπιστώσει ότι η επιρροή των συνομηλίκων μπορεί να αποτελεί παράγοντα κινδύνου για την θυματοποίηση στον κυβερνοχώρο. Οι Hemphill and Heerde, (2014), διαπίστωσαν ότι τα θύματα στον κυβερνοχώρο σχετίζονται με αντικοινωνικούς φίλους. Επιπλέον, σύμφωνα με τον Bayraktar et al. (2014) υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ της απόρριψης από τους συνομηλίκους και την θυματοποίηση (Baldry et al., 2015).

Άλλοι σημαντικοί παράγοντες οι οποίοι σχετίζονται άμεσα με το φαινόμενο του διαδικτυακού εκφοβισμού, είναι οι σχέσεις με τους γονείς και ο τρόπος διαπαιδαγώγησης των γονέων/κηδεμόνων (Rosen, Cheever and Carrier, 2008 in Botsari and Karagianni, 2014).

Το παιδί το οποίο βιώνει μια προβληματική σχέση με τους γονείς του, δεν επικοινωνεί βαθιά μαζί τους ή αντιμετωπίζει την αδιαφορία και την απόρριψη τους, είναι πιο πιθανό να χρησιμοποιήσει ορισμένες ηλεκτρονικές υπηρεσίες όπως δωμάτια επικοινωνίας ή ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης, προκειμένου να αποκτήσει την προσοχή ή την αναγνώριση τα οποία στερείται στις σχέσεις με τους γονείς του (Botsari and Karagianni, 2014). Επιπλέον, μία αυταρχική ανατροφή, αποθαρρύνει τους εφήβους από οποιαδήποτε σχετική αναφορά καθώς φοβούνται ότι οι γονείς τους θα τους απαγορεύσουν την πρόσβαση στο διαδίκτυο (Strom & Strom, 2005, in Botsari and Karagianni, 2014).

Επίσης, οι ειδικοί επισημαίνουν ότι οι έφηβοι αποφεύγουν να αποκαλύπτουν προβλήματα που σχετίζονται με τον διαδικτυακό εκφοβισμό σε γονείς που δεν είναι εξοικειωμένοι με το διαδίκτυο. Αυτοί οι έφηβοι, πιστεύουν ότι οι γονείς τους δεν θα τους καταλάβουν και λόγω της άγνοιας τους, δεν έχουν την δυνατότητα να τους προστατέψουν. Πολλές φορές προτιμούν να μοιραστούν τις ανησυχίες και τους προβληματισμούς τους με κάποιον φίλο.

Σε επίπεδο κοινότητας, οι έρευνες εστιάζουν σε παράγοντες που σχετίζονται με το σχολείο. Σύμφωνα με τον Kowalski et al. (2014), ο τρόπος που αντιλαμβάνονται οι έφηβοι το περιβάλλον του σχολείου παίζει σημαντικό ρόλο. Η αρνητική αντίληψη του σχολικού περιβάλλοντος, όπως και η αίσθηση ανασφάλειας σχετίζονται θετικά με την θυματοποίηση (Baldry et al., 2015).

Τέλος, η έρευνα για τον παραδοσιακό εκφοβισμό, έχει δείξει ότι οι παρευρισκόμενοι είναι σημαντικοί παράγοντες. Οι δράστες επιδιώκουν συχνά μια υψηλότερη θέση, να ασκήσουν κυριαρχία, να αποκτήσουν κύρος ή να επιδεικνύουν κοινωνική δύναμη στην ομάδα των συνομηλίκων τους. Συνεπώς, για να πετύχουν τον στόχο τους, χρειάζονται «θεατές» (Pepler et al., 2010; Salmivalli, 2010; Sijtsema et al., 2009 in Bastiaensens et al., 2014). Οι παρευρισκόμενοι μπορούν γενικά να ανταποκριθούν σε περιστατικά εκφοβισμού με περίπου τρεις διαφορετικούς τρόπους: να παραμείνουν αδρανείς, να υποβοηθούν ή να ενισχύουν τον δράστη ή να υποστηρίξουν και να υπερασπίσουν το θύμα (O'Connell et al., 1999; Salmivalli, et al., 1996 in Bastiaensens et al., 2014). Όταν οι παρευρισκόμενοι ενισχύουν τον δράστη παρέχοντάς του μια θετική ανατροφολογία, τον οδηγούν σε περισσότερη επιθετικότητα. (Pepler et al., 2010; Salmivalli, 2010 in Bastiaensens et al., 2014).

Συνέπειες

Το φαινόμενο του εκφοβισμού στο διαδίκτυο, είναι ένα σοβαρό πρόβλημα που αντιμετωπίζει σήμερα τη νεολαία.

Έχουν βρεθεί σημαντικές συσχετίσεις μεταξύ της θυματοποίησης στο διαδίκτυο αφενός και σοβαρών θεμάτων ψυχικής υγείας αφετέρου. Τα προβλήματα ενός θύματος μπορούν να εξωτερικευτούν, με αποτέλεσμα την εμφάνιση επιθετικότητας και εγκληματικών συμπεριφορών, ή να εσωτερικευθούν με αποτελέσματα το κοινωνικό άγχος, την κατάθλιψη, τα σωματικά προβλήματα. (Achenbach, 1966, 1991 in Tsitsika et al, 2015) ή ακόμα και την αυτοκτονία.

Συμπεράσματα:

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 25: Έφηβοι θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού. Συμπεράσματα

<p>Τα στοιχεία ερευνών, δείχνουν ότι η συχνότητα εμφάνισης του φαινομένου του εκφοβισμού στο διαδίκτυο, είναι σε αύξηση.</p>
<p>Αν και χρειάζεται περισσότερη έρευνα όσον αφορά στις μεθόδους και τους μηχανισμούς μέσω των οποίων έφηβοί, κορίτσια και αγόρια, γίνονται θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι και τα δύο φύλα (αγόρια και κορίτσια) μπορούν να γίνουν θύματα εξίσου.</p>
<p>Στην Ελλάδα, τα αγόρια έχουν την τάση να αποκρύψουν ότι έχουν υποστεί εκφοβισμό.</p>
<p>Η εκτεταμένη χρήση του υπολογιστή (και γενικά των ΤΠΕ), είναι σημαντικός παράγοντας στην εμπλοκή των μαθητών στον διαδικτυακό εκφοβισμό όπως και οι συχνές διαδικτυακές επικοινωνίες.</p>
<p>Η συχνή χρήση των ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης αποτελεί παράγοντα κινδύνου για θυματοποίηση στον κυβερνοχώρο, ιδιαίτερα για τους εφήβους που έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο από δικό τους δωμάτιο.</p>
<p>Σχετικά πρόσφατες έρευνες, σε αντίθεση με παλαιότερες, δείχνουν ότι η ηλικία των εφήβων δεν φαίνεται να συσχετίζεται σημαντικά με την θυματοποίηση στον κυβερνοχώρο.</p>
<p>Περαιτέρω έρευνα είναι απαραίτητη για την καλύτερη κατανόηση της σχέσης ανάμεσα στην ηλικία και την παρενόχληση στο διαδίκτυο.</p>
<p>Τα θύματα στερούνται, βασικών κοινωνικών δεξιοτήτων, όπως είναι η συνεργατικότητα, η ικανότητα ανάπτυξης φιλικών σχέσεων και η αίσθηση του χιούμορ, ενώ χαρακτηρίζονται από μειωμένη αυτοεκτίμηση.</p>
<p>Δεν είναι ακόμα ξεκάθαρο εάν η προϋπάρχουσα χαμηλή αυτοεκτίμηση οδηγεί στη θυματοποίηση, ή αντίθετα, η εμπειρία της θυματοποίησης επηρεάζει την αυτοεκτίμηση.</p>
<p>Αυστηρότεροι κανόνες στο σπίτι, σχετικά με τις δραστηριότητες και την συχνότητα χρήσης του διαδικτύου από τα παιδιά, σχετίζονται θετικά με λιγότερες πιθανότητες για να γίνει ένα παιδί θύμα διαδικτυακού εκφοβισμού.</p>
<p>Ερευνητικά στοιχεία δείχνουν ότι οι έφηβοι που έχουν πολύ στενές σχέσεις με τους γονείς τους, σε σύγκριση με εκείνους που είχαν χαλαρές ή καθόλου σχέσεις, είναι λιγότερο συχνά θύματα εκφοβισμού στον κυβερνοχώρο.</p>
<p>Ένα αρνητικό περιβάλλον στο σχολείο, σχετίζεται θετικά με την θυματοποίηση.</p>
<p>Έχουν βρεθεί σημαντικές συσχετίσεις μεταξύ την θυματοποίηση στο διαδίκτυο και σοβαρά θέματα ψυχικής υγείας.</p>
<p>Οι παρατηρητές, αν ενισχύουν τον δράστη, τον οδηγούν σε περισσότερη επιθετικότητα</p>
<p>Οι συνέπειες της θυματοποίησης μέσω διαδικτυακού εκφοβισμού είναι σοβαρές.</p>

3.3.3 Διαδικτυακοί κίνδυνοι επαφής σε σχέση με την σεξουαλικότητα

Δεν υπάρχει ένας καθολικά αποδεκτός ορισμός των κινδύνων σε σχέση με την σεξουαλικότητα. Η ποικιλία ορισμών, ιδίως των κινδύνων που απορρέουν από την πορνογραφία και το εμπαιθές περιεχόμενο, αντανακλούν τις υφιστάμενες διαφορές στις πολιτιστικές και κοινωνικές αξίες σε διάφορων χωρών. Κατά συνέπεια, τα ποσοστά επικράτησης των κινδύνων αυτών, δεν μπορούν να συγκριθούν. Επιπλέον, διάφοροι ορισμοί μπορεί να οδηγήσουν στην χρήση διαφορετικών μεθόδων μέτρησης, επηρεάζοντας το σύνολο των συμπερασμάτων (OECD, 2012).

Στην Ελλάδα, σύμφωνα με τον Νόμο 3625 άρθρο 2, παιδική πορνογραφία σημαίνει «κάθε αναπαράσταση, με οποιοδήποτε μέσο, ενός παιδιού που εμπλέκεται σε πραγματικές ή προσομοιωμένες γενετήσιες δραστηριότητες, ή οποιαδήποτε αναπαράσταση των γεννητικών οργάνων ενός παιδιού πρωταρχικά για γενετήσιους σκοπούς», θεωρείται έγκλημα και υπόκειται σε ποινικές κυρώσεις.

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, η σεξουαλική κακοποίηση αφορά στη συμμετοχή του παιδιού σε σεξουαλική δραστηριότητα για την οποία υπάρχει έλλειψη της συνειδητής κατανόησης της έννοιας και του περιεχομένου της πράξης από την πλευρά του παιδιού και έλλειψη της συναίνεσής του.

Σήμερα, ο κίνδυνος που ενδεχομένως αντιμετωπίζουν οι ανήλικοι σε σχέση με την σεξουαλικότητα, είναι αυξημένος σε σύγκριση με το παρελθόν.

Η αύξηση των κινδύνων, οφείλεται σε διάφορους παράγοντες οι οποίοι σχετίζονται με την ίδια την φύση του διαδικτύου το οποίο παρέχει:

- ανωνυμία, την οποία εκμεταλλεύονται οι κακοποιοί για να κρύψουν την ταυτότητα τους,
- δυνατότητα εύκολης πρόσβασης σε ιστοσελίδες οι οποίες προσφέρουν πορνογραφικό και σεξουαλικό υλικό και οι οποίες έχουν αυξηθεί ραγδαία σε αριθμό, παράλληλα με τους χρήστες του διαδικτύου παγκοσμίως,
- διευκόλυνση διανομής σεξουαλικού περιεχομένου ή πορνογραφικού υλικού μέσω διαδικτύου όπως και της επικοινωνίας παιδεραστών και άλλων, με υποψήφια ανήλικα θύματα, με πρόθεση την σεξουαλική εκμετάλλευση και κακοποίηση,
- την δυνατότητα παρακολούθησης, ακόμα σε απευθείας σύνδεση, της πραγματικής παρενόχλησης ή κακοποίησης ενός ανήλικου μέσω webcam, καθιερώνοντας την παιδική πορνογραφία και την αποπλάνηση, ένα πρόβλημα διεθνών διαστάσεων.

Το διαδίκτυο, προσφέρει ένα καινούριο πεδίο δράσης, όπου οι παραβάτες μπορούν να έρθουν σε επαφή με ανήλικους σε όλο τον κόσμο, να λαμβάνουν σεξουαλικές εικόνες και βίντεο με περιεχόμενο την κακοποίηση παιδιών και να διανέμουν τον σεξουαλικό ή πορνογραφικό υλικό με ευκολία, μέσω εμπορικών δικτυακών τόπων, σε user generated ιστοσελίδες και peer-to-peer ομότιμα δίκτυα.

Ιστοσελίδες όπως το BoyWiki και το GirlWiki, περιέχουν βιβλιογραφία η οποία υποστηρίζει την παιδερασία (Lambert and O'Halloran, 2008 in Kloess et al, 2014), ψευδο-νομιμοποιώντας την με αυτόν τον τρόπο με συνέπεια την ενίσχυση της προδιάθεσης αυτών που την έχουν. Επίσης, αυτές οι κοινότητες, προσφέρουν συμβουλές σε σχέση με την πρόσβαση σε πιθανά θύματα, καθώς και για την αποφυγή του εντοπισμού τους (Davidson and Martellozzo, 2008; Quayle and Taylor, 2001 in Kloess et al, 2014). Επιπλέον, παραδοσιακές οργανώσεις παιδεραστών συνηγορούν υπέρ της παιδοφιλίας και παρέχουν πληροφορίες, υποστήριξη και επικύρωση για άτομα με αποκλίνουσες σεξουαλικές συμπεριφορές και ενδιαφέροντα, εκμεταλλεζόμενοι την ευκολία που

παρέχει το διαδίκτυο για την διάδοση των ιδεών τους (Elliott and Ashfield, 2011 in Kloess et al, 2014).

Από τα τέλη της δεκαετίας του 90, η βιβλιογραφία αναφέρει πολλές περιπτώσεις σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών στις οποίες το διαδίκτυο έπαιξε καθοριστικό ρόλο, οι οποίες πήραν δημοσιότητα και οδήγησαν στην ποινική δίωξη των δραστών (Blustein, 2007; Boss, 2007; Crimaldi, 2007; Kelly, 2005; Lowery, 2007 in Wolak et al, 2008).

Στις ΗΠΑ, το 2000, συνελήφθησαν 6,594 άτομα, κατηγορούμενα για βιασμό (Troup-Leasure & Snyder, 2005). Το 7% των συλλήψεων αυτών, αφορούσαν βιασμούς των οποίων τα θύματα ήρθαν σε επαφή με τους κακοποιούς για πρώτη φορά, μέσω διαδικτύου. Από τότε, τα ποσοστά έχουν αυξηθεί ραγδαία δεδομένης της εξάπλωσης του διαδικτύου (Wolak et al, 2008).

3.3.3.1 Παιδιά και κίνδυνοι επαφής σε σχέση με την σεξουαλικότητα

Οι ειδικοί υποστηρίζουν ότι στην ζωή του ανθρώπου, η συνειδητοποιημένη σεξουαλική αναζήτηση ξεκινάει μαζί με την εφηβεία. Τα πρώτα ερευνητικά δεδομένα σε σχέση με σεξουαλική κακοποίηση ή εκμετάλλευση μέσω ή με αφετηρία το διαδίκτυο, δεν βρήκαν στοιχεία που να αφορούν σε παιδιά κάτω των 12 ετών (Wolak et al, 2008).

Μέχρι τις αρχές της εφηβείας, τα παιδιά ασχολούνται σπάνια, αυθόρμητα και τυχαία με την σεξουαλικότητά τους, στο πλαίσιο παιχνιδιών με άλλα συνομήλικα παιδιά με τα οποία είναι εξοικειωμένα και στα οποία αυτά παιχνίδια συμμετέχουν εκούσια, χωρίς να αισθάνονται άβολα η αναστατωμένα. Ως εκ τούτου, μέχρι την ηλικία των 9 ετών περίπου, τα παιδιά εκτίθενται περισσότερο σε κινδύνους σεξουαλικού περιεχομένου, οι οποίοι αναλύθηκαν σε προηγούμενη ενότητα και λιγότερο σε κινδύνους επαφής.

Από τις πρώτες έρευνες, σε σχέση με θέματα σεξουαλικότητας και ανήλικους, έχουν αλλάξει τα δεδομένα. Ο αριθμός των χρηστών του διαδικτύου αυξήθηκε ραγδαία, όπως και οι επισκέψεις σε πληθώρα ιστοσελίδων με σεξουαλικό και πορνογραφικό υλικό.

Ως εκ τούτου και λαμβάνοντας υπόψη ότι τα μικρότερα παιδιά, επειδή χαρακτηρίζονται από αθωότητα σε σεξουαλικά θέματα, εκτίθενται σε σεξουαλικούς κινδύνους επαφής, καθώς δεν αντιλαμβάνονται το είδος και την σοβαρότητα της απειλής και δεν συνειδητοποιούν ότι μπορεί να εμπλακούν σε ανεπιθύμητες καταστάσεις (Wolak et al, 2008), χρειάζεται επιπλέον έρευνα.

Ένας παράγοντας κινδύνου, είναι το γεγονός ότι οι μικρότεροι ανήλικοι δεν θεωρούνται αξιόπιστοι μάρτυρες (Kierkegaard, 2007 in Kloess et al, 2014), συνεπώς, οι υποψήφιοι δράστες, αισθάνονται αυξημένη ασφάλεια.

Ερευνητικά δεδομένα αποδεικνύουν την ανάγκη περισσότερης μελέτης, καθώς πρόσφατα έχει βρεθεί ότι το 82% των παιδιών μεταξύ 9 και 11 χρονών στην Σουηδία, δήλωσαν ότι τους έχουν προσεγγίσει σεξουαλικά, άγνωστοι στο διαδίκτυο (Shannon, 2008 in Kloess et al, 2014).

Παρόλα αυτά, ένα ενδιαφέρον εύρημα στις ΗΠΑ, ήταν των Mitchell et al, (2013) οι οποίοι βρήκαν μια σημαντική και σταθερή μείωση του ποσοστού των ανηλικών στην προεφηβική ηλικία (μεταξύ 10 και 12 ετών) που δήλωσαν ότι τους ζητήθηκε συνομιλία με σεξουαλικό περιεχόμενο από άτομα στο διαδίκτυο (12%, 9% και 5% από 2000 έως 2010). Απαιτείται περεταίρω έρευνα και για την διευκρίνιση των παραγόντων που ευθύνονται γι' αυτήν την μείωση.

Στην προεφηβική ηλικία (9 έως 11 ετών), τα παιδιά κατανοούν πλέον σε γενικές γραμμές την κοινωνική πολυπλοκότητα του διαδικτύου, αντιλαμβάνονται ότι μπορούν να βρεθούν σε δυσάρεστες καταστάσεις και κατανοούν ότι πρέπει να προσέχουν (Yan, 2006 in Wolak et al, 2008). Όσο μεγαλώνουν και αποκτούν δεξιότητες και εμπειρία στο διαδίκτυο, αρχίζουν να αλληλεπιδρούν κατά την χρήση, με διάφορους και πολυπλοκότερους τρόπους (Livingstone, 2006), κινδυνεύοντας

με αυτόν τον τρόπο περισσότερο από τους νεαρότερους χρήστες οι οποίοι χρησιμοποιούν το διαδίκτυο πιο πολύ ως απλοί δέκτες χωρίς να αλληλεπιδρούν. (Livingstone et al, 2005, in Wolak et al, 2008).

Τέλος, καθώς ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι παιδιά 8 ετών χρησιμοποιούν πλέον τακτικά το διαδίκτυο, ο αριθμός των νεαρότερων παιδιών οι οποίοι αποκτούν πρόσβαση στο διαδίκτυο είναι σε συνεχή αύξηση. Συνεπώς αυτά τα παιδιά μπορεί να θεωρηθούν πιθανά θύματα κακοποιών και χρειάζεται περαιτέρω έρευνα σχετικά με αυτά (Mitchell et al, 2013).

Συμπεράσματα:

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 26: Παιδιά και κίνδυνοι επαφής σε σχέση με την σεξουαλικότητα. Συμπεράσματα

<ul style="list-style-type: none">▪ Τα πρώτα ερευνητικά δεδομένα σε σχέση με σεξουαλική κακοποίηση ή εκμετάλλευση μέσω ή με αφετηρία το διαδίκτυο, δεν βρήκαν στοιχεία που να αφορούν σε παιδιά κάτω των 12 ετών.
<ul style="list-style-type: none">▪ Μέχρι στις αρχές της εφηβείας, τα παιδιά ασχολούνται σπάνια, αυθόρμητα και τυχαία με την σεξουαλικότητα τους, στο πλαίσιο παιχνιδιών.
<ul style="list-style-type: none">▪ Επειδή ο αριθμός των χρηστών του διαδικτύου αυξήθηκε ραγδαία τα τελευταία χρόνια και επειδή τα μικρότερα παιδιά, κάτω των 9 ετών μπορούν να εκτεθούν λόγω άγνοιας σε κινδύνους επαφής, χρειάζεται περισσότερη έρευνα.
<ul style="list-style-type: none">▪ Σημαντικά ποσοστά παιδιών μεταξύ 9 και 11 χρονών, δηλώνουν ότι τους έχουν προσεγγίσει σεξουαλικά, άγνωστοι στο διαδίκτυο.
<ul style="list-style-type: none">▪ Παρατηρείται μείωση περιστατικών κατά των οποίων παιδιά μεταξύ 10 και 12 ετών, έχουν προσεγγιστεί σεξουαλικά στο διαδίκτυο.
<ul style="list-style-type: none">▪ Επειδή τα παιδιά 8 ετών χρησιμοποιούν πλέον τακτικά το διαδίκτυο, μπορεί να θεωρηθούν πιθανά θύματα κακοποιών και χρειάζεται περαιτέρω έρευνα σχετικά με αυτά.

3.3.3.2 Έφηβοι και κίνδυνοι επαφής σε σχέση με την σεξουαλικότητα

Οι ειδικοί υποστηρίζουν ότι οι έφηβοι, λόγω των αναζητήσεων που κάνουν σε σχέση με την σεξουαλικότητα και γενικά των χαρακτηριστικών της εφηβείας, αποτελούν την περισσότερο ευάλωτη ομάδα όσον αφορά στους σεξουαλικούς κινδύνους επαφής. Οι Wolak et al, (2008) αναφέρουν την αφέλεια και την έλλειψη πείρας ως παράγοντες που τους βάζουν σε κίνδυνο σεξουαλικής κακοποίησης και εκμετάλλευσης. Τα ερευνητικά δεδομένα τους, δείχνουν ότι το 99% των θυμάτων σεξουαλικής κακοποίησης με αφετηρία το διαδίκτυο είναι μεταξύ 13 και 17 ετών, ενώ από αυτά, ένα ποσοστό του 48 %, αποτελούν έφηβοι ηλικίας μεταξύ 13 και 14 ετών. Σύμφωνα με τους ίδιους, από τους νέους μεταξύ 13 και 17 ετών, η ηλικιακή ομάδα μεταξύ 15 και 17 ετών, παρουσιάζει μεγαλύτερη τάση να εμπλακεί σε επικίνδυνες καταστάσεις σε σχέση με προσωπικά δεδομένα και επαφή με αγνώστους. Σε σχέση με το φύλο, οι Wolak et al. (2006), έδειξαν ότι τα κορίτσια αντιπροσωπεύουν το 70% έως 75% των θυμάτων, ενώ τον μεγαλύτερο κίνδυνο διατρέχουν αυτά που είναι ηλικίας από 13 έως 17 ετών.

Άλλοι παράγοντες κινδύνου σύμφωνα με τους Mitchell et al. (2007), είναι οι επικίνδυνες διαδικτυακές συμπεριφορές όπως η δημοσίευση προσωπικών πληροφοριών (όνομα, αριθμός τηλεφώνων

νου ή φωτογραφιών) και η συμμετοχή σε συζητήσεις σεξουαλικού περιεχομένου σε δωμάτια επικοινωνίας (chat).

Όσον αφορά στους θύτες, οι έρευνες με αντικείμενο τα σεξουαλικά εγκλήματα με αφετηρία το διαδίκτυο, έδειξαν ότι τα στερεότυπα που αφορούν σε παιδεραστές οι οποίοι ξεγελούν, εκβιάζουν ή χρησιμοποιούν βία προκειμένου να επιτεθούν και να βλάψουν ένα παιδί, είναι σε μεγάλο βαθμό ανακριβή (Wolak et al, 2004 in Wolak et al, 2008). Τα περισσότερα σεξουαλικά εγκλήματα σε βάρος των παιδιών και με αφετηρία το διαδίκτυο, αφορούν σε ενήλικες δράστες οι οποίοι, οδηγούμενοι από σεξουαλικής φύσης κίνητρα, χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να επικοινωνήσουν με ανήλικους με στόχο την αποπλάνηση.

Οι Kloess et al, (2014) αναφέρουν ότι το διαδίκτυο εξυπηρετεί δύο τύπους δραστών. Στον ένα τύπο, το διαδίκτυο προσφέρει μέσω για σκοπούς cybersex και αυνανισμού. Στον άλλο τύπο δραστών, προσφέρει το μέσο για τον εντοπισμό θυμάτων, την οικοδόμηση μιας σχέσης με απώτερο σκοπό μια συνάντηση στον πραγματικό κόσμο.

Μερικοί δεν κρύβουν τις προθέσεις τους για μια σεξουαλική σχέση και πολλά θύματα, παρόλο που γνωρίζουν την αλήθεια, δέχονται να συνενευρεθούν σεξουαλικά με τους δράστες. Στην πραγματικότητα, η πλειοψηφία των θυμάτων (73%), που είχαν εμπλακεί σε σεξουαλικές συνενυρέσεις με κάποιον δράστη, το έκανε περισσότερες από μία φορές (Wolak et al., 2008).

Στη μεγάλη πλειονότητα των περιπτώσεων, τα θύματα γνωρίζουν ότι συνομιλούν με ενήλικες (Wolak et al, 2008), χωρίς να λείπουν και περιπτώσεις εξαπάτησης στις οποίες οι δράστες προσποιούνται κάποιο ανήλικο.

Αρκετά συχνά, υπάρχουν και περιπτώσεις όπου ο δράστης είναι επίσης έφηβος (Ybarra et al., 2004 in Kloess et al, 2014) ή είναι μέλος της οικογένειας ή γνωστός στην πραγματική ζωή και απλά χρησιμοποιεί το διαδίκτυο για να ενισχύσει μια προϋπάρχουσα σχέση με το θύμα (Wolak et al, 2005 in Kloess et al, 2014).

Η βιβλιογραφία αναφέρεται σε διάφορους τρόπους προσέγγισης των ανηλίκων από τους δράστες. Μερικοί πλησιάζουν τα υποψήφια θύματα τους, επιδιώκοντας επικοινωνία με σκοπό την απόσπαση ευαίσθητων σεξουαλικών προσωπικών δεδομένων με ή χωρίς την θέληση του θύματος (sexual solicitation), άλλοι αποπλανούν τα υποψήφια θύματα τους, επιδιώκοντας συναισθηματική σύνδεση προκειμένου να μειώσουν τις αναστολές τους και να τους παρασύρουν σε σεξουαλική δραστηριότητα (grooming) ενώ άλλοι, παρενοχλούν αποστέλλοντας σεξουαλικά μηνύματα (sexting) ή φωτογραφίες.

Έχουν διεξαχθεί πολλές έρευνες σε σχέση με το “grooming”. Ωστόσο, τα ποσοτικά στοιχεία περιορίζονται σε λίγες μελέτες, όπως αυτές του Wolak, στις οποίες γίνεται αναφορά στις περισσότερες δημοσιεύσεις της διεθνούς επιστημονικής βιβλιογραφίας.

Προκειμένου να αλληλεπιδράσουν με τα υποψήφια θύματα τους, οι δράστες χρησιμοποιούν όλα τα εργαλεία επικοινωνίας τα οποία προσφέρει το διαδίκτυο (άμεσα μηνύματα, ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, forums, blogs, δωμάτια επικοινωνίας, τις ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης).

Τα τελευταία χρόνια, οι ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης χρησιμοποιούνται από τους θύτες για την έναρξη σεξουαλικών σχέσεων, καθώς παρέχουν τα εργαλεία επικοινωνίας ανάμεσα στο θύμα και το θύτη όπως και πληροφορίες για το θύμα. Επιπλέον, σε αυτούς τους διαδικτυακούς τόπους, οι θύτες μπορούν να διαδώσουν πληροφορίες και φωτογραφίες των θυμάτων τους και να έρθουν σε επικοινωνία με τους φίλους των θυμάτων. Η μεγαλύτερη ανησυχία σε σχέση με τους σεξουαλικούς κινδύνους επαφής, αφορά στην συνάντηση ανηλίκων στον πραγματικό κόσμο, με τους άγνωστους που γνώρισαν στο διαδίκτυο. (Quayle and Taylor, 2011).

Στην Ευρώπη αποτελέσματα ερευνών, δείχνουν ότι ένα μεγάλο ποσοστό (63%) εφήβων μεταξύ 14 και 17 ετών, επικοινωνεί με αγνώστους στο διαδίκτυο, ενώ το 45.7% από αυτούς, έχουν συναντήσει στο φυσικό κόσμο κάποιον που γνώρισαν στο διαδίκτυο. Ένα ποσοστό του 9,3% των εφήβων που επικοινωνούν με αγνώστους, δηλώνουν ότι αυτή η εμπειρία ήταν τραυματική. Τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι ο κίνδυνος διαδικτυακής αποπλάνησης είναι υψηλότερος στην Ρουμανία, Γερμανία και Πολωνία. Η Ελλάδα, σύμφωνα με τους Tsitsika et al. (2012), ανήκει στην κατηγορία χωρών με χαμηλότερο κίνδυνο διαδικτυακής σεξουαλικής αποπλάνησης.

Συμπεράσματα:

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 27: Έφηβοι και κίνδυνοι επαφής σχετικοί με σεξουαλικότητα. Συμπεράσματα

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Οι έφηβοι αποτελούν την περισσότερη ευάλωτη ομάδα όσον αφορά στους σεξουαλικούς κινδύνους επαφής
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Από τους νέους μεταξύ 12 και 17 ετών, η ηλικιακή ομάδα μεταξύ 15 και 17 ετών, φαίνεται να έχει την μεγαλύτερη τάση να εμπλακεί σε επικίνδυνες καταστάσεις σε σχέση με προσωπικά δεδομένα και επαφή με αγνώστους.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Τα κορίτσια 13 έως 17 ετών φαίνεται να διατρέχουν τον μεγαλύτερο κίνδυνο.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Οι νέοι που στέλνουν προσωπικές πληροφορίες και εμπλέκονται σε συζητήσεις σεξουαλικού περιεχομένου σε δωμάτια επικοινωνίας (chatrooms), είναι πιο πιθανό να προσεγγιστούν σεξουαλικά με επιθετικό τρόπο από θύτες.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Οι ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης χρησιμοποιούνται συχνά από τους θύτες για έναρξη σεξουαλικών σχέσεων.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Αρκετά συχνά, υπάρχουν και περιπτώσεις όπου ο δράστης είναι επίσης έφηβος ή είναι μέλος της οικογένειας ή γνωστός στην πραγματική ζωή.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Οι δράστες προσεγγίζουν με διάφορους τρόπους τους εφήβους. Η βιβλιογραφία αναφέρει σχετικά, τους όρους “grooming”, “sexting” και “sexual solicitation”.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Οι δράστες χρησιμοποιούν όλα τα εργαλεία επικοινωνίας που προσφέρει το διαδίκτυο, όπως τα άμεσα μηνύματα, το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, τα forums, τα blogs, τα δωμάτια επικοινωνίας και τα τελευταία χρόνια τις ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Η μεγαλύτερη ανησυχία όσον αφορά τους σεξουαλικούς κινδύνους επαφής, αφορά στην συνάντηση ανηλίκων στον πραγματικό κόσμο, με τους αγνώστους που γνώρισαν στο διαδίκτυο.

3.3.4 Διαδικτυακοί κίνδυνοι επαφής σχετικοί με αξίες

Όταν αναφερόμαστε σε αξίες, εννοούμε στάσεις ζωής, αντιλήψεις, κοσμοθεωρίες, στερεότυπα κτλ. Όλα όσα η κάθε κοινωνία σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο, θεωρεί ότι συμβάλλουν στην διατήρηση και στην εξέλιξη της, λειτουργώντας συνεκτικά μεταξύ των μελών της. Επομένως, οποιοσδήποτε λειτουργεί έξω από το συγκεκριμένο και δεδομένο αυτό πλαίσιο αξιών, θεωρείται ότι δρα αποσταθεροποιητικά έως διαλυτικά για την συνοχή της δεδομένης κοινωνίας. Ως εκ τούτου, η κοινωνία τείνει να επιβάλλει περιορισμούς ή και απαγορεύσεις σε αντιλήψεις, απόψεις ιδέες και στάσεις ζωής τα οποία κρίνει ότι αποτελούν γι’ αυτήν απειλή.

Επομένως, συμπεριφορές, αντιλήψεις και απόψεις όπως ο ρατσισμός ή η ριζοσπαστικοποίηση, δεν γίνονται αποδεκτές από την κοινωνία.

Πολύ συχνά, ένας μεγάλος ή μικρότερος αριθμός ατόμων, δεν αποδέχεται το πλαίσιο αξιών που έχει ορίσει η κοινωνία ή το ερμηνεύει με λάθος τρόπο. Η μην αποδοχή των αξιών, ή η διαστρεβλωμένη ερμηνεία τους, μπορεί να προκαλέσει την ριζοσπαστικοποίηση του ατόμου όπως και την υιοθέτηση ρατσιστικών απόψεων, αντιλήψεις οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν σε ακραίες και επιβλαβείς συμπεριφορές. Άτομα με διαστρεβλωμένες και διαταραγμένες απόψεις σε σχέση με τις αξίες, μπορούν να παρουσιάσουν αυτοκατευθυνόμενη βίαιη συμπεριφορά η οποία περιλαμβάνει μια ποικιλία από πράξεις, που κυμαίνονται από μοιραία ή μη, αυτοκτονική συμπεριφορά καθώς και τον αυτοτραυματισμό χωρίς πρόθεση αυτοκτονίας (Crosby et al., 2011 in Mitchell et al., 2014).

Οι σκέψεις για αυτοκτονία, συχνά περιλαμβάνονται στο ίδιο πλαίσιο (Crosby et al., 2011 in Mitchell et al., 2014) καθώς σχέδια και η αναζήτηση πληροφοριών σχετικά με την αυτοκτονία μπορούν να θεωρηθούν αξιόλογοι δείκτες κινδύνου (Kessler, Borges and Walters, 1999 in Mitchell et al., 2014).

Η αυτοκτονική συμπεριφορά, μπορεί να διαρκεί για μεγάλο χρονικό διάστημα και γι' αυτό, χρησιμοποιείται και ο όρος χρόνια αυτοκτονία. Παραδείγματα τέτοιων συμπεριφορών είναι το κάπνισμα, ο αλκοολισμός, η κατάχρηση ουσιών και η νευρική ανορεξία (Μπελεγγρίνος et al., 2014).

Όλες οι έρευνες οι οποίες μελετήθηκαν σε σχέση με τους κινδύνους επαφής σχετικοί με τις αξίες, αφορούν στους εφήβους, καθώς υπάρχουν ελάχιστα και σε μεμονωμένες περιπτώσεις, στοιχεία που αναφέρονται σε παιδιά που διανύουν το στάδιο της προεφηβείας (9 έως 11 ετών). Ως εκ τούτου, στην παρούσα ενότητα, δεν γίνεται ξεχωριστή αναφορά σε παιδιά.

3.3.4.1 Διαδικτυακοί κίνδυνοι προτροπής ανηλίκων σε αυτοτραυματισμούς

Ένα φαινόμενο που φαίνεται να λαμβάνει όλο και μεγαλύτερες διαστάσεις στην ευαίσθητη ηλικία της εφηβείας, που ενδεχομένως έχει ανακουφιστικό χαρακτήρα στις δυσκολίες που συναντούν καθημερινά οι έφηβοι, είναι οι αυτοτραυματισμοί.

Με τον όρο «αυτοτραυματισμός» αναφερόμαστε συνοπτικά σε όλες εκείνες τις επιθετικές συμπεριφορές που εκδηλώνει ένα άτομο, όχι προς άλλους, αλλά προς τον ίδιο τον εαυτό του, δεν έχει σκοπό την αυτοκτονία και προκαλεί την καταστροφή ανθρωπίνων ιστών (Κλημεντοπούλου, 2011).

Ο αυτοτραυματισμός απαντάται στην αγγλική βιβλιογραφία με μια πληθώρα όρων όπως: non-suicidal self-injury, non-suicidal self-mutilation, intentional self-inflicted injury, self-harm, self-injurious behavior, deliberate self-harm, self-cutting και δεν αποτελεί νόσημα αλλά σύμπτωμα.

Η συγκεκριμένη συμπεριφορά, ξεκινάει στην εφηβική ηλικία και παρατηρείται στην πλειοψηφία στην εφηβική ηλικιακή ομάδα και στους νέους (Claassen, Trivedi, Shimizu, et al., 2006 in Oktan, 2015).

Οι έφηβοι που αυτοτραυματίζονται δεν επιθυμούν να τιμωρήσουν τα αγαπημένα τους πρόσωπα, να τραβήξουν την προσοχή ή να δηλώσουν τα αρνητικά τους συναισθήματα. Η πλειοψηφία τους υποφέρει και αυτοτραυματίζεται κρυφά (Deiter, Nicholls, and Pearlman, 2000 in Oktan, 2015; Κλημεντοπούλου, 2011).

Αυτή η συμπεριφορά μπορεί να εκδηλώνεται με ποικίλους τρόπους, όπως λήψη φαρμάκων, χαρακώμα δέρματος και υποκείμενων ιστών, κάψιμο, βαθιές εκδορές, τσιμπήματα ή χτυπήματα, κατάποση ακατάλληλων αντικειμένων. Τελευταία, διαπιστώνεται και ένα άλλο είδος αυτοτραυ-

ματισμού, όπου οι έφηβοι ενταφιάζουν μεταλλικά, γυάλινα και πλαστικά αντικείμενα στον υποδόριο ιστό ή και βαθύτερα (self-embedding) (Brausch, Decker, and Hadley, 2011; Tresno, Ito, and Mearns, in Oktan, 2015; Κλημεντοπούλου, 2011).

Ερευνητικά δεδομένα έδειξαν ότι 1 στους 10 εφήβους αυτοτραυματίστηκαν τουλάχιστον μία φορά, οι έφηβες πιο συχνά από τα αγόρια ενώ ευάλωτες ομάδες θεωρούνται οι έφηβοι παρεκκλίνουσας σεξουαλικής προτίμησης, οι ομάδες υποκοουλτούρας της εφηβικής ηλικίας (“goth”) και οι έφηβοι που έχουν υποστεί κάποιο είδος κακοποίησης, ιδίως με την μορφή της σεξουαλικής, στην παιδική ηλικία (Κλημεντοπούλου, 2011; Fergusson et al., 2003, 2000; Hawton et al., 2012; Turner et al., 2012 in Mitchell et al., 2014)).

Ο κίνδυνος για αυτοτραυματισμούς όπως και για σκέψεις αυτοκτονίας ενισχύεται από έναν αριθμό γνωστών παραγόντων όπως η κατάθλιψη (Fergusson et al., 2003; Fergusson et al., 2005; Fortune and Hawton, 2005; Hawton et al., 2012; McLean et al., 2008 in Mitchell et al., 2014), το αλκοόλ και η χρήση ναρκωτικών (Hawton et al., 2012; Patton et al., 1997 in Mitchell et al., 2014), οι κακές σχέσεις γονέα-παιδιού (Fergusson et al., 2000 in Mitchell et al., 2014) και οι συνθήκες φτώχειας (Beautrais, 2000; Cash and Bridge, 2009; Fergusson et al., 2000; Hawton et al., 2012 ; Kloos et al., 2007 in Mitchell et al., 2014).

Οι έφηβοι αυτοτραυματίζονται απομονωμένοι, παίρνουν προφυλάξεις να μην ανακαλυφθούν σχεδιάζουν την πράξη, ώρες ή μέρες πριν και δεν ειδοποιούν κανέναν κατά τη διάρκεια ή μετά τον αυτοτραυματισμό.

‘Η ηλικία εμφάνισης είναι μεταξύ 14 και 24 ετών με μια δικόρυφη αιχμή στις ηλικίες 12-14 ετών και 18-19 ετών’ (Κλημεντοπούλου, 2011).

Αν και υπάρχουν ελάχιστες σχετικές έρευνες, τα στοιχεία δείχνουν ότι υπάρχει μια ισχυρή συσχέτιση μεταξύ του εθισμού στην χρήση του διαδικτύου και την βίαια αυτοκατευθυνόμενη συμπεριφορά (Lam et al., 2009 in Oktan, 2015; Oktan, 2015).

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα αποτελέσματα των Lam et al., το 2009, σε ένα δείγμα 1618 εφήβων μεταξύ 13 και 18 ετών, τα οποία επεσήμαναν την ύπαρξη σημαντικά υψηλότερου κινδύνου αυτοτραυματισμού στους εφήβους οι οποίοι είναι μέτρια έως σοβαρά εθισμένοι στο διαδίκτυο, σε σύγκριση με αυτούς που δεν είναι εθισμένοι (Oktan, 2015).

Υπάρχει μια μεγάλη ποικιλία πληροφοριών σχετικά με την αυτοκατευθυνόμενη βία, άμεσα διαθέσιμες στο διαδίκτυο. Πολλές έρευνες έχουν επικεντρωθεί σε ιστοσελίδες, ομάδες συζήτησης και άλλες επικοινωνιακού τύπου υπηρεσίες, μέσω των οποίων ένας ανήλικος μπορεί να ενθαρρύνεται και να εκπαιδευτεί σχετικά με τον αυτοτραυματισμό και την αυτοκτονία. Πολλές από αυτές τις ιστοσελίδες, επιτρέπουν την ανταλλαγή απόψεων και αντιλήψεων μεταξύ των ατόμων που έχουν την τάση για βίαια αυτοκατευθυνόμενη συμπεριφορά (Alao et al., 2006; Fortune and Hawton, 2005; Murray and Fox, 2006; Tam et al., 2007; Whitlock et al., 2006 in Mitchell et al., 2014).

Οι Duggan et al., το 2012, εντόπισαν 41 ομάδες «αυτοτραυματισμού» στο Facebook καθώς και 206 ομάδες στο MySpace.

Κίνδυνος για αυτοτραυματισμούς παρουσιάζουν και οι επικίνδυνες δραστηριότητες. Επικίνδυνα παιχνίδια όπως το «choking game», το «space monkey» και το “blackout” κτλ., έχουν εξελιχθεί τα τελευταία χρόνια, σε ένα κοινωνικό φαινόμενο μεταξύ των παιδιών και των εφήβων, είτε στο σχολείο είτε εκτός.

Τα παιχνίδια αυτά μπορούν να έχουν αφετηρία το διαδίκτυο. Χρησιμοποιώντας δίκτυα κοινωνικής δικτύωσης, ή το You Tube, έφηβοι παροτρύνονται μεταξύ τους για συμμετοχή σε αυτά τα «παιχνίδια» τα οποία βιντεοσκοπούν και ανεβάζουν στο διαδίκτυο (Guilheri et al., 2015).

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 28: Διαδικτυακοί κίνδυνοι προτροπής σε αυτοτραυματισμούς. Συμπεράσματα

<ul style="list-style-type: none">▪ Η ηλικία εμφάνισης της αυτοκατευθυνόμενης βίας είναι μεταξύ 14 και 24 ετών με μια δικόρυφη αιχμή στις ηλικίες 12-14 ετών και 18-19 ετών.
<ul style="list-style-type: none">▪ Ο κίνδυνος για αυτοτραυματισμούς όπως και για σκέψεις αυτοκτονίας ενισχύονται από έναν αριθμό γνωστών παραγόντων όπως η κατάθλιψη, η χρήση ουσιών όπως το αλκοόλ και τα ναρκωτικά, οι κακές σχέσεις και οι συνθήκες φτώχειας.
<ul style="list-style-type: none">▪ Οι ευάλωτες ομάδες θεωρούνται οι έφηβοι παρεκκλίνουσας σεξουαλικής προτίμησης, οι ομάδες υποκοουλτούρας της εφηβικής ηλικίας (“goth”) και οι έφηβοι που έχουν υποστεί κάποιο είδος κακοποίησης, ιδίως με την μορφή της σεξουαλικής, στην παιδική ηλικία.
<ul style="list-style-type: none">▪ Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι υπάρχει μια ισχυρή συσχέτιση μεταξύ του εθισμού στην χρήση του διαδικτύου και την βίαια αυτοκατευθυνόμενη συμπεριφορά.
<ul style="list-style-type: none">▪ Ένας ανήλικος μπορεί να ενθαρρύνεται και να εκπαιδεύεται σχετικά με τον αυτοτραυματισμό και την αυτοκτονία σε ιστοσελίδες, ομάδες συζήτησης και άλλες επικοινωνιακού τύπου υπηρεσίες του διαδικτύου.
<ul style="list-style-type: none">▪ Κίνδυνοι για αυτοτραυματισμούς παρουσιάζουν και τα επικίνδυνα παιχνίδια που έχουν αφητηρία το διαδίκτυο.

3.3.4.2 Διαδικτυακοί κίνδυνοι προτροπής ανήλικων σε αυτοκτονία

Η αυτοκτονία είναι η τρίτη κυριότερη αιτία θανάτου μεταξύ των νέων από 10 και 24 ετών στις ΗΠΑ (Centers for Disease Control, 1999 in Mitchell et al., 2014; Maternal and Child Health Bureau, 2004 in Dunlop et al., 2011) και βρίσκεται σε υψηλό επίπεδο ως πηγή θνησιμότητας σε νέους ανθρώπους σε όλο τον κόσμο (Wasserman, Cheng and Jiang, 2005 in Dunlop et al., 2011).

Οι αυτοκτονίες παιδιών, σε σχέση με τους έφηβους, είναι σπανιότερες. Ο μεγαλύτερος αριθμός αυτοκτονιών παρατηρείται στις ηλικίες από 15 μέχρι και 25 ετών. Ο αριθμός αυτοκτονιών των εφήβων αγοριών είναι τετραπλάσιος σε σχέση με εκείνο των κοριτσιών. Τα κορίτσια όμως, κάβουν περισσότερες απόπειρες (Μπελεγγρίνος et al., 2014).

Ο κίνδυνος για σκέψεις αυτοκτονίας ενισχύεται από τους παράγοντες που αναφέρθηκαν παραπάνω στους κινδύνους επαφής σχετικά με τους τραυματισμούς.

Το 2011, βρέθηκε ότι το 16% των μαθητών του λυκείου στις ΗΠΑ, είχε σκεφτεί σοβαρά την απόπειρα αυτοκτονίας (13% των αγοριών και 19% των κοριτσιών), το 8% έκανε απόπειρα αυτοκτονίας (6% των αγοριών και 10% των κοριτσιών), και το 2% (2% αγόρια και 3% κορίτσια) ανέφεραν απόπειρα αυτοκτονίας η οποία χρειάστηκε ιατρική φροντίδα (Child Trends Data Bank, 2014). Παρά το γεγονός ότι τα κορίτσια σκέφτονται πιο σοβαρά και περισσότερο την αυτοκτονία από τα αγόρια, τα αγόρια είναι πιο πιθανό να το πετύχουν.

Πολλές έρευνες, δείχνουν ότι η επικοινωνία στο διαδίκτυο, συνεισφέρει στην μείωση της κοινωνικής απομόνωσης στους εφήβους βοηθώντας τους να συνδεθούν με άλλους ανθρώπους και

διευκολύνοντας την διερεύνηση της ταυτότητάς τους (Maczewski, 2002; Suzuki and Calzo, 2004 in Janis et al., 2006).

Η χρήση του διαδικτύου, μπορεί να διατηρήσει ή να αυξήσει αρνητικά συναισθήματα δυστυχίας ή άγχους, στην περίπτωση στην οποία οι πληροφορίες που ανταλλάσσονται ενισχύουν τις αρνητικές απόψεις του εαυτού ή όταν υπαινίσσονται καταστροφικές ή αναποτελεσματικές στρατηγικές αντιμετώπισης (Janis et al., 2006).

Αναπαραστάσεις αυτοκτονιών στα περιβάλλοντα των Μέσων, έχουν συσχετισθεί με αυξήσεις περιπτώσεων αυτοκτονίας μεταξύ των νέων ((Hawton and Williams, 2002; Gould, Jamieson, and Romer, 2003; Gould, 1990; Pirkis and Blood, 2001; Stack, 2003 in Dunlop et al., 2011)

Το φαινόμενο αυτό, γνωστό ως μεταδοτική αυτοκτονία (suicidal contagion) φαίνεται να είναι μια βραχυπρόθεσμη επίδραση της έκθεσης σε ιστορίες στα μέσα μαζικής ενημέρωσης οι οποίες αφορούν σε πρόσωπα που διαπράττουν απόπειρα αυτοκτονίας (Westerlund et al., 2009 in Dunlop et al., 2011).

Υπάρχουν επίσης στοιχεία σύμφωνα με την οποία η αυτοκτονία ενός ή περισσότερων φίλων ή γνωστών, οδηγεί στην αυτοκτονική συμπεριφορά όσων γνώριζαν το θύμα (Davidson et al., 1989; Joiner, 1999; Johansson et al., 2006 in Dunlop et al., 2011).

Έχει διαπιστωθεί ότι ένας από τους ισχυρότερους προγνωστικούς παράγοντες αποπειρών αυτοκτονίας νέων, είναι απόπειρα ή αυτοκτονία μέλους της οικογένειας ή φίλου (Cutler et al., 2001; Liu, 2006 in Dunlop et al., 2011).

Ωστόσο, δεν είναι πολλές οι έρευνες για τον τρόπο με τον οποίο τα νέα περιβάλλοντα πολυμέσων που βρίσκονται στο διαδίκτυο, ενισχύουν ή πυροδοτούν μια αυτοκτονική συμπεριφορά. Αναναμφίβολα, αυτοί οι διαδικτυακοί τόποι προσφέρουν πρόσθετες ευκαιρίες για αναπαραστάσεις αυτοκτονιών και ανταλλαγή σχετικών πληροφοριών μεταξύ των χρηστών.

Μια δυνητική πηγή κινδύνων επιρροής για αυτοκτονική συμπεριφορά ανηλίκων, είναι η διαδεδομένη χρήση των ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης μέσω των οποίων, οι ανήλικοι μπορούν να πληροφορηθούν για την αυτοκτονική συμπεριφορά των συνομηλίκων τους, μέσα σε ένα ευρύ κοινωνικό πλαίσιο (Dunlop et al., 2011).

Μια άλλη δυνητική πηγή πληροφοριών σχετικές με την αυτοκτονία είναι η ευρεία διαθεσιμότητα των χώρων που διατίθενται για συζητήσεις σχετικά με συγκεκριμένα θέματα. Αυτοί οι χώροι περιλαμβάνουν φόρουμ συζητήσεων όπου οι χρήστες μπορούν να δημοσιεύουν τις ερωτήσεις τους, να λάβουν βοήθεια και αντιδράσεις από τους άλλους με παρόμοια ενδιαφέροντα. Για παράδειγμα, η ολοένα δημοφιλέστερη ιστοσελίδα κοινωνικής ειδήσεων, Reddit, έχει ειδικό τμήμα αφιερωμένο σε συζητήσεις για την αυτοκτονία (Ries, 2010 in Dunlop et al., 2011).

Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι άνθρωποι έχουν αυτοκτονήσει ή έχουν κάνει σοβαρές απόπειρες αυτοκτονίας μετά τη λήψη πληροφοριών σχετικά με την αυτοκτονία σε αυτούς τους διαδικτυακούς τόπους (Alao et al., 1999; Becker and Schmidt, 2004; Janson et al., 2001; Prior, 2004; Thompson, 1999 in Dunlop et al., 2011).

Ανησυχίες έχουν διατυπωθεί επίσης για την ύπαρξη ιστοσελίδων οι οποίες προωθούν την αυτοκτονία (Becker and Schmidt, 2004; Beatson et al., 2000 in Dunlop et al., 2011). Το 1999 σύμφωνα με τον Dobson, υπήρχαν περισσότερες από 100.000 ιστοσελίδες οι οποίες ασχολούνταν με μεθόδους αυτοκτονίας. Πολλές από αυτές, περιείχαν λεπτομερείς περιγραφές αυτών των μεθόδων (Gallagher et al., 2003 in Dunlop et al., 2011), καθώς επίσης και σημειώσεις αυτοκτονίας, πιστοποιητικά θανάτου όπως και εικόνες ανθρώπων που αυτοκτόνησαν (Westerlund and Wasserman, 2009 in Dunlop et al., 2011).

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι παρόλη την ευκολία πρόσβασης σε πληροφορίες την οποία παρέχει το διαδίκτυο στα άτομα που κάνουν σκέψεις αυτοκτονίας, το ποσοστό νέων οι οποίοι κάνουν σοβαρές σκέψεις σχετικά με την αυτοκτονία έχει μειωθεί από 29% το 1991, σε 16% το 2011 (Child Trends Data Bank, 2014 in Mitchell et al., 2014). Η μείωση αυτή, πιθανόν να οφείλεται σε πληθώρα ιστοσελίδων υποστήριξης, στις οποίες εξίσου υπάρχει εύκολη πρόσβαση.

Οι έφηβοι, μπορούν να εκφράσουν τα συναισθήματα τους και να ανταλλάσσουν μεταξύ τους, πληροφορίες σχετικά με τους τρόπους αντιμετώπισης διάφορων πιεστικών καταστάσεων που αντιμετωπίζουν. Ως εκ τούτου, η χρήση του διαδικτύου μπορεί να βοηθήσει στην μείωση του άγχους μέσω της διαδικασίας της αυτό-αποκάλυψης και να αποτελέσει χώρος όπου ο έφηβος μπορεί να λάβει αλλά και να παρέχει κοινωνική στήριξη στους ομότιμους του (Janis et al., 2006), γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η επιρροή του διαδικτύου μπορεί να αποδειχθεί θετική στο σύνολο της, στην περίπτωση πολλών νέων οι οποίοι σκέφτονται την αυτοκτονία (Mitchell et al., 2014).

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 29: Διαδικτυακοί κίνδυνοι προτροπής σε αυτοκτονία. Συμπεράσματα

<ul style="list-style-type: none">▪ Ο μεγαλύτερος αριθμός αυτοκτονιών παρατηρείται στις ηλικίες από 15 μέχρι και 25 ετών.
<ul style="list-style-type: none">▪ Ο αριθμός αυτοκτονιών των εφήβων αγοριών είναι τετραπλάσιος σε σχέση με εκείνο των κοριτσιών. Τα κορίτσια όμως, κάνουν περισσότερες απόπειρες
<ul style="list-style-type: none">▪ Η χρήση του διαδικτύου, μπορεί να διατηρήσει ή να αυξήσει αρνητικά συναισθήματα δυστυχίας ή άγχους στην περίπτωση στην οποία οι πληροφορίες που ανταλλάσσονται ενισχύουν τις αρνητικές απόψεις του εαυτού ή όταν υπαινίσσονται καταστροφικές ή αναποτελεσματικές στρατηγικές αντιμετώπισης
<ul style="list-style-type: none">▪ Αναπαραστάσεις αυτοκτονιών στα περιβάλλοντα των Μέσων, έχουν συσχετισθεί με αυξήσεις περιπτώσεων αυτοκτονίας μεταξύ των νέων.
<ul style="list-style-type: none">▪ Μια δυνητική πηγή κινδύνων επιρροής για αυτοκτονική συμπεριφορά ανηλίκων, είναι η διαδεδομένη χρήση των ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης
<ul style="list-style-type: none">▪ Ερευνητικά στοιχεία δείχνουν ότι άνθρωποι έχουν αυτοκτονήσει ή έχουν κάνει σοβαρές απόπειρες αυτοκτονίας μετά τη λήψη πληροφοριών σχετικά με την αυτοκτονία σε διαδικτυακούς τόπους όπου υπάρχει δυνατότητα αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε άτομα που σκέφτονται την αυτοκτονία.
<ul style="list-style-type: none">▪ Υπάρχει πληθώρα ιστοσελίδων υποστήριξης, στις οποίες εξίσου υπάρχει εύκολη πρόσβαση και οι οποίες μπορούν να παρέχουν βοήθεια σε αυτά τα άτομα.

3.3.4.3 Διαδικτυακοί κίνδυνοι πρόκλησης ή ενίσχυσης διαταραχών πρόσληψης τροφής

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, οι διαταραχές πρόσληψης τροφής, έχουν εξελιχθεί σε ένα σοβαρό ιατρικό και κοινωνικό πρόβλημα τις ημέρες μας.

Πολλοί συμφωνούν ότι κατά τη διάρκεια της εφηβείας, ο κίνδυνος ανάπτυξης κάποιας διαταραχής στην πρόσληψη τροφής μπορεί να είναι υψηλός (Mustata, 2015).

Αν και οι περισσότερες έρευνες που μελετήθηκαν στα πλαίσια της παρούσας εργασίας επικεντρώνονται κυρίως σε έφηβες και σε νεαρές γυναίκες, η επιρροή της επικρατούσας αισθητικής του πολύ λεπτού σώματος, επεκτείνεται και σε μικρότερες ηλικίες, στην προεφηβεία. Οι Mellin and Scully, βρήκαν το 1992, ότι το 81% των παιδιών ηλικίας 10 ετών φοβάται μήπως παχύνει. Επίσης, σύμφωνα με μια άλλη έρευνα, το 46% των παιδιών ηλικίας 9–11 ετών, απάντησε ότι «ενίστε» ή «πολύ συχνά» κάνει δίαιτα (Gustafson and Terry, 1992 in Peroutsi and Gonidakis, 2011).

Η εφαρμογή ενός στερητικού διαιτολογίου, μπορεί να αποτελέσει το πρώτο βήμα στην κατεύθυνση κάποιας διαταραχής.

Ο τρόπος που τα μέσα μαζικής ενημέρωσης συμβάλλουν στη μείωση της ικανοποίησης σε σχέση με το ίδιο του το σώμα, ή με την προσωπική ικανοποίηση του ατόμου και την εμφάνιση των συμπτωμάτων διατροφικών διαταραχών, είναι ακόμη υπό συζήτηση στη σχετική βιβλιογραφία (Ferguson et al. 2014, in Mustata, 2015).

Πολλοί δικτυακοί τόποι έχουν αναδειχθεί ως πύλες που χρησιμεύουν για να συνδέουν τους ανθρώπους από όλο τον κόσμο που θέλουν να αδυνατίσουν ή πάσχουν ήδη από διάφορες μορφές διαταραχές πρόσληψης τροφής.

Στην αγγλική βιβλιογραφία, αυτές οι ιστοσελίδες, αναφέρονται ως pro-eating disorder (pro-ED) websites. Παρά το γεγονός ότι συγκεκριμένα στοιχεία αυτών των ιστοσελίδων μπορεί να διαφέρουν (Lipczynska, 2007 in Rouleau et al., 2011), μπορεί να περιγραφούν στο σύνολο τους ως εικονικές διαδικτυακές κοινότητες που ενθαρρύνουν μια σειρά από διαταραγμένες διατροφικές συμπεριφορές και έναν τρόπο ζωής που θα επιτρέψει στις ευάλωτες ομάδες να πετύχουν τον στόχο τους ο οποίος είναι συνήθως το αδυνάτισμα (Bardone et al., 2007; Harper et al., 2008 in Rouleau et al., 2011).

Οι ιστοσελίδες αυτές είναι γνωστές ως «Pro-ana» όταν εγκρίνουν και ενθαρρύνουν τις συμπεριφορές ενός ατόμου με ανορεξία και «pro-mia» όταν εγκρίνουν και ενθαρρύνουν τις συμπεριφορές ενός ατόμου με βουλιμία (Lipczynska, 2007). Το περιεχόμενό τους, τείνει να επικεντρωθεί στην νευρική ανορεξία χωρίς όμως να αναφέρεται αποκλειστικά σε αυτή. (Borzekowski et al., 2010; Lapinski, 2006, in Rouleau et al., 2011).

Τα κοινά χαρακτηριστικά αυτών των ιστοσελίδων είναι η παροχή συμβουλών και «τεχνασμάτων» για την απώλεια βάρους, η ανάρτηση φωτογραφιών αδύνατων διασημοτήτων καθώς και σχετικά με το αδυνάτισμα «Quotes» γνωστά ως "thinspiration». Επιπλέον, διαθέτουν φόρουμ και δωμάτια συζητήσεων για τους επισκέπτες, με στόχο την αλληλεπίδραση μεταξύ τους (Norris et al., 2006 in Rouleau et al., 2011).

Σε αντίθεση με άλλες ιστοσελίδες οι οποίες ενθαρρύνουν την διατήρηση κανονικού σωματικού βάρους, την άσκηση μέτριας έντασης και την σωστή ισορροπημένη διατροφή, οι ιστοσελίδες pro-ED, προτείνουν στους χρήστες τους και ενθαρρύνουν βλαβερές πρακτικές όπως τον έμετο και την νηστεία και παρουσιάζοντας ως επιθυμητή την εξαιρετικά λεπτή έως σκελετωμένη εμφάνιση (Borzekowski et al., 2010).

Δεν υπάρχουν μέχρι στιγμής, πολλές εμπειρικές μελέτες που να έχουν ερευνήσει τους κινδύνους που συνδέονται με την επίσκεψη ιστοσελίδων pro-ED.

Μεγάλο μέρος της έρευνας επικεντρώνεται στα χαρακτηριστικά των χρηστών (Csipke and Home, 2007; Harper et al., 2008 in Roleau et al., 2011) και σε ποιοτικές αναλύσεις των περιεχομένων ιστοσελίδων (Day and Keys, 2008; Juarascio et al., 2010; Lapinski, 2006, in Rouleau et al., 2011).

Εκτιμάται ότι οποιαδήποτε δεδομένη στιγμή, 200 έως 400 άτομα, επισκέπτονται pro-ED ιστοσελίδες (Brotzky and Giles, 2007 in Rouleau et al., 2011), ενώ εκατοντάδες pro-ED διαδικτυακές

κοινότητες έχουν προκύψει μέσα από ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης όπως το Facebook, MySpace, YouTube, Twitter, Instagram, Pinterest, και το Flickr. (Juarascio et al., 2010 in Rouleau et al., 2011; Oksanen et al., 2015).

Η αυξημένη δημοτικότητα του Διαδικτύου μεταξύ των εφήβων, σε συνδυασμό με την απομόνωση και την μοναξιά που είναι χαρακτηριστικά της ανορεξίας και την πληθώρα των κοινοτήτων pro-ED, συμβάλλουν τόσο στη μεγάλη επισκεψιμότητα όσο και στην επιρροή που ασκούν οι δικτυακοί αυτοί τόποι (Gavin et al., 2008; Wilson et al., 2006 in Rodgers et al., 2011).

Έχει αποδειχτεί ότι η έκθεση σε αυτές τις ιστοσελίδες έχει αντίκτυπο στις διατροφικές συμπεριφορές και στις ψυχολογικές μεταβλητές των εφήβων. Σε μια μελέτη σε ένα μεγάλο δείγμα εφήβων κοριτσιών το 2009, οι Custers και Van den Bulck, έδειξαν την σύνδεση μεταξύ την έκθεση σε μια pro-ED ιστοσελίδα και την αρνητική αυτοαξιολόγηση της εμφάνισης που ακολούθησε, όπως και την ενίσχυση της αποδοχής της αδύνατης σιλουέτας ως πρότυπο ομορφιάς.

Επιπλέον, οι ερευνητές συμφωνούν ότι η έκθεση στις ιστοσελίδες οι οποίες ενθαρρύνουν την ανορεξία, ακολουθείται από την χρήση διάφορων τεχνικών για την απώλεια βάρους που δημοσιεύονται σε αυτές, καθώς και σημαντική μείωση της πρόσληψης θερμίδων (Jett, LaPorte and Wanchisn, 2010 in Rodgers et al., 2011).

Οι επιπτώσεις των κλινικών μορφών των διαταραχών πρόσληψης τροφής μπορεί να είναι πολύ σοβαρές καθώς η πιθανότητα πλήρους ίασης σε περιπτώσεις ΨΑ είναι λιγότερες από 50% σε διάστημα 10 ετών από την έναρξη των συμπτωμάτων, ένα ποσοστό 25-40% μεταπίπτει σε χρονιότητα και η θνητότητα μπορεί να φθάσει έως και 25% (10%-25%) (Χατζηγεωργίου, 2004).

Τέλος, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι ο κίνδυνος αυτοκτονίας αυξάνεται δραματικά σε άτομα με διατροφικές διαταραχές. Το ποσοστό της θνησιμότητας (SMR- standardized mortality ratio) είναι μεταξύ 31,0 και 32,4 στην περίπτωση της ΨΑ και μεταξύ 7,5 και 30,9 στην περίπτωση της ΨΒ. Οι απόπειρες αυτοκτονίας, είναι επίσης συχνές, σοβαρές, και συχνά χαρακτηρίζονται από την ισχυρή πρόθεση του ατόμου να πεθάνει και την υψηλή θνησιμότητα (Runfola et al., 2014).

Συμπεράσματα

Περιληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 30: Διαδικτυακοί κίνδυνοι πρόκλησης ή ενίσχυσης διαταραχών πρόσληψης τροφής. Συμπεράσματα

<ul style="list-style-type: none">▪ Οι διατροφικές διαταραχές όπως η ψυχογενής ανορεξία (ΨΑ) και ψυχογενής βουλιμία (ΨΒ) είναι σοβαρές ασθένειες οι οποίες προσβάλλουν κυρίως έφηβες και νεαρές γυναίκες.
<ul style="list-style-type: none">▪ Η επιρροή της επικρατούσας αισθητικής του πολύ λεπτού σώματος, επεκτείνεται και σε μικρότερες ηλικίες, στην προεφηβεία. Χρειάζεται περισσότερη έρευνα σχετικά.
<ul style="list-style-type: none">▪ Οι κοινωνικό-ψυχολογικοί παράγοντες κινδύνου μπορεί να είναι η προνοσηρή προσωπικότητα του ατόμου, το κλίμα της οικογένειας, στρεσογόνα γεγονότα ζωής και τα πρότυπα ομορφιάς των Δυτικών κοινωνιών.
<ul style="list-style-type: none">▪ Τα επιρρεπή σε διαταραχές πρόσληψης τροφής κορίτσια, είναι συνήθως τελειομανή, εσωστρεφή, με χαμηλή αυτοεκτίμηση και συνήθως έχουν καλή σχολική επίδοση.
<ul style="list-style-type: none">▪ Υπάρχει πληθώρα εικονικών διαδικτυακών κοινοτήτων οι οποίες εγκρίνουν και ενθαρρύνουν τις συμπεριφορές ενός ατόμου με διαταραχή πρόσληψης τροφής.
<ul style="list-style-type: none">▪ Η έκθεση σε αυτές τις ιστοσελίδες έχει αντίκτυπο στις διατροφικές συμπεριφορές και στις ψυχολογικές μεταβλητές των εφήβων
<ul style="list-style-type: none">▪ Οι επιπτώσεις των κλινικών μορφών των διαταραχών πρόσληψης τροφής μπορεί να είναι πολύ σοβαρές

3.3.4.4 Διαδικτυακοί κίνδυνοι προσηλυτισμού και ριζοσπαστικοποίησης ανηλίκων

Συμφώνα με τα λεξικά, «προσηλυτίζω» σημαίνει «προσελκύω κπ., τον πείθω να γίνει οπαδός ιδίως των ιδεολογικών, των φιλοσοφικών, των πολιτικών μου απόψεων», ενώ «ριζοσπαστισμός» είναι η υποστήριξη ή εφαρμογή δραστικών, ριζικών πολιτικών, οικονομικών ή κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, κυρίως μέσω της δυναμικής ρήξης με τα κατεστημένα σχήματα, με στόχο την επίλυση των υπαρχόντων προβλημάτων.

Όπως αναφέρθηκε στην εισαγωγή της παρούσας ενότητας, στο στάδιο της εφηβείας, οι ουτοπίες γίνονται αντιληπτές ως μοντέλα άξια ταύτισης, τα οποία μπορεί να είναι αίτια σύγχυσης της ταυτότητας, οδηγώντας ενδεχομένως στην κοινωνική απομόνωση.

Η κοινωνική απομόνωση μπορεί να οδηγήσει τον έφηβο, στο να ψάχνει και βρει διέξοδο στα αυταρχικά δόγματα και στις ιδεολογίες (Kron and Σοφός, 2009).

Τα τελευταία χρόνια στην Ευρώπη, το φάσμα των ακραίων ιδεολογιών έχει αυξηθεί, όπως διαπιστώθηκε από την έκθεση Eurropol TE-Sat το 2013. Σε αυτές, περιλαμβάνονται οι εθνικιστικές και αποσχιστικές ιδεολογίες, εκείνες που εμπνέονται από την Al Qaida ή ISIS, καθώς και οι βίαιες, αριστερές, αναρχικές και δεξιές ιδεολογίες.

Επιπλέον, η τρομοκρατία και η οι βίαιες εξτρεμιστικές ενέργειες στην ΕΕ δεν αποτελούν πλέον μια αποκλειστικότητα ιεραρχημένων οργανώσεων. Πολλές μικρές ομάδες που έχουν τη βάση τους στην ΕΕ, ή μεμονωμένα άτομα, δρουν και σχεδιάζουν επιθέσεις με περιορισμένες ή και χωρίς καθόλου οδηγίες από κάποια οργάνωση, καθιστώντας την πρόληψη ακόμα δυσχερέστερη.

Οι τρομοκρατικές ομάδες και οι εξτρεμιστές εκμεταλλεύονται την πρόοδο της τεχνολογίας για να βρουν νέους τρόπους προσέγγισης των δυσαρεστημένων νέων, επωφελούμενοι από τους ιστότοπους κοινωνικής δικτύωσης, τα διαδικτυακά βίντεο και τους ριζοσπαστικούς διαδικτυακούς χώρους συζήτησης. Διαδίδουν την προπαγάνδα τους σε μεγαλύτερη κλίμακα, ταχύτερα και αποτελεσματικότερα (Quayle and Taylor, 2011; Chatfield et al., 2015).

Οι σημερινοί χρήστες του Διαδικτύου μπορούν να έχουν πρόσβαση σε εξτρεμιστικό υλικό από τον ιδιωτικό χώρο των σπιτιών τους. Επιπλέον, ριζοσπαστικοποιημένα άτομα μπορούν να επικοινωνούν εύκολα με άτομα που κινδυνεύουν να ριζοσπαστικοποιηθούν (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014).

Ο Weimann (2010) υποστηρίζει ότι οι μεταμοντέρνοι τρομοκράτες εκμεταλλεύονται τους καρπούς της παγκοσμιοποίησης και την σύγχρονη τεχνολογία, με το 90% των τρομοκρατικών δραστηριοτήτων τους στο διαδίκτυο, να εξελίσσεται σε κοινωνικά δίκτυα, όπου υπάρχει δυνατότητα διαφύλαξης της ταυτότητας των ατόμων που συμμετέχουν (Quayle and Taylor, 2011).

Δημοφιλείς ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης όπως το Facebook, το Twitter, κτλ., αποτελούν μέσο προσέλευσης δυνητικών μελών και τους οπαδών εξτρεμιστικών ομάδων. Η πλειοψηφία των ομάδων φίλων εξτρεμιστικών ιδεολογιών, έχουν ανοιχτές στο κοινό σελίδες και ο κάθε ενδιαφερόμενος μπορεί να διαβάσει τις πληροφορίες, να δει τους πίνακες συζητήσεων ή προπαγανδιστικά βίντεο, όπως και να ενταχθεί στην ομάδα (Weimann, 2010, in Quayle and Taylor, 2011).

Ο Von Knor, το 2007, πρότεινε τρεις τρόπους με τους οποίους οι νέοι και οι ανήλικοι μπορούν να δώσουν προσοχή σε ακραίες ιδεολογίες και να επηρεαστούν: με τυχαία έκθεση σε περιεχόμενο, ενώ διερευνούν το διαδίκτυο για ψυχαγωγικούς σκοπούς, από περιέργεια όταν αναζητούν πληροφορίες σχετικά με ιδεολογίες ή έθιμα που μπορεί να σχετίζονται με μια ριζοσπαστική ομάδα και όταν ψάχνουν για μια κοινωνική κοινότητα με την οποία μπορούν να ταυτιστούν (Quayle and Taylor, 2011).

Πολλοί αναφέρουν στην αγγλική βιβλιογραφία τον όρο, “self-radicalization”(Jekins, 2007; Quayle and Taylor, 2011).

Για μοναχικά άτομα, οι ιδεολογίες και οι δραστηριότητες που προτείνονται για παράδειγμα, από λογοτεχνικά κείμενα τζιχαντιστών στο διαδίκτυο, μπορεί να φαίνονται ένας κατάλληλος τρόπος για να την διόρθωση προσωπικών θεμάτων ή θεωρούμενων κοινωνικών και πολιτικών αδικιών (Currie, 2013).

Η διαδικασία της αυτο-ριζοσπαστικοποίησης αρχίζει την ημέρα που ένα άτομο αναζητά ιστοσελίδες εξτρεμιστών. Στον πραγματικό κόσμο, επιδιώκουν να έρθουν σε επαφή για να ζητήσουν υποστήριξη, με τοπικούς μέντορες και φανατικούς ομοϊδεάτες.

Αν και οι σχετικές έρευνες είναι περιορισμένες, τα τελευταία χρόνια, ο ρόλος του διαδικτύου στην αυτο-ριζοσπαστικοποίηση γίνεται όλο και σαφέστερος, καθώς παρατηρείται μια αυξανόμενη στρατολόγηση κυρίως νέων ατόμων στους οποίους συγκαταλέγονται και οι έφηβοι, μέσω διαδικτύου από τρομοκρατικές οργανώσεις. Ολοένα και περισσότερο, τα κείμενα τρομοκρατικών οργανώσεων προβάλλονται σε δυτικές γλώσσες (Europol, 2010 in Currie, 2013) διευκολύνοντας την διεργασία της αυτό-ριζοσπαστικοποίησης.

Ο Greenberg, το 2010, αναφέρει ότι οι «Homegrown» τρομοκράτες, πολλαπλασιάζονται στις Ηνωμένες Πολιτείες. Από τα 202 άτομα στις ΗΠΑ, τα οποία κατηγορήθηκαν για σοβαρά εγκλήματα, από τις 11 Σεπτεμβρίου, τα 131 ήταν πολίτες των ΗΠΑ (Currie, 2013).

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 31: Κίνδυνοι προσηλύτισης και ριζοσπαστικοποίησης. Συμπεράσματα

Τα τελευταία χρόνια, έχει αυξηθεί το φάσμα των ακραίων ιδεολογιών στην Ευρώπη.
Οι μεταμοντέρνοι τρομοκράτες εκμεταλλεύονται τους καρπούς της παγκοσμιοποίησης και την σύγχρονη τεχνολογία, με το 90% των τρομοκρατικών δραστηριοτήτων τους στο διαδίκτυο, να εξελίσσεται σε κοινωνικά δίκτυα.
Ριζοσπαστικοποιημένα άτομα μπορούν να επικοινωνούν εύκολα στο διαδίκτυο με άτομα που κινδυνεύουν να ριζοσπαστικοποιηθούν.
Δημοφιλείς ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης όπως το Facebook, το Twitter, κτλ., αποτελούν μέσο προσέλκυσης δυνητικών μελών και τους οπαδών εξτρεμιστικών ομάδων.
Η διαδικασία της αυτό-ριζοσπαστικοποίησης αρχίζει την ημέρα που ένα άτομο αναζητά ιστοσελίδες εξτρεμιστών.
Παρατηρείται μια αυξανόμενη στρατολόγηση κυρίως νέων ατόμων στους οποίους συγκαταλέγονται και οι έφηβοι, μέσω διαδικτύου από τρομοκρατικές οργανώσεις.
Χρειάζεται περισσότερη σχετική έρευνα.

3.4 Διαδικτυακοί κίνδυνοι με το παιδί σε ρόλο θύτη ή παραβάτη (conduct risks)

Με τον όρο (Conduct) αναφερόμαστε σε μια κατάσταση κατά την οποία το παιδί είναι ο εμπνευστής της ακατάλληλης συμπεριφοράς (ο «δράστης»). Περιλαμβάνει συνήθως peer-to-peer επικοινωνία, όπου οι νέοι είναι δράστες, όπως η παρενόχληση στον κυβερνοχώρο ή το sexting.

Η τάση για επικίνδυνη συμπεριφορά στο διαδίκτυο εμφανίζεται υψηλότερη όσο μεγαλώνουν τα παιδιά. Συχνά τα μικρότερα παιδιά εμπλέκονται λόγω ακούσιας συμπεριφοράς σε κινδύνους δραστηριότητας.

Ωστόσο, η εμπλοκή των ανηλίκων ως δράστες σε επικίνδυνες συμπεριφορές αυξάνει κατά τη διάρκεια της προ εφηβείας και συνεχίζει ανοδικά στα πρώτα εφηβικά χρόνια. Συχνά οι προ έφηβοι αρχίζουν να πειραματίζονται με κάποια είδη επικίνδυνης συμπεριφοράς στον διαδικτυακό κόσμο και ακολούθως για τους εφήβους, η συμπεριφορά εμπλοκής ως δράστες σε κινδύνους διαφόρων βαθμών αυξάνει, για να ακολουθήσει καθοδική πορεία στα τελευταία χρόνια της εφηβείας. Καθώς ο έφηβος πλησιάζει στην ενηλικίωση, αντιμετωπίζει διαφορετικά θέματα που σχετίζονται με την διαδικτυακή συμπεριφορά του. Ενόψει της συμμετοχής του στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ή εισόδου του στο εργατικό δυναμικό, το μέλλον δείχνει να είναι ένα έναυσμα που οδηγεί τους μεγαλύτερους εφήβους να είναι πιο προσεκτικοί σχετικά με το πώς πρέπει να διαχειρίζονται την διαδικτυακή συμπεριφορά τους, έτσι ώστε να μην επηρεάσουν αρνητικά τις ευκαιρίες τους στον «κόσμο των ενηλίκων». (Ofcom, 2014)

3.4.1 Παράνομη λήψη υλικού από τους ανηλίκους

Μαζί με την αυξανόμενη πρόσβαση στην πληροφορία που υπάρχει στο Ίντερνετ, το να αποκτή κάποιος παράνομο υλικό (γνωστό και ως διαδικτυακή πειρατεία) όπως μουσική, ταινίες, λογισμικά και άλλα, έχει αναχθεί σε έναν δημοφιλή τρόπο συμπεριφοράς για τους νέους. Ωστόσο, η απόκτηση ή ο διαμοιρασμός υλικού το οποίο έχει πνευματικά δικαιώματα χωρίς να καταβληθεί το αντίτιμο για αυτό είναι μια μορφή παραβίασης πνευματικών δικαιωμάτων και αποτελεί έγκλημα.

Η συνηθέστερη μέθοδος λήψης παράνομου υλικού είναι τα δίκτυα Peer-to-Peer, δηλαδή οι εφαρμογές που επιτρέπουν τον διαμοιρασμό των αρχείων του υπολογιστή κάποιου χρήστη με άλλους χρήστες, πάνω από το πρωτόκολλο TCP/IP δηλαδή αυτό που χρησιμοποιείται ευρέως για την πρόσβαση στο Ίντερνετ.

Άλλοτε πραγματοποιείται η λήψη μέσω διαφόρων δικτυακών φόρουμ και ιστότοπων (cyberlockers), που προσφέρουν πρόσβαση σε συνδέσεις απευθείας κατεβάσματος [direct download] ή ζωντανής ροής βίντεο [streaming]. Αν και μέχρι σήμερα η πρώτη μορφή είναι η πιο διαδεδομένη, αμφότερες προβλέπεται να αυξηθούν σημαντικά στα αμέσως επόμενα χρόνια, όσο οι ταχύτητες σύνδεσης και οι χώροι αποθήκευσης αυξάνουν, και οι χρήστες εξοικειώνονται περισσότερο με αντίστοιχες πρακτικές. (Μαρούδας, 2013)

Μερικά ενδιαφέροντα στατιστικά, από σχετική ενημερωτική καμπάνια του γραφείου εισαγγελέα του Μισισιππή απεικονίζουν πιο ευανάγνωστα το μέγεθος του προβλήματος από την παράνομη απόκτηση ψηφιακού υλικού από ανήλικους :

- Ο μέσος μαθητής έχει κατεβάσει πάνω από 800 παράνομα αρχεία (University of Hertfordshire, 2008).

- Το 11% των μαθητών 13-16 ετών κατανοούν την έννοια του ότι η απόκτηση υλικού που προστατεύεται από πνευματικά δικαιώματα χωρίς να πληρώσεις ή χωρίς να αποκτήσεις την άδεια του ιδιοκτήτη αποτελεί έγκλημα (Microsoft 2008).

- Ενώ το 90% των εφήβων πιστεύει πως κάποιος θα έπρεπε να τιμωρηθεί επειδή έκλεψε ένα ποδήλατο, λιγότερο από το 45% θεωρεί πως η τιμωρία είναι σωστή για κάποιον που κλέβει μουσική στο Ίντερνετ.

- Περίπου 3.7 δις. δολάρια Αμερικής χάνει η μουσική βιομηχανία ετησίως. (RIAA)

Ήδη από τα παραπάνω στοιχεία είναι σαφές πως το πρόβλημα έχει πέραν από τις οικονομικές του διαστάσεις και τις ηθικές. (Office of the attorney general)

Σε μια αντίστοιχη έρευνα Ισραηλινών μαθητών 12-15 ετών (Bouhnik and Dshen, 2013), διαπιστώσαμε ένα μεγάλο ποσοστό συμμετοχής σε απόκτηση παράνομου υλικού από το Internet, της τάξης του 80% ενώ παράλληλα βρήκαν πως αυτό έχει θετική συσχέτιση με τον αριθμό των ωρών που περνούν οι χρήστες στο Ίντερνετ, το φύλο δεν βρέθηκε να είναι ικανός παράγοντας επιρροής αναφορικά με το θέμα.

Οι βασικοί παράγοντες για την συγκεκριμένη συμπεριφορά από τους νέους συνοψίζονται στα ακόλουθα:

- Ανωνυμία- οι χρήστες θεωρούν ότι οι πράξεις της απόκτησης παράνομου υλικού είναι αόρατες από τους άλλους και δεν θεωρούν ότι έτσι διαπράττουν κάτι απτό.

- Έλλειψη ανάδρασης την ώρα της απόκτησης του υλικού, αναφορικά με το ότι εκείνη την ώρα διαπράττεται κάτι παράνομο.

- Καθολική πρακτική, όλοι το κάνουν επίσης, άρα μια συμπεριφορά που είναι γενικά ανεκτή.

Ήδη οι δισκογραφικές εταιρίες έχουν υποβάλλει πάνω από 35000 μηνύσεις ακόμη και σε χρήστες 12 ετών για παράνομη απόκτηση μουσικής από το Ίντερνετ. Επίσης, έχουν κλείσει πολλά λογισμικά που επιτρέπουν το διαμοιρασμό αρχείων και έχουν μειωθεί δραματικά οι τιμές για την απόκτηση μουσικού περιεχομένου περίπου 80-99 σεντς ανά τραγούδι. Ωστόσο παραμένει υψηλό το ποσοστό των χρηστών που συνεχίζουν την πρακτική της απόκτησης παράνομου υλικού.

Σε μια τρίτη έρευνα (Kay, 2010) μέσω τηλεφωνικής επικοινωνίας σε μαθητές 12-15 ετών στην Αγγλία, διαπιστώσαμε πως τη σκυτάλη στις πλατφόρμες ανταλλαγής αρχείων έχουν πάρει τα

κοινωνικά μέσα δικτύωσης και οι εφαρμογές ανταλλαγής μηνυμάτων, σε ποσοστό 77% των χρηστών που δήλωσαν ότι χρησιμοποιούν σχεδόν καθημερινά το Ίντερνετ για να κατεβάσουν παράνομο υλικό.

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 32: Ανήλικοι και παράνομη λήψη υλικού στο διαδίκτυο. Συμπεράσματα

▪ Η συνηθέστερη μέθοδος λήψης παράνομου υλικού είναι τα δίκτυα Peer-to-Peer.
▪ Οι δισκογραφικές εταιρίες έχουν υποβάλλει μηνύσεις ακόμη και σε χρήστες 12 ετών για παράνομη απόκτηση μουσικής.
▪ Η ανωνυμία και η ύπαρξη καθολικής πρακτικής αποτελούν τους βασικότερους παράγοντες. Για την αύξηση τέτοιων δράσεων από τους ανήλικους.
▪ Η παράνομη λήψη έχει θετική συσχέτιση με τον αριθμό των ωρών που περνούν οι χρήστες στο Ίντερνετ.
▪ Μικρό είναι το ποσοστό των ανηλίκων όπου κατανοεί πως διαπράττει έγκλημα.
▪ 77% των χρηστών «κατεβάζει» παράνομα υλικό, χρησιμοποιώντας κοινωνικά μέσα δικτύωσης και εφαρμογές ανταλλαγής μηνυμάτων.

3.4.2 Οι ανήλικοι και ο διαδικτυακός τζόγος

Ο εθισμός στον τζόγο και ιδιαίτερα στην ηλεκτρονική του έκφανση που είναι ευρέως γνωστή ως on-line στοίχημα, αναγνωρίζεται κλινικά ως διαταραχή και επηρεάζει άτομα όλων των ηλικιών από παιδιά 10 ετών ως ενήλικες. Δεν αποτελεί ένα απλοϊκό ζήτημα έλλειψης υπευθυνότητας αλλά μια εξάρτηση που έχει τις ρίζες της στο μυαλό, ακριβώς όπως ο εθισμός στο αλκοόλ και το τσιγάρο.

Η διεθνής βιβλιογραφία επισημαίνει ότι η παθολογική ενασχόληση με τα τυχερά παιχνίδια είναι ένα σοβαρό πρόβλημα για τους εφήβους και τους νεαρούς ενήλικες.

Έχει παρατηρηθεί ότι οι δραστηριότητες σχετικά με τζόγο, συνοδεύεται συχνά και από άλλες παραβατικές συμπεριφορές όπως η χρήση ναρκωτικών ουσιών και η κατανάλωση αλκοόλης.

Η γενική παραδοχή μιας μεγάλης γκάμας ερευνών είναι πως «οι έφηβοι τζογάρουν» (Kokkevi et al., 2015). Με τη ραγδαία αύξηση της χρήσης ηλεκτρονικών υπολογιστών και κινητών τηλεφώνων, ο τζόγος έχει μετεξελιχθεί από τα κλασσικά παίγνια χαρτιών, ζαριών, κτλ., σε μια τεράστια γκάμα διαδικτυακών εφαρμογών που επιτρέπουν το στοίχημα για μια πληθώρα περιπτώσεων όπως αθλητικούς αγώνες, μουσικούς διαγωνισμούς, τηλεοπτικούς ή κινηματογραφικούς διαγωνισμούς, ακόμη και για περιπτώσεις όπως «τι φύλο θα έχει το παιδί του πρίγκηπα Χάρρυ», κτλ.

Το πρόβλημα έχει τις ρίζες από την παιδική ηλικία, όπου εκεί (μιας και δεν επιτρέπεται στους ανήλικους να στοιχηματίζουν στο Ίντερνετ) ξεκινάει μια διαδικασία εξοικείωσης με το αντικείμενο, εισαγωγής των παιδιών στην έννοια της ανταμοιβής, του χρήματος και του εύκολου κέρδους και φυσικά όσο μεγαλώνουν τα ερεθίσματα γίνονται πιο άμεσα μέχρι την ικανότητα των εφήβων να συμμετέχουν νόμιμα πλέον (άνω των 18 ετών) σε on-line στοιχήματα ή τυχερά παίγνια (π.χ. καζίνο). Αυτή η εξομοίωση του τζόγου, στην οποία δεν περιλαμβάνει νομισματικό κέρδος αλλά είναι δομημένη με ακριβώς όμοιο τρόπο με αυτόν του πραγματικού τζόγου, καλείται

στη διεθνή βιβλιογραφία ως “Simulated Gambling-Προσομοιωμένος Τζόγος” (Delfabbro and King, 2011). Πολλές ιδιαίτερα εφαρμογές του Facebook, μπορούν να θεωρηθούν ως προπομπός του κανονικού τζόγου καθώς επιτρέπουν την ανταλλαγή πιστωτικών μονάδων οι οποίες αγοράζονται με κανονικά χρήματα αλλά δεν μπορούν να εξαργυρωθούν.

Ο προσομοιωμένος τζόγος γενικά δεν γνωρίζει όρια στην ηλικία των συμμετεχόντων ή στην δυνατότητα πρόσβασης (Delfabbro and King, 2011), παρουσιάζει υπέρογκα κέρδη (Sevigny et al., 2005 in Delfabbro and King, 2011)), και χρησιμοποιεί φιλικά για τους νέους περιβάλλοντα αλληλεπίδρασης. (Griffiths and Parke, 2010 in Delfabbro and King, 2011).

3.4.2.1 Πρώτη γνωριμία των παιδιών με τον διαδικτυακό τζόγο

Πολύ συχνά η επαφή των μικρών παιδιών έρχονται σε επαφή εικονικά με τις έννοιες του εύκολου κέρδους μέσω διαδικτυακών παιχνιδιών.

Τα Online παιχνίδια για παιδιά, ακόμη και αν η θεματολογία τους φαντάζει άκακη και αθώα και σχετίζεται με γλυκά, κατοικίδια και άλλα παρόμοια θέματα, γίνεται η αναπαραγωγή κάποιων εκ των συναισθημάτων ενθουσιασμού και ευεξίας που βιώνουν εκείνοι που αρέσκονται στον τζόγο:

- Τα παιχνίδια δημιουργούν ένα συναγωνισμό μεταξύ Online φίλων αλλά και αγνώστων που προωθούν στα παιδιά την αίσθηση της διαρκούς ανταγωνιστικότητας, της εξέλιξης μέσω συγκέντρωσης πόντων, της προόδου.

- Πολλά τέτοια παιχνίδια συχνά επιτρέπουν στους παίκτες να συγκεντρώνουν εικονικά χρήματα και βραβεία τα οποία μπορούν να ανταλλάξουν με άλλα ως μια ευκαιρία να κερδίσουν περισσότερα, προσομοιώνοντας έτσι τον πραγματικό τζόγο.

- Πολλά διαδικτυακά παιχνίδια επιτρέπουν σε παιδιά να πληρώσουν αληθινά λεφτά (π.χ. μέσα από το Google Store) για να «κατεβάσουν» tips και bonus πίστες, κάνοντας τα να θυσιάζουν πραγματικό χρήμα για κάτι που δεν παράγει καμία πραγματική αξία.

- Η πρόσβαση στα παιχνίδια είναι πλέον πολύ εύκολη και κάνει τα παιδιά να σπαταλούν πάρα πολύ χρόνο από τις πραγματικές τους δράσεις ευθύνης όπως το σχολείο, η οικογένεια, κτλ.

- Υπάρχουν πάρα πολλά παιχνίδια που δραματοποιούν αληθινά περιστατικά τζόγου όπως παιχνίδια πόκερ, 21, εικονικοί κουλοχέρηδες που αυξάνουν την επιθυμία των εφήβων που δεν είναι ακόμη 18 ετών να παίξουν όταν συμπληρώσουν το ηλικιακό όριο.

Σε μια έρευνα που έγινε στην Αυστραλία και δημοσιεύθηκε από τον Dr Julie Nitschke και έγινε συνδυάζοντας γονείς, παιδιά 7-12 ετών και δασκάλους, μελετήθηκε η συσχέτιση του γονικού ελέγχου και γενικά της χρήσης εργαλείων και μεθόδων αυστηροποίησης της διαδικασίας πλοήγησης στο Διαδίκτυο από τα παιδιά. Όπως ήταν φυσικό, στην περίπτωση που οι γονείς είτε έχουν εγκαταστήσει λογισμικά που μπλοκάρουν τις ιστοσελίδες με τυχερά παιχνίδια ή έχουν λάβει παραπλήσιες δράσεις ελέγχου του περιεχομένου στο διαδίκτυο για τα παιδιά τους, το ποσοστό ενασχόλησης των παιδιών με τον προσομοιωμένο τζόγο δεν ξεπερνά το 2% σε ένα δείγμα 50 περίπου μαθητών (Nitschke, 2013).

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 33: Παιδιά και διαδικτυακός τζόγος. Συμπεράσματα

▪ Τα μικρά παιδιά έχουν πρώτη επαφή με το τζόγο, μέσα από παιχνίδια προσομοίωσης τζόγου.
▪ Αναπαραγωγή συναισθημάτων ενθουσιασμού και ευεξίας που βιώνουν αυτοί που αρέσκονται στον τζόγο εμπιρεύονται σε δωρεάν διαδικτυακά παιχνίδια πονταρίσματος.
▪ Πολλά διαδικτυακά παιχνίδια επιτρέπουν σε παιδιά να πληρώσουν αληθινά χρήματα
▪ Υπάρχει μια τεράστια γκάμα διαδικτυακών εφαρμογών που επιτρέπουν το στοίχημα.

3.4.2.2 Έφηβοι και διαδικτυακός τζόγος

Έχοντας ήδη δεχθεί ερεθίσματα για τον τζόγο από την προαναφερθείσα περίπτωση, οι έφηβοι έχουν πλέον μεγαλύτερη εμπειρία στη χρήση του διαδικτύου καθώς και χρήματα για να μπορούν να κάνουν αγορές, έχουν πολλαπλές πλέον ευκαιρίες για συμμετοχή στον τζόγο.

Μπορούν να χρησιμοποιήσουν παιχνίδια που απαιτούν απλά μια πιστωτική κάρτα (χωρίς επίβλεψη, δηλαδή απλά έχοντας π.χ. πάρει ένα νέο tablet και ζητώντας από τον γονιό τους να βάλει τα στοιχεία της κάρτας του έστω για αγορά βιβλίων) είναι πλέον απλό να συμμετέχουν σε παιχνίδια που στοιχηματίζονται αληθινά χρήματα.

Σύμφωνα με τον οργανισμό Annenberg Public Policy Center ο οποίος παρακολουθεί τη χρήση ιστοσελίδων στοιχηματισμού από τους εφήβους για τα τελευταία χρόνια, ένα 20% των χρηστών τέτοιων σελίδων είναι έφηβοι με «δανεική» πιστωτική κάρτα.

Η παρακάτω εικόνα δείχνει την αύξηση συμμετοχής των νέων στον ηλεκτρονικό τζόγο μόνο την διετία 2008-2010. Τα ποσοστά, ιδιαίτερα για τα αγόρια είναι ανησυχητικά υψηλά.

Type of Gambling	Male youth ages 14 to 17			Male youth ages 18 to 22		
	Rate in 2008	Rate in 2010	Change	Rate in 2008	Rate in 2010	Change
Cards	20.1	14.5	-5.6	31.6	33.3	1.7
Sports	28.9	24.1	-4.8	23.7	23.1	-0.6
Internet	2.7	6.2	4.5	4.4	16	11.6
Other	10.5	6.9	-3.6	33	32.1	-0.9
Total	41.7	38.2	-3.5	54.4	52.6	-1.8

Type of Gambling	Female youth ages 14 to 17			Female youth ages 18 to 22		
	Rate in 2008	Rate in 2010	Change	Rate in 2008	Rate in 2010	Change
Cards	8.5	0.8	-7.7	6.5	5.7	-0.8
Sports	9.5	22	12.5	5.5	8.2	2.7
Internet	0.5	1.5	1	0	4.4	4.4
Other	5.7	6.9	1.2	25.1	28.5	3.4
Total	18.9	28.2	9.3	31.2	32.9	1.7

Εικόνα 22: Συμμετοχή των νέων στον διαδικτυακό τζόγο (Annenberg Pulic Policy Center)

Σε μια άλλη έρευνα (King et al., 2013) που πραγματοποιήθηκε σε νέους μαθητές 12-17 ετών στην Αυστραλία, παρατηρήθηκε πως ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των μαθητών (>35%) είχαν καθημερινή ενασχόληση με εφαρμογές στα κοινωνικά μέσα που προσομοίωναν το τζόγο ενώ ένα 10% εξ αυτών είχαν ταυτόχρονα παράλληλη ενασχόληση και με τον πραγματικό online τζόγο.

Σε ανασκόπηση των Δ. Αναγνωστόπουλου, Α. Παλαιολόγου και Ε. Λαζαράτου το 2014 βρίσκουμε ότι το ποσοστό των εφήβων που ασχολούνται με τα διαδικτυακά τυχερά παιχνίδια, ανέρχεται στο 15,1%.

Επιβεβαιώνεται από δεδομένα ότι οι έφηβοι (12–17 ετών) έχουν πρόσβαση σχεδόν σε κάθε μορφή τυχερών παιχνιδιών, νόμιμη ή παράνομη. Αν και η πρόσβαση στα καζίνο και η λαχειοφόρος αγορά απαγορεύονται σε ανήλικους, ορισμένες έρευνες υποδεικνύουν ότι μαθητές Λυκείου και νεαροί φοιτητές (15–19 ετών) επιδίδονται συχνά σε αυτές τις δραστηριότητες. (Αναγνωστόπουλος et al., 2014)

Οι εξαρτημένοι από τα τυχερά παιχνίδια έφηβοι εμφανίζονται να είναι υπερτριπλάσιοι από τους ενήλικες.

Σύμφωνα με την Πανελλήνια έρευνα για τις συμπεριφορές που συνδέονται με την υγεία των εφήβων μαθητών του ΕΠΠΨΥ (Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής) για το 2014. Στην Ελλάδα, παρατηρείται αύξηση της ενασχόληση των 15χρονων με τον κάθε είδους τζόγο. Δύο στους πέντε (43,5%) έχουν στοιχηματίσει τουλάχιστον μία φορά στη ζωή τους, σε σημαντικά υψηλότερο ποσοστό τα αγόρια (68%) από ό,τι τα κορίτσια (21%), ενώ ποσοστό 13,8% ανέφεραν ότι έχουν στοιχηματίσει περισσότερες από 20 φορές στη ζωή τους. Το 8,5% αναφέρουν ότι τον τελευταίο χρόνο στοιχημάτισαν τουλάχιστον 20 φορές.

Εξετάζοντας τα πιθανά συμπτώματα εξάρτησης από τον τζόγο, σύμφωνα με το ΕΠΠΨΥ, ένα ποσοστό 6,7% των 15χρονων εφήβων βρίσκονται σε κίνδυνο για προβληματική ενασχόληση με τον τζόγο, ενώ ποσοστό 2,3% έχουν, ήδη, προβληματική ενασχόληση, με τα παραπάνω ποσοστά να διπλασιάζονται για τα αγόρια σε 12,1% και 4,2%, αντίστοιχα. (ΕΠΠΨΥ 2014).

Οι παράγοντες κινδύνου κατατάσσονται σε δημογραφικούς, ψυχολογικούς, ψυχιατρικούς, οικογενειακούς, διαπροσωπικούς και περιβαλλοντικούς.

Οι παράγοντες αυτοί που μπορεί να επηρεάσουν την διαταραχή παρόρμησης του τζόγου στους ανήλικους, ποικίλουν και δεν είναι πάντα σαφείς ενδεικτικά θα μπορούσαν να αναφερθούν κάποιιοι, σε συνδυασμό με χαρακτηριστικά εξάρτησης :

• έφηβοι, των οποίων κάποιος γονέας ή στενός συγγενής αντιμετώπιζε ή αντιμετωπίζει προβλήματα με τον τζόγο ή με άλλες εξαρτητικές συμπεριφορές.

- αγόρια, 16-25 ετών
- Έναρξη ενασχόλησης με τα τυχερά παιχνίδια σε μικρή ηλικία (8 ετών).
- Έφηβοι που είχαν μια μεγάλη νίκη όταν ξεκινούσαν την ενασχόληση με τα τυχερά παιχνίδια.
- Έφηβοι που έχουν εύκολη πρόσβαση σε χώρους τυχερών παιχνιδιών.
- Αντικατάσταση των φίλων με άλλους συνομηλίκους που παίζουν τυχερά παιχνίδια.
- Έναρξη της ενασχόλησης με τον τζόγο μόνος ή μαζί με τους γονείς ή αδέρφια.
- Συναισθήματα ενθουσιασμού και έξαψης κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού.
- Σημάδια κατάθλιψης πριν την έναρξη της ενασχόλησης με τυχερά παιχνίδια.

- Χαμηλοί βαθμοί στο σχολείο.
 - Άλλες εξαρτητικές συμπεριφορές (κάπνισμα, αλκοόλ, ναρκωτικά).
 - Χαμηλό κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο.
 - Ιστορικό εγκληματικότητας ή κλοπής χρημάτων προκειμένου να χρηματοδοτηθεί η δραστηριότητα του τζόγου.
 - Απουσίες από το σχολείο προκειμένου να παίξει τυχερά παιχνίδια.
 - Προβλήματα στο σχολείο.
 - Χαμηλότερη αυτοεκτίμηση από τους συνομήλικους τους.
 - Αυξημένος κίνδυνος εμφάνισης αυτοκτονικού ιδεασμού.
 - Υψηλότερα ποσοστά ευερεθιστότητας και άγχους και χαμηλότερα ποσοστά συμμόρφωσης και αυτοπειθαρχίας στις κλίμακες προσωπικότητας.
 - Φτωχές δυνατότητες αντιμετώπισης προβλημάτων
- (Νικολάου, 2013)

Συμπεράσματα

Περιληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 34: Έφηβοι και διαδικτυακός τζόγος. Συμπεράσματα

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Οι έφηβοι (12–17 ετών) έχουν πρόσβαση σχεδόν σε κάθε μορφή τυχερών παιχνιδιών, νόμιμη ή παράνομη.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Οι παράγοντες κινδύνου κατατάσσονται σε δημογραφικούς, ψυχολογικούς, ψυχιατρικούς, οικογενειακούς, διαπροσωπικούς και περιβαλλοντικούς.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ένα σημαντικό ποσοστό εφήβων «τζογάρουν» με δανεική κάρτα των γονέων.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Οι έφηβοι που ασχολούνται με τον προσομοιούμενο, ασχολούνται και με τον πραγματικό τζόγο.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Οι εξαρτημένοι από τα τυχερά παιχνίδια έφηβοι εμφανίζονται να είναι υπερτριπλάσιοι από τους ενήλικες.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Στην Ελλάδα, κατά το 2014 παρατηρήθηκε αύξηση της ενασχόληση των 15χρονων με τον κάθε είδους τζόγο.

3.4.3 Οι ανήλικοι σε ρόλο θύτη διαδικτυακού εκφοβισμού

Στον κυβερνοχώρο, ο θύτης μπορεί να κρυφτεί πίσω από μία οθόνη για να ταπεινώσει το θύμα και να διαδώσει ανώνυμα προσβλητικό υλικό σε ένα ευρύ κοινό, χωρίς να φοβάται ότι θα ανακαλυφθεί και θα τιμωρηθεί.

Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2012 από τους Τσορμπατζούδη και Αγγελακόπουλο περιγραφικά δεδομένα κυβερνοεκφοβισμού από σχολεία της ελληνικής επικράτειας, προκειμένου να αξιολογηθεί η σημασία των περιστατικών εκφοβισμού ζητήθηκε από τους ανήλικους θύτες να

ιεραρχήσουν τις συμπεριφορές με βάση τα υποκειμενικά κριτήρια που έχουν διαμορφώσει από την εμπειρική αλληλεπίδρασή τους κατά τη χρήση του κινητού και του διαδικτύου. Διαφαίνεται ότι οι επιθέσεις και οι προσβολές σε διαδικτυακά (on line) παιχνίδια, το σπάσιμο κωδικών και η κλοπή προσωπικών πληροφοριών, η ανάρτηση ντροπιαστικών βίντεο ή φωτογραφιών, η δημιουργία ψεύτικων λογαριασμών προκειμένου να παραστήσει κάποιο άλλο άτομο, καθώς και οι απειλές με γραπτό μήνυμα στο κινητό ή στο διαδίκτυο αποτελούν τις επικρατέστερες συμπεριφορές που επιλέγονται από τους θύτες. Οι ομοιότητες που εμφανίζονται στις ιεραρχίες του θύματος και του θύτη επιβεβαιώνουν την παραδοχή ότι πρόκειται για ενέργειες με υψηλό συναισθηματικό φορτίο που καλείται κανείς να διαχειριστεί όταν αναλαμβάνει αυτούς τους ρόλους (Τσαλίκη 2013).

3.4.3.1 Παιδιά θύτες διαδικτυακού εκφοβισμού

Όπως αναλύθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο στο οποίο αναλύσαμε την περίπτωση θυματοποίησης (βλέπε 3.3.2.1) ο κυβερνοεκφοβισμός (ΚΕ) φαίνεται να αποτελεί ένα υπαρκτό φαινόμενο και σε μαθητές προεφηβικής ηλικίας. Οι μαθητές του δημοτικού σχολείου οι οποίοι χρησιμοποιούν λιγότερο συχνά το διαδίκτυο για οποιοδήποτε σκοπό, φαίνεται να εμπλέκονται σπανιότερα στα περιστατικά κυβερνοεκφοβισμού.

Σχετική έρευνα από τους Χ. Τουλούπη και Χ. Αθανασιάδου το 2014, με στόχο τη διερεύνηση της ρινοκίνδυνης χρήσης της τεχνολογίας από Έλληνες μαθητές Δημοτικού, έδειξε πως, η πλειονότητα των μαθητών της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ηλικίας 10-12 ετών δήλωσαν πως δεν έχουν ασκήσει ποτέ κάποια μορφή ηλεκτρονικού εκφοβισμού (79,9% έως 92% ανάλογα με τη μορφή του ηλεκτρονικού εκφοβισμού).

Πίνακας 2β. Ποσοστά αυτο-αναφορών «θυτών» ηλεκτρονικού εκφοβισμού κατά τον τελευταίο χρόνο (N = 452)

	Έχεις στείλει σε κάποιον/α προσβλητικά/απειλητικά μηνύματα μέσω διαδικτύου ή κινητού τηλεφώνου;		Έχεις στείλει σε κάποιον/α προσβλητικές/ανεπιθύμητες φωτογραφίες/εικόνες ή βίντεο μέσω διαδικτύου ή κινητού τηλεφώνου;		Έχεις διαδώσει αρνητικές φήμες ή σχόλια για κάποιον/α μέσω διαδικτύου ή κινητού τηλεφώνου;		Έχεις καλέσει εσύ κάποιον/α στο κινητό μιλώντας προσβλητικά/υβριστικά/απειλητικά ή χωρίς να μιλάς καθόλου;	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Ποτέ	371	82.1	416	92	366	81.0	361	79.9
Μόνο 1-2 φορές	63	13.9	25	5.5	65	14.4	70	15.5
2 ή 3 φορές το μήνα	8	1.8	3	0.7	7	1.5	14	3.1
Περίπου 1 φορά την εβδομάδα	2	0.4	2	0.4	4	0.9	4	0.9
Πολλές φορές την εβδομάδα	8	1.8	6	1.3	10	2.2	3	0.7
Σύνολο	452	100.0	452	100.0	452	100.0	452	100.0

Εικόνα 23: Ποσοστά αυτοαναφορών θυτών ηλεκτρονικού εκφοβισμού από μαθητές πρωτοβάθμιας (Τουλούπη και Αθανασιάδου, 2014).

Όπως βλέπουμε στον πίνακα, από όσους μαθητές της έρευνας δήλωσαν ότι έχουν εμπλακεί σε περιπτώσεις ηλεκτρονικού εκφοβισμού ως θύτες αυτό συνέβη 1-2 φορές μέσα σε ένα χρόνο. Από αυτές, συχνότερες μορφές εκφοβισμού ήταν οι προσβλητικές ή απειλητικές κλήσεις στο κινητό τηλέφωνο (15,5%), τη διάδοση αρνητικών φημών ή σχολίων ηλεκτρονικά (14,4%) και την αποστολή προσβλητικών ή απειλητικών μηνυμάτων (13,9%). Και σε αυτή την περίπτωση τα ποσοστά των μαθητών που ασκούν κάποια μορφή ηλεκτρονικού εκφοβισμού 2-3 φορές το μήνα ή και συχνότερα είναι πολύ χαμηλότερα. Για παράδειγμα, τα ποσοστά των μαθητών Δημοτικού που εκφοβίζουν συχνότερα από 2 ή 3 φορές το μήνα έως και πολλές φορές την εβδομάδα, κατά τον τελευταίο χρόνο, ξεκινούν από το 0,4% και φθάνουν το 3,1%, στην περίπτωση του εκφοβισμού μέσω προσβλητικών ή απειλητικών κλήσεων στο κινητό τηλέφωνο (Τουλούτης και Αθανασιάδου, 2014).

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 35: Παιδιά θύτες εκφοβισμού στο διαδίκτυο. Συμπεράσματα

▪ Ο κυβερνοεκφοβισμός (ΚΕ) φαίνεται να αποτελεί ένα υπαρκτό φαινόμενο και σε μαθητές προφηβικής ηλικίας.
▪ Στην Ελλάδα τα ποσοστά κυβερνοεκφοβιστών μαθητών Δημοτικού είναι μικρά.
▪ Οι προσβλητικές-απειλητικές κλήσεις, η διάδοση αρνητικών φημών και η αποστολή προσβλητικών μηνυμάτων, είναι οι πιο συχνές μορφές ΚΕ παιδιών 10-12 ετών.
▪ Οι πιο έμμεσες συμπεριφορές εκφοβισμού λαμβάνουν χώρα στην πρώιμη εφηβεία, όταν οι μαθητές διαθέτουν τις απαραίτητες δεξιότητες για να προβούν σε αυτές.

3.4.3.2 Έφηβοι θύτες διαδικτυακού εκφοβισμού

Αναφορικά με τα χαρακτηριστικά των δραστών, η έρευνα δείχνει ότι αυξάνονται σημαντικά σε ποσοστό, με την είσοδό τους στην εφηβεία, μια ηλικιακή περίοδο στην οποία ένα ποσοστό των νέων αρχίζουν να εμπλέκονται σε αποκλίνουσες συμπεριφορές (Bauman, 2009 in Καμαριώτης, 2013) και τα ποσοστά των δραστών φαίνονται να παραμένουν σταθερά σε όλη την εφηβεία, σε αντίθεση με την έρευνα των (Raskauskas and Stoltz, 2007 in Καμαριώτης, 2013), στην οποία οι δράστες μειώνονται στις μεγαλύτερες ηλικίες. Με τη μείωση αυτή στις μεγαλύτερες ηλικίες συμφωνούν και οι (Brunner και Lewis, 2008 in Καμαριώτης, 2013), υποστηρίζοντας ότι αυτό συμβαίνει επειδή οι μεγαλύτεροι έφηβοι γίνονται πιο προσεκτικοί με αυτές τις συμπεριφορές, τις οποίες ασκούν συνήθως όταν δεν υπάρχει εποπτεία από ενήλικες.

Οι παράγοντες κινδύνου οι οποίοι συμβάλλουν στην διαμόρφωση μιας επιθετικής συμπεριφοράς μπορεί να είναι ατομικά χαρακτηριστικά, η κοινωνικό-οικονομική κατάσταση, η σχολική επίδοση, η υψηλή συχνότητα χρήσης διαδικτύου και η διαδικτυακή επικοινωνία, η προσωπικότητα του ατόμου και οι κοινωνικές δεξιότητες

Όπως και στην περίπτωση των θυμάτων, ένας σημαντικός παράγοντας που σχετίζει τον εκφοβισμό με την προσωπικότητα είναι αυτός της χαμηλής ενσυναίσθησης. Στην εργασία των Kowalski et al. (2014) βρέθηκε συστηματική συσχέτιση των παραπάνω. Οι Steffgen και Köniig (2009) σε μια μελέτη που εκπονήθηκε στο Λουξεμβούργο οδηγήθηκαν σε παρόμοια συμπεράσματα. Επιπρόσθετα, ορισμένες μελέτες υπέδειξαν και την χαμηλή αυτοεκτίμηση ως παράγοντα

που μπορεί να εξωθήσει στον κυβερνοεκφοβισμό. Παραδείγματα τέτοιων μελετών είναι οι εργασίες των Modecki, Barber και Vernon (2013) και των Patchin και Hinduja (2010). Οι πρώτοι μάλιστα έδειξαν σε έρευνα πάνω σε μαθητές γυμνασίου στην Αυστραλία πως οι θύτες παρουσίασαν μια «πρώιμη καταθλιπτική διάθεση» (Baldry et al., 2015).

Ένα επιπρόσθετο σύνολο αξιών που έχει βρεθεί να είναι συχνά συσχετιζόμενο με τον κυβερνεκφοβισμό σχετίζεται με την ηθική αποδέσμευση, εμφανίζοντας πάντα θετική συσχέτιση (Bauman, 2010; Cappadocia, Craig, και Pepler, 2013; Kowalski et al., 2014; Menesini, Nocentini and Camodeca, 2013; Pornari and Wood, 2010; Pozzoli, Gini and Vieno, 2012). Η ηθική αποδέσμευση ορίζεται ως άρνηση της αδικοπραγίας, ηθική αποστασιοποίηση για τις αντικοινωνικές πράξεις καθώς και οι κατηγορίες προς το θύμα. Οι θύτες επίσης έχουν την τάση να παραβιάζουν κανόνες συχνότερα (Sticca et al., 2013). Στην ίδια γραμμή των (παραμορφωμένων) αξιών, οι θύτες αναφέρονται να έχουν κανονιστικές πεποιθήσεις για την επιθετικότητα (Kowalski et al., 2014). Άλλες δυσπροσαρμοστικές συμπεριφορές που παρατηρούνται αφορούν την κατανάλωση αλκοόλ όπως παρουσιάζει η εργασία των Cappadocia et al. (2013) που έγινε στον Καναδά. Αυτές οι αξίες ωστόσο μπορούν να αλλάξουν επομένως θεωρούνται ως δυναμικές (Baldry et al., 2015).

Οι περισσότερες μελέτες που ερευνούν πιθανούς παράγοντες κινδύνου επίσης μετρούν το επίπεδο του σχολικού εκφοβισμού και διαρκώς βρίσκουν μια θετική συσχέτιση. Όλες οι παρακάτω μελέτες δείχνουν πως οι κυβερνοεκφοβιστές είναι επίσης σχολικοί εκφοβιστές. Hemphill και Heerde (2014), Modecki, Minchin Harbaugh, Guerra, & Runions (2014), Kowalski et al. (2014), Cappadocia et al. (2013), Kowalski και Limber (2013), Sticca et al. (2013), Del Rey, Elipe και Ortega-Ruiz (2012), Mishna et al. (2012), Gradinger, Strohmeier, και Spiel (2009), Vandebosch και Van Cleemput (2009), Hinduja και Patchin (2008), Smith et al. (2008) και Raskauskas και Toltz (2007). Δυστυχώς πολύ λίγες εξ αυτών είναι σε διαρκή χρονικά βάση (με εξαίρεση αυτή των Cappadocia et al., 2013 και των Sticca et al., 2013) επομένως δεν είναι εφικτό να πούμε αν κάποιος αρχίζει σαν θύτης σχολικού εκφοβισμού και μετά μεταβαίνει στο διαδίκτυο ή αν αυτές οι συμπεριφορές συμβαίνουν την ίδια στιγμή. Όπως είναι φυσικό, κάθε συμπεριφορά εκφοβισμού είναι δυναμική από φύσεως (Baldry et al., 2015).

Στο διαπροσωπικό επίπεδο, η έλλειψη γονικής υποστήριξης θεωρείται ένας ουσιαστικός παράγοντας κινδύνου. Οι μελέτες των Hemphill και Heerde (2014) στην Αυστραλία καθώς και των Wang et al. (2009) στις ΗΠΑ, αναφέρουν πως οι γονείς των θυτών παρέχουν λιγότερη στήριξη και παρουσιάζουν έλλειψη ισχυρών οικογενειακών δεσμών. Μάλιστα, οι γονείς κυβερνεκφοβιστών εμφανίζουν μια γενικότερη αδυναμία οικογενειακής οργάνωσης καθώς παρατηρείται η αδυναμία εφαρμογής κανόνων και επίβλεψης των παιδιών τόσο στην πραγματική τους ζωή όσο και στην διαδικτυακή τους δράση. Οι Vandebosch και Van Cleemput (2009) βρήκαν πως όσο χαμηλότερη είναι η επίβλεψη των γονιών αναφορικά με τη χρήση του Internet από το παιδί τόσο αυξάνει ο κίνδυνος να γίνει θύτης. Η γονική εμπλοκή στην αντιμετώπιση των φαινομένων κυβερνο-εκφοβισμού είναι ουσιαστική καθώς αυτός ο παράγοντας είναι δυναμικός (Baldry et al., 2015).

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 36: Έφηβοι θύτες εκφοβισμού στο διαδίκτυο. Συμπεράσματα

▪ Οι κυβερνοεκφοβιστές είναι επίσης και σχολικοί εκφοβιστές.
▪ Παράγοντες που σχετίζουν τον κυβερνοεκφοβισμό με την προσωπικότητα είναι αυτοί της χαμηλής ενσυναίσθησης και της χαμηλής αυτοεκτίμησης.
▪ Η ηθική αποδέσμευση, εμφανίζει πάντα θετική συσχέτιση με τον κυβερνοεκφοβισμό
▪ Οι θύτες έχουν την τάση να παραβιάζουν κανόνες συχνότερα και να έχουν κανονιστικές πεποιθήσεις για την επιθετικότητα.
▪ Η έλλειψη γονικής υποστήριξης θεωρείται ένας ουσιαστικός παράγοντας κινδύνου.
▪ Ο ρόλος του σχολείου, οι πολιτικές, το κλίμα που επικρατεί στο σχολικό χώρο, έχουν όλα αναφερθεί να έχουν συνάφεια με τον κυβερνοεκφοβισμό.

3.4.4 Κίνδυνοι δραστηριότητας σχετικοί με σεξουαλικότητα

Λίγες μελέτες έχουν διερευνήσει τη δυναμική των σεξουαλικών παρενοχλήσεων με σκοπό την αποπλάνηση ανηλίκων προς ανήλικο. Σημειώνοντας ότι οι δράστες της παρενόχλησης και της σεξουαλικής προσέλευσης τείνουν να έχουν υψηλά επίπεδα άλλων ψυχοκοινωνικών θεμάτων συμπεριφοράς (Ybarra et al. 2007 in Schrock and Boyd, 2008).

Αν και το διαδικτυακό φλερτ είναι αρκετά συχνό μεταξύ των ανηλίκων και είναι γνωστό πως τα παιδιά χρησιμοποιούν το Διαδίκτυο ως διέξοδο για σεξουαλικές σκέψεις και αναζητήσεις (Atwood 2006 in Schrock and Boyd, 2008), λίγα είναι γνωστά για το πόσο συχνά αυτές οι αλληλεπιδράσεις είναι ανεπιθύμητες. Ομοίως, αν και πολλές από αυτές τις συναντήσεις είναι μεταξύ ανηλίκων που γνωρίζουν ο ένας τον άλλον, λίγα είναι γνωστά σχετικά με τη σύνδεση μεταξύ των διαδικτυακών σεξουαλικών συνομιλιών και ανεπιθύμητων σεξουαλικών επαφών εκτός σύνδεσης (όπως "βιασμών"). Η έλλειψη ερευνητικών δεδομένων σε αυτόν τον τομέα μπορεί να αποδοθεί σε προβλήματα πρόσβασης σε πληθυσμό, που οφείλονται στην απροθυμία να αποδοθούν αρνητικά ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά στα παιδιά, η απροθυμία των θυμάτων να αποκαλύψουν το γεγονός ότι έπεσαν θύματα, αλλά και δυσκολία στον προσδιορισμό της ηλικίας των εμπλεκόμενων, ή λόγω άλλων μεθοδολογικών δυσκολιών. Απαιτείται περισσότερη έρευνα για να κατανοήσουμε τη δυναμική και την πολυπλοκότητα της ανεπιθύμητης σεξουαλικής προσέλευσης από ανήλικο σε ανήλικο (Schrock and Boyd, 2008).

Παρόλα αυτά μεγάλες διαστάσεις παίρνει η ανταλλαγή αυτή κάθε αυτή σεξουαλικών μηνυμάτων ή εικόνων από παιδιά με αποδέκτες ανήλικους ή μη (sexting).

3.4.4.1 Ανταλλαγή σεξουαλικών μηνυμάτων (Sexting)

Ως Sexting θα μπορούσε να οριστεί η «ανταλλαγή σεξουαλικών μηνυμάτων ή εικόνων» (Livingstone et al., 2011 in Ringrose et al., 2012).) καθώς και «η δημιουργία, διανομή και προώθηση σεξουαλικών υπονοούμενων και γυμνών ή ημίγυμνων εικόνων» (Lenhart, 2009 Ringrose et al., 2012) μέσω κινητών τηλεφώνων ή μέσω του Διαδικτύου. Σε περίπτωση που οι εικόνες ή τα μηνύματα αυτά ανήκουν σε ανήλικους τότε αφορούν νόμους κατά της παιδικής πορνογραφίας. Ποσοτική έρευνα για το sexting βρήκε ποσοστά της τάξης 15% έως 40% μεταξύ των νέων, ανάλογα

με την ηλικία και τον τρόπο που γίνονται αντιληπτές ως sexting τέτοιες ενέργειες. Ωστόσο, η ποσοτική έρευνα από μόνη της δεν μπορεί να προσφέρει σε βάθος συμπεράσματα σχετικά με τη φύση ή την πολυπλοκότητα της τεχνολογίας ως μέσω προβολής σεξουαλικών εκφράσεων μέσω κινητού ή διαδικτυακά. Πολλοί έφηβοι δεν χρησιμοποιούν ακόμη και τον όρο «sexting» που δείχνει ένα κενό μεταξύ του λόγου των ενηλίκων και τις εμπειρίες των ανηλίκων (Ringrose et al., 2012 in Van der Hof et al., 2011).

Το Sexting μπορεί να θεωρηθεί ως μέρος της διαδικασίας της ενηλικίωσης και της εξερεύνησης της σεξουαλικότητας για τους εφήβους, αν και προφανώς και οι ενήλικες συμμετέχουν επίσης στην αποστολή τέτοιου είδους υλικού.

3.4.4.2 Προέφηβοι και ανταλλαγή σεξουαλικών μηνυμάτων

Παιδιά μικρότερα των 8 ετών αν και υπάρχει πιθανότητα να βρεθούν θεατές τέτοιου είδους υλικού, παρόλα αυτά ήταν πολύ λίγα εκείνα τα ερευνητικά δεδομένα που δείχνουν να τα εμπλέκουν άμεσα με την ανταλλαγή τέτοιου είδους μηνυμάτων.

Και ενώ οι έρευνες σχετικά με το περιεχόμενο των chat rooms στο Διαδίκτυο είναι σχεδόν ανύπαρκτη όσον αφορά την ηλικιακή ομάδα των προεφήβων, μια σχετική έρευνα της Joan Atwood, με βάση τις εκθέσεις για πάνω από 1.300 κορίτσια προεφηβικής ηλικίας για μια χρονική περίοδο πέντε ετών, κατέδειξε αξιοπρόσεκτα αποτελέσματα. Συγκεκριμένα τα αποτελέσματα εστιάζουν στο γεγονός πως για ορισμένα κορίτσια 8-13 ετών, οι νεαρές ζώες τους παρουσιάζουν μια πληθώρα από ενέργειες σχετικές με σεξουαλική συμπεριφορά του ενός ή του άλλου είδους. Φαίνονται να είναι πολύ έμπειρα στη χρήση σεξουαλικών όρων και ανάλογων συμπεριφορών. Το 95% των κοριτσιών συντριπτικά αναφέρουν ότι οι γονείς τους δεν έχουν επίγνωση της σεξουαλικής τους διαδικτυακής δραστηριότητας (cybersex) στα chat rooms, ακόμη και αν αυτό συμβαίνει τακτικά κατά τη διάρκεια της ημέρας. Η έρευνα παρουσιάζει στοιχεία σύμφωνα με τα οποία τα κορίτσια που έχουν διαδικτυακή σεξουαλική δραστηριότητα συχνά έχουν και διαπροσωπικές σεξουαλικές επαφές με τους φίλους τους ή εξαναγκάζονται σε επαφές από μεγαλύτερους σε ηλικία. (Atwood, J.D., 2006).

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 37: Παιδιά και sexting. Συμπεράσματα

▪ Παιδιά μικρότερα των 8 ετών δεν εμπλέκονται συνειδητά στην ανταλλαγή μηνυμάτων σεξουαλικού περιεχομένου.
▪ Ένας ποσοστό κοριτσιών 8-13 ετών αναφέρει πως εμπλέκεται σε σεξουαλική διαδικτυακή δραστηριότητα.
▪ Το 95% των κοριτσιών συντριπτικά αναφέρουν ότι οι γονείς τους δεν έχουν επίγνωση της σεξουαλικής τους διαδικτυακής δραστηριότητας (cybersex) στα chat rooms, ακόμη και αν αυτό συμβαίνει τακτικά κατά τη διάρκεια της ημέρας.
▪ Τα παιδιά που έχουν διαδικτυακή σεξουαλική δραστηριότητα συχνά έχουν και διαπροσωπικές σεξουαλικές επαφές.

3.4.4.3 Έφηβοι και ανταλλαγή σεξουαλικών μηνυμάτων

«Η ανταλλαγή μηνυμάτων με σεξουαλικό περιεχόμενο (sexting) - είτε ως κείμενο είτε ως εικόνες δεν είναι φυσικά μία πρωτοφανής συμπεριφορά ανάμεσα στους εφήβους! Αντιθέτως, αντιπροσωπεύει τμήμα της συμπεριφοράς των παιδιών προεφηβικής και εφηβικής ηλικίας, μέσα από το οποίο εξερευνούν τη σεξουαλικότητα τους, φλερτάρουν και παίζουν. Τα προβλήματα ξεκινούν όταν αυτή η συμπεριφορά εκτροχιάζεται και μετατρέπεται σε παρενόχληση ή σε προσβολή της προσωπικότητας του παιδιού», αναφέρει η κ. Τσαλίκη σε συνέντευξή της στο Βήμα. (Ισμαηλίδου, 2012).

Οι περισσότεροι ανήλικοι έχουν σήμερα κινητά τηλέφωνα ώστε να επικοινωνούν κυρίως με τους συνομηλίκους τους, τα γραπτά μηνύματα είναι ένας ιδιαίτερα δημοφιλής τρόπος επικοινωνίας, γιατί μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε τοποθεσίες όπου δεν επιτρέπεται ή δεν είναι δυνατόν, να υπάρξει λεκτική- φωνητική επικοινωνία όπως σε αίθουσες διδασκαλίας ή κινηματογραφικές αίθουσες.

Η αυξανόμενη πολυπλοκότητα των κινητών τηλεφώνων σημαίνει ότι μπορούν επίσης τώρα να χρησιμοποιηθούν για τη λήψη φωτογραφιών, παρακολούθηση ταινιών, πλοήγηση στο Internet, αποστολή μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, και τη χρήση τους σαν παιχνιδιομηχανές. Τα κινητά τηλέφωνα, συνεπώς επιτρέπουν σε κάποιον να λάβει και να διανέμει φωτογραφίες, όπου και να βρίσκεται. Αυτή η ευκολία έχει οδηγήσει στο φαινόμενο "sexting" με τη μορφή κυρίως αποστολής ή παραλαβής εικόνων ή βίντεο σεξουαλικού περιεχομένου ή υπονοούμενων μέσω κινητού τηλεφώνου (Hinduja και Patchin 2010 in Van der Hof et al., 2011).

Αυτό το φαινόμενο είναι αρκετά συχνό μεταξύ των εφήβων. Μια έρευνα από το MTV και το Associated Press το 2009 δείχνει ότι το ένα τρίτο των ατόμων ηλικίας 18-24 ετών και το ένα τέταρτο εκείνων ηλικίας 14-17 ετών έχουν εμπλακεί σε sexting. Παρατηρούμε ότι αυτό ισχύει για σχεδόν τους μισούς από τους νέους ανθρώπους που είναι σεξουαλικά ενεργοί. Τα δύο τρίτα από αυτούς μάλιστα πείστηκαν από άλλο πρόσωπο, τουλάχιστον μία φορά, για να το πράξουν.

Τα κορίτσια έχουν ελαφρώς περισσότερες πιθανότητες να έχουν αποστείλει μια γυμνή φωτογραφία ή βίντεο του εαυτού τους. Επιπλέον τέτοιου είδους υλικό έχει συνήθως σταλεί σε άτομα με τα οποία είχαν ρομαντικές σχέσεις, αλλά το ένα τρίτο από αυτά τα μηνύματα έχουν αποσταλεί σε παραλήπτες που τους γνωρίζουν μόνο μέσω διαδικτύου, και το ένα τέταρτο έχουν στείλει τέτοιου είδους περιεχόμενο σε ανθρώπους που επιθυμούν ερωτικά. (MTV 2009 in Van der Hof et al., 2011).

Όσον αφορά στην Ευρώπη, σε έρευνα του EU Kids Online 2011, και ενώ ο όρος "sexting" δεν χρησιμοποιήθηκε, ένα ποσοστό της τάξης του 15 τοις εκατό των Ευρωπαίων νέων ηλικίας 11-16 ετών βρέθηκαν να έχουν δει ή να έχουν λάβει διαδικτυακά τέτοιου είδους σεξουαλικού περιεχομένου μηνύματα και ένα 3 τοις εκατό από αυτούς είχαν αναρτήσει ή αποστείλει οι ίδιοι τέτοια μηνύματα (Livingstone et al. 2011, Van der Hof et al., 2011).

Συγκρίνοντας τις έρευνες συμπεραίνουμε πως τα ποσοστά των εμπλεκόμενων παιδιών φθίνουν καθώς μικραίνει η ηλικία τους.

Σύμφωνα με την κ. Τσαλίκη, η εξάπλωση αυτών των διαδικτυακών πρακτικών έχει προκαλέσει ανησυχία στη δημόσια ατζέντα και πολιτική –κάτι που σχετίζεται με το πόσο ταμπού θεωρείται σήμερα η οποιαδήποτε σχέση παιδιών και εφήβων με ζητήματα σεξ – καθώς μπορεί είτε να γίνει άμεση ανταλλαγή τέτοιων μηνυμάτων μεταξύ συνομηλίκων είτε αυτά να σταλούν διαδικτυακά (π.χ. σε κάποια ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης) όπου και θα τα δουν πολλοί περισσότεροι. Σε γενικές γραμμές, το να δει/λάβει κανείς σεξουαλικά μηνύματα είναι πιο συνηθισμένο από το να

στείλει/ανεβάσει παρόμοια μηνύματα (αν και ουσιαστικά αποτελεί περιορισμένη πρακτική καθώς όπως είδαμε ένα 15% των παιδιών 11-16 ετών αναφέρουν ότι τους έχει συμβεί) σε σύγκριση με το 3% των παιδιών 11-16 ετών που αναφέρουν, ότι έχουν στείλει/ανεβάσει κάποιο σεξουαλικό μήνυμα. Στη χώρα μας, ένα 2% λέει ότι έχει κάνει sexting, και ένα 11% ότι το έχει λάβει. Εξετάζοντας τους παράγοντες που καθορίζουν την πιθανότητα να έχει κάποιος δει/λάβει μηνύματα σεξουαλικού περιεχομένου, προκύπτει ότι οι πλέον σημαντικοί από αυτούς για τις περισσότερες χώρες είναι οι ριψοκίνδυνες δραστηριότητες εκτός διαδικτύου (οι οποίες έχουν καθοριστεί ως εξής: τα παιδιά έχουν καταναλώσει τόσο αλκοόλ που μέθυσαν, έκαναν σκασιαρχείο χωρίς την άδεια των γονιών τους, έκαναν σεξ, είχαν τραβήγματα με την αστυνομία, είχαν τραβήγματα στο σχολείο εξαιτίας της κακής τους συμπεριφοράς), ακολουθούμενη από τις ριψοκίνδυνες διαδικτυακές δραστηριότητες). Η σημασία των ριψοκίνδυνων δραστηριοτήτων εκτός διαδικτύου στο αν κάποιο παιδί έχει νιώσει την εμπειρία του sexting ή όχι εξηγείται από το γεγονός ότι παιδιά που έρχονται αντιμέτωπα με «ριψοκίνδυνες» δραστηριότητες διατρέχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να λάβουν σεξουαλικά μηνύματα σε σύγκριση με αυτά που ζουν πιο «συντηρητικά» (Τσαλίκη 2013).

Οι υπόλοιπες προσδιοριστικές μεταβλητές είναι ο αριθμός των διαδικτυακών δραστηριοτήτων, ο δείκτης αναζήτησης δυνατών συγκινήσεων και ο χρόνος που περνά κανείς στο διαδίκτυο.

Στην Ελλάδα, όπως και σε Βέλγιο, Βουλγαρία, Ρουμανία, Σλοβενία, Ισπανία και Βρετανία, ο πιο σημαντικός παράγοντας που καθορίζει την πιθανότητα να υποστεί κάποιο παιδί sexting είναι οι ριψοκίνδυνες διαδικτυακές δραστηριότητες. Για τη χώρα μας, ο τρίτος πιο σημαντικός παράγοντας είναι η αναζήτηση συναρπαστικών εμπειριών (Τσαλίκη 2013).

Συμπεράσματα

Περιληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 38: Έφηβοι και sexting. Συμπεράσματα

<ul style="list-style-type: none">▪ Το sexting μπορεί να θεωρηθεί ως μέρος της διαδικασίας της ενηλικίωσης και της εξερεύνησης της σεξουαλικότητας για τους εφήβους.
<ul style="list-style-type: none">▪ Συχνά αυτή η συμπεριφορά εκτροχιάζεται και μετατρέπεται σε παρενόχληση ή σε προσβολή της προσωπικότητας του παιδιού.
<ul style="list-style-type: none">▪ Η κατοχή και χρήση κινητών τηλεφώνων από τους ανήλικους συντείνει στην αύξηση του φαινομένου με τη μορφή κυρίως αποστολής ή παραλαβής εικόνων ή βίντεο σεξουαλικού περιεχομένου ή σεξουαλικών υπονοούμενων.
<ul style="list-style-type: none">▪ Τα ποσοστά των εμπλεκόμενων παιδιών φθίνουν καθώς μικραίνει η ηλικία τους.
<ul style="list-style-type: none">▪ Τα κορίτσια έχουν ελαφρώς περισσότερες πιθανότητες να έχουν αποστείλει μια γυμνή φωτογραφία ή βίντεο του εαυτού τους.
<ul style="list-style-type: none">▪ Τα δύο τρίτα από τους αποστέλλοντες τέτοιου είδους υλικό του εαυτού τους, πείστηκαν από άλλο πρόσωπο, τουλάχιστον μία φορά, για να το πράξουν.
<ul style="list-style-type: none">▪ Το ένα τρίτο από αυτά τα μηνύματα έχουν αποσταλεί σε παραλήπτες που τους γνωρίζουν μόνο μέσω διαδικτύου.
<ul style="list-style-type: none">▪ Το να δει/λάβει κανείς σεξουαλικά μηνύματα είναι πιο συνηθισμένο από το να στείλει/ανεβάσει παρόμοια μηνύματα.
<ul style="list-style-type: none">▪ Παιδιά που έρχονται αντιμέτωπα με «ρισκοκίνδυνες» δραστηριότητες διατρέχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να λάβουν σεξουαλικά μηνύματα σε σύγκριση με αυτά που ζουν πιο «συντηρητικά».
<ul style="list-style-type: none">▪ Προσδιοριστικές μεταβλητές εμπλοκής είναι ο αριθμός των διαδικτυακών δραστηριοτήτων, ο δείκτης αναζήτησης δυνατών συγκινήσεων και ο χρόνος που περνά κανείς στο διαδίκτυο.
<ul style="list-style-type: none">▪ Στην Ελλάδα, οι ρισκοκίνδυνες διαδικτυακές δραστηριότητες και η αναζήτηση συναρπαστικών εμπειριών, είναι καθοριστικός παράγοντας εμπλοκής.

3.4.5 Διαδικτυακοί κίνδυνοι δραστηριότητας σε σχέση με αξίες

3.4.5.1 Διαδικτυακοί κίνδυνοι σχετικά με διατροφικές διαταραχές

Η εμπλοκή των ανηλίκων σε ιστότοπους σχετικούς με διατροφικές διαταραχές αναλύθηκε σε προηγούμενη ενότητα. Παρόλα αυτά θα πρέπει να αναφέρουμε πως οι έφηβοι ανταλλάσσουν πληροφορίες και συμβουλές, συμμετέχοντας στις συγκεκριμένες διαδικτυακές ομάδες και αυτό τους καθιστά δρώντες όσον αφορά την εμπλοκή τους στον συγκεκριμένο κίνδυνο.

Περίπου τα τρία τέταρτα των Pro Ana ιστότοπων, εκείνων δηλαδή που υποστηρίζουν την λιμοκτονία, συντηρούνται από ένα άτομο και τα υπόλοιπα από μια ομάδα ατόμων. Τα μισά εμφανίζουν βιογραφικό του διαχειριστή. Σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις το φύλο του διαχειριστή του ιστότοπου ήταν θηλυκό. Αν και η ηλικία των συντηρητών τέτοιων ιστότοπων δεν ήταν διαθέσιμη για το 62% των περιπτώσεων, σε ερωτήσεις σχετικά με την ηλικίας τους, **16% δήλωσαν ότι συ-**

ντηρούνται από κορίτσια στην εφηβεία, το 66% από νεαρές ενήλικες (18-24 ετών), και 18% από ενήλικες μεγαλύτερης ηλικίας (25 ετών και άνω). Το 13% των διαχειριστών προσφέρει μια απροκάλυπτη δήλωση στην οποία αναφέρεται ότι η δική τους διατροφική διαταραχή ήταν ένα πρόβλημα (Borzekowski et al., 2010).

3.4.5.2 Διαδικτυακοί κίνδυνοι σχετικά με μίσος

Υπάρχει διάχυτη η ανησυχία ότι ένα μικρό ποσοστό ανηλίκων όπου μέσα από ιστότοπους μίσους έχει ασπαστεί τέτοιου είδους θεωρίες και αναγνωρίζει ως σωστές τέτοιες πρακτικές, μπορεί να διεξάγει είτε offline είτε online («cyberhate») εγκλήματα μίσους ή να συμμετάσχει διαδικτυακά σε παρενόχληση (Deirmanjjan 2000 in Schrock and Boyd, 2008). Αυτές οι ομάδες ανηλίκων έχουν αρκετά υψηλό επίπεδο στην κατανόηση και χρήση των νέων τεχνολογιών, και έχουν υιοθετήσει τρόπους μετάδοσης των ιδεών τους μέσα από νέες τεχνολογίες δημοφιλείς για τη νεολαία, όπως τα blogs (Chau and Xu 2007 in Schrock and Boyd, 2008).

3.5 Συμπεριφορά Εξάρτησης από το Διαδίκτυο (ΣΕΔ)

Η έννοια του εθισμού σχετικά με την χρήση του διαδικτύου αναφέρθηκε για πρώτη φορά από τον Ivan Goldber (1995). Λίγο αργότερα, το 1998, η ψυχολόγος Kimberly Young όρισε τον εθισμό στο διαδίκτυο ως διαταραχή ελέγχου της παρορμητικότητας (impulse-control disorder) η οποία δεν σχετίζεται με κάποια εθιστική ουσία (Li et al., 2014).

Η ίδια, το 1999, δημοσίευσε την παρακάτω ταξινόμηση διάφορων ειδών εθισμού με κριτήριο την δραστηριότητα με την οποία ένα άτομο ασχολείται υπερβολικά:

- ο εθισμός στο διαδικτυακό σεξ (cybersexual addiction),
- ο εθισμός στην σύναψη σχέσεων μέσω διαδικτύου (cyber-relationship addiction),
- ο εθισμός στην αναζήτηση πληροφοριών (information overload) και
- ο εθισμός στους υπολογιστές (computer addiction).

Αργότερα, η American Center for Online Addiction, πρόσθεσε στα παραπάνω και τον εθισμό σε κοινωνικά δίκτυα (Saliceti, 2015).

Άλλοι ερευνητές όπως ο Griffiths (1999, 2000) ο Billieux, 2012, ο Starcevic, 2013 κτλ., υποστηρίζουν όμως, ότι οι χρήστες που προσδιορίζονται από την Young, δεν είναι εθισμένοι στο Internet, αλλά απλά, χρησιμοποιούν το Διαδίκτυο ως μέσο τροφοδότησης άλλων εξαρτήσεων (Griffiths et al., 2016).

Μερικοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι ο όρος «εθισμός» θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί μόνο σε σχέση με την χρήση ουσιών ενώ άλλοι το χρησιμοποιούν για να χαρακτηρίζουν τις περιπτώσεις ατόμων που έχουν παθολογική σχέση με τα τυχερά παιχνίδια, με την παρακολούθηση εκπομπών στην τηλεόραση, με την τροφή, την σωματική άσκηση κτλ. (Καραπέτσας et al., 2012).

Η έλλειψη συμφωνίας της επιστημονικής κοινότητας ως προς τον ορισμό και την ορολογία σχετικά με την εξάρτηση και το διαδίκτυο, αντικατοπτρίζεται σε διάφορες σχετικές έρευνες. Μερικοί αναφέρονται σε προβληματική χρήση (Θάτσερ and Goolam, 2005 in Škarupová et al., 2015), άλλοι σε παθολογική (Gentile, 2009 in Škarupová et al., 2015) ή ψυχαναγκαστική (Meerkerk et al., 2009 in Škarupová et al., 2015) και άλλοι επικεντρώνονται στην εξέταση της υπερβολικής χρήση συγκεκριμένων εφαρμογών, όπως διαδικτυακά παιχνίδια (Lemmens, et al., 2009 in Škarupová et al., 2015; Hyun et al., 2015) ή δικτυακούς τόπους κοινωνικής δικτύωσης (Andreassen, et al., 2012 in Škarupová et al., 2015).

Ψυχολόγοι όπως ο David Greenfield και η Maressa Hecht Orzack (Greenfield, 1999; Orzack, 1999 in Young, 2015) θεωρούνται πρωτοπόροι στον τομέα της μελέτης της υπερβολικής χρήσης του διαδικτύου. Πολλές έρευνες έχουν διεξαχθεί στην Κίνα, την Κορέα και στην Ταϊβάν, από τις αρχές του 2000. Τα ερευνητικά στοιχεία δείχνουν, ότι οι ασιατικοί πολιτισμοί αντιμετωπίζουν συχνότερα προβλήματα σε σχέση με την προβληματική χρήση του διαδικτύου συγκριτικά με τον υπόλοιπο κόσμο, γεγονός το οποίο αποδεικνύεται από την έναρξη της λειτουργίας του πρώτου κέντρου νοσηλείας για τη θεραπεία του εθισμού στο διαδίκτυο το 2006, στο Πεκίνο (Jiang, 2009 in Young, 2015).

Πολλές μελέτες, προσδιόρισαν κάποιες δραστηριότητες, όπως τα τυχερά παιχνίδια στο διαδίκτυο, ως δυνητικά περισσότερο εθιστικές από κάποιες άλλες. Το 2013, ο εθισμός σε διαδικτυακά παιχνίδια (Internet Addiction Gaming disorder) αναφέρθηκε από την APA (American Psychiatric Association), στο Διαγνωστικό και Στατιστικό Εγχειρίδιο των Ψυχικών Διαταραχών (Young, 2015).

Σήμερα, οι νέες διαδικτυακές εφαρμογές όπως το Facebook και το Twitter, οι οποίες έχουν γίνει μέρος της καθημερινότητας, καθιστούν ακόμα δυσκολότερη την διάκριση μεταξύ της λειτουργικής χρήσης και της εθιστικής χρήσης του διαδικτύου. Τα τελευταία χρόνια, η έρευνα για τον εθισμό στο Διαδίκτυο έχει στραφεί από την κλινική παρατήρηση σε στατιστικές και εμπειρικές μελέτες (Young, 2015).

Πολλές έρευνες, χρησιμοποιούν το εργαλείο που αναπτύχθηκε από την Dr Kimberly Young, ένα αξιόπιστο και έγκυρο κατά πολλούς τεστ, το οποίο μετράει τον εθισμό στο διαδίκτυο (IAT-Internet Addiction Test) και αποτελείται από 20 στοιχεία που μετράνε το ήπιο, μέτριο και σοβαρό επίπεδο εθισμού στο διαδίκτυο.

3.5.1 Παιδιά και Συμπεριφορά Εξάρτησης από το Διαδίκτυο (Σ.Ε.Δ)

Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι σήμερα τα παιδιά χρησιμοποιούν τις καινούριες τεχνολογίες όλο και σε μικρότερες ηλικίες, σύμφωνα με την Young (2015), το ερώτημα δεν είναι πλέον πόσος χρόνος στο διαδίκτυο θεωρείται υπερβολικός για έναν ανήλικο, αλλά σε ποια ηλικία είναι πολύ νωρίς για να έχει ένα παιδί τέτοιου είδους δραστηριότητες.

Τα ερευνητικά δεδομένα που να αφορούν σε μικρότερα παιδιά και την υπερβολική ή προβληματική χρήση των καινούριων τεχνολογιών είναι περιορισμένα. Ποσοτικά δεδομένα για παιδιά δημοτικού έρχονται από Κίνα, Κορέα και Ταϊβάν.

Χρησιμοποιώντας το Διαγνωστικό Ερωτηματολόγιο (YSQ) της Young, το National Children's Study of China (NCSC), έδειξε ότι στο σύνολο του δείγματος μαθητών δημοτικού και γυμνασίου (24,013 άτομα), 6,3% παρουσίασαν εθισμό στο διαδίκτυο. Το ποσοστό των μαθητών δημοτικού που βρέθηκε να παρουσιάζει πρόβλημα εθισμού, δεν θεωρήθηκε από τους ερευνητές σημαντικά χαμηλότερο από το ποσοστό των αντίστοιχων μαθητών γυμνασίου (Li et al., 2014).

Πολλές έρευνες, σε μικρά παιδιά, εξετάζουν στις αρνητικές συνέπειες που μπορούν να υποστούν λόγω της πολύωρης ενασχόλησής τους με διάφορα παιχνίδια. Πολλοί υποστηρίζουν ότι όταν τα παιδιά καταναλώνουν πολύ χρόνο χρησιμοποιώντας διάφορες συσκευές για να παίξουν βίντεο παιχνίδια, η δημιουργικότητα και η φαντασία τους αδρανεύει και η κινητική τους ανάπτυξη καθυστερεί (Dalbudak and Evren, 2014; Gentile, 2011; Rosenwald, 2013 in Young, 2015). Ενισχύοντας το πρόβλημα, πολλές φορές τα παιδιά αντιδρούν με ανυπακοή ακόμα και με βία, όταν οι γονείς προσπαθούν να περιορίσουν την χρήση αυτών των συσκευών. Τα ερευνητικά δεδομένα για τις αρνητικές συνέπειες της παρατεταμένης ενασχόλησης με διαδικτυακά παιχνίδια, εγείρουν νέες ανησυχίες για τα παιδιά και τους εφήβους σε σχέση με τον εθισμό στην χρήση των καινούριων τεχνολογιών. Η Αμερικάνικη Ακαδημία Παιδιατρικής (2014), προειδοποιεί ότι η πρόσβαση

των παιδιών κάτω από τα 2 έτη, σε συσκευές ή στα Μέσα Ενημέρωσης, θα έπρεπε να απαγορευτεί ή έστω να περιοριστεί όσο το δυνατό περισσότερο.

Κάποιοι ερευνητές έχουν συνδέσει τον εθισμό με τον συνολικό χρόνο τον οποίο τα παιδιά αφιερώνουν στο παιχνίδι (Charlton, 2002; Chiu, Lee, and Huang, 2004; Fisher, 1994; Gentile, 2009; Gentile et al, 2011.; Griffiths and Hunt, 1998; Johansson and Gotestam, 2004; Yee, 2001). Ωστόσο, ερευνητικά δεδομένα δείχνουν και άλλους παράγοντες (π.χ. περιεχόμενο των παιχνιδιών), οι οποίοι σχετίζονται με τις συνέπειες που ένα παιδί μπορεί να υποστεί λόγω της ενασχόλησης του με αυτήν την δραστηριότητα (Gentile, 2011). Οι αρνητικές συνέπειες που αναφέρουν οι ερευνητές, μπορεί να είναι η αύξηση της επιθετικότητας, οι χαμηλές σχολικές επιδόσεις, ο κίνδυνος παχυσαρκίας και άλλοι κίνδυνοι σωματικής υγείας.

Ερευνητικά δεδομένα για τα μικρότερα παιδιά στην Ελλάδα δεν έχουν βρεθεί, αλλά πολλοί εκφράζουν την ανησυχία τους σχετικά στα Μέσα Ενημέρωσης, συνεπώς το πρόβλημα είναι υπαρκτό και χρειάζεται έρευνα.

3.5.2 Έφηβοι και Συμπεριφορά Εξάρτησης από το Διαδίκτυο

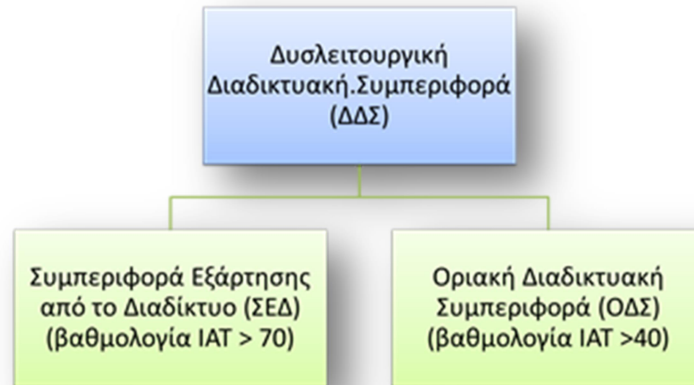
Σε αντίθεση με τα μικρά παιδιά, οι έφηβοι αποτελούν αντικείμενο πολλών ερευνών σε σχέση με τις συμπεριφορές εξάρτησης από το διαδίκτυο. Κάποιες από αυτές, εστιάζουν στον χρόνο που αφιερώνεται σε συσκευές με οθόνες, άλλες εστιάζουν σε συγκεκριμένες δραστηριότητες οι οποίες μπορούν να σχετίζονται με συμπεριφορές εξάρτησης, ενώ άλλες μελέτες συμπεριλαμβάνουν ατομικά χαρακτηριστικά όπως προσωπικότητα ή καταστάσεις συνοσηρότητας ως προγνωστικούς παράγοντες.

Σύμφωνα με τους Τσίτσικα et al. (2012) 'Η Συμπεριφορά Εξάρτησης από το Διαδίκτυο (ΣΕΔ) χαρακτηρίζεται από απώλεια ελέγχου σχετικά με τη χρήση του. Η ΣΕΔ προοδευτικά μπορεί να οδηγήσει σε έκπτωση των κοινωνικών δεξιοτήτων και απομόνωση, καθώς και παραμέληση σχολικών και δημιουργικών δραστηριοτήτων ή/και της υγείας, της προσωπικής φροντίδας και υγιεινής'.

Πολλές έρευνες χρησιμοποιούν ως εργαλείο προσδιορισμού του βαθμού εξάρτησης διάφορα εργαλεία όπως:

- Το τεστ για τη διάγνωση του «Διαδικτυακού Εθισμού» (IAT-Internet Addiction Test) (Young, 1998),
- το εργαλείο για την διάγνωση τα «εξάρτησης» από τα ηλεκτρονικά ή διαδικτυακά παιχνίδια (AICA-S; Wölfling, Müller and Beutel, 2010),
- το εργαλείο για τη διάγνωση του διαδικτυακού τζόγου (τυχερά παιχνίδια), (SOGS-RA; Winters, Stinchfield, and Fulkerson, 1993) και
- την κλίμακα εκτίμησης τα ψυχοκοινωνικής κατάστασης (YSR; Achenbach and Rescorla, 2001).

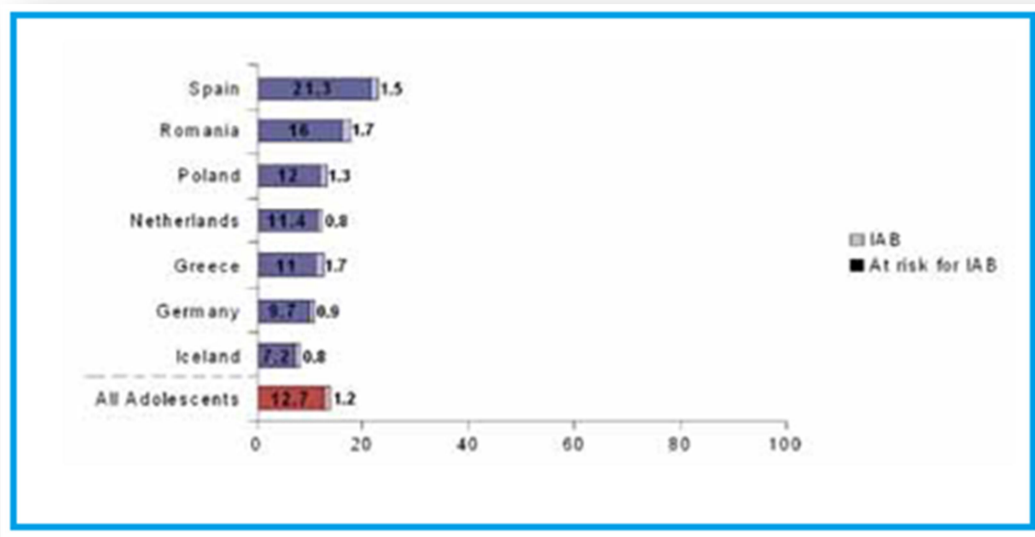
Σύμφωνα με τους Τσίτσικα et al., (2012) αναλόγως της βαθμολογίας IAT, η δυσλειτουργική διαδικτυακή συμπεριφορά μπορεί να πάρει τις μορφές που διακρίνονται στην παρακάτω εικόνα.

Εικόνα 24: Δυσλειτουργική Διαδικτυακή Συμπεριφορά (Τσίτσικα et al., (2012)

Ποσοτικά αλλά και ποιοτικά δεδομένα όσον αφορά στην δυσλειτουργική χρήση του διαδικτύου από εφήβους σε 7 χώρες της Ευρώπης, παρέχουν οι Τσίτσικα et al.,(2012)

Τα ποσοστά εφήβων οι οποίοι βρέθηκαν εξαρτημένοι από το διαδίκτυο, απεικονίζονται στην παρακάτω εικόνα.

Εικόνα 25: Ποσοστά εφήβων με Διαδικτυακή Συμπεριφορά Εξάρτησης ανά χώρα (Τσίτσικα et al., 2012)

Με μπλε χρώμα απεικονίζονται τα ποσοστά εφήβων με οριακή συμπεριφορά εξάρτησης (At risk for IAB) ενώ με γκρίζο χρώμα, εκείνων με συμπεριφορά εξάρτησης (Internet Addictive Behavior - IAB).

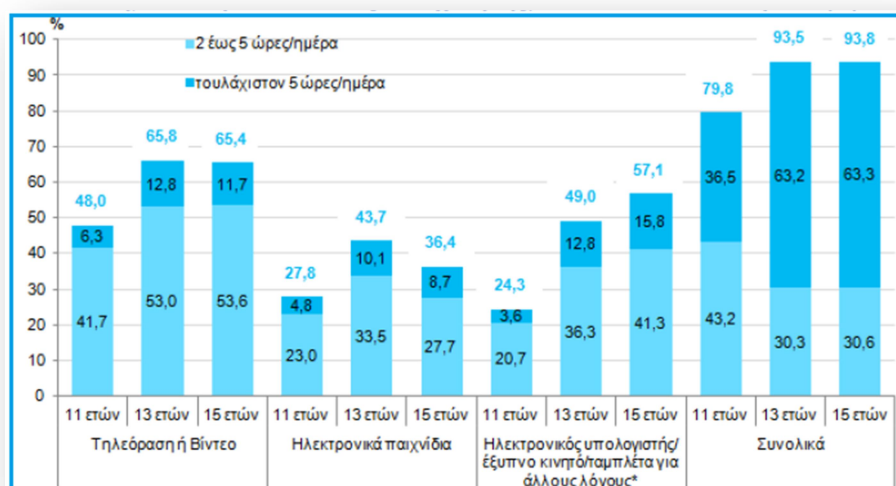
3.5.3 Παράγοντες που σχετίζονται με τις πιθανότητες εμφάνισης της διαδικτυακής εξάρτησης

i. Χρόνος

Όσον αφορά στον παράγοντα χρόνος, πολλοί συμφωνούν ότι πάνω από τρεις ώρες μπροστά σε οθόνες καθημερινά θεωρείται υπερβολικός (Κοκκέβη et al., 2010). Ειδικά για την τηλεόραση, η Αμερικανική Παιδιατρική Ακαδημία συνιστά οι γονείς να μην επιτρέπουν στα παιδιά τους να βλέπουν τηλεόραση για περισσότερο από δύο ώρες ημερησίως (ΕΠΠΨΥ, 2014).

Λόγω της ευκολίας πρόσβασης που παρέχουν οι κινητές συσκευές όπως τα έξυπνα τηλέφωνα, παρατηρείται τα τελευταία χρόνια, πολλοί έφηβοι ουσιαστικά να είναι πάντα συνδεδεμένοι («Always online and Checking Out» Phenomenon) (Τσίτσικα et al., 2012).

Πανελλήνια έρευνα για τις συμπεριφορές που συνδέονται με την υγεία των εφήβων μαθητών, βρήκε τα δεδομένα τα οποία απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Εικόνα 26: Ποσοστά εφήβων που αφιερώνουν υπερβολικό χρόνο σε ηλεκτρονικές συσκευές με οθόνη, ανά διάρκεια και είδος ενασχόλησης, στο σύνολο και ανά ηλικία (ΕΠΠΨΥ, 2014)

Παρατηρούνται σημαντικά ποσοστά εφήβων που αφιερώνουν πάνω από 2 έως 5 ώρες την ημέρα σε δραστηριότητες που αφορούν παρακολούθηση οθονών.

ii. Δραστηριότητες

Μερικές δραστηριότητες που βρέθηκαν ότι σχετίζονται εντονότερα με τις πιθανότητες ανάπτυξης Δυσλειτουργικής Διαδικτυακής Συμπεριφοράς φαίνονται να είναι η ενασχόληση με τις ιστοσελίδες κοινωνικών δικτύων, τα τυχερά παιχνίδια και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια (Τσίτσικα et al., 2012)

Τα αποτελέσματα που βρήκαν οι Τσίτσικα et al., (2012) σε έρευνα σε εφήβους από 14 έως 17 ετών σε 7 Ευρωπαϊκές χώρες είναι τα παρακάτω:

Πίνακας 39: Ευρήματα στην Ευρώπη σχετικά με την εξάρτηση και τα κοινωνικά δίκτυα, (Τσίτσικα et al., 2012)

<ul style="list-style-type: none"> 92% του συνολικού δείγματος είναι μέλη σε ένα τουλάχιστον Δίκτυο Κοινωνικής Διεύθυνσης
<ul style="list-style-type: none"> 39.4% των εφήβων αναφέρουν ενασχόληση τουλάχιστον 2 ώρες ημερησίως
<ul style="list-style-type: none"> Η χρήση κοινωνικών δικτύων περισσότερο από 2 ώρες ημερησίως, έχει συσχετισθεί με την εξάρτηση
<ul style="list-style-type: none"> Η τάση αυτή αφορά περισσότερο τα κορίτσια
<ul style="list-style-type: none"> Περισσότεροι από 500 διαδικτυακοί φίλοι συνδέονται με αυξημένο κίνδυνο για ανάπτυξη δυσλειτουργικής διαδικτυακής συμπεριφοράς

Πίνακας 40: Ευρήματα στην Ευρώπη σχετικά με την εξάρτηση και τα τυχερά παιχνίδια, (Τσίτσικα et al., 2012)

<ul style="list-style-type: none"> 5.9% ασχολούνται με τυχερά παιχνίδια στο διαδίκτυο (τζόγο), ενώ 10.6%, στον φυσικό κόσμο
<ul style="list-style-type: none"> Η Ρουμανία και η Ελλάδα έχουν τα υψηλότερα ποσοστά τζόγου στο διαδίκτυο και στον πραγματικό κόσμο
<ul style="list-style-type: none"> Οι έφηβοι που ασχολούνται με τυχερά παιχνίδια έχουν τριπλάσια πιθανότητα να αναπτύξουν δυσλειτουργική διαδικτυακή συμπεριφορά σε σύγκριση με αυτούς που δεν το κάνουν

Πίνακας 41: Ευρήματα στην Ευρώπη σχετικά με την Εξάρτηση και τα ηλεκτρονικά / διαδικτυακά παιχνίδια., (Τσίτσικα et al., 2012)

<ul style="list-style-type: none"> 61.8% του συνολικού δείγματος ασχολούνται με ηλεκτρονικά / διαδικτυακά παιχνίδια
<ul style="list-style-type: none"> Οι έφηβοι που παίζουν ηλεκτρονικά / διαδικτυακά παιχνίδια έχουν διπλάσια πιθανότητα ανάπτυξης δυσλειτουργικής διαδικτυακής συμπεριφοράς
<ul style="list-style-type: none"> Η ενασχόληση με ηλεκτρονικά / διαδικτυακά παιχνίδια περισσότερο από 2,6 ώρες ημερησίως, έχει συσχετιστεί με δυσλειτουργική διαδικτυακή συμπεριφορά.
<ul style="list-style-type: none"> Η τάση αυτή αφορά περισσότερο τα αγόρια

iii. Ψυχολογικοί παράγοντες

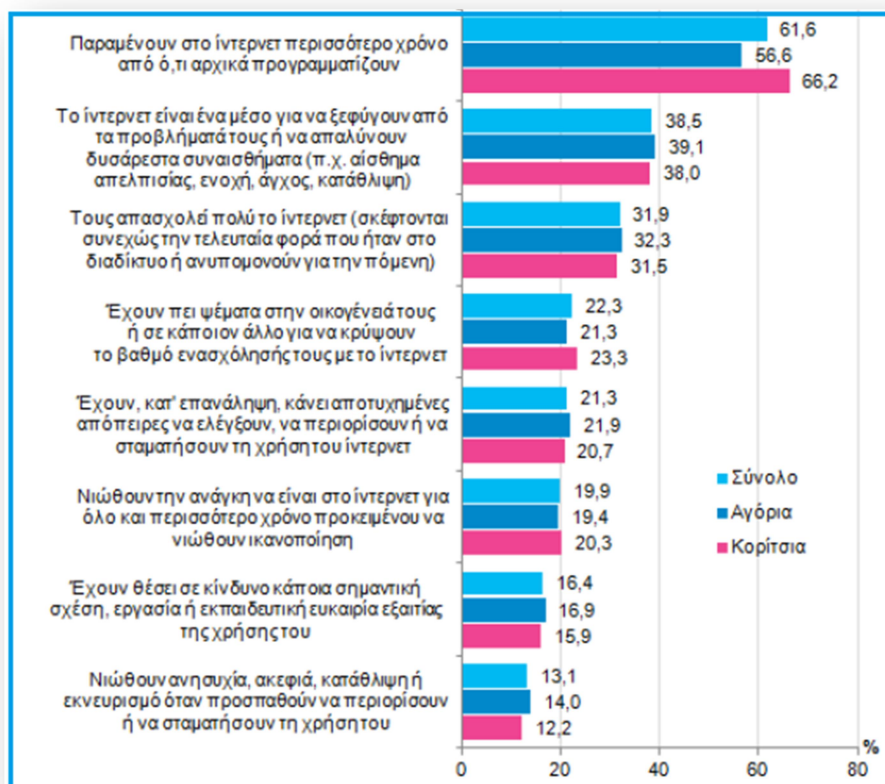
Οι ειδικοί υποστηρίζουν ότι ο εθισμός στο διαδίκτυο, συχνά συνυπάρχει με την κατάθλιψη, την επιθετικότητα και το κοινωνικό άγχος (Dalbudak and Evren, 2014; Ko et al., 2012 in Young, 2015) και ότι, ειδικά στην εφηβεία, ορισμένα επίπεδα εθισμού στο διαδίκτυο μπορεί να αποτελούν συμπτώματα ευρύτερων προβλημάτων συμπεριφοράς ή άλλων ψυχιατρικών καταστάσεων

παρά μια ανεξάρτητη διαταραχή. Το Διαδίκτυο μπορεί να βοηθήσει τους νέους να ξεφύγουν από τις ανησυχίες της πραγματικής ζωής (Griffiths, 1998 in Škarupová et al., 2015) και η κατάχρηση του μπορεί να χρησιμεύσει ως μια στρατηγική αντιμετώπισης του στρες (Tang et al., 2014 in Škarupová et al., 2015).

Επίσης, ένας αυξανόμενος αριθμός νευρολογικών μελετών έδειξαν ότι ο προμετωπιαίος φλοιός παίζει σημαντικό ρόλο στην προδιάθεση για τον εθισμό στο διαδίκτυο (Brand, Young and Laier, 2014) γεγονός που υποδηλώνει βιολογικές αιτίες, παρόμοιες με την περίπτωση άλλων ειδών εθισμών (Young, 2014).

Τα αποτελέσματα της μελέτης των Dalbudak and Evren, (2014) έδειξαν όμως ότι, κατά τη διάρκεια της εξέλιξης του εθισμού στο Διαδίκτυο, οι έφηβοι είναι πιθανότερο να παρουσιάσουν επιδείνωση της κατάθλιψης και της επιθετικότητας, καταστάσεις που είναι προγνωστικοί δείκτες της κακής ψυχικής ή και σωματικής υγείας.

Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα σε πανελλήνιο αντιπροσωπευτικό δείγμα 4.141 μαθητών ηλικίας 11, 13 και 15 ετών, οι 15χρονοι έφηβοι απάντησαν σε ερωτήσεις σχετικά με τη χρήση του διαδικτύου και την πιθανή εξάρτηση από αυτό. Οι απαντήσεις τους, στο σύνολο και ανά φύλο, παρουσιάζονται στην παρακάτω εικόνα:

Εικόνα 27: Ποσοστά εφήβων 15 ετών με προβλήματα από τη χρήση του διαδικτύου στο σύνολο και ανά φύλο (ΕΠΨΥ, 2014)

Οι Ko et al., (2014) έδειξαν ότι με την απεξάρτηση, μειώνονται η επιθετικότητα και το κοινωνικό άγχος των εφήβων όπως και η κατάθλιψη, συνεπώς σε μεγάλο βαθμό σε ορισμένα άτομα, η αρνητικές αυτές συνέπειες είναι αναστρέψιμες.

Πολλοί συμφωνούν, ότι χρειάζονται αποτελεσματικές πολιτικές για την πρόληψη του εθισμού στο διαδίκτυο, οι οποίες να εστιάσουν στην εκπαίδευση έτσι ώστε οι έφηβοι να αναπτύξουν τις δεξιότητες που απαιτούνται για την αποτελεσματική και εποικοδομητική χρήση του διαδικτύου.

Συμπεράσματα:

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 42: Συμπεριφορά διαδικτυακής εξάρτησης. Συμπεράσματα

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Τα ερευνητικά δεδομένα που αφορούν σε μικρότερα παιδιά και την υπερβολική ή προβληματική χρήση των καινούριων τεχνολογιών είναι περιορισμένα.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι όταν τα παιδιά καταναλώνουν πολύ χρόνο χρησιμοποιώντας διάφορες συσκευές για να παίξουν βίντεο παιχνίδια, η δημιουργικότητα και η φαντασία τους αδρανεύει και η κινητική τους ανάπτυξη καθυστερεί.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Η Αμερικάνικη Ακαδημία Παιδιατρικής (2014), προειδοποιεί ότι η πρόσβαση των παιδιών κάτω από τα 2 έτη, σε συσκευές ή στα Μέσα Ενημέρωσης, θα έπρεπε να απαγορευτεί ή έστω να περιοριστεί όσο το δυνατό περισσότερο.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Το περιεχόμενο των παιχνιδιών, σχετίζεται με τις συνέπειες που ένα παιδί μπορεί να υποστεί λόγω της ενασχόλησης του με αυτήν την δραστηριότητα.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Οι αρνητικές συνέπειες που αναφέρουν οι ερευνητές, μπορεί να είναι η αύξηση της επιθετικότητας, οι χαμηλές σχολικές επιδόσεις, ο κίνδυνος παχυσαρκίας και άλλοι κίνδυνοι σωματικής υγείας.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Σε αντίθεση με τα μικρά παιδιά, οι έφηβοι αποτελούν αντικείμενο πολλών ερευνών σε σχέση με τις συμπεριφορές εξάρτησης από το διαδίκτυο.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Σύμφωνα με τους Τσίτσικα et al. (2012) 'Η Συμπεριφορά Εξάρτησης από το Διαδίκτυο (ΣΕΔ) χαρακτηρίζεται από απώλεια ελέγχου σχετικά με τη χρήση του.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Η ΣΕΔ προοδευτικά μπορεί να οδηγήσει σε έκπτωση των κοινωνικών δεξιοτήτων και απομόνωση, καθώς και παραμέληση σχολικών και δημιουργικών δραστηριοτήτων ή/και τα υγείας, προσωπικής φροντίδας και υγιεινής.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Τα ποσοστά εξαρτημένων από το διαδίκτυο εφήβων, στην Ευρώπη είναι σημαντικά.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Πάνω από τρεις ώρες ενασχόλησης με συσκευές με οθόνη καθημερινά, θεωρείται υπερβολικός.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Οι δραστηριότητες που βρέθηκαν ότι σχετίζονται εντονότερα με τις πιθανότητες ανάπτυξης Δυσλειτουργικής Διαδικτυακής Συμπεριφοράς φαίνονται να είναι η ενασχόληση με τις ιστοσελίδες κοινωνικών δικτύων, τα τυχερά παιχνίδια και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ο εθισμός στο διαδίκτυο, συχνά συνυπάρχει με την κατάθλιψη, την επιθετικότητα και το κοινωνικό άγχος.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Έρευνες έδειξαν ότι με την απεξάρτηση, μειώνονται η επιθετικότητα και το κοινωνικό άγχος των εφήβων όπως και η κατάθλιψη, συνεπώς σε μεγάλο βαθμό σε ορισμένα άτομα, η αρνητικές αυτές συνέπειες είναι αναστρέψιμες.

3.6 Βλαβερές συνέπειες των διαδικτυακών κινδύνων για τους ανήλικους

Η έντονη ενασχόληση τα τελευταία χρόνια, των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και των Φορέων Χάραξης Πολιτικής με θέματα προστασίας των παιδιών και των εφήβων στο διαδίκτυο, έχουν προκαλέσει έναν κατά κάποιον τρόπο πανικό, ο οποίος συνοδεύεται συχνά από την σύγχυση των διαφορετικών ειδών κινδύνων και των αρνητικών συνεπειών τους, με λίγες αναφορές σε εμπειρικά στοιχεία των πραγματικά βλαβερών συνεπειών.

Παράλληλα, πολλοί αναφέρουν ότι τα τελευταία 10 χρόνια, στα πλαίσια της ακαδημαϊκής βιβλιογραφίας, έχει αυξηθεί τόσο η ποσότητα όσο και η ποιότητα των ερευνών οι οποίες εξετάζουν λεπτομερώς τους κινδύνους και τις ευκαιρίες των διαδικτυακών δραστηριοτήτων των ανηλίκων. Ωστόσο και αυτές, εστιάζουν κυρίως στους κινδύνους και όχι σε αποδεικτικά στοιχεία για τις βλαβερές συνέπειες (Ólafsson et al., 2014; Helsper et al., 2013; Livingstone and Monica Bulger, 2014; Slavtcheva-Petkova et al., 2014).

Η διάκριση μεταξύ των κινδύνων και των βλαβερών συνεπειών είναι ζωτικής σημασίας, καθώς οι κίνδυνοι μπορούν να αναγνωριστούν μόνο εάν πρώτα προσδιοριστούν ποιες είναι οι βλαβερές συνέπειες οι οποίες πρέπει να αποφευχθούν. Στην πράξη, ωστόσο, είναι εννοιολογικά, μεθοδολογικά και ηθικά δύσκολο να μετρηθεί η βλάβη, και όπως σημειώνει η Livingstone (2010), οι περισσότερες μελέτες μετρούν τον 'κίνδυνο κινδύνου' και 'την φύση και τη πιθανότητα επικίνδυνων εμπειριών ενώ παρουσιάζουν μια ασαφή σχέση με την βλαπτικότητα'.

Ο Buckingham, (2007:4) αναφέρει δυο τρόπους προσέγγισης: των ψυχολόγων, οι οποίοι εξετάζοντας την σχέση των ανηλίκων με τα περιβάλλοντα των Μέσων μελετούν τις ψυχολογικές επιπτώσεις ως αίτιο-αποτέλεσμα και των κοινωνιολόγων, οι οποίοι διερευνούν τον ρόλο των Μέσων Ενημέρωσης σε σχέση με ένα ευρύτερο φάσμα παραγόντων.

Οι ερευνητές υποστηρίζουν ότι σημεία κλειδιά και πρόκληση στην μελέτη του συγκεκριμένου θέματος, αποτελούν η τεράστια ποικιλία κινδύνων και η δυσκολία προσδιορισμού των βλαβερών συνεπειών τους. Για παράδειγμα, στην περίπτωση της έκθεσης σε πορνογραφικό περιεχόμενο, βλαβερή συνέπεια μπορεί να θεωρηθεί η αναστάτωση και τα δυσάρεστα συναισθήματα του παιδιού, οι πολύ πρώιμες ανεπιθύμητες γνώσεις για την σεξουαλικότητα, αλλά και αργότερα, στην ενήλικη ζωή, μια υποτιμητική στάση και συμπεριφορά απέναντι στο αντίθετο φύλο (Slavtcheva-Petkova et al., 2014; Livingstone and Bulger, 2014).

Με την ενσωμάτωση όλο και περισσότερο του διαδικτύου στην καθημερινή ζωή, πιθανόν κάποια είδη βλαβερών συνεπειών να έχουν επιδεινωθεί. Επιπλέον, καινούριες χρήσεις όπως για παράδειγμα αυτή των webcam με στόχο την σεξουαλική κακοποίηση των ανηλίκων, έφεραν καινούριους κινδύνους με καινούργιες προς εξέταση συνέπειες (Livingstone and Bulger, 2014).

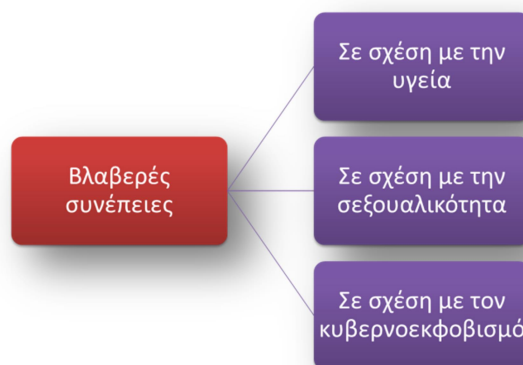
Οι περισσότερες έρευνες οι οποίες ορίζουν την βλαπτικότητα σε σχέση με την σεξουαλικότητα, την αναφέρουν ως συναισθηματική / ψυχολογική βλάβη. Οι Prichard et al., (2011) θεωρούν ότι οι βλαβερές συνέπειες 'αποτελούν σοβαρό ψυχικό τραύμα το οποίο πηγάζει από την επίγνωση του γεγονότος ότι οι αποδείξεις της κακοποίησης τους, κυκλοφορούν στο διαδίκτυο', ενώ 'στο σύνολο τους, οι ψυχολογικές και σωματικές βλαβερές συνέπειες μπορεί να είναι τρομερές' (Slavtcheva-Petkova et al., 2015).

Οι Von Weiler et al., 2010 αναφέρουν ότι τα θύματα της παιδικής πορνογραφίας, υποφέρουν από αισθήματα ντροπής, μίσους και αποστροφής. Τα κορίτσια αισθάνονται φόβο και καταπίεση, ενώ τα αγόρια βιώνουν την ενοχή. Επιπλέον, τα θύματα αισθάνονται δημόσια ταπείνωση και στενοχώρια από την συνεχιζόμενη ηλεκτρονική διαθεσιμότητα των εικόνων. Οι ερευνητές συμφωνούν ότι η σεξουαλική κακοποίηση με την χρήση του διαδικτύου δεν προκαλεί λιγότερα τραύματα από την σεξουαλική κακοποίηση εκτός του διαδικτύου (Slavtcheva-Petkova et al., 2015).

Σε σχέση με τον διαδικτυακό εκφοβισμό, οι έρευνες αναφέρουν ψυχολογικές και σωματικές βλαβερές συνέπειες. Οι Slavtcheva-Petkova et al., (2015) αναφέρουν ότι οι ψυχολογικές βλάβες του διαδικτυακού εκφοβισμού, είναι πιο σημαντικές από τις σωματικές και ότι η σοβαρότητα του εκφοβισμού είναι αυξημένη σήμερα, καθώς επεκτείνεται τόσο στον εικονικό όσο και στον πραγματικό κόσμο, στο σχολείο και στο σπίτι.

Οι Baker και Tanrikulu (2010) αναφέρουν απογοήτευση και θλίψη, κατάθλιψη, σύγχυση, ενοχή, ντροπή, αυτοτραυματισμούς, αγωνία και την απομόνωση από φίλους. Ο Ybarra (2004), παρομοίως, αναφέρει ότι η θυματοποίηση μέσω διαδικτυακού εκφοβισμού συνδέεται σταθερά και στενά με αυξημένες πιθανότητες ψυχολογικής δυσφορίας σε όλες τις μορφές, από καταθλιπτικά συμπτώματα και αυτοκτονικό ιδεασμό, αυτό-τραυματισμό έως τις απόπειρες αυτοκτονίας. Επιπλέον τα θύματα αποστασιοποιούνται από το σχολείο και παρουσιάζουν χαμηλές σχολικές επιδόσεις. Οι ειδικοί εκτιμούν ότι είναι δύσκολο να εκτιμηθεί η έκταση της βλαπτικότητας του διαδικτυακού εκφοβισμού, δεδομένου ότι πιο συχνά συνδέεται με ψυχολογική βλάβη και όχι σωματική. Οι μελέτες στα πλαίσια του ερευνητικού δικτύου Eu Kids online, χρησιμοποιούν ως «μονάδα μέτρησης» των βλαβερών συνεπειών της έκθεσης σε διάφορους κινδύνους, τα αρνητικά συναισθήματα των παιδιών. Εξετάζουν δηλαδή αν τα παιδιά νοιώθουν άβολα, κάποια ενόχληση, αναστάτωση, ή έχουν την αίσθηση ότι δεν θα έπρεπε να είχαν δει κάτι (Livingstone et al., 2011).

Σε γενικές γραμμές, σύμφωνα με τον χαρακτήρα της εμπειρίας και τα κίνητρα στον οποίο μπορούν να εκδηλωθούν, οι ερευνητές αναφέρουν τις τρεις κατηγορίες, όπως απεικονίζεται στην παρακάτω εικόνα :

Εικόνα 28: Βλαβερές συνέπειες

Οι Slavtcheva-Petkova et al. (2015), εκτιμούν ότι οι περισσότερο αξιόλογες έρευνες σε σχέση με τις διατροφικές διαταραχές και το διαδίκτυο, παρέχουν αποδεικτικά στοιχεία τα οποία τα αντλούν από πληροφορίες χρηστών. Για παράδειγμα η μελέτη των Csirke και Horne του (2007), δείχνει ότι το 19,2% των χρηστών αισθάνονται ότι η χρήση των ιστοσελίδων που ενισχύουν τις διατροφικές διαταραχές, είναι επιβλαβής γι' αυτούς, επειδή ενθαρρύνουν το δικό τους πρόβλημα. Επίσης, οι ίδιοι αναφέρουν ότι είναι δύσκολο να εξισορροπηθούν τα θετικά με τα αρνητικά αποτελέσματα καθώς όπως δείχνουν οι μελέτες των δικτυακών τόπων με θέματα διατροφής (βλέπε 3.5.4.3), πολλές φορές οι ιστοσελίδες αυτές φιλοδοξούν να υποστηρίξουν τα μέλη τους, αλλά συχνά περιέχουν επιβλαβές περιεχόμενο ενίσχυσης της διαταραγμένης διατροφής ταυτόχρονα με θέματα πρόληψης, αναζήτησης βοήθειας και αποκατάστασης.

Ο Talbot (2010), αναφέρει σχετικά, δυο σημεία κλειδιά: 'η χρήση ιστοσελίδων αυξάνει την συμπεριφορά διατροφικής διαταραχής, αλλά δεν θα μπορούσε να την προκαλέσει' και 'περισσό-

τερη έρευνα χρειάζεται προκειμένου να προσδιοριστεί αν αυτές οι ιστοσελίδες κάνουν ζημιά, και αν ναι, σε ποιον και σε ποια μορφή (Slavtcheva-Petkova et al., 2015).

Μια μεγάλη κατηγορία επιβλαβών συνεπειών, είναι αυτή που σχετίζεται με την χρήση του διαδικτύου και τις ψυχολογικές διαταραχές όπως η προβληματική χρήση του διαδικτύου (PIU – Problematic Internet Use) και τον εθισμό στο διαδίκτυο. Πολλοί αναφέρουν ότι η προβληματική χρήση διαδικτύου είναι μια επέκταση προϋπαρχουσών προβλημάτων συμπεριφοράς. Οι διάφορες αρνητικές επιπτώσεις που αναφέρονται είναι η απομόνωση, χαμηλές σχολικές επιδόσεις, το αίσθημα κενού, αύξηση του σωματικού βάρους, παραμέληση βασικών αναγκών, όπως το πλύσιμο, το φαγητό ή ο ύπνος (Acier and Kern, 2011, p. 986, in Slavtcheva-Petkovic et al., 2015).

Οι λίγες έρευνες με θέμα τις ιστοσελίδες οι οποίες ενθαρρύνουν την αυτοκτονία, παρέχουν συγκεκριμένα στοιχεία για τις συνέπειες. Οι μελέτες αυτές διακρίνουν ως επιβλαβή τον ρόλο που παίζουν οι διαδικτυακοί τόποι και τα fora συζητήσεων στη διανομή πληροφοριών που θα μπορούσαν να διευκολύνουν την αυτοκτονία, τόσο στην υποκίνησή της όπως επίσης και στη δημιουργία «συμφωνιών» μεταξύ των ατόμων που έχουν πρόθεση αυτοκτονίας (Becker et al., 2004; Biddle et al., 2008; Naito, 2007).

3.7 Συμπεράσματα

Τα τελευταία χρόνια, ο αριθμός των μελετών σε σχέση με τους ανήλικους και το διαδίκτυο, αυξάνεται σταθερά, σε όλο τον κόσμο. Πολλές έρευνες των οποίων τα δεδομένα χρησιμοποιήθηκαν στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, έχουν πραγματοποιηθεί στα πλαίσια του ευρωπαϊκού ερευνητικού δικτύου «EU Kids Online», το οποίο επιδιώκει να εξερευνήσει τις ευκαιρίες, τους κινδύνους και την ασφάλεια των ανηλίκων στο διαδίκτυο. Επίσης, πολλές έρευνες για τους διαδικτυακούς κινδύνους βρέθηκαν στην βάση δεδομένων επιστημονικών άρθρων «Science Direct» στην οποία παρέχει πρόσβαση ο Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, HEAL-Link.

Οι περισσότερες ωστόσο έρευνες, είναι σε μεγάλο βαθμό περιγραφικές, πολύτιμες αφενός ως πηγές ποσοτικών δεδομένων κάποιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου, αλλά χωρίς το θεωρητικό πλαίσιο και την κριτική αξιολόγηση, που απαιτούνται για μια βαθύτερη ανάλυση.

Πολλές, δεν αναφέρουν ηλικίες, αλλά μόνο την εκπαιδευτική βαθμίδα των παιδιών (primary, secondary), ή πραγματοποιούνται σε δείγματα παιδιών από 11 έως 16 ετών ή ακόμα και από 6 έως 16 ετών, γεγονός το οποίο, δεδομένου του ότι οι ανήλικοι παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές σε όλα τα πλαίσια, ακόμα και από χρόνο σε χρόνο, δυσκολεύει την ανάλυση ανά ηλικιακή ομάδα.

Σημειώνεται επίσης ότι υπάρχουν πολύ λίγες έρευνες που να εστιάζουν σε πολύ μικρά παιδιά. Οι περισσότερες από τις διαθέσιμες, αναλύουν την χρήση, τις δραστηριότητες και τους κινδύνους σε σχέση με την τηλεόραση, ενώ λείπουν ερευνητικά δεδομένα σε σχέση με τους κινδύνους που συνδέονται με την χρήση κινητών συσκευών με οθόνες επαφής και των συνεπειών τους.

Τα 15χρονα είναι η περισσότερα εξεταζόμενη ομάδα ανηλίκων και σε σύγκριση με αυτούς, βρέθηκαν περιορισμένες σε αριθμό έρευνες που να συμπεριλαμβάνουν τους μεγαλύτερους εφήβους, 17 -18 ετών. Επιπλέον, σημειώνεται ότι ελάχιστα ποσοτικά δεδομένα βρέθηκαν για τους ανήλικους στην Ελλάδα.

Όσον αφορά στους κινδύνους, οι περισσότερες έρευνες μελετούν αυτούς σε σχέση με την σεξουαλικότητα, τον διαδικτυακό εκφοβισμό και τις απειλές της ιδιωτικής ζωής, κυρίως στις ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης. Ωστόσο και αυτές, εστιάζουν κυρίως στους κινδύνους ενώ παρέχουν πολύ λίγα αποδεικτικά στοιχεία για τις βλαβερές συνέπειες.

Υπάρχουν επίσης κενά στα στοιχεία για τις σχέσεις μεταξύ της έκθεσης σε κινδύνους και των τρόπου που ανταποκρίνονται οι ανήλικοι σε αυτούς, όπως και στον προσδιορισμό των ευάλωτων ομάδων.

Πολλά από τα ζητήματα και τις προκλήσεις που έχουν αντιμετωπίσει παλαιότερες έρευνες, παραμένουν και σήμερα αμετάβλητα. Ένα από αυτά τα ζητήματα είναι ο χρόνος, καθώς οι εξελίξεις των τεχνολογιών είναι ραγδαίες ενώ οι τάσεις στην χρήση και στις δραστηριότητες των ανηλίκων αλλάζουν συνεχώς. Κατά συνέπεια, υφίσταται η ανάγκη τακτικής ενημέρωσης των πορισμάτων των ερευνών.

Τέλος, οι περισσότερες έρευνες είναι βραχυπρόθεσμες. Πολύ λίγα μακροπρόθεσμα στοιχεία υπάρχουν. Κάποιες έρευνες, επαναλαμβάνονται με κάποια χρόνια διαφορά κάνοντας δυνατή την ανάλυση υπαρχουσών τάσεων, αλλά υπάρχει η ανάγκη περισσότερων μελετών οι οποίες να παρακολουθούν τα δεδομένα για να επιτευχθεί η βαθύτερη κατανόηση των ευρύτερων επιπτώσεων της χρήσης των ψηφιακών μέσων σε μια μακροπρόθεσμη βάση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 - ΜΕΤΡΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

4.1 Εισαγωγή

Σύμφωνα με τα ερευνητικά δεδομένα τα οποία παρέχει η διεθνή βιβλιογραφία και τα οποία αναλύθηκαν στις προηγούμενες ενότητες της παρούσας εργασίας, το διαδίκτυο διαδραματίζει ένα ολοένα σημαντικότερο και πολυτιμότερο ρόλο στην ανάπτυξη των ανηλίκων (βλέπε 2.3), αποτελώντας μια σημαντική πλατφόρμα για πληθώρα εκπαιδευτικών, πολιτιστικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων.

Οι έρευνες δείχνουν όμως, ότι παράλληλα με τις ευεργετικές επιδράσεις του διαδικτύου, οι διαδικτυακοί κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν τα παιδιά, είναι πολλοί και εξελισσόμενοι (βλέπε 3.2, 3.3, 3.4, και 3.5).

Ως εκ τούτου, υπάρχει επείγουσα παγκόσμια ανάγκη αναζήτησης βέλτιστων πρακτικών για την προστασία των παιδιών από την εκμετάλλευση, την έκθεση σε κινδύνους και την εξαπάτηση κατά την χρήση του διαδικτύου και των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνίας.

Το γενικό πλαίσιο αντιμετώπισης των κινδύνων, όπως απεικονίζεται στην παρακάτω εικόνα, συμπεριλαμβάνει την κοινωνική διαμεσολάβηση, τα τεχνικά μέσα προστασίας, ζήτηματα αυτοπροστασίας των ανηλίκων και το νομικό πλαίσιο.

Εικόνα 29: Γενικό πλαίσιο αντιμετώπισης των κινδύνων

Ο ρόλος των γονέων είναι καθοριστικός καθώς σύμφωνα με τις έρευνες, τα περισσότερα παιδιά χρησιμοποιούν το διαδίκτυο στο σπίτι τους (βλέπε 2.2.1.1, και 2.2.2.1). Η παρούσα ενότητα, επικεντρώνεται κυρίως στον ρόλο τον οποίο παίζουν οι γονείς στην προστασία των ανηλίκων από τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν στο διαδίκτυο. Δεν αναλύονται οι ρόλοι άλλων φορέων κοινωνικής διαμεσολάβησης όπως οι εκπαιδευτικοί και οι συνομήλικοι.

4.2 Γονική διαμεσολάβηση

Ένα σημαντικό ζήτημα σχετικά με την χρήση των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνίας από τα παιδιά, αφορά στον ρόλο που μπορεί να παίξουν οι γονείς, έτσι ώστε να αυξηθούν τα οφέλη που μπορούν αυτά να αποκομίσουν, ενώ ταυτόχρονα να ελαχιστοποιηθούν οι διαδικτυακοί κίνδυνοι όπως και οι βλαβερές συνέπειες τους.

Η βιβλιογραφία δείχνει ότι μία βασική διάσταση της αύξησης του αριθμού των ανηλίκων που έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο, αποτελεί το γεγονός ότι οι νέοι συμμετέχουν και μαθαίνουν να δημιουργούν ένα περιβάλλον που παραμένει άγνωστο και ξένο σε πολλούς γονείς.

Επιπλέον, οι ανήλικοι στην Ευρώπη, αλλά και στις υπόλοιπες χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου, σε μεγάλα ποσοστά, συνδέονται στο διαδίκτυο από το υποδωμάτιό τους, ενώ το ένα τρίτο περίπου, συνδέεται μέσω κάποιας κινητής συσκευής (βλέπε 2.2.1.1, και 2.2.2.1). Δεδομένης της αύξησης της ιδιωτικοποίησης όπως και της κινητής πρόσβασης, είναι όλο και δυσκολότερο για τους γονείς να ελέγχουν την ασφάλεια των παιδιών τους (Duerager and Livingstone, 2012).

Ως εκ τούτου, υπάρχει η ανησυχία σε σχέση με τις πιθανές βλαβερές επιπτώσεις που μπορούν να υποστούν τα παιδιά και την μειωμένη ικανότητα πολλών γονέων της κατανόησης των εμπειριών των παιδιών τους, με συνέπεια να αδυνατούν να τους προσφέρουν μια αποτελεσματική υποστήριξη και ασφάλεια. Παρατηρείται πως ενώ το χάσμα μεταξύ των γενεών, ως προς την κατανόηση και τη χρήση του διαδικτύου αρχίζει να στενεύει, παραμένει ωστόσο σε πολλές οικογένειες αγεφύρωτο (Ελληνική Εθνική Επιτροπή UNICEF, 2010).

Πολλές έρευνες έχουν δείξει ότι οι γονείς αποτελούν θεμελιώδεις παράγοντες σχετικά με την ανάπτυξη των παιδιών σε ασφαλές περιβάλλον και έχουν τεράστια επίδραση στις στάσεις και στις συμπεριφορές τους (Goodman and Gregg, 2010; Ainsworth, 1989; Armsden and Greenberg, 1987 in Yusuf et al., 2014).

Σύμφωνα με την θεωρία της προσκόλλησης του John Bowlby, (1969), ο πρώτος κοινωνικός δεσμός που αναπτύσσει το παιδί, μπορεί να επηρεάσει τις μετέπειτα σχέσεις του ατόμου και την κοινωνική του ανάπτυξη. Οι Armsden και Greenberg (1987) έδειξαν ότι η ισχυρή προσκόλληση προς τους γονείς, είναι σημαντικοί παράγοντες πρόβλεψης της αυτοεκτίμησης και της ψυχολογικής ευημερίας των παιδιών (Yusuf et al., 2014).

Τόσο στην παραδοσιακή όσο και στην νέα εποχή των μέσων ενημέρωσης, οι γονείς έχουν αναγνωριστεί ως η κύρια πηγή κοινωνικής επιρροής στην στάση που έχουν οι ανήλικοι ως καταναλωτές των μέσων ενημέρωσης και στις συμπεριφορές τους σε σχέση με τα Μέσα. (Mascarenhas and Higby, 1993; Meyer, 2000; Moschis, 1981; Moscardelli and Divine, 2007 in Liu et al., 2016).

Ο Warren, (2001) ορίζει ως γονική διαμεσολάβηση (parental mediation), τις στρατηγικές που οι γονείς χρησιμοποιούν για να εποπτεύουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης που τα παιδιά χρησιμοποιούν ή για να τα βοηθήσουν στην ερμηνεία του περιεχόμενου των μέσων, μεταφράζοντας την πολυπλοκότητα σε όρους κατάλληλους για τα επίπεδα της γνωστικής ανάπτυξης στην οποία βρίσκονται τα παιδιά (Liu et al., 2016).

Υπάρχουν αρκετές έρευνες οι οποίες εξετάζουν τις γονικές στρατηγικές για την διαμεσολάβηση των δραστηριοτήτων των παιδιών τους στα μέσα ενημέρωσης, αναλύουν τους παράγοντες που οδηγούν τους γονείς να μεσολαβήσουν με διαφορετικούς τρόπους και αξιολογούν την αποτελεσματικότητα των στρατηγικών τους όσον αφορά στην ενίσχυση των ευκαιριών και την ελαχιστοποίηση των κινδύνων (Livingstone et al., 2015).

Οι παλαιότερες, επικεντρώνονται στην γονική διαμεσολάβηση σε σχέση με τα τηλεοπτικά μέσα. Σήμερα, οι ερευνητές, οι φορείς χάραξης πολιτικής και οι ίδιοι οι γονείς, αναρωτιούνται αν παρόμοιες στρατηγικές μπορούν να προσαρμοστούν στο διαδίκτυο και τα άλλα ψηφιακά μέσα, ή

αν απαιτούνται νέες στρατηγικές - συμπεριλαμβανομένης της χρήσης του λογισμικού ελέγχου το οποίο να φιλτράρει, να περιορίζει ή να παρακολουθεί τις δραστηριότητες των παιδιών στο διαδίκτυο (Livingstone και Helsper, 2008; Clark, 2013 in Livingstone et al., 2015).

Σε σύγκριση με την τηλεόραση, το διαδίκτυο και οι ψηφιακές συσκευές είναι τεχνολογικά περισσότερο πολύπλοκες. Επιπλέον, οι καινοτομίες της αγοράς, θέτουν μια συνεχή επιτακτική ανάγκη ενημέρωσης και προσαρμογής των συνηθειών των γονέων. Επίσης, στην περίπτωση που οι γονείς είναι λιγότερο εξοικειωμένοι με ορισμένες ψηφιακές συσκευές ή υπηρεσίες, τα παιδιά τους, τους ξεπερνούν στις ψηφιακές ικανότητες (Livingstone et al., 2015). Τέλος, καθώς οι ψηφιακές συσκευές γίνονται όλο και πιο εξατομικευμένες λόγω του ότι πολλά παιδιά χρησιμοποιούν πλέον φορητές συσκευές (βλέπε 2.2.1.1, και 2.2.2.1), οι παραδοσιακές στρατηγικές καταλήγουν να γίνονται αναποτελεσματικές (Haddon και Vincent, 2014; Mascheroni και Olafsson, 2014 in Livingstone et al., 2015).

Στα πλαίσια του ερευνητικού δικτύου Eukidsonline, οι ερευνητές αναφέρουν σε σχέση με το διαδίκτυο, πέντε τρόπους γονικής διαμεσολάβησης:

1. Ενεργή διαμεσολάβηση της χρήσης του διαδικτύου από τα παιδιά, η οποία περιλαμβάνει την συζήτηση με τα παιδιά σχετικά με τις διαδικτυακές δραστηριότητες τους όπως και την συμμετοχή των γονέων σε αυτές τις δραστηριότητες.
2. Ενεργή διαμεσολάβηση της διαδικτυακής ασφάλειας των παιδιών, η οποία περιλαμβάνει την καθοδήγηση των παιδιών σε θέματα διαδικτυακής ασφάλειας με βοήθεια που τους παρέχουν όταν συναντούν δυσκολίες ή καταστάσεις που τους ενοχλούν.
3. Απαγορευτική διαμεσολάβηση, δηλαδή την επιβολή κανόνων γύρω από το τι επιτρέπεται να κάνουν τα παιδιά και τι όχι.
4. Παρακολούθηση των δραστηριοτήτων στον υπολογιστή (monitoring), κατά την οποία οι γονείς κάνουν έλεγχο στα προφίλ που έχουν τα παιδιά στα κοινωνικά δίκτυα, στα μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή στις υπηρεσίες άμεσων μηνυμάτων
5. Τεχνική διαμεσολάβηση της διαδικτυακής χρήσης των παιδιών κατά την οποία οι γονείς χρησιμοποιούν λογισμικά φιλτραρίσματος και απαγορεύουν κάποιες συγκεκριμένες ανεπιθύμητες χρήσεις (Τσαλίκη, 2011; Livingstone and Haddon, 2011).

4.2.1 Παράγοντες σχετικοί με τους τρόπους διαμεσολάβησης των γονέων

Οι ερευνητές υποστηρίζουν ότι οι παράγοντες οι οποίοι σχετίζονται με τους τρόπους διαμεσολάβησης που εφαρμόζουν οι γονείς για να εποπτεύουν τα παιδιά τους κατά την ενασχόληση τους με το διαδίκτυο και τα ψηφιακά μέσα, είναι πολλοί. Μερικοί από αυτούς, είναι το κοινωνικό-οικονομικό υπόβαθρο της οικογένειας, το μορφωτικό επίπεδο, οι ψηφιακές ικανότητες και τα ατομικά χαρακτηριστικά των γονέων αλλά και διάφοροι παράγοντες που σχετίζονται με τα ίδια τα παιδιά (όπως βαθμίδα εκπαίδευσης, φύλο, ή στάδιο ανάπτυξης) (Livingstone et al., 2015).

i. Κοινωνικό-οικονομικό υπόβαθρο οικογένειας

Το κοινωνικό οικονομικό υπόβαθρο της οικογένειας, μπορεί να επηρεάσει τον τρόπο με τον οποίο ενσωματώνονται τα ψηφιακά μέσα στην καθημερινή ζωή, την επιλογή των συσκευών που διατίθενται στο σπίτι, όπως και την ποιότητα της πρόσβασης στο διαδίκτυο. Υπάρχουν νοικοκυριά με πλούσια μέσα και νοικοκυριά με φτωχά μέσα (Livingstone, 2007).

Οι γονείς με χαμηλά εισοδήματα, είναι λιγότερο πιθανό να παρέχουν στα παιδιά τους τα πιο σύγχρονα ή ακριβά μοντέλα των ψηφιακών συσκευών. Ωστόσο, ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι τα παιδιά από κατώτερα κοινωνικό - οικονομικά στρώματα, διαθέτουν πιο συχνά ηλεκτρονικό

υπολογιστή στο υπνοδωμάτιό τους και περνούν περισσότερο χρόνο μπροστά στην τηλεόραση και στον ηλεκτρονικό υπολογιστή (Tandon et al., 2012 in Livingstone et al., 2015).

Τα ερευνητικά στοιχεία δείχνουν ότι τα παιδιά από οικογένειες με καλύτερη κοινωνικό - οικονομική κατάσταση, διαθέτουν και χρησιμοποιούν συχνότερα συσκευές με θόνες αφής (Nikken and Schols, 2015 in Livingstone et al., 2015).

Σε οικογένειες με χαμηλότερα εισοδήματα και λιγότερο μορφωμένους γονείς στην Ευρώπη, παρατηρείται ένα χάσμα γενεών σε σχέση με τις ψηφιακές ικανότητες μεταξύ γονέων και παιδιών. Οι έρευνες δείχνουν ότι οι γονείς αυτοί χρησιμοποιούν περισσότερο περιοριστικές στρατηγικές διαμεσολάβησης και διατηρούν μια στάση ανησυχίας ως προς τα ψηφιακά μέσα.

Σε οικογένειες με χαμηλότερα εισοδήματα και με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο, οι γονείς διαθέτουν ικανότητες διαχείρισης των ψηφιακών μέσων ενώ εφαρμόζουν περισσότερο την ενεργή γονική διαμεσολάβηση χρήσης. Παρόλα αυτά, η γνώση σε σχέση με τα ψηφιακά μέσα προκαλεί την ανησυχία τους, με συνέπεια την εφαρμογή και κάποιων περιοριστικών πρακτικών.

Σε οικογένειες με υψηλότερο εισόδημα και υψηλότερα μορφωτικά επίπεδα, οι γονείς εφαρμόζουν ένα ευρύ φάσμα διαφορετικών πρακτικών διαμεσολάβησης, συμπεριλαμβανομένων των διαφόρων στρατηγικών περιορισμού της χρήσης των ψηφιακών συσκευών. Αυτοί οι γονείς, προσπαθούν να προωθούν άλλες δραστηριότητες για τα παιδιά τους. Ωστόσο, οι γονείς που εργάζονται με ψηφιακά μέσα, ή χρησιμοποιούν τα ψηφιακά μέσα στο σπίτι, κατανοούν ότι υπονομεύουν τις προσπάθειές περιορισμού της χρήσης των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνίας από τα παιδιά τους (Livingstone et al., 2015).

ii. Παράγοντες οι οποίοι σχετίζονται με τους γονείς

Τα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά, ιδιαίτερα η ηλικία και το φύλο και τα γνωστικά χαρακτηριστικά (π.χ. ψηφιακές δεξιότητες) των γονέων, αποτελούν προγνωστικούς παράγοντες για την εφαρμογή των διαφόρων ειδών της γονικής διαμεσολάβησης (Talves and Kalmus, 2015).

Οι γονείς πιθανόν να έχουν μια αμφίθυμη προσέγγιση όσον αφορά την χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά τους. Ερευνητές αναφέρουν ότι οι περισσότεροι γονείς αντιλαμβάνονται το διαδίκτυο με την θετική του πλευρά, θεωρώντας το πολύτιμο εργαλείο μάθησης (Pew Internet and American Life Projects, 2005 in Yusuf et al., 2014). Ωστόσο, την ίδια στιγμή, πολλοί γονείς εκφράζουν την βαθιά τους ανησυχία για την έκθεση των παιδιών τους στους κινδύνους του διαδικτύου (Livingstone and Bober, 2004).

Ερευνητικά δεδομένα, υποδεικνύουν ότι οι γονείς επιλέγουν στρατηγικές διαμεσολάβησης σύμφωνα με τις δικές τους θετικές ή αρνητικές αντιλήψεις σε σχέση με τους κινδύνους, τα ψηφιακά μέσα και τα παιδιά. Για παράδειγμα, οι γονείς οι οποίοι ανησυχούν για τους κινδύνους, εφαρμόζουν περιοριστικά μέτρα όπως και την παρακολούθηση της χρήσης των ψηφιακών μέσων από τα παιδιά τους.

Οι γονείς που αντιλαμβάνονται τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ως διασκέδαση ή εκπαιδευτικό εργαλείο, συμμετέχουν στις δραστηριότητες των παιδιών τους στο διαδίκτυο και συζητούν μαζί τους το περιεχόμενο που παρακολουθούν (Nikken and Schols, 2015 in Talves and Kalmus, 2015).

Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν επίσης, ότι ψυχολογικοί παράγοντες όπως η εμπιστοσύνη και η αυτοεκτίμηση στις αλληλεπιδράσεις γονέα-παιδιού (Paus-Hasebrink et al., 2012) παίζουν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στο είδος της γονικής διαμεσολάβησης το οποίο οι γονείς επιλέγουν να εφαρμόζουν (Talves and Kalmus, 2015).

Οι γονείς οι οποίοι διαθέτουν υψηλότερα επίπεδα αυτό-αποτελεσματικότητας (self-efficacy), στη χρήση του διαδικτύου (πιθανόν λόγω ψηφιακών ικανοτήτων), έχουν επίσης μεγαλύτερη αυ-

τοπεοίθηση στην ικανότητά τους να διαχειρίζονται την χρήση των ψηφιακών μέσων από τα παιδιά τους. Επιπλέον, αυτοί οι γονείς, έχουν την πεποίθηση ότι τα οφέλη χρήσης του διαδικτύου υπερτερούν των βλαβερών συνεπειών που μπορούν να αποφέρουν οι διάφοροι κίνδυνοι (Livingstone et al., 2011).

Επίσης, οι νεότεροι γονείς που ζουν σε αστικές περιοχές, χρησιμοποιούν περιοριστικά μέτρα ασφάλειας περισσότερο από ότι μεγαλύτεροι σε ηλικία γονείς, που ζουν σε αγροτικές περιοχές (Álvarez et al., 2013).

Τέλος, ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι, παρά το γεγονός ότι ενώ κάποιοι γονείς έχουν την επίγνωση των κινδύνων του διαδικτύου, δεν υιοθετούν ωστόσο αυταρχικούς ή απαγορευτικούς τρόπους διαμεσολάβησης (Álvarez et al., 2013).

iii. Παράγοντες που σχετίζονται με τους ανήλικους

Η εκπαιδευτική βαθμίδα των παιδιών ασκεί μια μεγάλη επιρροή στον τύπο του ελέγχου, δεδομένου του ότι οι έρευνες έχουν δείξει ότι οι γονείς των παιδιών του δημοτικού σχολείου ασκούν περισσότερο την απαγορευτική γονική διαμεσολάβηση και καταναλώνουν περισσότερο χρόνο μαθαίνοντας στα παιδιά τους κανόνες σε σχέση με την χρήση τους διαδικτύου. (Álvarez et al., 2013).

Οι γονείς παιδιών σε προεφηβική ηλικία (ηλικίας 10-12) τείνουν να ελέγχουν και να εποπτεύουν τις διαδικτυακές συμπεριφορές τους περισσότερο, περιορίζοντας τον χρόνο ενασχόλησης και χρησιμοποιώντας λογισμικά ελέγχου, από ότι οι γονείς μεγαλύτερων παιδιών (Mitchell, Finkelhor, and Wolak, 2005 in Álvarez et al., 2013).

Επίσης, οι γονείς των εφήβων, τείνουν να υιοθετήσουν ένα πιο ανεκτικό τρόπο διαμεσολάβησης (Rosen et al., 2008 in Álvarez et al., 2013).

Επιπλέον, μερικοί ερευνητές (Eastin et al., 2006; Wang et al., 2005 in Álvarez et al., 2013), παρατηρούν ότι οι γονείς ελέγχουν περισσότερο τις συμπεριφορές των αγοριών στο διαδίκτυο, αν και τα ευρήματα σε αυτό το θέμα δίστανται, καθώς οι Valcke et al. (2010), δεν βρήκαν διαφορές μεταξύ των φύλων (Álvarez et al., 2013).

Άλλες έρευνες δείχνουν οι γονείς χρησιμοποιούν γενικά όλους τους τύπους διαμεσολάβησης στις δραστηριότητες των κοριτσιών στα ψηφιακά περιβάλλοντα και λιγότερο τους τεχνικούς περιορισμούς. Επιπλέον, τα κορίτσια πιθανόν να επιβάλλουν την γνώμη τους στους γονείς τους περισσότερο από τα αγόρια, σε θέματα που αφορούν στο διαδίκτυο (Livingstone, Kalmus, and Talves, 2014, in Talves and Kalmus, 2015).

Στις παρακάτω ενότητες 4.2.2 και 4.2.3, εξετάζονται ξεχωριστά κάποια χαρακτηριστικά της γονικής διαμεσολάβησης στην περίπτωση των γονέων μικρότερων παιδιών και στην περίπτωση των γονέων εφήβων.

4.2.2 Παιδιά και γονική διαμεσολάβηση

Όλο και περισσότερο, όλο και μικρότερα παιδιά, συνδέονται στο διαδίκτυο, στο σπίτι, στο νηπιαγωγείο και μόλις ξεκινούν το σχολείο (βλέπε 2.2.1.1) αλλά παρόλα αυτά, οι έρευνες που να εξετάζουν θέματα γονικής διαμεσολάβησης στην περίπτωση των μικρών παιδιών σε σχέση με την χρήση ψηφιακών μέσων είναι πολύ περιορισμένες (Livingstone et al., 2015).

Σύμφωνα με τις θεωρίες ανάπτυξης και τα ερευνητικά δεδομένα, η χρήση των ψηφιακών μέσων από τους γονείς, μπορεί να επηρεάσει άμεσα ένα μικρό παιδί το οποίο βρίσκεται σε ένα στάδιο ανάπτυξης στον οποίο η μάθηση είναι μιμητική (βλέπε 3.2.2.1).

Ερευνητικά στοιχεία, δείχνουν ότι οι περισσότεροι γονείς (86%) των παιδιών ηλικίας κάτω των 6 ετών, κάνουν χρήση κάποιας συσκευής με οθόνη καθημερινά, τουλάχιστον για μιάμιση ώρα καθημερινά. Τα παιδιά των οποίων οι γονείς χρησιμοποιούν τα τηλεοπτικά μέσα ενημέρωσης για περισσότερο από 2 ώρες την ημέρα, αφιερώνουν κατά μέσο όρο 28 λεπτά παραπάνω ημερησίως στην τηλεόραση, σε σύγκριση με τα παιδιά των γονέων που βλέπουν τηλεόραση λιγότερο από 2 ώρες την ημέρα (Rideout and Hamel, 2006 in Lauricella et al., 2015).

Επίσης, η έρευνα των Jago et al. (2010), έδειξε ότι τα παιδιά παρακολουθούν καθημερινά, πάνω από 4 ώρες τηλεόραση, όταν οι γονείς τους βλέπουν και αυτοί πολλές ώρες τηλεόραση.

Οι Lauricella et al. (2015), υποστηρίζουν ότι τα ευρήματα της έρευνας τους υποδηλώνουν ότι οι οικογένειες με μικρά παιδιά, καθιερώνουν στο σπίτι τους ένα περιβάλλον των ψηφιακών μέσων, αναλόγως της ηλικίας του παιδιού, των συνηθειών και των στάσεων των γονέων σε σχέση με τα ψηφιακά μέσα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα των Brouwer et al, (2011), Plowman et al, (2010), Wagner et al, (2013), οι γονείς ανησυχούν λιγότερο σε σχέση με την χρήση του διαδικτύου από τα μικρότερα παιδιά τους. Πολλές φορές, αναθέτουν την παρακολούθηση των μικρότερων παιδιών στα μεγαλύτερα τους αδέρφια. Οι ερευνητές συμφωνούν ότι χρειάζεται περαιτέρω εξέταση του ρόλου της οικογένειας στην αποτελεσματική γονική διαμεσολάβηση σε σχέση με τα μικρότερα παιδιά και τα ψηφιακά μέσα (Holloway et al., 2013).

Άλλα ερευνητικά δεδομένα, δείχνουν ότι οι γονείς οι οποίοι χρησιμοποιούν τα μέσα ενημέρωσης και την τεχνολογία ως εργαλείο για τη διαχείριση της καθημερινής ζωής τους, χρησιμοποιούν συχνότερα τα βιβλία, τα παιχνίδια και άλλες δραστηριότητες όταν θέλουν να απασχολήσουν τα μικρότερα παιδιά τους.

Έρευνα της οποίας τα ευρήματα δημοσιεύτηκαν στο άρθρο «Revised Parenting in the Age of Digital Technology» από το Northwestern University στις ΗΠΑ, το 2014, δείχνει όταν ένα παιδί είναι αναστατωμένο και ο γονέας προσπαθεί να το ηρεμήσει, είναι πιο πιθανό να στραφεί σε ένα παιχνίδι ή δραστηριότητα ή σε ένα βιβλίο. Μόνο το 17% από αυτούς που διαθέτουν φορητές συσκευές, δηλώνει ότι αφήνει το παιδί να παίξει με αυτήν. Επίσης, όταν πρόκειται να προσφέρουν στα παιδιά μια ανταμοιβή για την καλή συμπεριφορά ή θέλουν να τιμωρήσουν μια κακή συμπεριφορά, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης είναι ένα συχνά χρησιμοποιούμενο εργαλείο, αν και τα βιβλία, οι δραστηριότητες και τα παιχνίδια εξακολουθούν να είναι ψηλά στις προτιμήσεις τους. (Wartella, et al., 2013)

Επιπλέον, οι έρευνες δείχνουν ότι τις περισσότερες φορές, οι μητέρες είναι αυτές που αποφασίζουν με τι θα ασχοληθούν τα παιδιά, γεγονός που υποδεικνύει ότι στις μικρότερες ηλικίες, η μητέρα εξακολουθεί να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον έλεγχο της χρήσης του διαδικτύου. Αυτή η στάση, παρατηρείται εντονότερα στους γονείς με υψηλό μορφωτικό επίπεδο που ζουν σε αστικές περιοχές και με ένα μόνο παιδί. Οι πατέρες, δεν απουσιάζουν ωστόσο από τις δραστηριότητες των παιδιών στο διαδίκτυο. Σε μια έρευνα στο Ηνωμένο Βασίλειο για τη γονική εμπλοκή στην εκπαίδευση των παιδιών σε σχέση με τις καινούριες τεχνολογίες, διαπιστώθηκε ότι αν και η επίβλεψη των δραστηριοτήτων ανήκει περισσότερο στις μητέρες, οι πατέρες συμμετέχουν και βοηθούν σε τεχνικά ζητήματα (Hart et al., 2008 in Álvarez et al., 2013).

Οι ερευνητές συμφωνούν ότι οι φορείς χάραξης πολιτικής πρέπει να λαμβάνουν υπόψη την καθιέρωση ενός δημιουργικού σε σχέση με τα ψηφιακά μέσα περιβάλλοντος στο σπίτι, βοηθώντας τους γονείς στην αλλαγή των δικών τους στάσεων, στην κατανόηση των πλεονεκτημάτων της Τεχνολογίας Πληροφορικής και Επικοινωνίας έτσι ώστε να μπορέσουν να καθοδηγήσουν τα παιδιά τους με έναν τρόπο που να φέρει όσο το δυνατό περισσότερα οφέλη και λιγότερους κινδύνους (Álvarez et al., 2013).

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 43: Παιδιά και γονική διαμεσολάβηση. Συμπεράσματα

<ul style="list-style-type: none">▪ Οι έρευνες που να εξετάζουν θέματα γονικής διαμεσολάβησης στην περίπτωση των μικρών παιδιών σε σχέση με την χρήση ψηφιακών μέσων είναι πολύ περιορισμένες.
<ul style="list-style-type: none">▪ Η χρήση συσκευών με οθόνη, τόσο από την μητέρα όσο και από τον πατέρα, σχετίζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό με την χρήση αυτών των συσκευών από τα παιδιά.
<ul style="list-style-type: none">▪ Στις μικρότερες ηλικίες, η μητέρα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον έλεγχο της χρήσης του διαδικτύου.
<ul style="list-style-type: none">▪ Οι πατέρες, συμμετέχουν και βοηθούν σε τεχνικά ζητήματα
<ul style="list-style-type: none">▪ Οι γονείς ανησυχούν λιγότερο για την χρήση του διαδικτύου από τα μικρότερα παιδιά τους. Πολλές φορές, αναθέτουν την παρακολούθηση των μικρότερων παιδιών, στα μεγαλύτερα τους αδέρφια.
<ul style="list-style-type: none">▪ Οι φορείς χάραξης πολιτικής πρέπει να λαμβάνουν υπόψη την καθιέρωση ενός δημιουργικού, σε σχέση με τα ψηφιακά μέσα, περιβάλλοντος στο σπίτι.
<ul style="list-style-type: none">▪ Χρειάζεται περαιτέρω εξέταση του ρόλου της οικογένειας στην αποτελεσματική γονική διαμεσολάβηση σε σχέση με τα μικρότερα παιδιά και τα ψηφιακά μέσα.

4.2.3 Έφηβοι και γονική διαμεσολάβηση

Οι έφηβοι βρίσκονται σε ένα στάδιο ανάπτυξης, στο οποίο οι πηγές κοινωνικής μάθησης προέρχονται από πολλούς παράγοντες όπως τους συμμαθητές, το σχολείο, τον πολιτισμό της κοινωνίας στην οποία ανήκουν κτλ.. Οι γονείς εξακολουθούν παρόλα αυτά, να κατέχουν ένα κυρίαρχο ρόλο στην διαμόρφωση των προτύπων, των αξιών και των κινήτρων τους (Moore and Moschis, 1981 in Schofield, 2011).

Ερευνητικά δεδομένα, έχουν διαπιστώσει ότι οι έφηβοι πρέπει να αποδεχτούν και να εσωτερικεύσουν τους κανόνες σε σχέση με την χρήση ψηφιακών μέσων για να τους σέβονται. Επιπλέον, αντιμετωπίζουν αρνητικά τους γονείς τους όταν τους επιβάλλουν απαγορευτικούς κανόνες, ενώ είναι πολύ πιθανό να δουν το απαγορευμένο περιεχόμενο μαζί με τους συνομήλικους τους (Nathanson, 2002 in Schofield, 2011).

Οι Duerager και Livingstone, (2012), δημοσίευσαν σε σχέση με τις στρατηγικές που οι γονείς υιοθετούν στην Ευρώπη, τα δεδομένα τα οποία καταγράφονται στον παρακάτω πίνακα.

**Πίνακας 44: Είδη γονικής διαμεσολάβησης τα οποία εφαρμόζουν οι γονείς στην Ευρώπη
(Duerager and Livingstone, 2012)**

Είδος γονικής διαμεσολάβησης	Τρόπος παρέμβασης	Προέφηβοι 9-12 ετών (%)	Έφηβοι 13-16 ετών (%)
Τεχνική διαμεσολάβηση (Technical mediation)	▪ Λογισμικά antivirus	76	74
	▪ Λογισμικά τα οποία περιορίζουν τον χρόνο	14	11
	▪ Λογισμικά ελέγχου τα οποία απαγορεύουν ανεπιθύμητες ιστοσελίδες	39	28
Παρακολούθηση (Monitoring)	▪ Των φίλων στις ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης,	48	36
	▪ Των άμεσων μηνυμάτων που στέλνουν	40	25
	▪ Του προφίλ στα δίκτυα κοινωνικής δικτύωσης	44	39
	▪ Των ιστοσελίδων που επισκέπτονται	63	45
Περιοριστική διαμεσολάβηση (Restrictive mediation)	▪ Ανέβασμα (upload) φωτογραφιών, βίντεο ή μουσικής	85	55
	▪ Δημοσίευση προσωπικών δεδομένων	96	83
	▪ Δημιουργία προφίλ σε ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης	73	33
	▪ Παρακολούθηση βίντεο	63	28
	▪ Κατέβασμα (download) μουσικής ή ταινιών	79	46
	▪ Χρησιμοποίηση υπηρεσιών άμεσων μηνυμάτων	64	27
Ενεργή διαμεσολάβηση της διαδικτυακής ασφάλειας (Active mediation of Internet safety)	▪ Συζήτηση με το παιδί θέματα που του ενόχλησαν στο διαδίκτυο	61	60
	▪ Βοήθεια στην περίπτωση που το παιδί ενοχλήθηκε από κάτι στο διαδίκτυο	39	37
	▪ Συμβουλές για την συμπεριφορά με άλλα άτομα στο διαδίκτυο	63	65
	▪ Συμβουλές για θέματα ασφάλειας	70	64
	▪ Εξήγηση για τι είναι επιτρεπτό και τι	77	70

	όχι		
Ενεργή διαμεσολάβηση της χρήσης (Active mediation of Internet use)	▪ Συμμετοχή στις δραστηριότητες του παιδιού στο διαδίκτυο	53	40
	▪ Ενθάρρυνση του παιδιού για να χρησιμοποιήσει το διαδίκτυο για μάθηση	58	52
	▪ Να είναι στον ίδιο χώρο με το παιδί όταν αυτό συνδέεται στο διαδίκτυο	70	48
	▪ Συζήτηση για τις δραστηριότητες του παιδιού στο διαδίκτυο	85	79

Όπως παρατηρείται στα ερευνητικά δεδομένα των Duerager and Livingstone, (2012), η γονική διαμεσολάβηση μειώνεται καθώς μεγαλώνουν τα παιδιά, ιδιαίτερα στην περίπτωση των γονέων που υιοθετούν απαγορευτικές στρατηγικές διαμεσολάβησης, εύρημα που συμφωνεί και με τα δεδομένα προηγούμενης έρευνας της Τσαλίκη (2011), στην Ελλάδα.

Οι περισσότεροι γονείς χρησιμοποιούν κάποιο λογισμικό antivirus, επίσης, ανησυχούν σε σχέση με την δημοσίευση των προσωπικών δεδομένων.

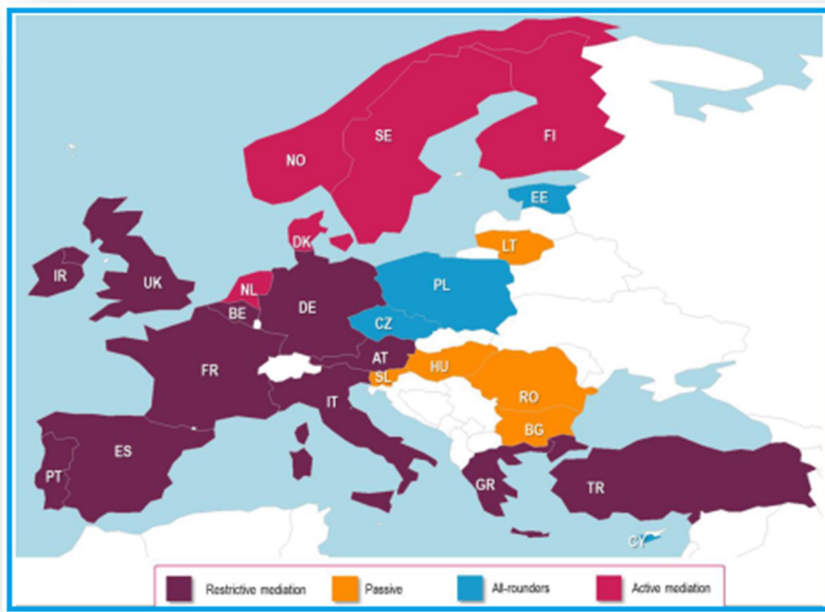
Η έρευνα των Helsper et al., (2013), επίσης στην Ευρώπη, ξεχώρισε σε σχέση με τις μεθόδους διαμεσολάβησης που ακολουθούν οι γονείς τους, 4 ομάδες παιδιών όπως απεικονίζονται στην παρακάτω εικόνα :

Εικόνα 30: Αποτελέσματα έρευνας των Helsper et al. (2013), στην Ευρώπη

Παρατηρούνται 2 ομάδες παιδιών, οι οποίες παρουσιάζουν τις πιο έντονες διαφορές ως προς τις δυο μεταβλητές που τις χαρακτηρίζουν: την ηλικία των παιδιών (14 και 11 έτη) και το μορφωτικό επίπεδο των γονέων (τριτοβάθμια εκπαίδευση και πρωτοβάθμια εκπαίδευση). Παρατηρείται συνεπώς, ότι οι γονείς των μεγαλύτερων παιδιών, με ανώτερο μορφωτικό επίπεδο, προτιμούν την ενεργή γονική διαμεσολάβηση ενώ οι γονείς των μικρότερων παιδιών με χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο, προτιμούν τις περιοριστικές πρακτικές.

Οι Helsper et al., (2013), αναλύοντας τις πρακτικές γονικής διαμεσολάβησης στην Ευρώπη, δημιούργησαν τον χάρτη που απεικονίζεται στην παρακάτω εικόνα.

Εικόνα 31: Πρακτικές γονικής διαμεσολάβησης στην Ευρώπη, (Helsper et al., 2013)

Στην Ελλάδα, σύμφωνα με την πανευρωπαϊκή έρευνα των Helsper et al. (2013), το 29% των γονέων προτιμούν περιοριστικούς μεθόδους γονικής διαμεσολάβησης (restrictive mediation preferred) αλλά το ίδιο ποσοστό γονέων, είναι ανεκτικοί και χαλαροί ως προς την εποπτεία των παιδιών τους σε σχέση με τις δραστηριότητες τους στο διαδίκτυο (passive). Το 24% των γονέων, εφαρμόζουν όλα τα είδη γονικής διαμεσολάβησης (all rounders) ενώ το 19%, ανήκουν στην ομάδα γονέων οι οποίοι προτιμούν την ενεργή γονική διαμεσολάβηση (active mediation preferred). Στην Ευρώπη, στον χάρτη της παραπάνω εικόνας, η Ελλάδα κατατάσσεται μεταξύ των χωρών όπου οι γονείς εφαρμόζουν στην πλειοψηφία τους περιοριστικές πρακτικές διαμεσολάβησης.

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 45: Έφηβοι και γονική διαμεσολάβηση. Συμπεράσματα

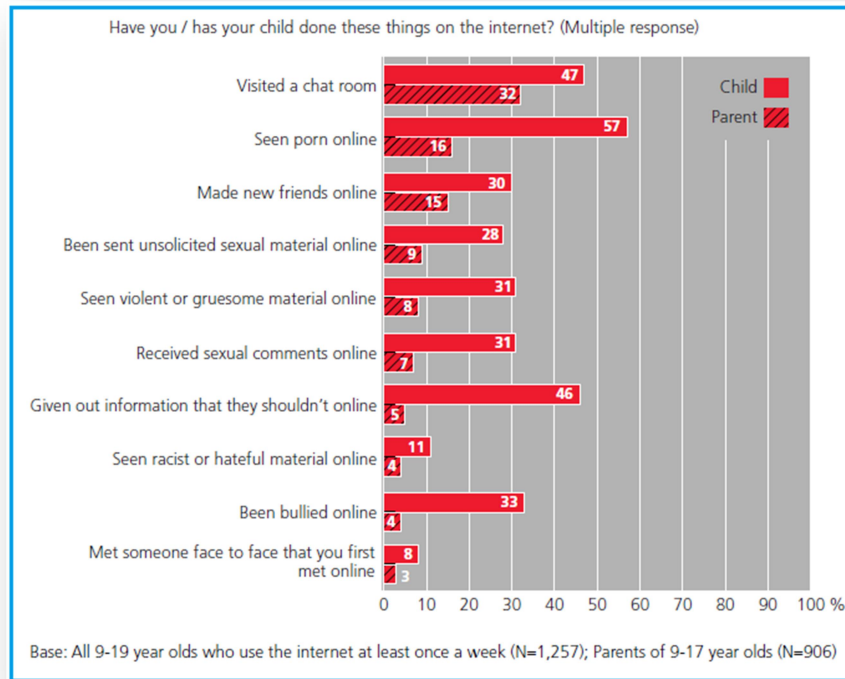
<ul style="list-style-type: none">▪ Οι γονείς εξακολουθούν, να κατέχουν ένα κυρίαρχο ρόλο στην διαμόρφωση των προτύπων, των αξιών και των κινήτρων των εφήβων.
<ul style="list-style-type: none">▪ Οι έφηβοι πρέπει να αποδεχτούν και να εσωτερικεύσουν τους κανόνες σε σχέση με την χρήση ψηφιακών μέσων για να τους σέβονται.
<ul style="list-style-type: none">▪ Οι έφηβοι αντιμετωπίζουν αρνητικά τους γονείς τους, όταν αυτοί εφαρμόζουν περιοριστικές πρακτικές.
<ul style="list-style-type: none">▪ Όσο μεγαλώνουν τα παιδιά, οι γονείς διαμεσολαβούν λιγότερο και ιδιαίτερα στην περίπτωση των απαγορευτικών στρατηγικών διαμεσολάβησης.
<ul style="list-style-type: none">▪ Οι γονείς με ανώτερο μορφωτικό επίπεδο οι οποίοι έχουν μεγαλύτερα παιδιά, προτιμούν την ενεργή γονική διαμεσολάβηση ενώ οι γονείς με χαμηλότερο επίπεδο μόρφωσης οι οποίοι έχουν μικρότερα παιδιά, προτιμούν τις περιοριστικές πρακτικές.
<ul style="list-style-type: none">▪ Η Ελλάδα κατατάσσεται μεταξύ των χωρών όπου οι γονείς εφαρμόζουν στην πλειοψηφία τους, περιοριστικές πρακτικές διαμεσολάβησης.

4.2.4 Οπτική γωνία παιδιών και γονέων σε ζητήματα διαδικτύου

Οι Livingstone and Bober, (2004) και οι Duerager and Livingstone (2013), υποστηρίζουν ότι υπάρχει ένα σημαντικό χάσμα των γενεών, με τους γονείς να αναφέρουν περισσότερες μεσολαβητικές δραστηριότητες από αυτές που αναγνωρίζονται από τα παιδιά τους.

Επιπλέον, πιθανών λόγω διαφορετικής αντίληψης σε σχέση με τους κινδύνους, τα παιδιά δηλώνουν πολύ περισσότερα περιστατικά προβληματικών εμπειριών στο διαδίκτυο από αυτά που νομίζουν οι γονείς τους.

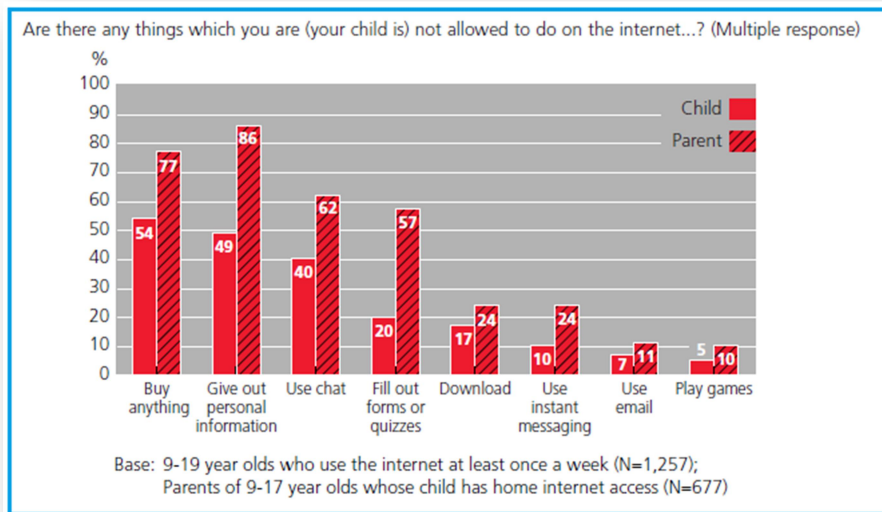
Όπως παρατηρείται στην παρακάτω εικόνα, η έρευνα των Livingstone and Bober (2004), δείχνει σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ των παιδιών και των γονέων, ιδιαίτερα στην περίπτωση της έκθεσης σε πορνογραφικό υλικό και της δημοσίευσης προσωπικών δεδομένων.

Εικόνα 32: Διαφορετικές αντιλήψεις παιδιών και γονέων σε σχέση με τις δραστηριότητες των παιδιών στο διαδίκτυο, (Livingstone and Bober, 2004)

Οι διαφορές μεταξύ των παιδιών και των γονέων στις αντιλήψεις αυτές, κάνουν ακόμα δυσκολότερη την αποτελεσματική εφαρμογή της γονικής διαμεσολάβησης (Livingstone and Bober, 2004), καθώς σε πολλές περιπτώσεις, οι γονείς νομίζουν ότι διαμεσολαβούν, ενώ τα παιδιά δεν αντιλαμβάνονται κάτι τέτοιο.

Το ίδιο χάσμα ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά τους, παρατηρείται και στην περίπτωση των αντιλήψεών τους σε σχέση με την γονική διαμεσολάβηση.

Εικόνα 33: Διαφορετικές αντιλήψεις παιδιών και γονέων σε σχέση με τους κανόνες που επιβάλλουν οι γονείς, (Livingstone and Bober, 2004)

Παρατηρείται στις δύο παραπάνω εικόνες, ότι ενώ 86% των γονέων δηλώνουν ότι έχουν απαγορεύσει στα παιδιά τους την δημοσίευση προσωπικών δεδομένων, μόνο το 49% από αυτούς έχουν καταλάβει αυτόν τον κανόνα. Παράλληλα, μόνο 5% των γονέων νομίζουν ότι τα παιδιά έχουν δημοσιεύσει προσωπικά δεδομένα ενώ 46% των παιδιών παραδέχονται ότι το έχουν κάνει. Εν τέλει, σε πολλές περιπτώσεις, οι γονείς που έχουν επιβάλλει κάποιους κανόνες νομίζουν ότι τα παιδιά τους υπακούν, ενώ τα παιδιά τους, διερμηνεύουν με τον δικό τους τρόπο και πολλές φορές πράττουν το αντίθετο.

Ακόμη, ένα σημαντικό ποσοστό γονέων (18%), παραδέχονται ότι δεν γνωρίζουν πώς να βοηθήσουν τα παιδιά τους, γεγονός που αποδεικνύει την ανάγκη ενημέρωσης τους. Τέλος, το 10% των γονέων δηλώνουν ότι δεν γνωρίζουν με τι ασχολούνται τα παιδιά τους όταν συνδέονται στο διαδίκτυο (Livingstone and Bober, 2004), γεγονός το οποίο υποδεικνύει την σημαντικότητα μιας ανοιχτής, θετικής σχέσης γονέα-παιδιού.

Σύμφωνα με την έκθεση της Ευρωπαϊκής Κομισιόν (2008), οι γονείς ανησυχούν για τους εξής κινδύνους:

i. Κινδύνους περιεχομένου

Ένα μεγάλο ποσοστό των γονέων (45%), ανησυχεί για το γεγονός ότι το παιδί τους μπορεί να δει σεξουαλικό ή βίαιο περιεχόμενο στο Διαδίκτυο. Επίσης, ένα σημαντικό ποσοστό γονέων (39%), ανησυχεί ότι το παιδί τους μπορεί να έχει πρόσβαση σε πληροφορίες σχετικά με τον αυτοτραυματισμό, την αυτοκτονία ή την ανορεξία με τους Γάλλους, τους Πορτογάλους και τους Έλληνες γονείς να εκφράζουν την μεγαλύτερη ανησυχία.

ii. Κινδύνους επαφής

Πολλοί γονείς (60%) ανησυχούν για την σεξουαλική αποπλάνηση και τον διαδικτυακό εκφοβισμό (54%).

iii. Κινδύνους ιδιωτικότητας

Το 25% των γονέων ανησυχούν για οικονομικές ζημιές και για απώλεια προσωπικών δεδομένων.

Η Livingstone (2003), έδειξε ότι ενώ οι γονείς μπορεί να είναι ανήσυχοι και ανασφαλείς σχετικά με τους διαδικτυακούς κινδύνους, οι έφηβοι δείχνουν να ανησυχούν λιγότερο. Οι Livingstone και Bober (2004), διαπίστωσαν ότι, αν και το 73% των γονέων πιστεύουν ότι το διαδίκτυο μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά τους να διευρύνουν τους ορίζοντες τους και να μάθουν σημαντικά πράγματα χρησιμοποιώντας το, πολλοί από αυτούς ανησυχούν ότι η ενασχόληση αυτή, μπορεί να τους οδηγήσει στην κοινωνική απομόνωση, να τους εκθέσει σε σεξουαλικό και βίαιο υλικό, να παραμελήσουν τις σχολικές τους δραστηριότητες, να επικοινωνούν με αγνώστους και να διακινδυνεύσουν την ιδιωτική τους ζωή. Από την άλλη, οι Lenhart και Madden (2007) βρήκαν ότι οι έφηβοι, δεν θεωρούν απειλή την επαφή με αγνώστους στο διαδίκτυο (Liau et al., 2008).

Τα ίδια συμπεράσματα έβγαλαν και άλλες πανευρωπαϊκές έρευνες (Livingstone et al., 2011; Duerager and Livingstone, 2012). Αποδεικνύεται λοιπόν, ότι το χάσμα γενεών παραμένει και σήμερα. Τα ερευνητικά δεδομένα των Duerager και Livingstone, δείχνουν ότι σε αντίθεση με την άποψη των γονέων ότι γνωρίζουν λίγα για το τι κάνουν τα παιδιά τους στο διαδίκτυο, αξιοσημείωτα ποσοστά παιδιών (32%) νομίζουν οι γονείς τους γνωρίζουν πολλά. Επιπλέον, σύμφωνα με τους ίδιους ερευνητές, αξιοσημείωτα ποσοστά παιδιών (33 % περίπου), παραδέχονται ότι μερικές φορές αγνοούν τις συμβουλές και τους κανόνες των γονέων τους σχετικά με τη χρήση του διαδικτύου. Κάποια παιδιά όμως (10%), δηλώνουν ότι θα ήθελαν οι γονείς τους να παρουσιάσουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τις δραστηριότητες τους στο διαδίκτυο.

Οι ερευνητές συμφωνούν ότι η αντίληψη σύμφωνα με την οποία οι προσπάθειες των γονέων δεν εκτιμώνται και τα παιδιά αποφεύγουν την γονική καθοδήγηση, είναι αβάσιμη. Τα στοιχεία αποκαλύπτουν μια πιο θετική εικόνα: τα παιδιά καλωσορίζουν το ενδιαφέρον και την συμμετοχή των γονέων στις δραστηριότητες τους στο διαδίκτυο ενώ οι γονείς, εκφράζουν την εμπιστοσύνη στις ικανότητες των παιδιών τους. Πολλοί συμφωνούν ότι είναι σημαντική η υποστήριξη της θετικής αυτής προσέγγισης καθώς το διαδίκτυο γίνεται όλο και πιο πολύπλοκο και περισσότερο ενσωματωμένο στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων (Duerager και Livingstone, 2012).

Οι Livingstone et al., (2011) αναφέρουν ότι μια σημαντική πρόκληση για τους φορείς χάραξης στρατηγικών προστασίας των παιδιών, είναι η κατανόηση της διαφοράς μεταξύ των αντιλήψεων των παιδιών και των γονέων τους σε σχέση με τις εμπειρίες των παιδιών στο διαδίκτυο.

Οι ειδικοί συστήνουν την ενημέρωση των γονέων σχετικά με την φύση των κινδύνων όπως και την ενθάρρυνση του διαλόγου με τα παιδιά τους, έτσι ώστε να κατανοούνται σε μεγαλύτερο βαθμό οι εμπειρίες των παιδιών. Υποστηρίζουν ότι οι γονείς πρέπει να είναι σε εγρήγορση αποφεύγοντας όμως την κινδυνολογία. Η κατανόηση των κινδύνων από τους γονείς, θεωρείται από τους ειδικούς, ένα σημείο κλειδί για την ευαισθητοποίηση τους.

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

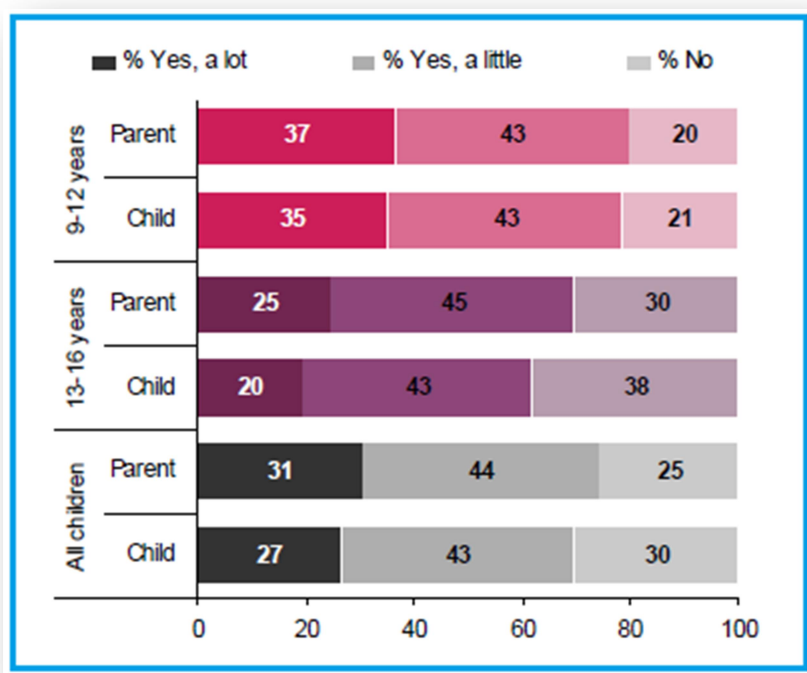
Πίνακας 46: Διαφορές μεταξύ των παιδιών και των γονέων σε θέματα διαδικτύου

<ul style="list-style-type: none">▪ Υπάρχει ένα σημαντικό χάσμα των γενεών, σε σχέση με την οπτική γωνία των παιδιών και των γονέων σε ζητήματα χρήσης, δραστηριοτήτων και κινδύνων στο διαδίκτυο.
<ul style="list-style-type: none">▪ Τα παιδιά δηλώνουν αρκετά περισσότερα περιστατικά προβληματικών εμπειριών στο διαδίκτυο από αυτά που νομίζουν οι γονείς τους ότι αντιμετωπίζουν.
<ul style="list-style-type: none">▪ Οι διαφορές μεταξύ των παιδιών και των γονέων στις αντιλήψεις, καθιστούν ακόμα δυσκολότερη την αποτελεσματική εφαρμογή των διαφόρων πρακτικών διαμεσολάβησης.
<ul style="list-style-type: none">▪ Σε πολλές περιπτώσεις, οι γονείς οι οποίοι έχουν επιβάλλει κάποιους κανόνες, νομίζουν ότι τα παιδιά τους υπακούν, ενώ τα παιδιά διερμηνεύουν με τον δικό τους τρόπο αυτούς τους κανόνες και πράττουν πολλές φορές το αντίθετο.
<ul style="list-style-type: none">▪ Πολλοί γονείς, παραδέχονται ότι δεν γνωρίζουν πώς να βοηθήσουν τα παιδιά τους, γεγονός που αποδεικνύει την ανάγκη ενημέρωσης τους.
<ul style="list-style-type: none">▪ Πολλοί γονείς παραδέχονται δεν γνωρίζουν με τι ασχολούνται τα παιδιά τους όταν συνδέονται στο διαδίκτυο, γεγονός το οποίο υποδεικνύει την σημαντικότητα μιας καλής επικοινωνίας και θετικής σχέσης γονέα-παιδιού.
<ul style="list-style-type: none">▪ Ενώ οι γονείς μπορούν να είναι ανήσυχοι και ανασφαλείς σχετικά με τους διαδικτυακούς κινδύνους, τα παιδιά τους στην εφηβεία, ανησυχούν λιγότερο.
<ul style="list-style-type: none">▪ Πολλά παιδιά, παραδέχονται ότι μερικές φορές αγνοούν τις συμβουλές και τους κανόνες των γονέων τους σχετικά με τη χρήση του διαδικτύου.
<ul style="list-style-type: none">▪ Πολλά παιδιά, δηλώνουν ότι θα ήθελαν οι γονείς τους να παρουσιάσουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τις δραστηριότητες τους στο διαδίκτυο.
<ul style="list-style-type: none">▪ Σε γενικές γραμμές, τα παιδιά καλωσορίζουν το ενδιαφέρον και την συμμετοχή των γονέων στις δραστηριότητες τους στο διαδίκτυο, ενώ οι γονείς, εκφράζουν την εμπιστοσύνη στις ικανότητες των παιδιών τους.
<ul style="list-style-type: none">▪ Μια σημαντική πρόκληση για τους φορείς χάραξης στρατηγικών προστασίας των παιδιών, είναι η κατανόηση των κενών στις διαφορές μεταξύ των παιδιών και γονέων τους σε σχέση με τις εμπειρίες των παιδιών στο διαδίκτυο.
<ul style="list-style-type: none">▪ Η κατανόηση των κινδύνων από τους γονείς, θεωρείται από τους ειδικούς, ένα σημείο κλειδί για την ευαισθητοποίηση τους.

4.2.5 Αποτελεσματικότητα της γονικής διαμεσολάβησης

Οι Livingstone et al. (2011), υποστηρίζουν ότι είναι εφικτό, αν και δύσκολο να εκτιμηθεί η αποτελεσματικότητα των διαφόρων ειδών γονικής διαμεσολάβησης σε σχέση με την μείωση της έκθεσης των παιδιών στους κινδύνους του διαδικτύου και των βλαβερών συνεπειών που αυτά μπορούν να υποστούν. Στην έρευνά τους, οι γονείς και τα παιδιά ερωτήθηκαν αν θεωρούν ότι οι πρακτικές γονικής διαμεσολάβησης βοηθούν ή όχι τα παιδιά να χρησιμοποιούν εποικοδομητικά και με ασφάλεια το διαδίκτυο.

Οι απαντήσεις τους, απεικονίζονται στην παρακάτω εικόνα. Παρατηρείται ότι σε γενικές γραμμές, οι γονείς και τα παιδιά συμφωνούν ως προς την αξιολόγηση της γονικής διαμεσολάβησης, αν και οι έφηβοι (13-16 ετών) είναι λίγο περισσότερο επικριτικοί με τους γονείς τους. Οι 38% δηλώνουν ότι η γονική διαμεσολάβηση δεν τους βοηθά, ενώ οι γονείς τους (30%), υποστηρίζουν το αντίθετο. Οι διαφορές οι οποίες παρατηρούνται, οφείλονται σύμφωνα με τους Livingstone et al. (2011), στις διαφορετικές οπτικές γωνίες τους, σε σχέση με το διαδίκτυο (βλέπε 4.3.4).

Εικόνα 34: Αντιλήψεις γονέων και παιδιών σε σχέση με την χρησιμότητα των πρακτικών διαμεσολάβησης, (Livingstone et al., 2011)

Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι η απαγορευτική γονική διαμεσολάβηση οδηγεί σε σημαντικά μικρότερες πιθανότητες να ενοχληθεί ή αναστατωθεί ένα παιδί στο διαδίκτυο (σε οποιαδήποτε ηλικία). Συγκεκριμένα, οι Duerager and Livingstone, (2012), υποστηρίζουν ότι αν οι γονείς περιορίζουν τη χρήση του διαδικτύου, τα παιδιά αντιμετωπίζουν λιγότερους κινδύνους όπως η πορνογραφία, η παρενόχληση στον κυβερνοχώρο και η επαφή με άγνωστους. Ωστόσο, οι ίδιοι ερευνητές συμφωνούν ότι οι περιοριστικές πρακτικές οδηγούν στην μείωση των οφελών και των ευκαιριών όπως η μάθηση, την επικοινωνία, η διασκέδαση κτλ.. Επιπλέον, δεν επιθυμούν όλοι οι γονείς να παίξουν ένα περιοριστικό ρόλο.

Ενώ η μείωση του κινδύνου είναι ψηλά στην πολιτική ατζέντα του, το δίκτυο EU Kids Online υποστηρίζει ότι είναι περισσότερο σημαντικό να ελαττωθούν οι βλαβερές συνέπειες που μπορούν να προκαλέσουν οι διαδικτυακοί κίνδυνοι από το να μειωθούν οι κίνδυνοι.

Άλλωστε, η έκθεση σε κίνδυνο (π.χ. η έκθεση σε σεξουαλικό περιεχόμενο ή η επικοινωνία με άλλα άτομα) συνδέεται με σχετικά χαμηλές πιθανότητες βλαβερών συνεπειών (βλέπε 3.8) ενώ είναι θετικά συνδεδεμένη με τις ευκαιρίες και την ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων (βλέπε 2.3).

Επιπλέον, η έκθεση σε κίνδυνο μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη στρατηγικών αυτοπροστασίας συνεπώς και ως εκ τούτου, σε μειωμένες πιθανότητες βλαβερών συνεπειών (βλέπε 4.5).

Σύμφωνα με τους Duerager and Livingstone, (2012), η εφαρμογή των τεσσάρων ειδών διαμεσολάβησης που αναφέρθηκαν στην ενότητα 4.2, μπορεί να επιτυγχάνει τα παρακάτω:

- Η ενεργή γονική διαμεσολάβηση της χρήσης, οδηγεί στην μείωση των βλαβερών εμπειριών των παιδιών μεταξύ 9 και 12 ετών, αλλά δεν έχει αξιοσημείωτα αποτελέσματα στην περίπτωση των παιδιών μεταξύ 13 και 16 ετών.
- Η ενεργή γονική διαμεσολάβηση της ασφάλειας, συνδέεται σημαντικά με περιπτώσεις στις οποίες οι ανήλικοι 9-10 ετών και 15-16 ετών ενοχλήθηκαν ή αναστατωθήκαν κατόπιν έκθεσης σε κάποιο διαδικτυακό κίνδυνο.
- Η γονική παρακολούθηση δεν συνδέεται με το αίσθημα ενόχλησης ή αναστάτωσης στα παιδιά από 9 έως 10 ετών ή από 15 έως 16, αλλά συνδέεται σημαντικά με αυξημένες περιπτώσεις κάποιας βλαβερής επίπτωσης στα παιδιά μεταξύ 11 και 14 ετών.
- Η τεχνική διαμεσολάβηση δεν έχει σημαντικό αντίκτυπο στα παιδιά μεταξύ 9 και 14 ετών, ενώ συνδέεται θετικά με περιπτώσεις βλαβερών επιπτώσεων στα παιδιά ηλικίας από 15 έως 16 ετών.

Επιπλέον, Οι Yusuf et al., 2014, αναφέρουν ότι τα ευρήματα της μελέτης των Cho και Choi (2005), έχουν αποκαλύψει ότι μια θετική σχέση γονέα-παιδιού μπορεί να μειώσει την έκθεση των παιδιών σε επικίνδυνα περιεχόμενα του Διαδικτύου.

Γενικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι η απαγορευτική γονική διαμεσολάβηση και η ενεργή γονική διαμεσολάβηση της χρήσης, είναι οι καταλληλότερες στρατηγικές για την πρόληψη, ενώ η ενεργή διαμεσολάβηση της ασφάλειας και η παρακολούθηση είναι πιο πιθανόν να έπεται μιας αρνητικής εμπειρίας. Με άλλα λόγια, όταν τα παιδιά βιώσουν κάτι αρνητικό στο διαδίκτυο, οι γονείς τους εφαρμόζουν στρατηγικές παρακολούθησης και αρχίζουν να τους καθοδηγούν σε θέματα διαδικτυακής ασφάλειας, στοχεύοντας στην πρόληψη περαιτέρω αρνητικών εμπειριών (Duerager and Livingstone, 2012).

Εφαρμόζοντας την ενεργό διαμεσολάβηση της χρήσης, οι γονείς μιλούν στο παιδί τους για το διαδίκτυο, συνδέονται μαζί τους στο διαδίκτυο για να τους ενθαρρύνουν να το εξερευνήσουν και μοιράζονται τις διαδικτυακές δραστηριότητές τους. Όπως δείχνουν τα ευρήματα των Duerager and Livingstone, (2012), αυτό το είδος γονικής διαμεσολάβησης τείνει να μειώσει την έκθεση των παιδιών σε διαδικτυακούς κινδύνους χωρίς όμως να μειώσει τα οφέλη και τις ευκαιρίες.

Σε γενικές γραμμές, οι μελέτες δείχνουν ότι οι γονείς πιστεύουν πως πρέπει να προστατεύουν τα παιδιά τους κατά την χρήση του διαδικτύου και χρησιμοποιούν ένα ευρύ φάσμα στρατηγικών, ανάλογα εν μέρει με την ηλικία του παιδιού. Ωστόσο, υπάρχουν ακόμα μερικοί γονείς που δεν διαμεσολαβούν αρκετά, ακόμα και σε σχέση με τα μικρά παιδιά τους, ενώ υπάρχουν μερικά παιδιά που θα ήθελαν οι γονείς τους να δείξουν περισσότερο ενδιαφέρον (βλέπε 4.2.4). Αυτοί οι γονείς ειδικά, αποτελούν μια πολιτική προτεραιότητα σήμερα για δράσεις με στόχο την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση τους.

Οι Wilson και McAloney (2010) (in Barbovschi et al., 2013), προτείνουν τρόπους για τον σχεδιασμό πολιτικών προστασίας που να υπερασπίζονται τα δικαιώματα των παιδιών. Αναφέρουν επίσης ότι, εκτός από οποιαδήποτε βλαβερή συνέπεια που μπορεί να προκύψει από τις δραστηριότητες των παιδιών στο διαδίκτυο, ο αποκλεισμός είναι από μόνος του μια άρνηση του δικαιώματος συμμετοχής. Όπως σημείωσε ο Μπάιρον (2008) (in Barbovschi et al., 2013), η υπερβολική προστασία των παιδιών, είναι επιβλαβής, καθώς τους στερεί την εκμάθηση ψηφιακών δεξιοτήτων

και στρατηγικών αντιμετώπισης, συμβάλλει δε περαιτέρω στην εμβάθυνση του ψηφιακού χάσματος.

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 47: Αποτελεσματικότητα της γονικής διαμεσολάβησης. Συμπεράσματα

▪ Η απαγορευτική γονική διαμεσολάβηση οδηγεί σε σημαντικά μικρότερες πιθανότητες να ενοχληθεί ή αναστατωθεί ένα παιδί στο διαδίκτυο.
▪ Οι περιοριστικές πρακτικές οδηγούν στην μείωση των οφελών και των ευκαιριών όπως η μάθηση, η επικοινωνία, η διασκέδαση κτλ..
▪ Η έκθεση σε κινδύνους μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη στρατηγικών αυτοπροστασίας, συνεπώς στην μείωση των βλαβερών συνεπειών.
▪ Η ενεργή διαμεσολάβηση χρήσης, σχετίζεται με μειωμένες πιθανότητες βλαβερών συνεπειών, καθώς τα παιδιά αποκομίζουν περισσότερα οφέλη και συναντούν περισσότερες ευκαιρίες ενώ αναπτύσσουν τις ψηφιακές τους δεξιότητες.
▪ Η ενεργή διαμεσολάβηση ασφάλειας, χρησιμοποιείται πιο συχνά αφού ένα παιδί έχει βιώσει κάτι δυσάρεστο για την πρόληψη μελλοντικών προβλημάτων.
▪ Η χρήση των λογισμικών ελέγχου, δεν βρέθηκε να μειώσει τους κινδύνους ιδιαίτερα στην περίπτωση των μεγαλύτερων εφήβων.
▪ Μια θετική σχέση γονέα - παιδιού μπορεί να μειώσει την έκθεση των παιδιών σε επικίνδυνα περιεχόμενα του διαδικτύου.
▪ Υπάρχουν ακόμα γονείς που δεν διαμεσολαβούν αρκετά, ακόμα και για τα μικρά παιδιά τους. Αυτοί οι γονείς ιδιαίτερα, αποτελούν μια πολιτική προτεραιότητα σήμερα, για δράσεις με στόχο την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση τους.
▪ η υπερβολική προστασία των παιδιών, είναι επιβλαβής, καθώς τους στερεί την εκμάθηση ψηφιακών δεξιοτήτων και στρατηγικών αντιμετώπισης

4.2.6 Πηγές ευαισθητοποίησης παιδιών και γονέων σε θέματα ασφάλειας

Οι γονείς, οι δάσκαλοι και οι συνομήλικοι των παιδιών, παίζουν σημαντικότατο ρόλο στην ευαισθητοποίηση των παιδιών σε θέματα ασφάλειας, αλλά υπάρχουν και άλλες πρόσθετες πηγές πληροφοριών τόσο για τα ίδια τα παιδιά, όσο και για τους γονείς.

Στον παρακάτω πίνακα καταγράφονται οι πηγές (εκτός από τους γονείς, τους δασκάλους και τους συνομήλικες), από όπου τα παιδιά δήλωσαν, σύμφωνα με την πανευρωπαϊκή έρευνα των Livingstone et al. (2011), ότι πληροφορούνται για διάφορα θέματα σε σχέση με την ασφάλεια στο διαδίκτυο.

**Πίνακας 48: Πηγές πληροφοριών σε θέματα ασφάλειας τις οποίες χρησιμοποιούν τα παιδιά,
(Livingstone et al., 2011)**

Πηγές	9-12 ετών %		13-16 ετών %		Όλοι
	Αγόρια	Κορίτσια	Αγόρια	Κορίτσια	
Άλλοι συγγενείς	44	50	45	47	47
Τηλεόραση, ράδιο, εφημερίδες, περιοδικά	15	16	22	25	20
Ιστοσελίδες	8	6	19	15	12
Κάποιος ειδικός σε θέματα ασφάλειας στο διαδίκτυο	7	6	11	12	9
Παροχέας υπηρεσιών διαδικτύου	4	3	11	7	6
Κοινωνικό λειτουργό, εκκλησία	5	5	7	8	6
Βιβλιοθηκάριο	5	5	7	8	6
Καμία πηγή	39	37	31	31	34

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι οι άλλοι συγγενείς αποδεικνύονται σύμφωνα με τα ερευνητικά δεδομένα το ίδιο σημαντικές πηγές πληροφοριών σε θέματα ασφάλειας διαδικτύου, όσο και οι συνομήλικοι των παιδιών ενώ τα μεγαλύτερα παιδιά ανατρέχουν σε περισσότερες πηγές για συμβουλές. Παρατηρούνται λίγες διαφορές μεταξύ των φύλων, με τα κορίτσια να προτιμούν λίγο περισσότερο τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Το πιο σημαντικό εύρημα, σύμφωνα με τους ερευνητές, είναι ότι περίπου το ένα τρίτο των παιδιών (34%) αναφέρουν ότι δεν έχουν λάβει οδηγίες ασφαλείας από οποιαδήποτε από αυτές πηγές, και ότι τα μικρότερα παιδιά αναφέρουν ότι συμβουλευόταν λιγότερο τις πηγές που αναγράφονται στον πίνακα, από ό, τι οι έφηβοι.

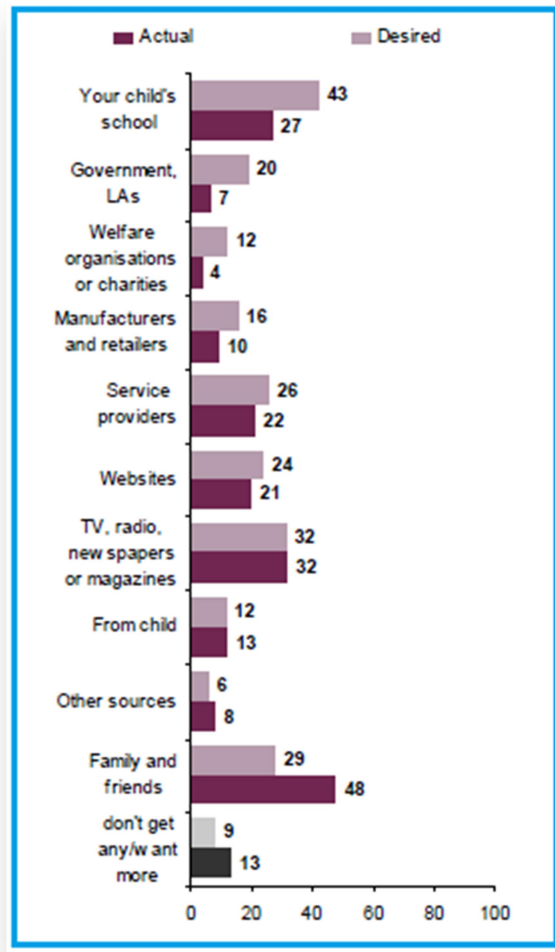
Όσον αφορά στους γονείς, η ίδια έρευνα, βρήκε τα δεδομένα που καταγράφονται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 49: Πηγές πληροφοριών σε θέματα ασφάλειας τις οποίες χρησιμοποιούν οι γονείς, (Livingstone et al., 2011)

Πηγές	Ηλικία παιδιών				Όλοι
	9-10	11-12	13-14	15-16	
Οικογένεια και φίλοι	50	49	49	44	48
Τηλεόραση, ράδιο, εφημερίδες, Περιοδικά	31	32	33	33	32
Το σχολείο του παιδιού	28	31	25	24	27
Παροχές υπηρεσιών διαδικτύου	23	22	22	20	21
Σχετικές με την ασφάλεια ιστοσελίδες	21	19	22	20	21
Τα παιδιά τους	8	11	14	16	13
Κατασκευαστές και εμπόρους ψηφιακών συσκευών	10	10	10	9	10
Άλλες πηγές	9	8	8	9	8
Κυβέρνηση, τοπικές αρχές	7	8	7	6	7
Καμία πηγή	13	12	13	16	13

Τα δεδομένα του πίνακα, δείχνουν ότι οι γονείς συμβουλευόταν σε θέματα ασφάλειας διαδικτύου πρώτα τους φίλους και την οικογένεια ενώ αμέσως μετά, τα κλασικά μέσα ενημέρωσης. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι μερικοί συμβουλευόταν τα παιδιά τους.

Οι ίδιοι γονείς, στην ίδια έρευνα, δήλωσαν ότι θα προτιμούσαν να ενημερώνονται από το σχολείο των παιδιών τους και σε γενικές γραμμές οι πηγές που θα επιθυμούσαν για να ενημερωθούν διαφέρουν ως προς την πραγματικότητα, όπως παρατηρείται στην παρακάτω εικόνα.

Εικόνα 35: Πραγματικές και επιθυμητές πηγές ενημέρωσης των γονέων (Livingstone et al., 2011)

Το γεγονός ότι δεν προτιμούν τα εργαλεία της βιομηχανίας (πληροφορίες για την ασφάλεια, τα “abuse button” κλπ.) υπονοεί μια έλλειψη ενημέρωσης ή / και εμπιστοσύνης γι’ αυτά. Σύμφωνα με τους ερευνητές, η βιομηχανία θα πρέπει να συνεργάζεται με κέντρα ενημέρωσης για την παροχή συμβουλών στους γονείς σχετικά με την ασφάλεια, τις τεχνολογικές εξελίξεις και τους κινδύνους. Τα ενδιαφερόμενα μέρη μπορούν επίσης να ενισχύσουν τις πρωτοβουλίες σπίτι-σχολείο, όπως προγράμματα κατάρτισης, εργαστήρια και τη διάδοση πληροφοριών (Livingstone et al., 2011).

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 50: Πηγές ευαισθητοποίησης παιδιών και γονέων σε θέματα ασφάλειας. Συμπεράσματα

<ul style="list-style-type: none">▪ Οι άλλοι συγγενείς, αποδεικνύονται το ίδιο σημαντικές πηγές πληροφοριών σε θέματα ασφάλειας διαδικτύου, όσο και οι συνομήλικοι των παιδιών.
<ul style="list-style-type: none">▪ Τα μεγαλύτερα παιδιά ανατρέχουν σε περισσότερες πηγές για συμβουλές.
<ul style="list-style-type: none">▪ Πολλά παιδιά αναφέρουν ότι δεν έχουν λάβει οδηγίες ασφαλείας από οποιαδήποτε πηγή εκτός σχολείου, γονέων και συνομηλίκων.
<ul style="list-style-type: none">▪ Οι γονείς συμβουλευονται σε θέματα ασφάλειας διαδικτύου πρώτα από τους φίλους και την οικογένεια.
<ul style="list-style-type: none">▪ Μερικοί γονείς, συμβουλευονται τα παιδιά τους.
<ul style="list-style-type: none">▪ Οι γονείς δήλωσαν ότι θα προτιμούσαν να ενημερώνονται από το σχολείο των παιδιών τους.
<ul style="list-style-type: none">▪ Παρατηρείται μια έλλειψη ενημέρωσης ή / και εμπιστοσύνης ως προς τα εργαλεία της βιομηχανίας, συνεπώς υφίσταται η ανάγκη ενημέρωσης τους.

4.3 Τεχνικά μέσα προστασίας

Τα τεχνικά μέτρα αποτελούν σημαντικό στοιχείο των στρατηγικών προστασίας των παιδιών στο διαδίκτυο. Οι τεχνολογίες αυτές μπορούν να χρησιμοποιηθούν για:

- να αποκλειστούν ορισμένοι κίνδυνοι (π.χ. τεχνολογίες φιλτραρίσματος)
- να απαγορευτεί η είσοδος των παιδιών σε κάποιες διαδικτυακές τοποθεσίες, ή αντίστροφο να επιτραπεί η σύνδεση σε ορισμένους διαδικτυακούς τόπους (π.χ. συστήματα που απαιτούν επαλήθευση ηλικίας ή ταυτότητας)
- να δημιουργηθούν ζώνες ασφαλείας (π.χ. περιφραγμένες τοποθεσίες - walled gardens) (OECD, 2012).

4.3.1 Τεχνολογίες φιλτραρίσματος

Τα συστήματα φιλτραρίσματος, είναι λογισμικά τα οποία ρυθμίζουν την πρόσβαση σε πληροφορίες ή υπηρεσίες στο Διαδίκτυο σύμφωνα με καθορισμένα κριτήρια.

Λειτουργούν σε διάφορα επίπεδα:

- στο επίπεδο του προσωπικού εξοπλισμού του χρήστη
- στο επίπεδο του παρόχου υπηρεσιών (ISP) ή της εταιρίας κινητής τηλεφωνίας
- σε επίπεδο μηχανών αναζήτησης.

Κάποια λογισμικά φιλτραρίσματος, βασίζονται σε θετικές ή «λευκές» λίστες (whitelists – σελίδες στις οποίες επιτρέπεται η πρόσβαση, ενώ μπλοκάρονται όλες οι υπόλοιπες τοποθεσίες), ή σε αρνητικές ή «μαύρες» λίστες (blacklists – σελίδες στις οποίες μπλοκάρεται η πρόσβαση ενώ επιτρέπεται η πρόσβαση σε όλες τις υπόλοιπες).

Η προσέγγιση της «λευκής λίστας» συνιστάται για τα μικρότερα παιδιά. Ακόμα και αν υπάρχουν πολλές ακίνδυνες τοποθεσίες μη προσβάσιμες, οι ειδικοί θεωρούν ότι ένα ασφαλές περιβάλλον είναι πιο σημαντικό γι' αυτά από την πρόσβαση σε ένα μεγάλο όγκο πληροφοριών.

Η προσέγγιση της «μαύρης λίστας» είναι καταλληλότερη για τους εφήβους. Ακόμα και αν παραμένει εφικτή η πρόσβαση σε κάποια ανεπιθύμητα περιεχόμενα, επιτρέπεται η ευρύτερη εξερεύνηση του διαδικτύου, ώστε να ανταποκρίνεται στις πληροφοριακές και τις επικοινωνιακές ανάγκες οι οποίες αυξάνονται με την ηλικία.

Παρόμοιες με τις λευκές λίστες, οι ασφαλείς ζώνες για τα παιδιά (walled gardens), είναι διαδικτυακές πύλες μέσω των οποίων επιτρέπεται αποκλειστικά η πρόσβαση σε μια σειρά ιστοσελίδων και διαδικτυακών υπηρεσιών οι οποίες θεωρούνται κατάλληλες.

Ένα παράδειγμα περιφραγμένης τοποθεσίας είναι η γερμανική «fragFINN», η οποία προσφέρει μια «μικρότερη έκδοση» του Internet, όπου τα παιδιά ηλικίας 8 έως 12 ετών μπορούν να πλοηγηθούν χωρίς να αντιμετωπίσουν πιθανές απειλές.

Η παραπάνω μέθοδος, βασίζεται στη δημιουργία μιας βάσης δεδομένων στην οποία αποθηκεύονται URL σελίδες. Όταν ο χρήστης θέλει να συνδεθεί σε κάποια σελίδα, πραγματοποιείται ένας έλεγχος συγκριτικά με τις σελίδες της βάσης και αναλόγως, το λογισμικό επιτρέπει ή όχι την πρόσβαση. Οι μαύρες λίστες, χρειάζονται τακτική ενημέρωση. Η ταξινόμηση τους, μπορεί να βασιστεί σε επίσημους μηχανισμούς αξιολόγησης περιεχομένου ή σε λίστες διευθύνσεων URL, και μπορεί να πραγματοποιηθεί από τον άνθρωπο (human-based) ή αυτόματα (computer-based).

Οι μαύρες λίστες περιέχουν νομικά απαγορευμένο περιεχόμενο, όπως εικόνες παιδικής κακοποίησης και συντηρούνται από τις αρχές επιβολής του νόμου (στη Φινλανδία, Σουηδία) από την ACMA - Australian Communications and Media Authority κτλ..

Εκτός από τον αποκλεισμό περιεχομένου Web, οι τεχνολογίες φιλτραρίσματος μπορούν να συμβάλλουν και στην αντιμετώπιση ορισμένων κινδύνων επαφής όπως η σεξουαλική παρενόχληση, μέσω εφαρμογών οι οποίες παρακολουθούν την επικοινωνία σε δωμάτια επικοινωνίας (chat rooms) ή στις υπηρεσίες άμεσων μηνυμάτων (Instant Messenger). Οι τεχνολογίες αυτές, αν και πολλά υποσχόμενες, δεν είναι όμως ακόμα σε θέση να χειριστούν την πολυπλοκότητα μιας συνομιλίας.

Τα εργαλεία φιλτραρίσματος μπορούν να χρησιμοποιηθούν και εναντίον των απειλών για την ασφάλεια των πληροφοριών, όπως οι απάτες, το «phishing» ή τα κακόβουλα μηνύματα «spam».

Υπάρχουν πολλά πακέτα στο εμπόριο, τα οποία συνδυάζουν anti-virus και anti-spyware φίλτρα με λογισμικά προστασίας των παιδιών, τα οποία διαθέτουν διάφορες ρυθμίσεις ασφάλειας, σύμφωνα με τις ανάγκες του χρήστη (OECD, 2012).

4.3.1.1 Αποτελεσματικότητα των τεχνολογιών φιλτραρίσματος

Οι τεχνολογίες φιλτραρίσματος, είναι κατάλληλες στην αντιμετώπιση των κινδύνων περιεχομένου και λιγότερο αποτελεσματικές στην περίπτωση άλλων κινδύνων.

Η αποτελεσματικότητά τους εξαρτάται από τα ποσοστά των ψευδώς αρνητικών και ψευδώς θετικών τοποθεσιών. Δηλαδή τα ποσοστά των ιστοσελίδων που επιτρέπονται ενώ έπρεπε να αποκλειστούν και αυτών που αποκλείονται ενώ δεν περιέχουν επιβλαβές περιεχόμενο.

Επίσης, οι δοκιμές δείχνουν ότι τα φίλτρα σε επίπεδο τερματικού μπορούν ευκολότερα να παρακαμφθούν από νέους με αναπτυσσόμενες ψηφιακές ικανότητες. Για παράδειγμα, το φιλτράρισμα στον υπολογιστή τους σπιτιού μπορεί να παρακαμφθεί με την απόκτηση του ελέγχου του λογαριασμού του χρήστη (όνομα και κωδικό πρόσβασης).

4.3.2 Λογισμικά Γονικού Ελέγχου

Τα λογισμικά γονικού ελέγχου είναι η πιο ευρέως χρησιμοποιημένη και ολοκληρωμένη τεχνολογική λύση για την ενίσχυση της παιδικής ασφάλειας στο διαδίκτυο. Η λειτουργία τους βασίζεται κυρίως στην τεχνολογία φιλτραρίσματος και μπορούν να περιλαμβάνουν:

- υπηρεσίες που απαιτούν την εγκατάσταση στον υπολογιστή του χρήστη
- υπηρεσίες οι οποίες λειτουργούν μόνο στον διακομιστή στην πλευρά του δικτύου
- ένα μίγμα και των δύο.

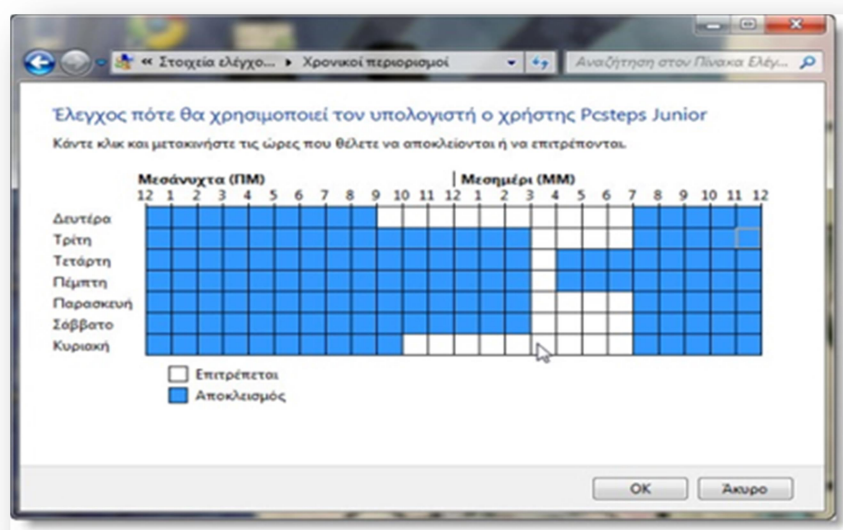
Από εμπορική άποψη, αυτά που λειτουργούν στον διακομιστή, βασίζονται συχνά σε ένα πλαίσιο συνδρομής. Και αυτά όμως τα οποία λειτουργούν στην πλευρά του πελάτη, πολλές φορές απαιτούν συνδρομή καθώς οι μαύρες λίστες πρέπει να ενημερώνονται τακτικά (OECD, 2012). Επίσης, λογισμικά γονικού ελέγχου υπάρχουν και ενσωματωμένα στα λειτουργικά συστήματα των υπολογιστών.

Τα λογισμικά σε επίπεδο τελικού χρήστη, παρέχουν το μέγιστο βαθμό ελέγχου στους γονείς αλλά και αυτά από την πλευρά του διαδικτύου μπορούν να παραμετροποιηθούν, για παράδειγμα επιλέγοντας και αποκλείοντας κατηγορίες περιεχομένων τα οποία θεωρούνται ακατάλληλα.

4.3.2.1 Λογισμικά γονικού ελέγχου σε υπολογιστές

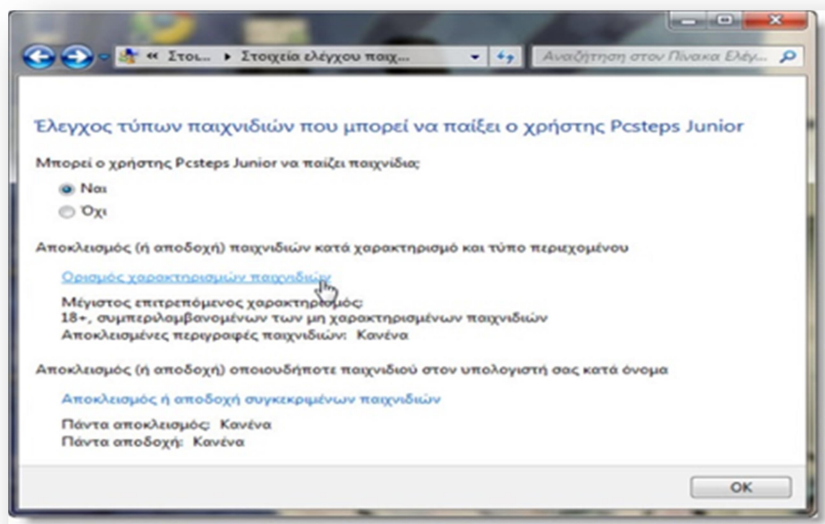
Μέσω του λογισμικού γονικού ελέγχου οι γονείς μπορούν:

- να καθορίζουν το σύνολο ωρών τις οποίες θα αφιερώσει ο ανήλικος στον υπολογιστή, αλλά και να δημιουργήσουν ένα ωράριο επιτρεπόμενης χρήσης

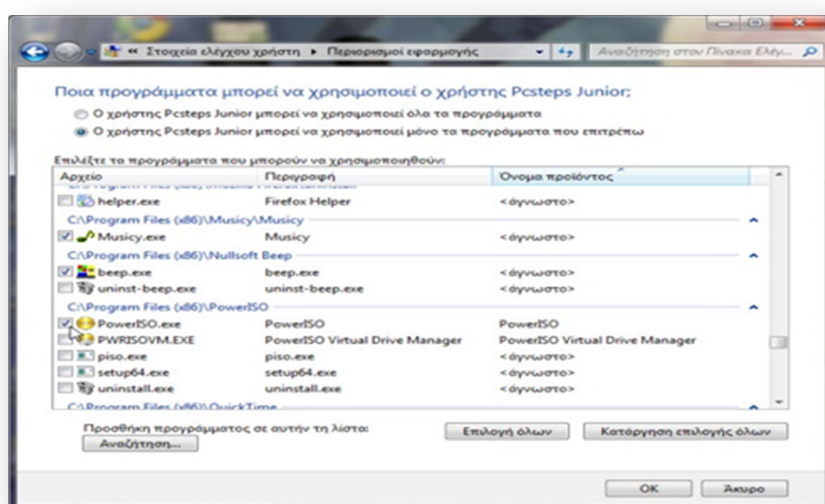
Εικόνα 36: Ωράριο επιτρεπόμενης χρήσης (Windows 7)

- να περιορίσουν να παιχνίδια και τις εφαρμογές Windows Store ρυθμίζοντας την αποδοχή ή τον αποκλεισμό παιχνιδιών σύμφωνα με την ηλικία των παιδιών

Εικόνα 37: Έλεγχος παιχνιδιών (Windows 7)

- Να περιορίσουν τις εγκαταστημένες εφαρμογές

Εικόνα 38: Περιορισμός εγκαταστημένων εφαρμογών (Windows 7)

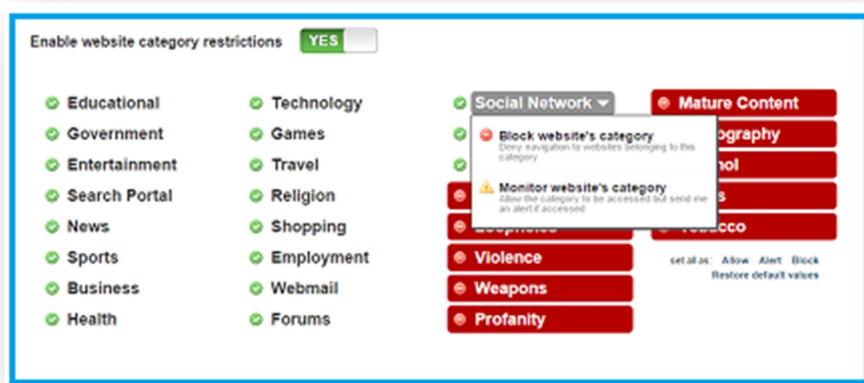
- Να ελέγχουν τοποθεσίες διαδικτύου ορίζοντας επίπεδο φιλτραρίσματος web, καθορίζοντας μια λίστα αποδοχής, αποκλείοντας την λήψη αρχείων, συγκεκριμένες σελίδες ή αυτές με προειδοποίηση περιεχομένου για ενηλίκους κτλ..
- Να ελέγξουν την χρήση μέσω της δυνατότητας αναφορών δραστηριότητας την οποία παρέχουν (Douma and Anagnostopoulos, n.d.).

4.3.2.2 Λογισμικά γονικού ελέγχου σε κινητές ψηφιακές συσκευές

Όσον αφορά στις κινητές ψηφιακές συσκευές, σε πολλές χώρες η βιομηχανία προσφέρει ειδικά διαμορφωμένες για τα παιδιά συσκευές (ιδιαίτερα κινητής τηλεφωνίας) τα οποία είτε έχουν περιορισμένη λειτουργικότητα εξαρχής, είτε έχουν την δυνατότητα περιοριστικών ρυθμίσεων δραστηριοτήτων στο διαδίκτυο. Στην Ιαπωνία, οι εταιρίες διαθέτουν κινητά τηλέφωνα για παιδιά τα οποία έχουν ως προεπιλεγμένη ρύθμιση τον αποκλεισμό πρόσβασης σε ιστοσελίδες (OECD, 2012).

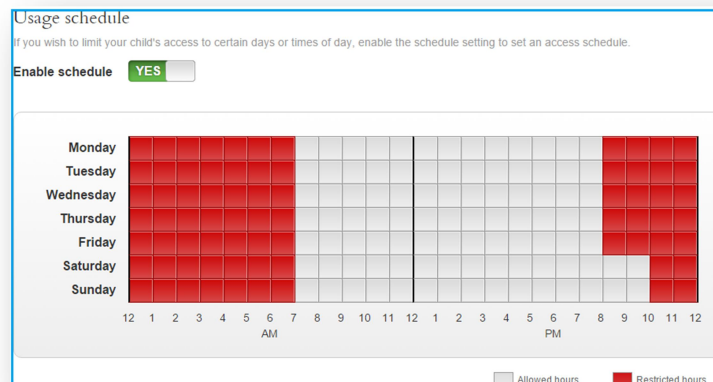
Υπάρχουν στην αγορά δωρεάν και επί πληρωμή λογισμικά γονικού ελέγχου. Το λογισμικό Qustodio το οποίο παρέχει τις ακόλουθες πιο περιορισμένες δυνατότητες στην δωρεάν έκδοση:

- Έλεγχος περιεχόμενου στο διαδίκτυο σε πραγματικό χρόνο – δυνατότητα αποκλεισμού πρόσβασης σε ακατάλληλο περιεχόμενο.

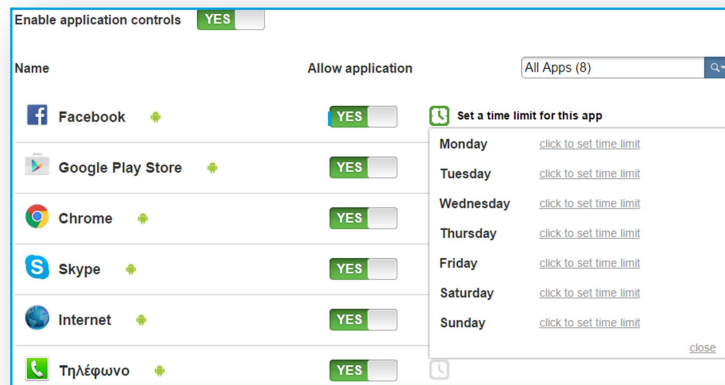
Εικόνα 39: Έλεγχος περιεχόμενου στο διαδίκτυο (Qustodio)

- Καθορισμός χρονικού περιορισμού στη χρήση

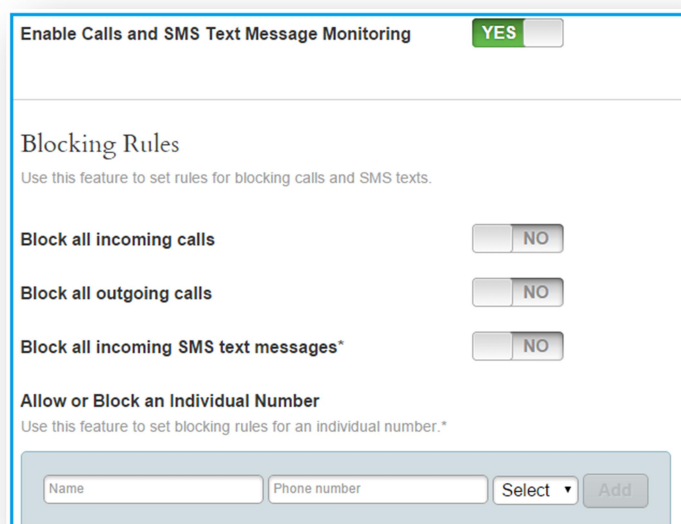
Εικόνα 40: Καθορισμός χρονικού περιορισμού (Qustodio)

- Έλεγχος εφαρμογών και παιχνιδιών

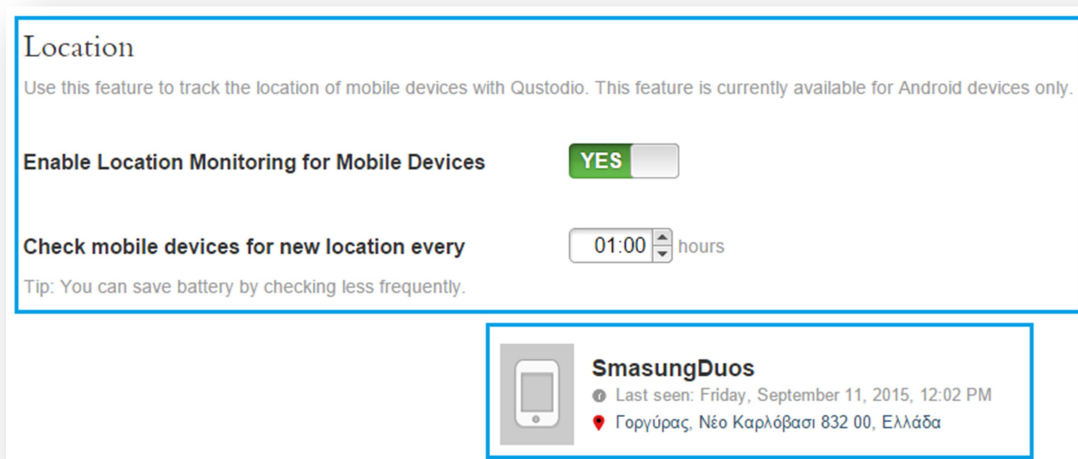
Εικόνα 41: Έλεγχος εφαρμογών και παιχνιδιών (Qustodio)

- Παρακολούθηση των κλήσεων και των SMS

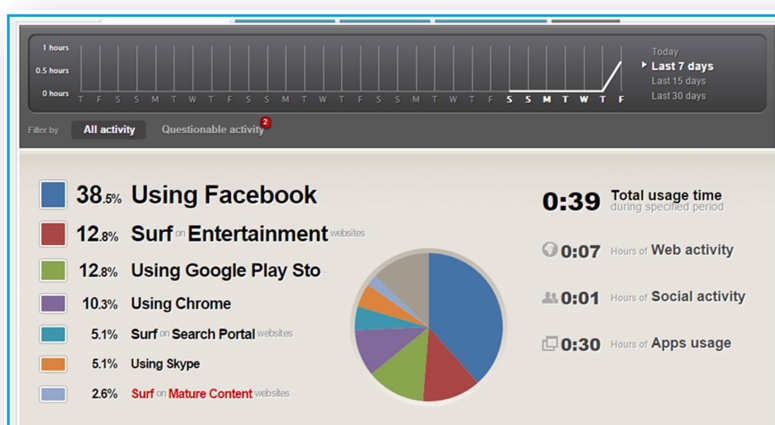
Εικόνα 42: Παρακολούθηση των κλήσεων και των SMS (Qustodio)

- Παρακολούθηση της τοποθεσίας της συσκευής

Εικόνα 43: Παρακολούθηση της τοποθεσίας της συσκευής (Qustodio)

- Έλεγχος δραστηριότητας

Εικόνα 44: Έλεγχος δραστηριότητας (Qustodio)

Κάποια αντίστοιχα δημοφιλή λογισμικά για κινητές συσκευές είναι τα Kids Place, Kids Place, SecureTeen, Screen Time, Kids Zone, NearParent (iphone), GoGoStat's Parental Guidance (Douma and Anagnostopoulos, n.d.).

4.3.2.3 Άλλες τεχνολογίες προστασίας παιδιών

Τα συστήματα επαλήθευσης της ηλικίας στο διαδικτυακό περιβάλλον, χρησιμοποιούνται για τον περιορισμό της πρόσβασης σε ταξινομημένο περιεχόμενο ή ως μηχανισμό ελέγχου ταυτότητας. Οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται σήμερα για την επαλήθευση της ηλικίας του χρήστη ποικίλλουν και μπορούν να αφορούν στις πιστωτικές κάρτες ή ακόμα και σε επαλήθευση πρόσωπο με πρόσωπο (face-to-face verification). Ο καθορισμός του ελάχιστου ορίου ηλικίας είναι ο πιο ευρέως διαδεδομένος μηχανισμός. Η επαλήθευση πρόσωπο με πρόσωπο χρησιμοποιείται στη

Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο, ωστόσο, καταφεύγει σε «offline» επαλήθευση της ηλικίας (OECD, 2012).

Η επαλήθευση της ηλικίας σε ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης είναι μια πρόκληση την οποία ορισμένα κοινωνικά δίκτυα προσπαθούν να αντιμετωπιστούν με τη χρήση επαλήθευσης από ομότιμους. Το Facebook, για παράδειγμα, χρησιμοποιεί την εξακρίβωση της ηλικίας από τους ομότιμους μόνο για τους χρήστες που αυτοπροσδιορίζονται κάτω από 18 ετών. Το MySpace έχει ένα κλειστό «σχολικό τμήμα» το οποίο συμπεριλαμβάνει την έγκριση από ομότιμους ενώ προσφέρει επίσης μια επιλογή «αναφορά κατάχρησης - report abuse» γνωστό και ως «panic button», η οποία επιτρέπει στους χρήστες να αναφέρουν ανήλικους χρήστες.

4.3.2.4 Αποτελεσματικότητα του λογισμικού γονικού ελέγχου

Διαθέτοντας ένα ευρύτερο πεδίο δυνατοτήτων από τις τεχνολογίες φιλτραρίσματος, το λογισμικό γονικού ελέγχου μπορεί να στοχεύσει πέραν των κινδύνων που σχετίζονται με το περιεχόμενο, όπως σε κινδύνους που σχετίζονται με την επικοινωνία και την προβληματική χρήση του διαδικτύου. Οι ειδικοί σημειώνουν ότι το σημαντικότερο πλεόνασμα του λογισμικού γονικού ελέγχου είναι το γεγονός ότι οι γονείς λειτουργούν ανεξάρτητα από τους παρόχους και μπορούν να αποφασίσουν οι ίδιοι, σύμφωνα με τις ανάγκες των παιδιών, για τα όρια τα οποία θα επιβάλλουν.

Τα μειονεκτήματα του γονικού ελέγχου σχετίζονται με τα δικαιώματα των παιδιών στην ιδιωτικότητα και με το γεγονός ότι η αναζήτηση και η λήψη πληροφοριών είναι μέρος της ελευθερίας της έκφρασης.

Επιπλέον, το λογισμικό ελέγχου δεν αντικαθιστά τους γονείς, αλλά λειτουργεί επικουρικά.

4.4 Ζητήματα αυτοπροστασίας

Οι σύγχρονοι μύθοι που αφορούν στη σχέση των παιδιών με τις Τεχνολογίες Πληροφορικής και επικοινωνίας, περιλαμβάνουν αυτόν του "αθώου παιδιού" (Meyer 2007 in Barbovski et al., 2013), ο οποίος διαιωνίζει περαιτέρω την εικόνα του "θύματος παιδιού", το οποίο έχει την ανάγκη επίβλεψης του ενηλίκου όπως και τη θέσπιση κανόνων που αφορούν στη χρήση του διαδικτύου (Livigstone 2002, 2011 in Barbovski et al., 2013). Ο μύθος αυτός περιορίζει το παιδί σε ένα ρόλο παθητικού αποδέκτη του εκάστοτε διαδικτυακού περιεχομένου, αγνοώντας τις πολυάριθμες εκείνες περιπτώσεις, στις οποίες τα παιδιά όχι μόνο διαδραματίζουν ενεργό ρόλο, αλλά επίσης μετατρέπονται και τα ίδια σε θύτες.

Αντίθετα, ο μύθος του «cyberkid» δεν λαμβάνει υπόψη τις διαφορές στις ικανότητες των παιδιών στην αξιολόγηση περίπλοκων κοινωνικών καταστάσεων και την αντιμετώπιση των αρνητικών εμπειριών.

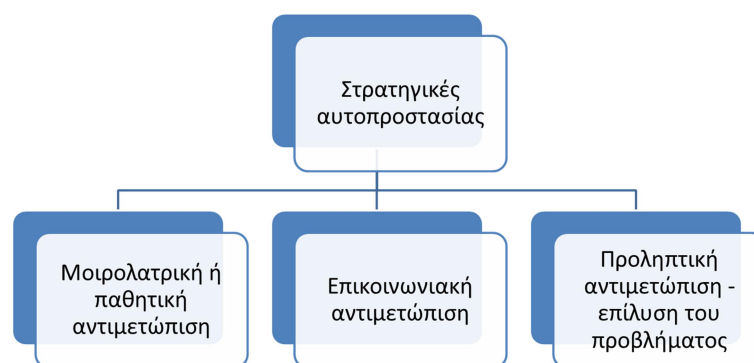
Και οι δυο παραπάνω αντιλήψεις, εμποδίζουν την παροχή κατάλληλης βοήθειας ή καθοδήγησης, λόγω του ότι δεν λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαιτερότητες του κάθε κινδύνου σε συνδυασμό με τα ατομικά, ψυχολογικά και αναπτυξιακά χαρακτηριστικά του κάθε ανήλικου καθώς και το οικογενειακό και κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτός είναι ενταταγμένος (Barbovski et al., 2013).

Στρατηγικές αυτοπροστασίας (coping strategies), θεωρούνται εκείνες οι αντιλήψεις και συμπεριφορές τις οποίες μπορούν να υιοθετήσουν οι ανήλικοι για να προσαρμοστούν στις αγχωτικές ή δυσάρεστες καταστάσεις που αντιμετωπίζουν, προκειμένου να προστατεύσουν τον εαυτό τους από ψυχολογικές βλαβερές συνέπειες (Barbovski et al., 2013).

Οι ψυχολόγοι αναφέρονται σε διάφορα μοντέλα στρατηγικών αυτοπροστασίας από στρεσογόνα γεγονότα. Ένα από αυτά, είναι το συναλλακτικό μοντέλο του Lazarus και Folkman (1984) το

οποίο διακρίνει την αντιμετώπιση κατά την οποία το άτομο εστιάζει στο πρόβλημα και προσπαθεί να το λύσει και την αντιμετώπιση κατά την οποία το άτομο επικεντρώνεται στο συναίσθημα, προσπαθώντας να μετατρέψει τα αρνητικά συναισθήματα σε θετικά (Vandoninck and Haenens, 2015).

Άλλο παραδοσιακό μοντέλο είναι αυτό της προσέγγισης-αποφυγής (approachavoidance) των Roth και του Cohen (1986) το οποίο διακρίνει την αντιμετώπιση κατά την οποία το άτομο αναγνωρίζει τους στρεσογόνους παράγοντες και αντιμετωπίζει το πρόβλημα άμεσα και την αντιμετώπιση κατά την οποία το άτομο αποφεύγει την προβληματική κατάσταση (Vandoninck and Haenens, 2015). Και τα δύο αυτά μοντέλα έχουν δεχτεί κριτική, καθώς πολλοί εκφράζουν την άποψη ότι οι στρατηγικές που οι άνθρωποι υιοθετούν για να αντιμετωπίσουν τις προβληματικές καταστάσεις απέχουν πολύ από μια απλή διαδικασία. Οι d'Haenens et al., (2013) σε μελέτη στο πλαίσιο του ερευνητικού δικτύου Eu Kids Online, αναφέρονται στις παρακάτω τρεις κατηγορίες:

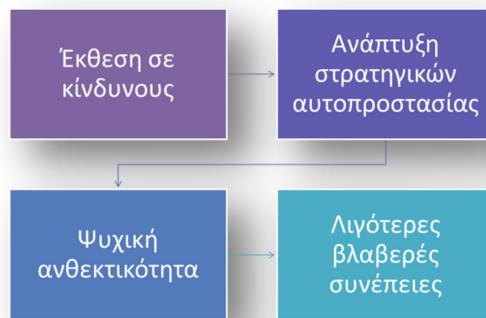

Εικόνα 45: Στρατηγικές αυτοπροστασίας

- Μοιρολατρική ή παθητική αντιμετώπιση (fatalistic, passive coping), όταν το παιδί απλά ελπίζει ότι το πρόβλημα θα λυθεί από μόνο του ή σταματά να χρησιμοποιεί το διαδίκτυο (ή το συγκεκριμένο ιστότοπο ή υπηρεσία) για κάποιο χρονικό διάστημα.
- Επικοινωνιακή αντιμετώπιση (communicative coping), όταν το παιδί απευθύνεται σε κάποιον και συζητά το πρόβλημα.
- Προληπτική αντιμετώπιση - επίλυση του προβλήματος (Proactive coping, problem-solving), στην περίπτωση που ο ανήλικος προσπαθεί να διορθώσει μόνο του το πρόβλημα που προέκυψε, για παράδειγμα διαγράφοντας κάποια αλληλογραφία, αποκλείοντας τον θύτη κτλ. (d'Haenens et al., 2013; Vandoninck and Haenens, 2015).

Σύμφωνα με τους d'Haenens et al. (2013), η (ψυχική) ανθεκτικότητα (resilience) είναι η ικανότητα ενός ανήλικου να αντιμετωπίσει αρνητικές εμπειρίες στον πραγματικό και στον εικονικό κόσμο. Ένα ψυχικά ανθεκτικό παιδί, αντιμετωπίζει μια δυσάρεστη κατάσταση εστιάζοντας αποκλειστικά στο πρόβλημα και μετατρέποντας τα αρνητικά συναισθήματα σε θετικά.

Πολλοί συμφωνούν ότι η ικανότητα της αυτοπροστασίας μπορεί να αναπτυχθεί μόνο μέσω της έκθεσης σε κινδύνους ή σε στρεσογόνα γεγονότα. Ένα παιδί που έχει διαμορφώσει στρατηγικές αυτοπροστασίας αντιμετωπίζει λιγότερες βλαβερές συνέπειες και δεν στερείται των οφελών που μπορεί να αποκομίσει από την χρήση του διαδικτύου (d'Haenens et al., 2013).

4.4.1 Στρατηγικές αυτοπροστασίας των ανηλίκων

Η διεργασία μέσω των οποίων ένα άτομο προσπαθεί να αντιμετωπίσει τους κινδύνους βρίσκοντας τρόπους για να προστατεύσει τον εαυτό του, είναι πολύπλοκες και σε συνάρτηση με πολλούς παράγοντες.

Οι ερευνητές συμφωνούν ότι ο τρόπος με τον οποίο οι ανήλικοι αξιολογούν και αντιλαμβάνονται μια κατάσταση, αποτελεί κρίσιμο κριτήριο για την υιοθέτηση μιας ή και περισσότερων στρατηγικών αντιμετώπισης (Vandoninck and d'Haenens, 2015).

Αρχικά, κάποιος εξέφρασε την άποψη ότι όταν μια κατάσταση κρίνεται σοβαρή ως προς τις συνέπειες που μπορεί να προκαλέσει, τα άτομα ανταποκρίνονται κυρίως με συναισθηματικό τρόπο (Smith and Kirby, 2009 in Vandoninck and d'Haenens, 2015). Αργότερα, θεωρήθηκε ότι αν τα άτομα κρίνουν ότι μια δυσάρεστη κατάσταση μπορεί να αλλάξει, είναι πιθανότερο να χρησιμοποιήσουν την στρατηγική επίλυσης προβλήματος. Αντίθετα, όταν μια κατάσταση κρίνεται ότι δεν μπορεί να αλλάξει, αντιμετωπίζεται κυρίως εστιάζοντας στο συναίσθημα (Vollink, et al., 2013).

Πρόσφατες μελέτες σχετικά με τους διαδικτυακούς κινδύνους, επιβεβαιώνουν ότι οι ανήλικοι οι οποίοι αισθάνονται εντονότερες ενοχλήσεις ή αντιλαμβάνονται τους κινδύνους στο διαδίκτυο ως σοβαροί, έχουν περισσότερα κίνητρα για την αντιμετώπιση του προβλήματος με προληπτικό τρόπο (Van Doninck, et al., 2012; Youn, 2005 in Vandoninck and d'Haenens, 2015).

Πολλοί συμφωνούν ότι οι ανήλικοι αντιλαμβάνονται τους κινδύνους περιεχομένου (π.χ. σεξουαλικό ή επιθετικό περιεχόμενο) ως λιγότερο επιβλαβείς σε σύγκριση με τους κινδύνους επαφής (π.χ. sexting, εκφοβισμός) (Smahel and Wright, 2014 in Vandoninck and d'Haenens, 2015).

Οι ψηφιακές ικανότητες, παίζουν σημαντικό ρόλο στον τρόπο με τον οποίον οι ανήλικοι διαχειρίζονται επικίνδυνες καταστάσεις. Πολλοί ερευνητές συμφωνούν ότι οι εκείνοι οι ανήλικοι οι οποίοι διαθέτουν ψηφιακές δεξιότητες, είναι συνήθως καλύτερα προετοιμασμένοι να αποφύγουν και να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τους διαδικτυακούς κινδύνους (Sonck et al., 2011).

Προηγούμενες μελέτες σχετικά με τις διαφορές μεταξύ των φύλων στην αντιμετώπιση διαφόρων στρεσογόνων καταστάσεων καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι τα κορίτσια είναι περισσότερο πρόθυμα να μιλήσουν με φίλους και να αναζητούν συναισθηματική υποστήριξη μετά από μια αρνητική εμπειρία. Αλλά και οι μοιρολατρικές αντιμετώπισεις υιοθετούνται επίσης πιο συχνά από τα κορίτσια (Frydenberg and Lewis, 1991 in Vandoninck and d'Haenens, 2015). Μελέτες σε σχέση με τον διαδικτυακό εκφοβισμό, επιβεβαιώνουν ότι τα κορίτσια – θύματα, αναζητούν συνήθως συναισθηματική υποστήριξη ή και συμβουλές επίλυσης προβλημάτων (d'Haenens and Donoso, 2013; Tenenbaum et al., 2011).

Τα μικρά παιδιά προτιμούν επίσης μια επικοινωνιακή προσέγγιση, δεδομένου ότι ακόμα δεν διαθέτουν τις μετά-γνωστικές δεξιότητες οι οποίες είναι απαραίτητες για αντανakλαστική και

προσανατολισμένη στο μέλλον σκέψη, δηλαδή δεξιότητες που διευκολύνουν μια επιτυχημένη αυτοπαρακολούθηση (self-monitoring) και επίλυση προβλημάτων. Επομένως, τα μικρότερα παιδιά, δυσκολεύονται περισσότερο με την υιοθέτηση προληπτικών στρατηγικών αντιμετώπισης (Gardner and Steinberg, 2005; Holodynski and Friedlmeier, 2006; James, 2014 in Vandoninck and d'Haenens, 2015).

Λόγω των σημαντικών αρνητικών επιπτώσεων στην ψυχολογική κατάσταση των ανηλίκων, οι περισσότερες έρευνες δίνουν προσοχή στην αντιμετώπιση του διαδικτυακού εκφοβισμού (Vandebosch et al., 2006; Wolak et al., 2007 in Vandoninck and d'Haenens, 2015).

Πολλοί συμφωνούν ότι οι ανήλικοι αντιμετωπίζουν τον διαδικτυακό εκφοβισμό υιοθετώντας κάποια από τις παρακάτω στρατηγικές:

- επιδιώκουν την κοινωνική υποστήριξη από τους συμμαθητές ή τους γονείς τους,
- υιοθετούν «τεχνικές» στρατηγικές, όπως ο αποκλεισμός του δράστη,
- αποφεύγουν την προβληματική κατάσταση με το να μην απαντήσουν στο επιτιθέμενο ή να απέχουν κάποιο χρονικό διάστημα από το διαδίκτυο και
- αποδέχονται ότι η εχθρική κατάσταση είναι μέρος της ζωής και εστιάζουν σε διαφορετικά πράγματα (τακτικές αντιπερισπασμού) (Paris et al, 2012; Slegrova and Cern, 2011; Ybarra et al., 2006 in Vandoninck and d'Haenens, 2015).

Εξερευνώντας τον τρόπο που οι ευρωπαίοι ανήλικοι ανταποκρίνονται στον διαδικτυακό εκφοβισμό, οι d'Haenens et al., (2013) έδειξαν ότι τα περισσότερα παιδιά συζητούν με κάποιον το πρόβλημα. Πολλά παιδιά (78%) μπλοκάρουν τον θύτη όταν λαμβάνουν ενοχλητικά μηνύματα ενώ ένα αξιοσημείωτο ποσοστό παιδιών (25%) απέχουν για κάποιο χρονικό διάστημα από το συγκεκριμένο ιστότοπο όπου δέχτηκαν εκφοβισμό. Τα περισσότερα παιδιά (78%), θεωρούν ως αποτελεσματική λύση στο πρόβλημα τον αποκλεισμό του θύτη, όπως και την διαγραφή ενοχλητικών μηνυμάτων.

Τα θύματα του διαδικτυακού εκφοβισμού τα οποία εστιάζουν στο πρόβλημα και στην επίλυση του, αναφέρουν πολύ λιγότερες συνέπειες στην ψυχική υγεία τους από τα θύματα που εστίασαν στο συναίσθημα στην προσπάθεια αντιμετώπισης του προβλήματος (Bolman et al., 2012; Vollink et al., 2013 in Vandoninck and d'Haenens, 2015).

Οι στρατηγικές αποφυγής όπως η προσωρινή διακοπή της χρήσης ορισμένων ιστοσελίδων ή πλατφορμών ή η αγνόηση των αιτημάτων που ζητούν προσωπικές πληροφορίες, μπορεί επίσης να αποτελέσουν αποτελεσματικές στρατηγικές για την αντιμετώπιση των (δυνητικά) δυσάρεστων καταστάσεων (Vandoninck and d'Haenens, 2015).

Τα ερευνητικά στοιχεία δείχνουν ότι τα κορίτσια χρησιμοποιούν την επικοινωνιακή στρατηγική σε όλες τις ηλικίες όταν γίνονται θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού. Αντίθετα, τα αγόρια όσο μεγαλώνουν, συζητούν λιγότερο με άλλους το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν. Τα κορίτσια και τα μικρότερα παιδιά, προσπαθούν επίσης να προστατεύουν τον εαυτό τους με την στρατηγική της αποφυγής.

Επιπλέον, περισσότερα αγόρια αντιμετωπίζουν παθητικά τον εκφοβισμό συγκριτικά με τα κορίτσια ενώ όσο μεγαλώνουν αδιαφορούν όλο και περισσότερο, αντίθετα με τα κορίτσια τα οποία όσο μεγαλώνουν, αναζητούν όλο και περισσότερο υποστήριξη (Vandoninck and d'Haenens, 2015).

Τα αποτελέσματα της έρευνας των d'Haenens et al. (2013), δείχνουν ότι όταν έρχονται αντιμέτωποι με κινδύνους επαφής όπως η λήψη σεξουαλικών μηνυμάτων (sexting), οι ανήλικοι συνήθως διαγράφουν τα μηνύματα και αποκλείουν τον θύτη.

Ανάλογα στον τύπο του κινδύνου, το 18% των ανηλίκων στην περίπτωση του sexting και το 25% στην περίπτωση της έκθεσης σε σεξουαλικό περιεχόμενο, σταματούν να χρησιμοποιήσουν προσωρινά το διαδίκτυο.

Τα παιδιά τα οποία σταματούν προσωρινά τη χρήση του διαδικτύου, είναι πιθανό να διαγράψουν και την ανεπιθύμητη αλληλογραφία αλλά και να απευθυνθούν σε κάποιον για να συζητήσουν το πρόβλημα τους. Τα ευρήματα αυτά, υποδεικνύουν ότι αυτοί οι ανήλικοι, δεν υιοθετούν μια παθητική και μοιρολατρική στρατηγική αλλά συνδυάζουν την προσωρινή διακοπή του διαδικτύου με προληπτικές στρατηγικές ή προσπαθούν να λύσουν το πρόβλημα. Παρατηρείται επίσης, ότι τα παιδιά που απλά ελπίζουν ότι το πρόβλημα (έκθεση σε σεξουαλικές εικόνες) θα φύγει από μόνο του, συνήθως δεν εφαρμόζουν κάποια άλλη στρατηγική (d'Haenens et al. 2013).

Εν κατακλείδι, με βάση την υπάρχουσα βιβλιογραφία σε σχέση με τις στρατηγικές αυτοπροστασίας, οι ερευνητές υποστηρίζουν τα εξής:

- τα θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού, χρησιμοποιούν πολλαπλές στρατηγικές αντιμετώπισης οι οποίες εξυπηρετούν πολλούς σκοπούς και είναι προσαρμοσμένες σε μια συγκεκριμένη κατάσταση.
- Οι στρατηγικές αντιμετώπισης, μπορούν δυναμικά να εστιάζουν τόσο στο πρόβλημα όσο και στο συναίσθημα την ίδια στιγμή.
- Η αδράνεια μπορεί να αντιπροσωπεύει μια κατηγορία των στρατηγικών από μόνη της και δεν μπορεί καθαρά να χαρακτηριστεί ως προσέγγιση αποφυγής καθώς δεν σημαίνει πάντα αδιαφορία (Vandoninck and d'Haenens, 2015).

Συμπερασματικά, οι ανήλικοι ανταποκρίνονται με πολλούς διαφορετικούς τρόπους για να αντιμετωπίζουν τους διαδικτυακούς κινδύνους. Ανάλογα στην αντίληψη που έχουν για τις βλαβερές συνέπειες του κινδύνου και για την πολυπλοκότητα της κατάστασης, τα παιδιά μετακινούνται από τις απλές έως στις περισσότερο περίτεχνες στρατηγικές αντιμετώπισης (Vandoninck and d'Haenens, 2015).

Συμπεράσματα

Περιληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 51: Στρατηγικές αυτοπροστασίας ανηλίκων

<ul style="list-style-type: none">▪ Ο τρόπος με τον οποίο οι ανήλικοι αξιολογούν και αντιλαμβάνονται μια κατάσταση, αποτελεί κρίσιμο κριτήριο για την υιοθέτηση μιας ή και περισσότερων στρατηγικών αντιμετώπισης.
<ul style="list-style-type: none">▪ Οι ανήλικοι αντιλαμβάνονται τους κινδύνους περιεχομένου (π.χ. σεξουαλικό ή επιθετικό περιεχόμενο) ως λιγότερο επιβλαβείς σε σύγκριση με τους κινδύνους επαφής.
<ul style="list-style-type: none">▪ Οι ανήλικοι οι οποίοι διαθέτουν ψηφιακές δεξιότητες, είναι συνήθως καλύτερα προετοιμασμένοι για να αποφύγουν και να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τους διαδικτυακούς κινδύνους.
<ul style="list-style-type: none">▪ Τα κορίτσια είναι περισσότερο πρόθυμα να μιλήσουν με φίλους και να αναζητήσουν συναισθηματική υποστήριξη μετά από μια αρνητική εμπειρία.
<ul style="list-style-type: none">▪ Τα αγόρια, όσο μεγαλώνουν, συζητούν λιγότερο με άλλους το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν.
<ul style="list-style-type: none">▪ Τα μικρότερα παιδιά, δυσκολεύονται περισσότερο με την υιοθέτηση προληπτικών στρατηγικών αντιμετώπισης και προτιμούν επικοινωνιακές στρατηγικές.
<ul style="list-style-type: none">▪ Τα παιδιά που απλά ελπίζουν ότι το πρόβλημα (π.χ. έκθεση σε σεξουαλικές εικόνες) θα φύγει από μόνο του, συνήθως δεν εφαρμόζουν κάποια άλλη στρατηγική.
<ul style="list-style-type: none">▪ Τις περισσότερες φορές, τα παιδιά χρησιμοποιούν έναν συνδυασμό περισσότερων στρατηγικών στην προσπάθεια αντιμετώπισης δυσάρεστων καταστάσεων.
<ul style="list-style-type: none">▪ Η αδράνεια μπορεί να αντιπροσωπεύει μια κατηγορία των στρατηγικών από μόνη της και δεν μπορεί καθαρά να χαρακτηριστεί ως προσέγγιση αποφυγής καθώς δεν σημαίνει πάντα αδιαφορία.

4.4.2 Ευάλωτες ομάδες

Η έκθεση των ανηλίκων σε κινδύνους στο Διαδίκτυο δεν οδηγεί απαραίτητα σε βλαβερές συνέπειες. Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι τα περισσότερα παιδιά δεν αισθάνονται ενόχληση και ανταποκρίνονται με έναν ενεργητικό θετικό τρόπο στην περίπτωση μιας επικίνδυνης εμπειρίας στο διαδίκτυο (Livingstone et al., 2011). Κάποια παιδιά όμως, αισθάνονται έντονη αναστάτωση και παρουσιάζουν δυσκολίες στην υιοθέτηση αποτελεσματικών στρατηγικών αντιμετώπισης (d'Haenens et al., 2013).

Το ζήτημα που προκύπτει από τα παραπάνω, είναι ο προσδιορισμός εκείνων των παιδιών που είναι περισσότερα ευάλωτα στους κινδύνους και την εύρεση ενός κατάλληλου τρόπου προστασίας τους.

Οι d'Haenens et al., (2013), έδειξαν ότι η ένταση με την οποία τα παιδιά αισθάνονται αναστάτωση μετά από μια δυσάρεστη εμπειρία στο διαδίκτυο, σχετίζεται με τα ατομικά χαρακτηριστικά, το κοινωνικό πλαίσιο και τις δραστηριότητες τους στο διαδίκτυο.

Η έρευνα των Livingstone, Görzig and Ólafsson (2011), δείχνει ότι ένα 27% των ευρωπαϊών ανηλίκων, των οποίων οι γονείς έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, αισθάνονται περισσότερο α-

ναστατωμένοι και αγχωμένοι όταν βιώνουν κάποιο δυσάρεστο συμβάν στο διαδίκτυο, συγχρόνως τους παρέχεται λιγότερη βοήθεια από τους γονείς και έχουν λιγότερες δυνατότητες αυτοπροστασίας. Το 25% των παιδιών που είναι ευάλωτα στους κινδύνους, έχουν γονείς οι οποίοι δεν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο. Επίσης, ερευνητικά στοιχεία δείχνουν ότι τα παιδιά τα οποία συνδέονται στο διαδίκτυο λιγότερο από μια φορά την εβδομάδα δεν διαθέτουν ψηφιακές ικανότητες και αν και αντιμετωπίζουν με αυτόν τον τρόπο λιγότερους κινδύνους, οι γονείς τους έχουν την πεποίθηση ότι δεν μπορούν να αυτοπροστατευτούν όταν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο.

Επιπλέον τα παιδιά των οποίων οι γονείς εφαρμόζουν πρακτικές απαγορευτικής διαμεσολάβησης, είναι πιθανότερο να μην μπορούν να αντιμετωπίσουν τον διαδικτυακό εκφοβισμό (Livingstone and Helsper, 2007; Livingstone and Haddon, 2009).

Από τα παιδιά μεταξύ 9 και 10 ετών, τα οποία έχουν υποστεί διαδικτυακό εκφοβισμό, αυτά με τα περισσότερα ψυχολογικά προβλήματα αισθάνονται με μεγαλύτερη ένταση αρνητικά συναισθήματα περισσότερο αναστατωμένα (Livingstone and Helsper, 2007; Livingstone and Haddon, 2009).

Όσον αφορά στην μεγαλύτερη σε ηλικία ομάδα (11 έως 16 ετών), τα κορίτσια, τα μικρότερα παιδιά, αυτά με ψυχολογικά προβλήματα, εκείνα που λαμβάνουν περισσότερη υποστήριξη από τους φίλους, τα παιδιά των οποίων οι γονείς μεσολαβούν στην χρήση του διαδικτύου τους και τα παιδιά των οποίων οι γονείς δεν είναι χρήστες του διαδικτύου, βρέθηκαν περισσότερο ευάλωτα στους κινδύνους.

Σύμφωνα με τις έρευνες, κοινό χαρακτηριστικό όλων των ηλικιών, είναι ο ψυχολογικός παράγοντας. Τα παιδιά με ψυχολογικά προβλήματα αισθάνονται εντονότερα και για περισσότερο χρονικό διάστημα ενόχληση και αναστάτωση.

Το κοινωνικό πλαίσιο (φίλοι, εκπαιδευτικοί και γονείς) έχει ισχυρότερη επίδραση στους εφήβους. Παραδόξως, τα αγόρια δείχνουν λιγότερη ανθεκτικότητα σε νεότερες ηλικίες ενώ τα κορίτσια είναι περισσότερο ευάλωτα στην εφηβική ηλικία (d'Haenens et al., 2013).

Επιπλέον, ευάλωτη ομάδα, θεωρείται από τους ειδικούς εκείνη των ανηλίκων με κάποια αναπηρία (ψυχική, σωματική ή άλλη). Αυτά τα παιδιά, αισθάνονται έντονα αρνητικά συναισθήματα όταν βιώνουν μια δυσάρεστη κατάσταση στο διαδίκτυο και οι γονείς τους ανησυχούν για τις δυνατότητες αυτοπροστασίας που διαθέτουν.

Επίσης, τα παιδιά τα οποία μιλούν μια μειονοτική γλώσσα στο σπίτι, αναστατώνονται περισσότερο στην περίπτωση διαδικτυακού εκφοβισμού και λήψης μηνυμάτων με σεξουαλικό περιεχόμενο. Οι γονείς αυτών των παιδιών δεν έχουν εμπιστοσύνη στην ικανότητά τους να προστατεύουν τον εαυτό τους (Livingstone, Görzig and Ólafsson, 2011).

Τέλος, η ευπάθεια στον πραγματικό κόσμο και αυτή στον εικονικό, συνδέονται. Τα παιδιά τα οποία δυσκολεύονται να αντιμετωπίσουν στρεσογόνες καταστάσεις στην καθημερινή τους ζωή, δυσκολεύονται να αντιμετωπίζουν δυσάρεστες καταστάσεις και στο διαδίκτυο (Vollink et al., 2013 in Vandoninck and d'Haenens, 2015).

Συμπεράσματα

Περίληπτικά, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν τα συμπεράσματα που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 52: Ευάλωτες ομάδες. Συμπεράσματα

<ul style="list-style-type: none">▪ Σημαντικό ζήτημα είναι ο προσδιορισμός εκείνων των ανηλίκων οι οποίοι είναι περισσότερο ευάλωτοι στους κινδύνους και η εύρεση ενός κατάλληλου τρόπου προστασίας τους.
<ul style="list-style-type: none">▪ Η ένταση με την οποία τα παιδιά αισθάνονται αναστάτωση μετά από μια δυσάρεστη εμπειρία στο διαδίκτυο, σχετίζεται με τα ατομικά χαρακτηριστικά, το κοινωνικό πλαίσιο και τις δραστηριότητες τους στο διαδίκτυο.
<ul style="list-style-type: none">▪ Πολλοί ανήλικοι των οποίων οι γονείς έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, αισθάνονται με μεγαλύτερη ένταση δυσάρεστα συναισθήματα, όταν βιώνουν κάποιο δυσάρεστο συμβάν στο διαδίκτυο.
<ul style="list-style-type: none">▪ Οι γονείς με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο ή αυτοί οι οποίοι δεν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο, παρέχουν λιγότερη βοήθεια στα παιδιά τους.
<ul style="list-style-type: none">▪ Τα παιδιά των οποίων οι γονείς εφαρμόζουν πρακτικές απαγορευτικής διαμεσολάβησης, είναι πιθανότερο να μην μπορούν να προστατεύουν τον εαυτό τους σε περιπτώσεις διαδικτυακού εκφοβισμού.
<ul style="list-style-type: none">▪ Οι ανήλικοι με ψυχολογικά προβλήματα, αισθάνονται εντονότερα και για περισσότερο χρονικό διάστημα ενόχληση και αναστάτωση.
<ul style="list-style-type: none">▪ Τα αγόρια δείχνουν λιγότερη ανθεκτικότητα σε νεότερες ηλικίες ενώ τα κορίτσια είναι περισσότερο ευάλωτα στην εφηβική ηλικία.
<ul style="list-style-type: none">▪ Οι ανήλικοι οι οποίοι μιλούν κάποια μειονοτική γλώσσα στο σπίτι, φαίνονται περισσότερο αναστατωμένοι στην περίπτωση διαδικτυακού εκφοβισμού και λήψης μηνυμάτων με σεξουαλικό περιεχόμενο.
<ul style="list-style-type: none">▪ Τα παιδιά τα οποία δυσκολεύονται να αντιμετωπίσουν στρεσογόνες καταστάσεις στην καθημερινή τους ζωή, δυσκολεύονται να αντιμετωπίσουν δυσάρεστες καταστάσεις και στο διαδίκτυο.

4.4.3 Ενδυνάμωση των ανηλίκων και ενίσχυση της ανθεκτικότητας τους

Οι ερευνητές, θεωρούν ότι οι παρακάτω πρακτικές, μπορούν να συμβάλλουν καθοριστικά στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας των ανηλίκων, όπως επίσης στην ανάπτυξη στρατηγικών αυτοπροστασίας στο διαδίκτυο.

Σύμφωνα με την έκθεση της UNICEF, (2010), οι νέοι πρέπει να ενημερωθούν για τους κινδύνους και να ενθαρρύνονται για να αναζητούν βοήθεια όποτε χρειάζονται.

Οι d'Haenens, Vandoninck and Donoso, (2013), συστήνουν τα εξής:

- Ενθάρρυνση της ανοικτής επικοινωνίας, τόσο στο σπίτι όσο και στο σχολείο. Η συζήτηση του προβλήματος, μπορεί να φέρει συναισθηματική ανακούφιση και είναι συχνά το πρώτο βήμα προς την επίτευξη της κατάλληλης λύσης, όταν ένας ανήλικος αισθάνεται ενοχλημένος από μια κατάσταση στο διαδίκτυο.

- Ενημέρωση των ανηλίκων σε σχέση με τις προληπτικές στρατηγικές αντιμετώπισης (π.χ. για το πώς να διαγράψουν μηνύματα, να αποκλείουν επαφές, πώς να κάνουν αναφορές στους παρόχους) από μικρή ηλικία, λαμβάνοντας υπόψη τους αναπτυξιακούς παράγοντες, όπως το ενδιαφέρον για την σεξουαλικότητα. Τα παιδιά τα οποία έχουν ενημερωθεί, θα υιοθετήσουν ευκολότερα αυτές τις στρατηγικές.
- Παροχή βοήθειας προς τα παιδιά τα οποία αντιμετωπίσουν ψυχολογικά προβλήματα. Ιδιαίτερη προσοχή χρειάζονται αυτά που έχουν χαμηλή αυτοπεποίθηση, παρουσιάζουν δυσκολίες στις σχέσεις με τους συνομήλικους τους ή έχουν συναισθηματικά προβλήματα. Οι ανήλικοι που δεν είναι ανθεκτικοί στον πραγματικό κόσμο συνήθως δεν είναι ούτε στον εικονικό.
- Προώθηση της χρήσης του διαδικτύου από τους ενήλικες. Οι γονείς με ψηφιακές ικανότητες αισθάνονται πιο σίγουροι στην καθοδήγηση των παιδιών τους.
- Προώθηση μια θετικής στάσης σε σχέση με την ασφάλεια στο διαδίκτυο μεταξύ των ανηλίκων. Οι στάσεις και οι αξίες μέσα στις ομάδες συνομηλίκων, έχουν αντίκτυπο στον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά αντιμετωπίζουν τους διαδικτυακούς κινδύνους.
- Οι γονείς θα πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί όταν επιβάλλουν περιορισμούς στη χρήση του διαδικτύου, διότι η απαγορευτική διαμεσολάβηση δεν θωρακίζει τα παιδιά απέναντι σε κάθε είδος κινδύνου. Ανάλογα με το είδος του κινδύνου, η πρακτική παρακολούθησης (monitoring) αποδεικνύεται αποτελεσματικότερη από τις υπόλοιπες στρατηγικές γονικής διαμεσολάβησης, στην αύξηση της ανθεκτικότητας των παιδιών τους.

Οι d'Haenens et al. (2015), υποστηρίζουν τα εξής:

- τα κορίτσια χρειάζονται περισσότερη υποστήριξη από ό, τι τα αγόρια στις περιπτώσεις σεξουαλικών κινδύνων περιεχομένου και επαφής, αλλά τα αγόρια χρειάζονται περισσότερη ενθάρρυνση για να συζητήσουν με κάποιον σχετικά με εμπειρίες διαδικτυακού εκφοβισμού.
- Τα μικρά παιδιά χρειάζονται περισσότερη υποστήριξη σε σχέση με την αποφυγή ή την αντιμετώπιση βλαβερών συνεπειών που συνδέονται με τη χρήση του διαδικτύου, ακόμη και αν αντιμετωπίζουν λιγότερους κινδύνους από τα μεγαλύτερα παιδιά.
- Τα παιδιά των οποίων οι γονείς διαθέτουν χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο πρέπει να ενθαρρύνονται για να αποκτήσουν ψηφιακές δεξιότητες και ανθεκτικότητα. Το σχολείο μπορεί να παίζει ρόλο κλειδί στην ενημέρωση και στην ευαισθητοποίηση αυτών των γονέων σε σχέση με την ασφάλεια των παιδιών τους στο διαδίκτυο.

4.5 Νομικό πλαίσιο. Πρόληψη & Καταστολή

Οι Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας, έχουν διευρύνει το πεδίο ευκαιριών στους παραβάτες και έχουν διαμορφώσει ένα καινούριο περιβάλλον το οποίο οδηγεί σε νέες εγκληματικές συμπεριφορές, ως εκ τούτου η προστασία ανηλίκων καθίσταται ιδιαίτερα επιτακτική.

Οι κυβερνήσεις σε όλο τον κόσμο, προσπαθούν να εφαρμόσουν πολιτικές για τον περιορισμό της κυκλοφορίας των επιβλαβών και παράνομων περιεχομένων, πολιτικές που να επιτυγχάνουν όσο το δυνατό μεγαλύτερη ψηφιακή ασφάλεια στους ανηλίκους και να ενθαρρύνουν περισσότερο υπεύθυνες πρακτικές από τις βιομηχανίες και από τα ίδια τα παιδιά, χωρίς όμως τον περιορισμό της εγγενούς ελευθερίας του διαδικτύου και της δυνατότητας των ανηλίκων να απολαύσουν τις ευκαιρίες και τα οφέλη που παρέχονται για την μάθηση, την επικοινωνία, και την ψυχαγωγία.

Από την ίδια τη φύση της, η ψηφιακή κακοποίηση δεν έχει σύνορα, συνεπώς η συντονισμένη διεθνής δράση της Δικαιοσύνης και της Κοινωνικής Πρόνοιας κρίνεται απαραίτητη.

4.5.1 Ηλεκτρονικό έγκλημα

Σήμερα, δεν υπάρχει γενικά αποδεκτός ορισμός του εγκλήματος στον κυβερνοχώρο στη διεθνή νομοθεσία και νομολογία (Karyda, 2009).

Ένας διευρυμένος ορισμός ο οποίος χρησιμοποιείται συνήθως, περιγράφει το ηλεκτρονικό έγκλημα, ως αξιόποινες εγκληματικές πράξεις, οι οποίες τελούνται με την χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστικών συστημάτων επεξεργασίας δεδομένων και τιμωρούνται με συγκεκριμένες ποινές από την νομοθεσία (Karyda, 2009). Με την στενή έννοια, ηλεκτρονικά εγκλήματα αποτελούν εκείνα τα εγκλήματα για την τέλεση των οποίων ο υπολογιστής αποτελεί κύριο μέσο τέλεσης είτε αυτά διαπράττονται στο Διαδίκτυο είτε όχι (Συκιώτου, 2015).

Το ηλεκτρονικό έγκλημα έχει διεθνή χαρακτήρα, είναι ελκυστικό περιβάλλον για τους παραβάτες και διευκολύνει της παραβάσεις.

Εικόνα 46: Χαρακτηριστικά ηλεκτρονικού εγκλήματος

Σύμφωνα με την προσέγγιση που υιοθετήθηκε από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το έγκλημα στον κυβερνοχώρο (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2001), ηλεκτρονικό έγκλημα ή έγκλημα στον κυβερνοχώρο είναι οποιοσδήποτε ενέργειες οι οποίες ‘στρέφονται κατά της εμπιστευτικότητας, ακεραιότητας και της διαθεσιμότητας των συστημάτων πληροφορικής, δικτύων και ηλεκτρονικών δεδομένων, καθώς και την χρήση αυτών με στόχο την τέλεση αξιοποιώνων πράξεων’ (Karyda, 2009).

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση ταξινομεί το έγκλημα στον κυβερνοχώρο στις ακόλουθες κατηγορίες:

- i. Αδικήματα κατά της εμπιστευτικότητας, ακεραιότητας και τη διαθεσιμότητα των δεδομένων του υπολογιστή και συστήματα. Σε αυτήν την κατηγορία περιλαμβάνονται παραβάσεις σε σχέση με την παράνομη πρόσβαση, παράνομη υποκλοπή, παρεμβολή σε δεδομένα, παρεμβολή σε σύστημα και κακή χρήση των συσκευών.
- ii. Αδικήματα που τελούνται μέσω υπολογιστή σε σχέση με πλαστογραφία και απάτη.
- iii. Αδικήματα που σχετίζονται με παραβιάσεις των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και σχετικών δικαιωμάτων.
- iv. Αδικήματα που σχετίζονται με παράνομα περιεχόμενα τα οποία σχετίζονται με την παιδική πορνογραφία (Karyda, 2009).

4.5.2 Διεθνείς Συμβάσεις, Συνθήκες, Αποφάσεις και Οδηγίες της ΕΕ

Τα θέματα που σχετίζονται με την ψηφιακή κακοποίηση και εκμετάλλευσή των ανηλίκων, αποτελούν αντικείμενο διεθνών Συμβάσεων.

Κάποιες, δίνουν έμφαση στην κακοποίηση και την εκμετάλλευση ως παραβίαση των δικαιωμάτων του παιδιού, με την ευρύτερη έννοια του όρου προστασίας των δικαιωμάτων των παιδιών, καθώς και της αλληλεξάρτησης τους και του αδιαίρετου χαρακτήρα τους. Από την άλλη πλευρά, αρκετές διεθνείς Συμβάσεις στοχεύουν στην αντιμετώπιση διάφορων μορφών διακρατικού εγκλήματος, και τείνουν να επικεντρώνονται στην αντιμετώπιση και τη δίωξη.

Κάποιες Συμβάσεις, Συνθήκες και Πρωτόκολλα είναι τα εξής:

- Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989) η οποία έχει ιδιαίτερη σημασία, γιατί τοποθετεί την προστασία των παιδιών στην ίδια μοίρα με άλλα δικαιώματα, που σχετίζονται άμεσα με τα οφέλη του διαδικτύου - την ελευθερία της έκφρασης, την ελευθερία της πληροφόρησης και την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι.
- Η Συνθήκη της Βουδαπέστης (23 Νοεμβρίου 2001) για την διακρατική συνεννόηση και η εκπόνηση μιας αναλυτικής και αποτελεσματικής στρατηγικής για την καταπολέμηση του εγκλήματος στον κυβερνοχώρο. Η Συνθήκη αυτή αναμένεται να κυρωθεί και από την Ελλάδα.
- Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την πώληση παιδιών, την παιδική πορνεία και την παιδική πορνογραφία, 2000, (Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography- OPSC).
- Πρωτόκολλο για την Πρόληψη, Καταστολή και Τιμωρία της Εμπορίας Ανθρώπων, ιδιαίτερα Γυναικών και Παιδιών, (συμπληρωματικό της Σύμβασης του ΟΗΕ κατά του Οργανωμένου Διακρατικού Εγκλήματος γνωστό και ως «Πρωτόκολλο του Πατέρμου», 2000).
- Συνθήκη του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη του Διαδικτυακού Εγκλήματος, (2001)
- Συνθήκη του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Προστασία των Παιδιών από την Σεξουαλική Εκμετάλλευση και Σεξουαλική Κακοποίηση, (2007) (Ελληνική Εθνική Επιτροπή UNICEF, 2010).
- Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, ορίζει ότι κάθε άνθρωπος έχει δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών του δεδομένων σε όλες τις πτυχές της ζωής του: στο σπίτι, στην εργασία, στις αγορές του, ως ασθενής, στο αστυνομικό τμήμα ή στο διαδίκτυο (<http://internet-safety.sch.gr/index.php/articles/teach/item/146-pdleg>).

Σε περιφερειακό επίπεδο, η ΕΕ έχει αναγνωρίσει την ανάγκη συλλογικής δράσης για την καταπολέμηση της σεξουαλικής κακοποίησης και εκμετάλλευσης των παιδιών, θεωρώντας ότι οι εθνικές νομοθεσίες δεν είναι αρκετά αποτελεσματικές.

- Τον Φεβρουάριο του 2007, οδήγησε τους παρόχους κινητής τηλεφωνίας σε όλη την ΕΕ, να υπογράψουν την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για ασφαλέστερη χρήση του κινητού από τα μικρά παιδιά και τους εφήβους.
- Με την Οδηγία 2011/93/ΕΕ τα Κράτη Μέλη δεσμεύονται να προστατεύσουν τα παιδιά από μορφή σεξουαλικής κακοποίησης και εκμετάλλευσης. Τα Κράτη Μέρη οφείλουν να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για να εξασφαλίσουν την άμεση απόσυρση των ιστοσελίδων που περιέχουν ή διαδίδουν υλικό παιδικής πορνογραφίας στην επικράτειά τους και να καταβάλουν προσπάθεια για το κατέβασμα τους εκεί όπου δεν έχουν δικαιοδοσία.
- Με την απόφαση υπ. Αριθ. 276/1999/ΕΚ [31] του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 25ης Ιανουαρίου 1999 υιοθετήθηκε ένα Πολυετές Σχέδιο Δράσης της

Κοινότητας για την προώθηση της ασφαλούς χρήσης του Διαδικτύου μέσω της καταπολέμησης του παράνομου και επιβλαβούς περιεχομένου στα παγκόσμια δίκτυα. Στην απόφαση, μεταξύ άλλων, αναφέρεται ότι 'έχει ουσιαστική σημασία, για να εξασφαλιστεί η πλήρης χρησιμοποίηση του διαδικτύου από τους καταναλωτές, να δημιουργηθεί ένα ασφαλές περιβάλλον για την χρήση του με την καταπολέμηση της χρήσης των τεχνικών δυνατοτήτων του διαδικτύου, ιδίως για αξιόποινες πράξεις κατά των παιδιών και για το εμπόριο ανθρώπινων όντων ή για την διάδοση ρατσιστικών και ξενοφοβικών ιδεών' (Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1999).

- Με την απόφαση αριθ. 1351/2008/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, είναι αυτή της 16ης Δεκεμβρίου 2008, και αφορά στην θέσπιση πολυετούς κοινοτικού προγράμματος σχετικά με την προστασία των παιδιών που χρησιμοποιούν το Διαδίκτυο και άλλες τεχνολογίες της επικοινωνίας. Στην απόφαση, εκτιμάται ότι 'Θα πρέπει να ληφθούν μέτρα σε επίπεδο ΕΕ για την προστασία της σωματικής, ψυχικής και ηθικής ακεραιότητας των παιδιών, που ενδέχεται να υποστεί ζημία από την πρόσβασή τους σε ακατάλληλο περιεχόμενο' (Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2008).

4.5.3 Ελληνική νομοθεσία

Στην Ελληνική νομοθεσία δεν υπάρχει νόμος που να αναφέρεται αποκλειστικά σε θέματα διαδικτύου και να ρυθμίσει την συμπεριφορά των χρηστών από άποψη Ποινικού δικαίου.

Το μεγαλύτερο μέρος των αδικημάτων που προβλέπονται και τιμωρούνται από τον ελληνικό Ποινικό Κώδικα, διαπράττονται πλέον με ηλεκτρονικούς υπολογιστές (computer crimes) και μέσω διαδικτύου. Σε αυτές τις περιπτώσεις εφαρμόζονται κατά αναλογία είτε οι διατάξεις του Ποινικού Κώδικα είτε ειδικοί Ποινικοί Νόμοι.

Με το **Π.Δ. 178/2014** προβλέφθηκε η ίδρυση και η διάρθρωση της Διεύθυνσης Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος με έδρα την Αθήνα και η ίδρυση και διάρθρωση Υποδιεύθυνσης Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος με έδρα τη Θεσσαλονίκη.

Η αποστολή της Διεύθυνσης Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος συμπεριλαμβάνει την πρόληψη, την έρευνα και την καταστολή εγκλημάτων ή αντικοινωνικών συμπεριφορών, που διαπράττονται μέσω του διαδικτύου ή άλλων μέσων ηλεκτρονικής επικοινωνίας.

Η Διεύθυνση Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος διερευνά μεταξύ άλλων τις παρακάτω κατηγορίες διαδικτυακών εγκλημάτων:

- Την παράνομη διείσδυση σε υπολογιστικά συστήματα και την κλοπή, την καταστροφή ή την παράνομη διακίνηση λογισμικού υλικού, ψηφιακών δεδομένων και οπτικοακουστικών έργων
- Την διαδικτυακή παρενόχληση (cyber bullying)
- Τον ρατσιστικό ή ξενοφοβικό περιεχόμενο
- Τις υποθέσεις συμμετοχής σε αυτοκτονία και περιπτώσεις εκδήλωσης πρόθεσης αυτοκτονίας ή εξαφάνισης μέσω διαδικτύου
- Την παιδική πορνογραφία

Στην συνέχεια, αναφέρονται μερικοί νόμοι που ισχύουν στην Ελλάδα σε σχέση με τα παρακάτω:

- Τα δικαιώματα των ανηλίκων για προστασία και ελεύθερη πρόσβαση

- Προσωπικά δεδομένα και απόρρητο
- Ρατσιστικό και ξενοφοβικό περιεχόμενο
- Διαδικτυακός εκφοβισμός
- Σεξουαλική εκμετάλλευση και κακοποίηση

i. Τα δικαιώματα των ανηλίκων για προστασία και ελεύθερη πρόσβαση

Στην Ελλάδα, η ελευθερία της έκφρασης, της πληροφόρησης, της επικοινωνίας αλλά και γενικότερα της ανάπτυξης της προσωπικότητας καθώς επίσης και η προστασία της ιδιωτικής ζωής, είναι από τα σημαντικότερα δικαιώματα των πολιτών και τα οποία κατοχυρώνονται ευθέως από το Σύνταγμα στο άρθρο 5Α και 9Α, αντίστοιχα (safeLine.gr, 2015). Τα θεμελιώδη αυτά δικαιώματα, δεν παύουν να ισχύουν κατά την πλοήγησή στον κυβερνοχώρο.

ii. Προσωπικά δεδομένα και απόρρητο

Στην Ελλάδα, ο αρμόδιος φορέας για την εφαρμογή αυτής της νομοθεσίας είναι η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα.

Ο νόμος 2472/1997, έχει σαν αντικείμενο την προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, και ο νόμος 3471/2006, την προστασία προσωπικών δεδομένων και της ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες.

Ο νόμος 3917/2011 αναφέρεται στην Διατήρηση δεδομένων που παράγονται ή υποβάλλονται σε επεξεργασία σε συνάρτηση με την παροχή διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή δημόσιων δικτύων επικοινωνιών, χρήση συστημάτων επιτήρησης με τη λήψη ή καταγραφή ήχου ή εικόνας σε δημόσιους χώρους και συναφείς διατάξεις.

Το άρθρο 370 και 370^A του Ποινικού Κώδικα, αναφέρεται στην Παραβίαση του απόρρητου των επιστολών ‘ και στην ‘Παραβίαση του απορρήτου της τηλεφωνικής επικοινωνίας και της προφορικής συνομιλίας’. Οι παραβάτες τιμωρούνται με φυλάκιση έως 10 έτη.

Το άρθρο 292^A, αναφέρεται σε ‘εγκλήματα κατά της ασφάλειας των τηλεφωνικών επικοινωνιών’. Οι παραβάτες τιμωρούνται με φυλάκιση από 1 έως τουλάχιστον 2 ετών και με χρηματικές ποινές έως και 500.000 ευρώ.

iii. Σεξουαλική εκμετάλλευση και κακοποίηση

Στην Ελλάδα ισχύει ο νόμος 3064/2002 στον οποίο, στο άρθρο 5, προτίθεται τρίτη παράγραφος στο άρθρο 348 του Ποινικού Κώδικα το οποίο αναφέρεται στην τιμωρία με φυλάκιση και χρηματική ποινή από δέκα χιλιάδες έως εκατό χιλιάδων ευρώ σε όσους διευκολύνουν με την δημοσίευση αγγελίας, εικόνας, μέσω ηλεκτρονικών μηνυμάτων ή με οποιοδήποτε άλλο τρόπο την ασέλγεια με ανήλικο.

Στο άρθρο 6 του ίδιου νόμου, προστίθεται μετά το άρθρο 348 του Ποινικού Κώδικα, προτίθεται άρθρο 348^A το οποίο αναφέρεται στην διακίνηση πορνογραφικού υλικού που αφορά σε ανήλικους και επιβάλλει φυλάκιση μέχρι 10 ετών και χρηματική ποινή έως πεντακοσίων χιλιάδων ευρώ στους παραβάτες (Εφημερίς Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, 2002).

Επίσης, ισχύουν οι νόμοι 3625/2007 και 3666/2008, ο οποίος και συμπεριέλαβε το έγκλημα του 348Α στις περιπτώσεις άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών.

Η προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας, ποινικοποιείται βάσει του άρθρου 337 του Ποινικού Κώδικα. Σύμφωνα με όσα ορίζει η διάταξη στην παράγραφο 3 που προστέθηκε με το Ν. 3727/2008: ‘

‘Ενήλικος, ο οποίος μέσω διαδικτύου ή άλλου μέσου επικοινωνίας, αποκτά επαφή με πρόσωπο που δεν συμπλήρωσε τα 15 έτη και, με χειρονομίες ή προτάσεις ασελγείς, προσβάλλει την αξιοπρέπεια του ανηλίκου στο πεδίο της γενετήσιας ζωής του, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών. Αν η πράξη τελείται κατά συνήθεια ή αν επακολούθησε συνάντηση, ο ενήλικος τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών ετών.’

Παρά το γεγονός ότι δεν υπάρχει ο όρος “grooming” στον ελληνικό ποινικό κώδικα, εν τούτοις αυτή η πράξη τιμωρείται βάσει του άρθρου 348B του Ποινικού Κώδικα, όπως αυτό προστέθηκε με το νόμο 3727/2008. Κύριο στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης του 348 του Ποινικού Κώδικα, είναι ο ενήλικας μέσω της τεχνολογίας πληροφόρησης και επικοινωνίας να αποσκοπεί στην αποπλάνηση του παιδιού (339 Π.Κ.) και στον φυσικό κόσμο (internet-safety.sch.gr, 2016).

iv. Διαδικτυακός εκφοβισμός

Ο πρόσφατος νόμος 4322/2015 (ΦΕΚ Α' 42/27-04-2015) στον Ποινικό Κώδικα αλλάζει τον τίτλο του άρθρου 312 του Ποινικού Κώδικα, ποινικοποιώντας το bullying στην ελληνική νομοθεσία, ως εξής: «Πρόκληση βλάβης με συνεχή σκληρή συμπεριφορά».

‘1. Αν δεν συντρέχει περίπτωση βαρύτερης αξιόποινης πράξης, τιμωρείται με φυλάκιση, όποιος με συνεχή σκληρή συμπεριφορά προξενεί σε τρίτον σωματική κάκωση ή άλλη βλάβη της σωματικής ή ψυχικής υγείας. Αν η πράξη τελείται μεταξύ ανηλίκων δεν τιμωρείται εκτός αν η μεταξύ τους διαφορά ηλικίας είναι μεγαλύτερη από τρία (3) έτη, οπότε επιβάλλονται μόνο αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα ’ (internet-safety.sch.gr, 2016).

v. Ρατσιστικό και ξενοφοβικό περιεχόμενο

Στις 10 Σεπτεμβρίου του 2014, δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ, ο νόμος 4285/2014 ο οποίος επιφέρει τροποποιήσεις στο ν. 927/1979 και προσαρμογή στην απόφαση – πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28ης Νοεμβρίου 2008 για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου.

Στο Άρθρο 1, το άρθρο 1 του ν. 927/1979 αντικαθίσταται ως εξής:

‘Άρθρο 1 Δημόσια υποκίνηση βίας ή μίσους 1. Όποιος με πρόθεση, δημόσια, προφορικά ή δια του τύπου, μέσω του διαδικτύου ή με οποιοδήποτε άλλο μέσο ή τρόπο, υποκινεί, προκαλεί, διεγείρει ή προτρέπει σε πράξεις ή ενέργειες που μπορούν να προκαλέσουν διακρίσεις, μίσος ή βία κατά προσώπου ή ομάδας προσώπων, που προσδιορίζονται με βάση τη φυλή, το χρώμα, τη θρησκεία, τις γενεαλογικές καταβολές, την εθνική ή εθνοτική καταγωγή, το σεξουαλικό προσανατολισμό, την ταυτότητα φύλου ή την αναπηρία, κατά τρόπο που εκθέτει σε κίνδυνο τη δημόσια τάξη ή ενέχει απειλή για τη ζωή, την ελευθερία ή τη σωματική ακεραιότητα των ως άνω προσώπων, τιμωρείται με φυλάκιση τριών (3) μηνών έως τριών (3) ετών και με χρηματική ποινή πέντε έως είκοσι χιλιάδων (5.000 – 20.000) ευρώ.

Το άρθρο 3, το ίδιου νόμου αναφέρει σε σχέση με την τέλεση μέσω διαδικτύου τα εξής : ‘Όταν οι πράξεις των προηγούμενων άρθρων τελούνται μέσω διαδικτύου ή άλλου μέσου επικοινωνίας, τόπος τέλεσης θεωρείται και η Ελληνική Επικράτεια, εφόσον στο έδαφος της παρέχεται πρόσβαση στα συγκεκριμένα μέσα, ανεξάρτητα από τον τόπο εγκατάστασής τους’ (Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, 2014).

Αδυναμίες της νομοθεσίας

Ο Προϊστάμενος του Τμήματος Ηλεκτρονικού Εγκλήματος της Δ/σης Ασφάλειας Αττικής, Αστυνομός Α' κ. Εμμανουήλ Σφακιανάκης παρατηρεί ότι ‘οι νομοθετικές ρυθμίσεις που αφορούν το ηλεκτρονικό έγκλημα παρουσιάζουν εγγενείς αδυναμίες, τόσο στην Ελλάδα όσο και στις

υπόλοιπες χώρες. Αυτό συμβαίνει διότι το Ηλεκτρονικό Έγκλημα αποτελεί εγκληματική δραστηριότητα αρκετά εξειδικευμένη και ανεπτυγμένη τεχνολογικά, με αποτέλεσμα να παρουσιάζονται προβλήματα στην οριοθέτηση των πράξεων που θα πρέπει να διώκονται ποινικά. Επιπλέον, οι νομοθέτες είναι αναγκασμένοι να ενημερώνονται διαρκώς για τις εξελίξεις στον τομέα της τεχνολογίας των υπολογιστών, προκειμένου να εξοικειωθούν με τον τρόπο διάπραξης αδικημάτων μέσω αυτών' (astynomia.gr, 2016).

4.6 Συμπεράσματα

Πολλές έρευνες, ιδιαίτερα στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού δικτύου έρευνας Kids Online, έχουν σημειώσει σημαντική πρόοδο στον καθορισμό και στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι γονείς μεσολαβούν στη χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά τους (Garmendia et al, 2012; Dürager and Sonic, 2014). Επίσης, έχει αρκετά διερευνηθεί ο τρόπος με τον οποίο τα παιδιά αντιλαμβάνονται τη γονική διαμεσολάβηση (Haddon, 2015) όπως και η σχέση μεταξύ της αντίληψης των γονέων για τους κινδύνους του διαδικτύου και αυτή των παιδιών τους (Mascheroni, Jorge και Farrugia, 2014). Παρόλα αυτά, υπάρχουν λίγα στοιχεία για την αποτελεσματικότητα των διαφορετικών στρατηγικών σε σχέση με την μείωση των βλαβερών συνεπειών των κινδύνων χωρίς τον περιορισμό των ευκαιριών.

Επίσης, αν και υπάρχει αρκετή έρευνα σε σχέση με την ασφάλεια των παιδιών στο διαδίκτυο και τις στρατηγικές με την βοήθεια των οποίων αυτή θα μπορούσε να αυξηθεί, χρειάζονται περισσότερα δεδομένα σε σχέση με την ασφάλεια και τις κατάλληλες στρατηγικές προστασίας σε πλατφόρμες όπως αυτές της κινητής τηλεφωνίας ή των διαφόρων κινητών συσκευών με οθόνες αφής.

Παρομοίως, δεν υπάρχουν αρκετά στοιχεία για μια βαθύτερη κατανόηση του ρόλου που παίζουν οι διάφοροι παράγοντες κοινωνικοποίησης, στον τρόπο που οι ανήλικοι αντιλαμβάνονται και συμπεριφέρονται σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου. Τέλος, χρειάζονται έρευνες οι οποίες να διασαφηνίσουν τις αλλαγές στον τρόπο γονικής διαμεσολάβησης με την αύξηση των ψηφιακών ικανοτήτων των γονέων.

Πολλοί συμφωνούν ότι ο υπέρτατος στόχος όλων των φορέων χάραξης είναι η υπερίσχυση των ευεργετικών επιδράσεων της χρήσης του διαδικτύου απέναντι στις αρνητικές. Έχοντας υπόψη ότι ένα διαδίκτυο χωρίς κινδύνους είναι μια ψευδαίσθηση, θα πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή στις στρατηγικές αυτοπροστασίας των ανηλίκων και την εξερεύνηση των καταλληλότερων πρακτικών για την αύξηση της ανθεκτικότητας τους όπως και στον ρόλο που παίζουν οι ψηφιακές ικανότητες στην αντιμετώπιση των κινδύνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

5.1 Ανακεφαλαίωση της εργασίας

Στην παρούσα εργασία, με την συνδρομή κυρίως της διεθνούς βιβλιογραφίας, εξετάσαμε τους διαδικτυακού κινδύνους τους οποίους ενδεχομένως αντιμετωπίζουν οι ανήλικοι όπως και τα μέτρα τα οποία μπορούν να εφαρμόσουν οι γονείς για την προστασία τους.

Λόγω του ότι τα διάφορα στάδια ανάπτυξης που οι ανήλικοι διανύουν, οδηγούν σε μεγάλες διαφορές συμπεριφοράς, ενδιαφερόντων και χαρακτηριστικών, θεωρήσαμε ωφέλιμο να διαχωρίσουμε τους ανήλικους σε δύο ηλικιακές ομάδες: τα παιδιά (0 έως 11+ ετών) και τους έφηβους (-12 έως 18 ετών) και να εξετάσουμε τα διάφορα ζητήματα σύμφωνα με αυτό το διαχωρισμό.

Για να προσδιορίσουμε τους κινδύνους, μελετήσαμε αρχικά την χρήση και τις δραστηριότητες των ανηλίκων στο διαδίκτυο συγκεντρώνοντας τα ευρήματα μας στο κεφάλαιο 2. Τα ερευνητικά δεδομένα μας έδειξαν ότι τα μικρότερα παιδιά, αναζητούν την ψυχαγωγία και όσο μεγαλώνουν, διευρύνουν όλο και περισσότερο το φάσμα των δραστηριοτήτων τους στο διαδίκτυο, όπως και το γεγονός, ότι παρόλο που τα οφέλη που αποκομίζουν και οι ευκαιρίες που πηγάζουν από την ενασχόληση των ανηλίκων με το διαδίκτυο είναι αναμφισβήτητα, συμβαδίζουν με τους πιθανούς κινδύνους που επιφέρει η χρήση του, αποτελώντας την άλλη όψη του ίδιου νομίσματος.

Εξεχωρίσαμε και αναλύσαμε στο κεφάλαιο 3 της εργασίας μας, τέσσερις μεγάλες κατηγορίες κινδύνων: περιεχομένου, επαφής, δραστηριοτήτων (ή συμπεριφοράς) και εθισμού.

Εξετάζοντας τα ερευνητικά δεδομένα, διαπιστώσαμε ότι τα μικρότερα παιδιά κινδυνεύουν κυρίως από την έκθεση σε δυνητικά βλαβερό περιεχόμενο, ενώ όσο μεγαλώνουν, με την διεύρυνση του φάσματος των δραστηριοτήτων τους, αυξάνονται και οι κίνδυνοι.

Κατά τους ειδικούς, οι κίνδυνοι επαφής (π.χ. η δια ζώσης επαφή με διαδικτυακούς 'φίλους' ο διαδικτυακός εκφοβισμός και οι κίνδυνοι σχετικοί με την σεξουαλικότητα) μπορούν να οδηγήσουν σε σοβαρότερες βλαβερές συνέπειες, κυρίως για τους εφήβους.

Σχετικά με τους κινδύνους ιδιωτικότητας ως κινδύνους επαφής, αν και αναφέρονται αρκετά από την επιστημονική κοινότητα (και όχι μόνο), δεν υπάρχουν αρκετά ποσοτικά ή ποιοτικά δεδομένα σε σχέση με αυτούς και τα παιδιά, ενώ αναφέρονται περισσότερο σε σχέση με καταστάσεις κατά τις οποίες οι δράστες αποκομίζουν κάποιο οικονομικό όφελος από τα θύματα τους.

Τέλος, σχετικά με τον κίνδυνο εξάρτησης, οι έρευνες εστιάζουν περισσότερο στα μεγαλύτερα παιδιά. Δεδομένο του ότι υπάρχουν ελάχιστες έρευνες σε σχέση με τα μικρά παιδιά και την χρήση συσκευών με οθόνες αφής οι οποίες χρησιμοποιούνται τα τελευταία σχετικά λίγα χρόνια από αυτά, η συνολική εικόνα δεν είναι ακόμα απολύτως ξεκάθαρη. Οι λιγότερες έρευνες, δείχνουν ότι το ποσοστό των μαθητών δημοτικού που βρέθηκαν να παρουσιάζει πρόβλημα εθισμού, δεν ήταν σημαντικά χαμηλότερο από το ποσοστό των αντίστοιχων μαθητών γυμνασίου. Όσον αφορά στους εφήβους, οι έρευνες δείχνουν ότι κινδυνεύουν περισσότερο αυτοί οι οποίοι αφιερώνουν πάνω από τρεις ώρες καθημερινά σε ιστοσελίδες κοινωνικών δικτύων σε δραστηριότητες όπως τα τυχερά παιχνίδια και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, καθώς και αυτοί οι οποίοι παρουσιάζουν ψυχολογικά προβλήματα.

Ολοκληρώνοντας το κεφάλαιο της ανάλυσης των διαδικτυακών κινδύνων, συνεχίσαμε με την εξέταση των πρακτικών εκείνων τις οποίες μπορούν να εφαρμόσουν οι γονείς με στόχο την προστασία των παιδιών τους από τους διαδικτυακούς κινδύνους. Τα στοιχεία τα οποία συγκεντρώσαμε και αναλύσαμε, παρουσιάζονται στο κεφάλαιο 4 της εργασίας.

Τα ερευνητικά δεδομένα, μας έδειξαν ότι υπάρχουν διάφορες πρακτικές διαμεσολάβησης. Οι γονείς, μπορούν να συμμετέχουν στις διαδικτυακές δραστηριότητες των παιδιών και να τα καθοδηγούν για να το χρησιμοποιήσουν έτσι ώστε να αποκομίζουν οφέλη και να κινδυνεύουν λιγότερο. Επιπλέον, μπορούν να παρακολουθούν τις δραστηριότητες των παιδιών τους, ελέγχοντας για παράδειγμα τους φίλους που κάνουν στις ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης. Επίσης, μπορούν να επιβάλλουν κανόνες γύρω από το τι επιτρέπεται να κάνουν τα παιδιά και τι όχι. Τέλος, μπορούν να χρησιμοποιούν τις τεχνικές λύσεις απαγόρευσης χρήσης ανεπιθύμητων ιστοσελίδων ή χρονικού περιορισμού της χρήσης, όπως τις τεχνολογίες φιλτραρίσματος ή τα λογισμικά γονικού ελέγχου. Αξίζει να σημειωθεί, ότι τα στοιχεία ερευνών δείχνουν ότι υπάρχουν ακόμα γονείς οι οποίοι δεν διαμεσολαβούν με κανέναν τρόπο στην χρήση και στις δραστηριότητες των παιδιών στο διαδίκτυο.

Σε σχέση με την αποτελεσματικότητα των γονικών πρακτικών διαμεσολάβησης, οι ειδικοί υποστηρίζουν ότι είναι σε συνάρτηση με την ηλικία των παιδιών και τα ατομικά χαρακτηριστικά τους. Αναλόγως στην περίπτωση, τα μικρότερα, μπορούν να προστατευτούν με περιοριστικούς τρόπους, με την βοήθεια των τεχνικών μέσων αλλά και με ενεργητικές μεθόδους. Όσο μεγαλώνουν και αποκτούν ψηφιακές δεξιότητες, η συμμετοχή των γονέων και η καθοδήγηση, παίζουν σημαντικότερο ρόλο από τις απαγορευτικές πρακτικές ή τις τεχνικές λύσεις, τις οποίες τα μεγαλύτερα παιδιά πολλές φορές τις παρακάμπτουν. Οι έφηβοι, πρέπει να αποδεχτούν και να εσωτερικεύσουν τους κανόνες σε σχέση με την χρήση ψηφιακών μέσων για να τους σέβονται, ενώ μια καλή, ζεστή σχέση με τους γονείς τους, λειτουργεί εξαιρετικά θετικά ως προς την ασφάλεια τους στο διαδίκτυο.

Ένα άλλο ζήτημα το οποίο θεωρήσαμε καθοριστικό και το οποίο εξετάσαμε στο κεφάλαιο που αναφέρεται στα μέτρα προστασίας είναι η αυτοπροστασία των παιδιών. Υπάρχουν πολλά παιδιά που εκτίθενται σε κινδύνους αλλά μπορούν να προστατευτούν τον εαυτό τους υιοθετώντας διάφορες στρατηγικές αυτοπροστασίας. Κάποιοι, μοιράζουν το πρόβλημα τους με άλλους, το συζητούν και αναζητούν συμβουλές, άλλοι λύνουν μόνοι τους το πρόβλημα αλλά υπάρχουν και παιδιά τα οποία ελπίζουν απλά ότι το πρόβλημα θα φύγει από μόνο του.

Σημαντικό ζήτημα θεωρήσαμε επίσης, τον προσδιορισμό εκείνων των ανηλίκων οι οποίοι είναι περισσότερο ευάλωτοι στους κινδύνους. Τα ερευνητικά δεδομένα μας έδειξαν, ότι τα ευαίσθητα παιδιά τα οποία δυσκολεύονται να διαχειριστούν στρεσογόνες καταστάσεις ή αυτά με ψυχολογικά προβλήματα, τα παιδιά των οποίων οι γονείς έχουν χαμηλότερο επίπεδο μόρφωσης ή εφαρμόζουν απαγορευτικές πρακτικές διαμεσολάβησης είναι περισσότερο ευάλωτα στους διαδικτυακούς κινδύνους. Επίσης, σύμφωνα με τις έρευνες, τα αγόρια δείχνουν λιγότερη ανθεκτικότητα σε νεότερες ηλικίες ενώ τα κορίτσια είναι περισσότερο ευάλωτα στην εφηβική ηλικία.

Ολοκληρώνοντας την εξέταση ζητημάτων αυτοπροστασίας, αναφέραμε πρακτικές, οι οποίες συστήνουν οι ειδικοί για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας των ανηλίκων, όπως επίσης στην ανάπτυξη στρατηγικών αυτοπροστασίας στο διαδίκτυο. Μερικές από αυτές είναι η ενθάρρυνση της ανοικτής επικοινωνίας, η προώθηση της χρήσης του διαδικτύου από τους ενήλικες η παροχή βοήθειας προς τα παιδιά τα οποία αντιμετωπίσουν ψυχολογικά προβλήματα και η ενημέρωση των ανηλίκων σε σχέση με τις προληπτικές στρατηγικές αντιμετώπισης.

Η εργασία μας, ολοκληρώνεται με την ενότητα σχετικά με το νομικό πλαίσιο πρόληψης και καταστολής όπου αναφέρουμε μεταξύ άλλων, τους σχετικούς με το διαδίκτυο νόμους οι οποίοι ισχύουν στην χώρα μας.

5.2 Ευρήματα τα οποία αφορούν στους Έλληνες ανηλίκους χρήστες διαδικτύου

Οι έρευνες στην Ελλάδα είναι προς το παρόν περιορισμένες. Τα περισσότερα δεδομένα για Έλληνες εφήβους και παιδιά σε σχέση με το διαδίκτυο, τα παρέχει το πανευρωπαϊκό δίκτυο έρευ-

νας EU Kids Online του οποίου η Ελληνική ομάδα, αποτελείται από τους Δρ. Λίζα Τσαλίκη, Δέσποινα Χρονάκη και Μαρία Φιλίππη.

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζουμε μερικά ερευνητικά στοιχεία, τα οποία αφορούν αποκλειστικά στην χώρα μας.

ι. Πρόσβαση και χρήση του διαδικτύου από τους ανήλικους στην Ελλάδα

Παρομοίως με την παγκόσμια τάση και στην Ελλάδα, η πρόσβαση των ανηλίκων στο διαδίκτυο, είναι σε αύξηση. Όπως παρατηρείται στην εικόνα 11 της παρούσας εργασίας, ο αριθμός των νοικοκυριών που διαθέτουν ευρυζωνική σύνδεση στην Ελλάδα έχει σχεδόν τριπλασιαστεί από το έτος 2007 έως το έτος 2012.

Επίσης, στον πίνακα 2 της παρούσας εργασίας, παρατηρείται ότι η χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά στην Ελλάδα είναι χαμηλότερη σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρώπης. Τα συγκεκριμένα δεδομένα για την Ελλάδα είναι τα παρακάτω:

< 8 ετών	55% στην Ελλάδα (Δίωξη Ηλεκτρονικού Εγκλήματος, 2015)
10-11 ετών	67% στην Ελλάδα (Tsaliki, 2012)
6-10 ετών	25% στην Ελλάδα, 60% στην Ευρώπη (Livingstone and Haddon, 2009)

Σύμφωνα με τους Livingstone et al. (2011), τα παιδιά στην Ελλάδα, αρχίζουν να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο σε ηλικία μεγαλύτερη (10 ετών) σε σύγκριση με την Ευρώπη (6 – 7 ετών).

Όσον αφορά στους Έλληνες εφήβους, τα ερευνητικά στοιχεία σχετικά με την χρησιμοποίηση του διαδικτύου, καταγράφονται στον πίνακα 7 της παρούσας εργασίας, και είναι τα εξής:

12-15 ετών	84% στην Ελλάδα (Εθνική Στατιστική υπηρεσία της Ελλάδος, 2007)
11-14 ετών	59% στην Ελλάδα (Livingstone and Haddon, 2009)
15-17 ετών	79% στην Ελλάδα (Livingstone and Haddon, 2009)

ii. Ερευνητικά δεδομένα για τους ανήλικους στην Ελλάδα σχετικά με σεξουαλικούς διαδικτυακούς κινδύνους

- Ερευνητικά στοιχεία για παιδιά στην Ελλάδα και τους διαδικτυακούς σεξουαλικούς κινδύνους

Το 2009, διεξήχθη στη χώρα μας το ερευνητικό πρόγραμμα GRKGO (Greek Children Go Online) σε δείγμα 775 παιδιών ηλικίας 9-18 ετών. Τα αποτελέσματα τις έρευνας δείχνουν ότι τα αγόρια είναι εκείνα που ενδιαφέρονται κυρίως για την διαδικτυακή πορνογραφία, σε αντίθεση με τα κορίτσια.

Σύμφωνα με το ευρωπαϊκό Δίκτυο EU Kids Online η χώρα μας από το 2009 κατατάσσεται ανάμεσα στις χώρες της Ευρώπης με μέσο δείκτη κινδύνου και σχετικά χαμηλό δείκτη χρήσης ιστοσελίδων πορνογραφικού περιεχομένου από ανήλικους (Hasebrink et al., 2009). Σε νεότερες έρευνες, η Ελλάδα αναφέρεται μεταξύ των χωρών με χαμηλά ποσοστά διακινδύνευσης (Lobe et al., 2011).

Παρόλα αυτά έχει εκφραστεί η άποψη ότι συγκριτικά με το χαμηλότερο επίπεδο καθημερινής διαδικτυακής χρήσης στην Ελλάδα (56% έναντι 60% του μέσου ευρωπαϊκού, Livingstone et al., 2011) η κατάταξη της χώρας μας δεν είναι απόλυτα ικανοποιητική (Τσάτσου, 2010).

Ένα αξιοσημείωτο ερευνητικό στοιχείο είναι πως η Ελλάδα αποτελεί την μόνη ευρωπαϊκή χώρα όπου το διαδίκτυο δεν αποτελεί την κυριότερη πηγή πορνογραφικού περιεχομένου για παιδιά. Συγκεκριμένα το μεγαλύτερο μέρος (15%) της συνολικού ποσοστού κατανάλωσης πορνογραφικού υλικού (29%) αφορά κατανάλωση πορνογραφικού υλικού από ανήλικους εκτός διαδικτύου (Livingstone et al., 2011).

Η Ελληνική Ομάδα του EU Kids Online έχει τονίσει (σε ανακοίνωση της τον Οκτώβριο του 2010) τόσο την έλλειψη ενδιαφέροντος εκ μέρους των μικρότερων σε ηλικία παιδιών της Ελλάδας για διαδικτυακό πορνογραφικό υλικό όσο και την υπευθυνότητα και ωριμότητα που διακρίνουν τα παιδιά στην Ελλάδα ως χρήστες του διαδικτύου.

Η έλλειψη ενδιαφέροντος των μικρών παιδιών έχει επιβεβαιωθεί, επίσης, από συγκριτική έρευνα (Tsaliki and Chronaki, 2010) σε 392 ελληνόπουλα ηλικίας 9-11 ετών και 1000 γονείς, από την οποία προέκυψε ότι 3 παιδιά από αυτά είχαν δει εικόνες σεξουαλικού περιεχομένου στο διαδίκτυο, με αναφορά ενόχλησης από ένα παιδί.

Σύμφωνα με σχετικό άρθρο που δημοσιεύτηκε στο « ΒΗΜΑ», σε μια σύγκριση μεταξύ Ελλάδας και Ευρώπης με τα ερευνητικά ευρήματα του 2010 τα ποσοστά των ανηλίκων 9-16 ετών που είχαν εκτεθεί σε διαδικτυακό πορνογραφικό υλικό συμπίπτουν (14%) τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρώπη (Livingstone et al., 2011). Υπάρχει όμως αξιόλογη διαφορά στον βαθμό της αναφερθείσας από τα παιδιά ενόχλησης, που εμφανίζεται να είναι μεγαλύτερη στα παιδιά στην Ευρώπη παρά στα παιδιά της Ελλάδας. Συγκεκριμένα σύμφωνα με τα ερευνητικά στοιχεία (Livingstone et al., 2011) στην Ελλάδα εμφανίζεται να ενοχλήθηκε ποσοστό 1/4 από τα παιδιά που εκτέθηκαν (2% του συνόλου των παιδιών) ενώ να αναστατώθηκε ποσοστό 1/8 (1% του συνόλου). Στην Ευρώπη τα αντίστοιχα ποσοστά ενόχλησης των εκτεθέντων ανηλίκων ήταν 1/3 (4% του συνόλου) και αναστάτωσης 1/6 (το 2% του συνόλου) (Μιχαλίδου, 2013).

- Ερευνητικά στοιχεία για τους Έλληνες εφήβους και τους διαδικτυακούς σεξουαλικούς κινδύνους

Σύμφωνα με έρευνα της Μονάδας Εφηβικής Υγείας (Μ.Ε.Υ.) σε 529 εφήβους της Αττικής, 19.4% ανέφεραν ότι χρησιμοποιούσαν ιστοσελίδες πορνογραφικού περιεχομένου.

Επιπλέον, η Τσίτσικα (2011), αναφέρει ότι σε ελληνικό πληθυσμό εφήβων ηλικίας 14-16 ετών:

- 26% χρησιμοποιούν το Διαδίκτυο με σκοπό τη συλλογή πληροφοριών σεξουαλικού περιεχομένου.
- 19,5% των εφήβων δήλωσαν χρήση ιστοσελίδων πορνογραφικού περιεχομένου (Ι.Π.Π.).
- 42,5% των εφήβων που επισκέπτονται Ι.Π.Π. κάνουν συχνή χρήση, δηλαδή πάνω από δύο ώρες καθημερινά .

Τέλος, η Ελλάδα, σύμφωνα με τους Tsitsika et al. (2012), ανήκει στην κατηγορία χωρών με χαμηλότερο κίνδυνο διαδικτυακής σεξουαλικής αποπλάνησης.

Σε σχέση με το sexting, ερευνητικά δεδομένα για τους ανήλικους στην Ελλάδα, (όπως και σε Βέλγιο, Βουλγαρία, Ρουμανία, Σλοβενία, Ισπανία και Βρετανία), ο πιο σημαντικός παράγοντας που καθορίζει την πιθανότητα να υποστεί κάποιο παιδί sexting είναι οι ριψοκίνδυνες διαδικτυακές δραστηριότητες. Για τη χώρα μας, ο τρίτος πιο σημαντικός παράγοντας είναι η αναζήτηση συναρπαστικών εμπειριών (Τσαλίκη 2013).

iii. Ερευνητικά στοιχεία για τον διαδικτυακό εκφοβισμό στην Ελλάδα

Όσον αφορά τις μορφές του ψηφιακού εκφοβισμού οι οποίες εμφανίζονται πιο συχνά στην Ελλάδα, είναι ο αποκλεισμός, η παρενόχληση, η δυσφήμιση, η αποκάλυψη προσωπικών δεδομένων και η απόσπαση με δόλο πληροφοριών και η δημοσίευση αυτών, χωρίς τη συγκατάθεση του ατόμου (Botsari and Karagianni, 2014).

Στην Ελλάδα, το 7,9% παιδιά δημοτικού βρέθηκαν θύματα του εκφοβισμού, με το ποσοστό να αυξάνεται στο 8,9% στο γυμνάσιο. (Kokkinos, 2015).

Οι Botsari and Karagianni (2014), έδειξαν ότι τα αγόρια έχουν την τάση να αποκρύπτουν ότι έχουν υποστεί εκφοβισμό. Αντίθετα, τα κορίτσια είναι πιο ανοιχτά και αντιμετωπίζουν λιγότερα εσωτερικά εμπόδια όσον αφορά στις συζητήσεις για θέματα εκφοβισμού που αντιμετωπίζουν.

Σε σχέση με τους ανήλικους ως θύτες, έρευνα των Τουλούπη και Αθανασιάδου (2014), με στόχο τη διερεύνηση της ριψοκίνδυνης χρήσης της τεχνολογίας από Έλληνες μαθητές Δημοτικού, έδειξε πως, η πλειονότητα των μαθητών της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ηλικίας 10-12 ετών δήλωσαν πως δεν έχουν ασκήσει ποτέ κάποια μορφή ηλεκτρονικού εκφοβισμού (79,9% έως 92% ανάλογα με τη μορφή του ηλεκτρονικού εκφοβισμού).

Η ίδια έρευνα έδειξε ότι συχνότερες μορφές εκφοβισμού ήταν:

- οι προσβλητικές ή απειλητικές κλήσεις στο κινητό τηλέφωνο (15,5%),
- η διάδοση αρνητικών φημών ή σχολίων ηλεκτρονικά (14,4%) και
- η αποστολή προσβλητικών ή απειλητικών μηνυμάτων (13,9%)

iv. Στοιχεία για Έλληνες ανήλικους και Συμπεριφορά Εξάρτησης από το Διαδίκτυο (Σ.Ε.Δ)

Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα σε πανελλήνιο αντιπροσωπευτικό δείγμα 4.141 μαθητών ηλικίας 11, 13 και 15 ετών, οι 15χρονοι έφηβοι απάντησαν σε ερωτήσεις σχετικά με τη χρήση του διαδικτύου και την πιθανή εξάρτηση από αυτό. Οι απαντήσεις τους, στο σύνολο και ανά φύλο, παρουσιάζονται στην εικόνα 27 της παρούσας εργασίας.

Τα αποτελέσματα τις συγκεκριμένης έρευνας, δείχνουν μεταξύ άλλων, ότι το 61,6 % των εφήβων, παραμένουν στο διαδίκτυο περισσότερο χρόνο από ότι αρχικά προγραμματίζουν, ενώ το 38,5%, θεωρούν το διαδίκτυο μέσο για να ξεφύγουν από τα προβλήματα τους ή να απαλύνουν δυσάρεστα συναισθήματα.

Πανελλήνια έρευνα για τις συμπεριφορές που συνδέονται με την υγεία των εφήβων μαθητών, βρήκε τα δεδομένα τα οποία απεικονίζονται στην εικόνα 26 της παρούσας εργασίας. Παρατηρείται ότι 15,8 % των 15χρονων, το 12,8% των 13χρονων και το 3,6% των εφήβων 11 ετών, αφιερώνουν τουλάχιστον 5 ώρες καθημερινά σε ενασχόληση με ηλεκτρονικό υπολογιστή, έξυπνο κινητό, και τάμπλετ.

Αξίζει να σημειωθεί ακόμα, ότι σύμφωνα με την Τσίτσικα et al. (2012), η Ελλάδα μαζί με την Ρουμανία, έχουν τα υψηλότερα ποσοστά τζόγου στο διαδίκτυο, δραστηριότητα η οποία θεωρείται εθιστική από τους ειδικούς.

ν. Γονική διαμεσολάβηση σε σχέση με τους διαδικτυακούς κινδύνους στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, σύμφωνα με την πανευρωπαϊκή έρευνα των Helsper et al. (2013), το 29% των γονέων προτιμούν περιοριστικούς μεθόδους γονικής διαμεσολάβησης (restrictive mediation preferred) αλλά το ίδιο ποσοστό γονέων, είναι ανεκτικοί και χαλαροί ως προς την εποπτεία των παιδιών τους σε σχέση με τις δραστηριότητες τους στο διαδίκτυο (passive). Το 24% των γονέων, εφαρμόζουν όλα τα είδη γονικής διαμεσολάβησης (all rounders) ενώ το 19%, ανήκουν στην ομάδα γονέων οι οποίοι προτιμούν την ενεργή γονική διαμεσολάβηση (active mediation preferred). Στην Ευρώπη, στον χάρτη της εικόνας 31, η Ελλάδα κατατάσσεται μεταξύ των χωρών όπου οι γονείς εφαρμόζουν στην πλειοψηφία τους περιοριστικές πρακτικές διαμεσολάβησης.

5.3 Γενικά συμπεράσματα

Μέσα από την έρευνα μας, επαληθεύσαμε αυτό που μας δείχνει και η καθημερινότητα: το διαδίκτυο ενσωματώνεται πλέον στην καθημερινότητα των περισσότερων ανηλίκων, αποτελώντας πολύτιμο εργαλείο μάθησης και επικοινωνίας όπως και αστείρευτη πηγή πληροφοριών και ψυχαγωγίας.

Επίσης, διαπιστώσαμε ότι οι εμπειρίες των ανηλίκων στο διαδίκτυο αποτελούν ένα πολύπλοκο φαινόμενο. Για να γίνεται κατανοητό στο σύνολο του, απαιτούνται θεωρητικές προσεγγίσεις και πολλαπλές μέθοδοι εξερεύνησης. Τόσο σχετικά με την συχνότητα εμφάνισης ορισμένων πρακτικών στις ομάδες όσο με τις αντιλήψεις των γονέων και των παιδιών τους όπως και με τον τρόπο με τον οποίο αυτοί εντάσσουν το διαδίκτυο στην καθημερινότητα τους.

Τόσο τα πανευρωπαϊκά όσο και τα εθνικά ευρήματα τα οποία εξετάσαμε για τις ανάγκες της εκπόνησης της παρούσας εργασίας, υποδεικνύουν ότι τα παιδιά αντιμετωπίζουν αρκετούς και διάφορους κινδύνους στο διαδίκτυο, με σοβαρότατες ή λιγότερο σοβαρές συνέπειες.

Ως εκ τούτου, υπάρχει επείγουσα παγκόσμια ανάγκη αναζήτησης βέλτιστων πρακτικών για την προστασία των παιδιών από την εκμετάλλευση, την έκθεση σε κινδύνους και την εξαπάτηση κατά την χρήση του διαδικτύου και των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνίας .

Οι κυβερνήσεις, οι γονείς, οι κηδεμόνες, οι εκπαιδευτικοί, οι επιχειρήσεις και η κοινωνία των πολιτών, μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά να επωφεληθούν από το διαδίκτυο, αλλά έχουν επίσης την ευθύνη για την προστασία τους από τις βλαβερές επιπτώσεις που αυτά μπορούν να υποστούν κατόπιν έκθεσης σε κινδύνους.

Ο ρόλος των γονέων είναι καθοριστικός καθώς αποτελούν θεμελιώδεις παράγοντες σχετικά με την ανάπτυξη των παιδιών σε ασφάλεια και έχουν τεράστια επίδραση στις στάσεις και στις συμπεριφορές τους.

5.4 Συνεισφορά της εργασίας

Λόγο του δυναμικού χαρακτήρα του διαδικτύου και της ραγδαίας ανάπτυξής του, αλλά και των αλλαγών στις τάσεις στην χρήση και στις δραστηριότητες των ανηλίκων, τα δεδομένα χρειάζονται συνεχώς ενημέρωση και επεξεργασία. Θεωρούμε ότι συγκεντρώνοντας και επεξεργάζοντας τα πιο πρόσφατα ερευνητικά δεδομένα, η παρούσα εργασία συμβάλλει στην επίτευξη των παραπάνω.

Επίσης, οι περισσότερες έρευνες τις οποίες συναντήσαμε, αναλύουν τους κινδύνους εξετάζοντας τις εμπειρίες των ανηλίκων χωρίς να δίνουν έμφαση στις διαφορές οι οποίες μπορούν να προκύψουν λόγω των διαφορετικών σταδίων ανάπτυξης. Με τον διαχωρισμό των ανηλίκων σε δυο ηλικιακές ομάδες, των παιδιών (0 έως 11+ ετών) και των εφήβων (-12 έως 18 ετών) και την επεξεργασία των ερευνητικών δεδομένων αναλόγως, η εργασία συμβάλλει στην διαμόρφωση μιας εικόνας περισσότερο σαφούς σε σχέση με κάθε ηλικιακή ομάδα ξεχωριστά.

Τέλος, η έρευνα μας, μπορεί να βοηθήσει τους γονείς, ώστε να επιτύχουν καλύτερη κατανόηση της ανάγκης προστασίας των παιδιών τους, όπως και την επιλογή των κατάλληλων εκείνων μέτρων με στόχο την καθοδήγηση των παιδιών τους έτσι ώστε να αυξηθούν τα οφέλη και να ελαττωθούν οι κίνδυνοι από τη χρήση του διαδικτύου.

5.5 Περιορισμοί

Λόγο των περιορισμών σε σχέση με την έκταση της παρούσας εργασίας, οι κίνδυνοι, όπως οι ιοί, οι ηλεκτρονικές απάτες και οι φυσικοί κίνδυνοι σε σχέση με την μη-ιονίζουσα ακτινοβολία και την μη - υγιεινή χρήση των υπολογιστών, δεν αποτέλεσαν αντικείμενο της μελέτης μας.

Επίσης, καθώς ο στόχος της εργασίας μας αφορά στον ρόλο τον οποίο παίζουν οι γονείς στην προστασία των ανηλίκων από τους διαδικτυακούς κινδύνους και τα μέτρα προστασίας τα οποία αυτοί μπορούν να εφαρμόσουν με σκοπό την μείωση των κινδύνων, δεν αναλύσαμε τους ρόλους άλλων φορέων κοινωνικής διαμεσολάβησης όπως οι εκπαιδευτικοί, οι συνομήλικοι κτλ.

Παρομοίως, δεν εξετάσαμε τις στρατηγικές των φορέων χάραξης πολιτικών σε σχέση με την προστασία των ανηλίκων στο διαδίκτυο.

5.6 Ανοιχτά θέματα για περαιτέρω έρευνα

Υπάρχει πληθώρα ερευνών για τους ανήλικους και την σχέση τους με το διαδίκτυο. Ωστόσο, υπάρχουν αρκετά κενά ακόμα. Μερικά ζητήματα για περαιτέρω έρευνα είναι τα παρακάτω:

- Οι κίνδυνοι ιδιωτικότητας σε σχέση με τη συλλογή δεδομένων και την ταυτοποίηση των ανηλίκων συζητούνται έντονα σήμερα, ωστόσο λίγες εμπειρικές σχετικές έρευνες είναι διαθέσιμες ακόμη.
- Παρά την ταχεία άνοδο της πρόσβασής τους στο διαδίκτυο και σε κινητές τεχνολογίες, τα ερευνητικά δεδομένα που αφορούν στα πολύ μικρά παιδιά, είναι ελάχιστα. Στην πλειοψηφία τους, δίνουν έμφαση σε σταθερές συσκευές, ενώ παραμελούνται οι σχέσεις των μικρών παιδιών με κινητές συσκευές. Πολύ λίγα είναι γνωστά για τις διαδικτυακές δραστηριότητες αυτών των παιδιών και υπάρχουν πολλά κενά στα δεδομένα σε σχέση με την έκθεση τους στους διαδικτυακούς κινδύνους όπως και σε δεδομένα σχετικά με την ανταπόκριση τους σε αυτά.
- Ιδιαίτερα, οι έρευνες σε σχέση με παιδιά προσχολικής ηλικίας, παρουσιάζουν μια αυξημένη δυσκολία λόγω του ότι, μην γνωρίζοντας γραφή και ανάγνωση, δεν μπορούν να απαντήσουν στα κλασικά ερωτηματολόγια τα οποία χρησιμοποιούνται ευρέως. Μαζί με τις έρευνες που χρειάζονται σε αυτές τις ηλικίες, πρέπει να αναπτυχθούν και καινούριες μεθοδολογίες. Τα στάδια κοινωνικής και ψυχοσωματικής ανάπτυξης των παιδιών, οδηγούν σε μεγάλες διαφορές ικανοτήτων, συμπεριφορών, ενδιαφερόντων και δραστηριοτήτων. Συνεπώς, οι μεθοδολογίες έρευνας, θα πρέπει να αναπτυχθούν ανάλογα στις διαφορετικές ηλικιακές ομάδες και να λαμβάνουν υπόψη τα χαρακτηριστικά αυτών.
- Οι έρευνες δείχνουν ότι τα παιδιά 3-6 ετών είναι σε θέση να χειρίζονται οθόνες αφής με μεγαλύτερη επιτυχία από τους προσωπικούς υπολογιστές με πληκτρολόγια και ποντίκια (Brouwer et al, 2011 in Holloway et al., 2013). Η τάση αυτή είναι εμφανέστερη στις χώρες του δυτικού κόσμου και δεν είχε προβλεφθεί εκ των προτέρων από τους ερευνητές και τους φορείς χάραξης πολιτικής (Holloway et al., 2013). Δεν υπάρχουν ακόμα αρκετές σχετικές έρευνες, όπως επίσης δεν υπάρχουν επιστημονικά τεκμηριωμένες συστάσεις ή οδηγίες οι οποίες, να απευθύνονται στους γονείς σε σχέση με την ανάγκη προστασίας αυτών των παιδιών από τους κινδύνους που μπορεί να αντιμετωπίσουν χρησιμοποιώντας τις συγκεκριμένες συσκευές.

- Πολλές φορές, τα δεδομένα είναι δύσκολο να ερμηνευθούν. Για παράδειγμα, υπάρχουν ελάχιστες διαφορές μεταξύ του παιχνιδιού σε απευθείας σύνδεση και της επίσκεψης εικονικού κόσμου. Οι εικονικοί κόσμοι, συνδυάζουν τα κοινωνικά δίκτυα με το διαδικτυακό παιχνίδι και χρειάζεται περαιτέρω έρευνα σχετικά με τα οφέλη και τους κινδύνους χρησιμοποίησης του διαδικτύου με σκοπό την αλληλεπίδραση με άλλους. (Holloway et al., 2013).
- Βρέθηκαν λίγες έρευνες οι οποίες να εστιάζουν αποκλειστικά σε παιδιά που βρίσκονται σε προεφηβικό στάδιο ανάπτυξης. Συνήθως, τα παιδιά 11 χρονών, συμπεριλαμβάνονται σε έρευνες που στοχεύουν στους εφήβους, ενώ τα παιδιά 9 και 10 χρονών, στις έρευνες που στοχεύουν σε παιδιά. Ως εκ τούτου, δεν διαφωτίζονται επαρκώς τα ενδιαφέροντα και οι δραστηριότητές τους στο διαδίκτυο.
- Ο αριθμός των χρηστών του διαδικτύου αυξήθηκε ραγδαία, όπως και οι επισκέψεις σε πληθώρα ιστοσελίδων με σεξουαλικό και πορνογραφικό υλικό. Ως εκ τούτου και λαμβάνοντας υπόψη ότι τα μικρότερα παιδιά, επειδή χαρακτηρίζονται από αθωότητα σε σεξουαλικά θέματα, εκτίθενται σε σεξουαλικούς κινδύνους επαφής, καθώς δεν αντιλαμβάνονται το είδος και την σοβαρότητα της απειλής και δεν συνειδητοποιούν ότι μπορεί να εμπλακούν σε ανεπιθύμητες καταστάσεις (Wolak et al, 2008), χρειάζεται επιπλέον έρευνα.
- Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι παιδιά 8 ετών χρησιμοποιούν πλέον τακτικά το διαδίκτυο, ο αριθμός των νεαρότερων παιδιών οι οποίοι αποκτούν πρόσβαση στο διαδίκτυο είναι σε συνεχή αύξηση. Συνεπώς αυτά τα παιδιά μπορεί να θεωρηθούν πιθανά θύματα κακοποιών και χρειάζεται περαιτέρω έρευνα σχετικά με αυτά (Mitchell et al, 2013).
- Ένα ενδιαφέρον εύρημα στις ΗΠΑ, ήταν των Mitchell et al, (2013) οι οποίοι βρήκαν μια σημαντική και σταθερή μείωση του ποσοστού των ανηλίκων στην προεφηβική ηλικία (μεταξύ 10 και 12 ετών) που δήλωσαν ότι τους ζητήθηκε συνομιλία με σεξουαλικό περιεχόμενο από άτομα στο διαδίκτυο (12%, 9% και 5% από 2000 έως 2010). Απαιτείται περαιτέρω έρευνα και για την διευκρίνιση των παραγόντων που ευθύνονται γι' αυτήν την μείωση.
- Όλο και περισσότερο, όλο και μικρότερα παιδιά, συνδέονται στο διαδίκτυο, στο σπίτι, στο νηπιαγωγείο και μόλις ξεκινούν το σχολείο αλλά παρόλα αυτά, οι έρευνες που να εξετάζουν θέματα γονικής διαμεσολάβησης στην περίπτωση των μικρών παιδιών σε σχέση με την χρήση ψηφιακών μέσων είναι πολύ περιορισμένες (Livingstone et al., 2015).
- Τα ερευνητικά δεδομένα που να αφορούν σε μικρότερα παιδιά και την υπερβολική ή προβληματική χρήση των καινούριων τεχνολογιών είναι περιορισμένα. Σχετικά ερευνητικά δεδομένα για τα μικρότερα παιδιά στην Ελλάδα δεν έχουν βρεθεί, αλλά πολλοί εκφράζουν την ανησυχία τους σχετικά στα Μέσα Ενημέρωσης, συνεπώς το πρόβλημα είναι υπαρκτό και χρειάζεται έρευνα.
- Αν και υπάρχουν αρκετές σχετικές μελέτες, μέχρι στιγμής δεν υπάρχει μια τεκμηριωμένη εκτίμηση του διαδικτυακού εκφοβισμού σε μεγαλύτερη χρονική περίοδο και σε ένα συγκεκριμένο πληθυσμό (OECD, 2012).
- Χρειάζεται περισσότερη έρευνα όσον αφορά στις μεθόδους και τους μηχανισμούς μέσω των οποίων έφηβοί, κορίτσια και αγόρια γίνονται θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού.

- Δεν υπάρχουν αρκετά στοιχεία για την έκθεση σε κίνδυνους ως συνάρτηση της θέσης απ' όπου οι ανήλικοι συνδέονται και ιδιαίτερα των συσκευών τις οποίες χρησιμοποιούν.
- Έχουν διεξαχθεί πολλές έρευνες σε σχέση με το “grooming”. Ωστόσο, τα ποσοτικά στοιχεία περιορίζονται σε λίγες μελέτες, όπως αυτές του Wolak, στις οποίες γίνεται αναφορά στις περισσότερες δημοσιεύσεις της διεθνούς επιστημονικής βιβλιογραφίας.
- Η έρευνα σχετικά με την εθνικότητα, τη σεξουαλικότητα, τον πολιτισμό και άλλες υποομάδες πληθυσμών είναι εξαιρετικά περιορισμένη.
- Πολύ λίγες μελέτες εξετάζουν τις διαφορές που παρατηρούνται όσον αφορά στην ανθεκτικότητα, την ευπάθεια, την τεχνογνωσία, την εμπειρία ή τα κίνητρα των ανηλίκων.
- Το ερευνητικό δίκτυο Kids Online, έχει σημειώσει σημαντική πρόοδο στον καθορισμό, στην μέτρηση και στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι γονείς μεσολαβούν στη χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά τους όπως και του τρόπου με τον οποίο τα παιδιά αντιλαμβάνονται την γονική διαμεσολάβηση. Ωστόσο δεν είναι γνωστό ακόμα ο τρόπος με τον οποίο η γονική μεσολάβηση αλλάζει με την πάροδο του χρόνου και καθώς οι γονείς αποκτούν ψηφιακές ικανότητες.
- Δεν υπάρχει ακόμα μια πλήρης αξιολόγηση των διαφορών ειδών γονικής διαμεσολάβησης καθώς υπάρχουν πολύ λίγα στοιχεία για την αποτελεσματικότητα της.
- Η συντριπτική πλειοψηφία των μελετών για την χρήση του διαδικτύου από τους ανήλικους ακολουθεί ποσοτικές μεθόδους έρευνας. Υπάρχει ανάγκη περισσότερης ποιοτικής έρευνας η οποία θα οδηγήσει σε μια βαθύτερη κατανόηση των εμπειριών των ανηλίκων αλλά και των γονέων τους στο διαδίκτυο. Η βαθύτερη κατανόηση των εμπειριών θα διευκολύνει τις προσπάθειες για την πρόβλεψη των πιθανών επιπτώσεων των παρεμβάσεων που πραγματοποιούν οι φορείς διαμεσολάβησης.
- Ο Talbot (2010), αναφέρει (in Slavtcheva-Petkova et al., 2015):ότι ‘η χρήση ιστοσελίδων αυξάνει την συμπεριφορά διατροφικής διαταραχής, αλλά δεν θα μπορούσε να την προκαλέσει’ και ότι ‘περισσότερη έρευνα χρειάζεται προκειμένου να προσδιοριστεί αν αυτές οι ιστοσελίδες κάνουν ζημιά, και αν ναι, σε ποιον και σε ποια μορφή .

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

Agarwal, A. (2012). How to Make YouTube a Little More Safe for your Kids. Available at: <http://www.labnol.org/internet/make-youtube-kids-safe/12820/>

Álvarez, M., Torres, A., Rodríguez, E., Padilla, S., & Rodrigo, M. J. (2013). Attitudes and parenting dimensions in parents' regulation of Internet use by primary and secondary school children. *Computers & Education*, 67, 69-78.

Anderson, C. A., Berkowitz, L., Donnerstein, E., Huesmann, L. R., Johnson, J. D., Linz, D., ... & Wartella, E. (2003). The influence of media violence on youth. *Psychological science in the public interest*, 4(3), 81-110.

Anderson, C. A., Carnagey, N. L., Flanagan, M., Benjamin, A. J., Eubanks, J., & Valentine, J. C. (2004). Violent video games: Specific effects of violent content on aggressive thoughts and behavior. *Advances in experimental social psychology*, 36, 200-251.

Anderson, C. A., Sakamoto, A., Gentile, D. A., Ihori, N., Shibuya, A., Yukawa, S., ... & Kobayashi, K. (2008). Longitudinal effects of violent video games on aggression in Japan and the United States. *Pediatrics*, 122(5), e1067-e1072.

Andreea-Elena, M. (2015). The Risk of Eating Disorders in Adolescence and its Association with the Impact of the Sociocultural Attitudes Towards Appearance. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 187, 153-157.

Antoniadou, N., & Kokkinos, C. M. (2013). Cyber Bullying and Cyber Victimization among Children and Adolescents: Frequency and Risk Factors. *Preschool and Primary Education*, 1, 138-169.

Atwood, J. D. (2006). Mommy's little angel, daddy's little girl: Do you know what your pre-teens are doing?. *The American Journal of Family Therapy*, 34(5), 447-467.

Bacigalupa, C. (2005). The use of video games by kindergartners in a family child care setting. *Early Childhood Education Journal*, 33(1), 25-30.

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Prentice-Hall, Inc.

Barbovschi, M., Green, L., & Vandoninck, S. (2013). Innovative approaches for investigating how young children understand risk in new media: Dealing with methodological and ethical challenges.

Bastiaensens, S., Vandebosch, H., Poels, K., Van Cleemput, K., DeSmet, A., & De Bourdeaudhuij, I. (2014). Cyberbullying on social network sites. An experimental study into bystanders' behavioural intentions to help the victim or reinforce the bully. *Computers in Human Behavior*, 31, 259-271.

Bloom, M. (2006). Pervasive New Media: Indecency Regulation and the End of the Distinction between Broadcast Technology and Subscription-Based Media. *Yale JL & Tech.*, 9, 109.

Blythe-Goodman, T. (2010). Privacy: Are YouTube Children in Danger. Available at: <http://www.safetyWeb.com/blog/privacy-are-youtube-children-in-danger/>

Bond, E. (2012). *Virtually Anorexic – Where's the harm? A research study on the risks of pro-anorexia websites*. London: B-eat, Childnet International, Nominet Trust.

- Borca, G., Bina, M., Keller, P. S., Gilbert, L. R., & Begotti, T. (2015). Internet use and developmental tasks: Adolescents' point of view. *Computers in Human Behavior*, 52, 49-58.
- Borzekowski, D. L., Schenk, S., Wilson, J. L., & Peebles, R. (2010). e-Ana and e-Mia: A content analysis of pro-eating disorder Web sites. *American journal of public health*, 100(8), 1526-1534.
- Borzekowski, D. L., Schenk, S., Wilson, J. L., & Peebles, R. (2010). e-Ana and e-Mia: A content analysis of pro-eating disorder Web sites. *American journal of public health*, 100(8), 1526-1534.
- Bostic, B., (2014). Does Social Media Perpetuate Youth Violence? Michigan youth violence prevention center. Available at: <http://yvpc.sph.umich.edu/2014/02/20/social-media-perpetuate-youth-violence/>
- Bouhnik, D., & Deshen, M. (2013). Adolescents' perception of illegal music downloads from the internet: An empirical investigation of Israeli high school students' moral attitude and behavior. *Proceedings of the American Society for Information Science and Technology*, 50(1), 1-11.
- Browne, K. D., & Hamilton-Giachritsis, C. (2005). The influence of violent media on children and adolescents: a public-health approach. *The Lancet*, 365(9460), 702-710. Available at:
- Browne, K. D., & Hamilton-Giachritsis, C. (2005). The influence of violent media on children and adolescents: a public-health approach. *The Lancet*, 365(9460), 702-710.
- Browne, K. D., & Hamilton-Giachritsis, C. (2005). The influence of violent media on children and adolescents: a public-health approach. *The Lancet*, 365(9460), 702-710. Available at: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/?term=The+influence+of+violent+media+on+children+and+adolescents%3A+a+public-health+approach>
- Buckingham, D. (2008). *Youth, identity and digital media*. MIT Press.
- Buhler, T., Neustaedter, C., & Hillman, S. (2013, February). How and why teenagers use video chat. In *Proceedings of the 2013 conference on Computer supported cooperative work* (pp. 759-768). ACM.
- Buzzi, M. (2011). What are your children watching on youtube?. In *Advances in New Technologies, Interactive Interfaces and Communicability* (pp. 243-252). Springer Berlin Heidelberg.
- Cai, X., & Zhao, X. (2013). Online advertising on popular children's websites: Structural features and privacy issues. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1510-1518.
- Calvert, S. L., & Wilson, B. J. (Eds.). (2009). *The handbook of children, media and development*. John Wiley & Sons.
- Calvete, E., Orue, I., Estévez, A., Villardón, L., & Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors' profile. *Computers in Human Behavior*, 26(5), 1128-1135.
- Cantor, J. (2000). Media violence. *Journal of adolescent health*, 27(2), 30-34. Available at: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10904203>
- Cardona, M. (2004). High School Paper Group to Take Ads. *Advertising Age*, 75(13).
- Chatfield, A. T., Reddick, C. G., & Brajawidagda, U. (2015, May). Tweeting propaganda, radicalization and recruitment: Islamic state supporters multi-sided twitter networks. In *Proceedings of the 16th Annual International Conference on Digital Government Research* (pp. 239-249). ACM.
- Christodoulou, M. (2012). Pro-anorexia websites pose public health challenge. *Lancet*, 379(9811).
- Clark, L. S. (2011). Parental mediation theory for the digital age. *Communication theory*, 21(4), 323-343.

- Costa, S., (2012) Σχέδιο έκθεσης σχετικά με την προστασία των ανηλίκων στον ψηφιακό κόσμο, Επιτροπή Πολιτισμού και Παιδείας, 2 Απριλίου (PE 486.198v01-00), Available at: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+COMPARL+PE-486.198+01+DOC+PDF+V0//EL&language=EL> [Feb 2016].
- Custers, K., & Van den Bulck, J. (2009). Viewership of pro-anorexia websites in seventh, ninth and eleventh graders. *European Eating Disorders Review*, 17(3), 214-219.
- d'Haenens, L., Vandoninck, S., & Donoso, V. (2013). How to cope and build online resilience. EU Kids Online Network. Saatavissa verkossa: <http://eprints.lse.ac.uk/48115/>(luettu 26.3.2013).
- Delfabbro, P., & King, D. (2011). Adolescent gambling in metropolitan Darwin: Prevalence, correlates and social influences. *Gambling Research: Journal of the National Association for Gambling Studies (Australia)*, 23(1), 3.
- Dewey, C. (2013). Kids are three clicks away from adult content on YouTube, study says. *Washington Post*, 6. Available at: www.washingtonpost.com/business/technology/kids-are-three-clicks-away-from-adult-content-on-youtube-study-says/2013/02/06
- Dey, R., Ding, Y., & Ross, K. W. (2013, October). Profiling high-school students with facebook: how online privacy laws can actually increase minors' risk. In *Proceedings of the 2013 conference on Internet measurement conference* (pp. 405-416). ACM.
- Dey, R., Ding, Y., & Ross, K. W. (2013, October). Profiling high-school students with facebook: how online privacy laws can actually increase minors' risk. In *Proceedings of the 2013 conference on Internet measurement conference* (pp. 405-416). ACM.
- Dreier, M., Tzavela, E., Wölfling, K., Mavromati, F., Duven, E., Karakitsou, C., ... & Sigursteinsdottir, H. (2013). 1653–The development of adaptive and maladaptive patterns of internet use among european adolescents at risk for internet addictive behaviors: a grounded theory inquiry. *European Psychiatry*, 28, 1.
- Dreier, M., Tzavela, E., Wölfling, K., Mavromati, F., Duven, E., Karakitsou, Ch., Macarie, G., Veldhuis, L., Wójcik, S., Halapi, E., Sigursteinsdottir, H., Oliaga, A., Tsitsika, A. (2013). The development of adaptive and maladaptive patterns of Internet use among European adolescents at risk for Internet Addictive Behaviours: A Grounded Theory inquiry. National and Kapodistrian University of Athens (N.K.U.A.), Athens: EU NET ADB. Available at: www.eunetadb.eu.
- Duerager, A., & Livingstone, S. (2012). How can parents support children's internet safety?.EU kids online.
- Dunlop, S. M., More, E., & Romer, D. (2011). Where do youth learn about suicides on the Internet, and what influence does this have on suicidal ideation?. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 52(10), 1073-1080.
- Eurobarometer, F. (2008). Towards a safer use of the Internet for children in the EU—a parents' perspective. European Commission.
- Funk, J. B., Chan, M., Brouwer, J., & Curtiss, K. (2006). A biopsychosocial analysis of the video game-playing experience of children and adults in the United States. *SIMILE: Studies in Media & Information Literacy Education*, 6(3), 79. Available at: <http://www.utpjournals.com/simile/issue23/Funk1.html>
- Gentile, D. A. (2011). The multiple dimensions of video game effects. *Child development perspectives*, 5(2), 75-81.

- Gerpott, T. J., & Thomas, S. (2014). Empirical research on mobile Internet usage: A meta-analysis of the literature. *Telecommunications Policy*, 38(3), 291-310.
- Goh, W. W., Bay, S., & Chen, V. H. H. (2015). Young school children's use of digital devices and parental rules. *Telematics and Informatics*, 32(4), 787-795.
- González, E., & Orgaz, B. (2014). Problematic online experiences among Spanish college students: Associations with Internet use characteristics and clinical symptoms. *Computers in Human Behavior*, 31, 151-158.
- Griffiths, M. D., Davies, M. N., & Chappell, D. (2004). Online computer gaming: a comparison of adolescent and adult gamers. *Journal of adolescence*, 27(1), 87-96.
- Gross, E. F. (2004). Adolescent Internet use: What we expect, what teens report. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 25(6), 633-649.
- Guan, S. S. A., & Subrahmanyam, K. (2009). Youth Internet use: risks and opportunities. *Current opinion in Psychiatry*, 22(4), 351-356. Available at: http://www.cdmc.ucla.edu/KS_Media_biblio_files/Guan%20%26%20Subrahmanyam%202009_1.pdf
- Guilheri, J., Fontan, P., & Andronikof, A. (2015). Les «jeux de non-oxygénation» chez les jeunes collégiens français: résultats d'une étude pilote. *Neuropsychiatrie de l'Enfance et de l'Adolescence*, 63(8), 495-503.
- Hartmann, T., & Klimmt, C. (2006). Gender and computer games: Exploring females' dislikes. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11(4), 910-931.
- Hasebrink, U., Livingstone, S., Haddon, L., & Ólafsson, K. (2009). Comparing children's online opportunities and risks across Europe: cross-national comparisons for EU Kids Online.
- Helsper, E. J., Kalmus, V., Hasebrink, U., Sagvari, B., & De Haan, J. (2013). Country classification: Opportunities, risks, harm and parental mediation.
- Hof, S., & Koops, B. J. (2011). Adolescents and cybercrime: Navigating between freedom and control. *Policy & Internet*, 3(2), 1-28.
- Holloway, D., Green, L., & Livingstone, S. (2013). Zero to eight: Young children and their internet use.
- Hopf, W. H., Huber, G. L., & Weiß, R. H. (2008). Media violence and youth violence: A 2-year longitudinal study. *Journal of Media Psychology*, 20(3), 79-96.
- Hyun, G. J., Han, D. H., Lee, Y. S., Kang, K. D., Yoo, S. K., Chung, U. S., & Renshaw, P. F. (2015). Risk factors associated with online game addiction: a hierarchical model. *Computers in Human Behavior*, 48, 706-713.
- IAB (December 10, 2015), Internet Advertising Revenue Report Shows 23% Increase Year-over-Year NEW YORK, NY (December 10, 2015), Available at: <http://www.iab.com/>
- Jago, R., Fox, K. R., Page, A. S., Brockman, R., & Thompson, J. L. (2010). Parent and child physical activity and sedentary time: do active parents foster active children?. *BMC public health*, 10(1), 1.
- Judge, K., (2014) Senate Report Exposes Dangers of Online Advertising and Malvertising 2014. Available at: <https://blog.comodo.com/malware/senate-report-warns-dangers-online-advertising-malvertising/>

- Karyda, M. (2009). *The Socioeconomic Background of Electronic Crime. Socioeconomic and Legal Implications of Electronic Intrusion*, 1.
- Kay, D., (2010) for Kantar Media, *Illegal File-sharing Pilot Survey Report Prepared, for Ofcom*.
- Keen, E., Georgescu, M., (2014). Ένα Εγχειρίδιο για την καταπολέμηση της ρητορικής μίσους στο διαδίκτυο μέσα από την Εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα. Available at: <https://s3.amazonaws.com/webprofile-ngos/Files/45/%CE%A3%CE%A5%CE%9D%CE%94%CE%95%CE%A3%CE%9C%CE%9F%CE%99.pdf>
- King, D. L., Delfabbro, P. H., Kaptsis, D., & Zwaans, T. (2014). Adolescent simulated gambling via digital and social media: An emerging problem. *Computers in Human Behavior*, 31, 305-313.
- Kloess, J. A., Beech, A. R., & Harkins, L. (2014). Online Child Sexual Exploitation Prevalence, Process, and Offender Characteristics. *Trauma, Violence, & Abuse*, 15(2), 126-139.
- Ko, C. H., Yen, J. Y., Yen, C. F., Chen, C. S., & Chen, C. C. (2012). The association between Internet addiction and psychiatric disorder: a review of the literature. *European Psychiatry*, 27(1), 1-8.
- Kokkevi, A., Stavrou, M., Kanavou, E., Fotiou, A. (2015) *Addictive behaviours in adolescence: Part B. Other addictions. Series of Short Reports: Adolescents, Behaviours & Health. University Mental Health Research Institute. Athens.*
- Kokolakis, S. (2015). Privacy attitudes and privacy behaviour: A review of current research on the privacy paradox phenomenon. *Computers & Security*.
- Kunkel, D., & Canepa, J. (1994). Broadcasters' license renewal claims regarding children's educational programming. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 38(4), 397-416.
- Lapidot-Lefler, N., & Dolev-Cohen, M. (2015). Comparing cyberbullying and school bullying among school students: prevalence, gender, and grade level differences. *Social psychology of education*, 18(1), 1-16.
- Lenhart, A. (2012). *Teens, smartphones & texting. Pew Internet & American Life Project.*
- Lenhart, A. (2015). *Teens, Social Media & Technology Overview Pew Internet & American Life Project.* Available at: <http://www.pewinternet.org/2015/04/09/teens-social-media-technology-2015/#fn-13190-1>
- Lenhart, A., & Madden, M. (2007). *Teens, Privacy & Online Social Networks. Pew Internet & American Life Project. Washington, DC.* Available at: <http://www.pewinternet.org/2007/04/18/teens-privacy-and-online-social-networks/>
- Li, Y., Zhang, X., Lu, F., Zhang, Q., & Wang, Y. (2014). Internet addiction among elementary and middle school students in China: a nationally representative sample study. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 17(2), 111-116.
- Liau, A. K., Khoo, A., & Ang, P. H. (2008). Parental awareness and monitoring of adolescent internet use. *Current Psychology*, 27(4), 217-233.
- Lin, W. Y., Zhang, X., Jung, J. Y., & Kim, Y. C. (2013). From the wired to wireless generation? Investigating teens' Internet use through the mobile phone. *Telecommunications Policy*, 37(8), 651-661.
- Livingstone, S., & Bober, M. (2004). *UK Children Go Online: Surveying the experiences of young people and their parents.*

- Livingstone, S., & Bulger, M. (2014). A global research agenda for children's rights in the digital age. *Journal of Children and Media*, 8(4), 317-335.
- Livingstone, S., & Haddon, L. (2008). Risky experiences for children online: Charting European research on children and the internet. *Children & Society*, 22(4), 314-323.
- Livingstone, S., & Haddon, L. (2008). Risky experiences for children online: Charting European research on children and the internet. *Children & Society*, 22(4), 314-323.
- Livingstone, S., and Haddon, L., (2009). *Kids online: opportunities and risks for children*. The Policy Press, Bristol, UK, 1-6.
- Livingstone, S., Görzig, A., & Ólafsson, K. (2011). Disadvantaged children and online risk. Available at: <http://eprints.lse.ac.uk/39385/>
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., and Ólafsson, K., with members of the EU Kids Online network Risks and safety on the internet 2012. Available at: [http://www.lse.ac.uk/media%40lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20\(2009-11\)/EUKidsOnlineIIReports/D4FullFindings.pdf](http://www.lse.ac.uk/media%40lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20(2009-11)/EUKidsOnlineIIReports/D4FullFindings.pdf)
- Livingstone, S., Kirwil, L., Ponte, C., & Staksrud, E. (2013). In their own words: what bothers children online? with the EU Kids Online Network. LSE London: EU Kids On-line. Available at: [http://eprints.lse.ac.uk/48357/1/In%20their%20own%20words%20\(Isero\).pdf](http://eprints.lse.ac.uk/48357/1/In%20their%20own%20words%20(Isero).pdf)
- Livingstone, S., Mascheroni, G., Dreier, M., Chaudron, S., & Lagae, K. (2015). How parents of young children manage digital devices at home: The role of income, education and parental style. *EU Kids Online*, (A), 1-25.
- Livingstone, S., Mascheroni, G., Ólafsson, K., & Haddon, L. (2014). Children's online risks and opportunities: Comparative findings from EU Kids Online and Net Children Go Mobile.
- Livingstone, S., Ólafsson, K., O'Neill, B., & Donoso, V. (2012). Towards a better internet for children. *Age*, 9(12), 13-16.
- Luckerson, V. (2013). What the Library of Congress Plans to Do With All Your Tweets. In *Time*. Recuperado de <http://business.time.com/2013/02/25/what-the-library-of-congress-plans-to-do-with-allyour-tweets/#ixzz2MyXQX6N3>. Available at: <http://business.time.com/2013/02/25/what-the-library-of-congress-plans-to-dowith-all-your-tweets/>
- Lwin, M. O., Stanaland, A. J., & Miyazaki, A. D. (2008). Protecting children's privacy online: How parental mediation strategies affect website safeguard effectiveness. *Journal of Retailing*, 84(2), 205-217.
- Macarie, G. F., Ștefănescu, C., Tebeanu, A. V., & Chele, G. E. (2012). Characteristics of computer and Internet use among adolescents in Iasi County. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 33, 835-839.
- Madden, M., Lenhart, A., Duggan, M., Cortesi, S., & Gasser, U. (2013). *Teens and technology 2013*. Washington, DC: Pew Internet & American Life Project.
- Madden, M., Lenhart, A., Duggan, M., Cortesi, S., & Gasser, U. (2013). *Teens and technology 2013*. Washington, DC: Pew Internet & American Life Project.
- Makri-Botsari, E., & Karagianni, G. (2014). Cyberbullying in Greek adolescents: The role of parents. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116, 3241-3253.
- Mascheroni, G., & Ólafsson, K. (2014). *Net children go mobile: risks and opportunities*. Available at: https://mediawijs.be/sites/default/files/artikels/bestanden/ncgm_report_full_findings_europe.pdf

- Matyjas, B. (2015). Mass Media and Children. *Globality in Everyday Life. Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 2898-2904.
- Mazzarella, S. R. (2007). *20 questions about youth & the media*. Peter Lang.
- McManus, M. (1986). *Final report of the Attorney General's Commission on Pornography*. Nashville: Rytledge Hill Pres.
- Mitchell, K. J., Jones, L. M., Finkelhor, D., & Wolak, J. (2013). Understanding the decline in unwanted online sexual solicitations for US youth 2000–2010: Findings from three Youth Internet Safety Surveys. *Child abuse & neglect*, 37(12), 1225-1236.
- Mitchell, K. J., Wells, M., Priebe, G., & Ybarra, M. L. (2014). Exposure to websites that encourage self-harm and suicide: Prevalence rates and association with actual thoughts of self-harm and thoughts of suicide in the United States. *Journal of adolescence*, 37(8), 1335-1344.
- Montgomery, K. C., & Chester, J. (2009). Interactive food and beverage marketing: targeting adolescents in the digital age. *Journal of Adolescent Health*, 45(3), S18-S29.
- Morris, A., & Katzman, D. (2003). The impact of the media on eating disorders in children and adolescents. *Paediatrics and Child Health*, 8, 287-292.
- Nitschke, J., (2013). Investigation of the incidence of online gambling in adolescents in Ballarat, and attitudes to and awareness of problem gambling in adolescents Final Report December 2013. Available at: <https://bchc.org.au/documents/OnlineGamblingFinalReport.pdf> [Nov. 2015]
- Nosko, A., Wood, E., & Molema, S. (2010). All about me: Disclosure in online social networking profiles: The case of FACEBOOK. *Computers in Human Behavior*, 26(3), 406-418.
- Ofcom Children and Parents: Media Use and Attitudes Report (Oct 2014). Available at: <http://stakeholders.ofcom.org.uk/market-data-research/other/research-publications/childrens/children-parents-oct-14/>
- Ofcom, (2014). Children's Media Use and Attitudes Report. Available at: http://stakeholders.ofcom.org.uk/binaries/research/media-literacy/media-use-attitudes-14/Childrens_2014_Report.pdf [feb 2016].
- Ofcom, (2014). Children's online behaviour: issues of risk and trust. Qualitative research. Available at: <http://stakeholders.ofcom.org.uk/binaries/research/research-publications/childrens/report.pdf> [feb 2016].
- Office of the attorney general "Illegal Downloads: What Parents Should Know" Available at: <http://www.ago.state.ms.us/wp-content/uploads/2013/08/Illegal-Downloads-What-a-Parent-Should-Know.pdf>
- Oksanen, A., Garcia, D., Sirola, A., Näsi, M., Kaakinen, M., Keipi, T., & Räsänen, P. (2015). Pro-Anorexia and Anti-Pro-Anorexia Videos on YouTube: Sentiment Analysis of User Responses. *Journal of medical Internet research*, 17(11).
- Oktan, V. (2015). An investigation of problematic internet use among adolescents in terms of self-injurious and risk-taking behavior. *Children and youth services review*, 52, 63-67.
- Olson, C. K., Kutner, L. A., Warner, D. E., Almerigi, J. B., Baer, L., Nicholi, A. M., & Beresin, E. V. (2007). Factors correlated with violent video game use by adolescent boys and girls. *Journal of adolescent health*, 41(1), 77-83.
- Omar, S. Z., Daud, A., Hassan, M. S., Bolong, J., & Teimmouri, M. (2014). Children internet usage: opportunities for self development. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 155, 75-80. Available at: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814057255>

- Omara, S. Z., Dauda, A., Hassana, M. S., Bolonga, J., & Teimmouria, M. (2014). Children internet usage: opportunities for self development. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 155, 75-80.
- Owens, E. W., Behun, R. J., Manning, J. C., & Reid, R. C. (2012). The impact of Internet pornography on adolescents: A review of the research. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 19(1-2), 99-122. Available at: [http://www.psych.utoronto.ca/users/tafarodi/psy427/articles/Owens%20et%20al.%20\(2012\).pdf](http://www.psych.utoronto.ca/users/tafarodi/psy427/articles/Owens%20et%20al.%20(2012).pdf)
- Peroutsi, A., & Gonidakis, F. (2010). [Eating disorders and mass media]. *Psychiatrike= Psychiatriki*, 22(3), 231-239.
- Price, S., Jewitt, C., & Crescenzi, L. (2015). The role of iPads in pre-school children's mark making development. *Computers & Education*, 87, 131-141.
- Quayle, E., & Taylor, M. (2011). Social networking as a nexus for engagement and exploitation of young people. *Information security technical report*, 16(2), 44-50.
- Radesky, J. S., Schumacher, J., & Zuckerman, B. (2015). Mobile and interactive media use by young children: The good, the bad, and the unknown. *Pediatrics*, 135(1), 1-3.
- Recommendation of the OECD Council (2012). The protection of children online Report on risks faced by children online and policies to protect them. Available at: http://www.oecd.org/sti/ieconomy/childrenonline_with_cover.pdf
- Rideout, V. (2007). *Parents, Children & Media: A Kaiser Family Foundation Survey*. Henry J. Kaiser Family Foundation.
- Ringrose, J., Gill, R., Livingstone, S., & Harvey, L. (2012). A qualitative study of children, young people and 'sexting': a report prepared for the NSPCC.
- Rodgers, R. F., Skowron, S., & Chabrol, H. (2012). Disordered eating and group membership among members of a pro-anorexic online community. *European Eating Disorders Review*, 20(1), 9-12.
- Rouleau, C. R., & von Ranson, K. M. (2011). Potential risks of pro-eating disorder websites. *Clinical psychology review*, 31(4), 525-531.
- Runfola, C. D., Thornton, L. M., Pisetsky, E. M., Bulik, C. M., & Birgegård, A. (2014). Self-image and suicide in a Swedish national eating disorders clinical register. *Comprehensive psychiatry*, 55(3), 439-449.
- Schaffer, E., 2007. "Should We Be Concerned about Media Violence?" in Sharon Mazzarella (ed.) *20 Questions about Youth and the Media*. New York: Peter Lang. (pp. 117-134)
- Schor, J. (2004). *Born to buy: The commercialized child and the new consumer culture*. Simon and Schuster.
- Schrock, A., and danah boyd Berkman Center for Internet & Society Harvard University, (2008) *Online Threats to Youth: Solicitation, Harassment, and Problematic Content*. Available at: <http://www.danah.org/papers/ISTTF-RABLitReview.pdf>
- SCIFO, B., Stald, G., Green, L., Barbovski, M., HADDON, L., MASCHERONI, G., ... & TSALIKI, L. (2014). Online on the mobile: Internet use on smartphones and associated risks among youth in Europe.
- Sivek, S. C. (2013). Packaging inspiration: Al Qaeda's digital magazine Inspire in the self-radicalization process.

- Škařupová, K., Ólafsson, K., & Blinka, L. (2015). Excessive Internet Use and its association with negative experiences: Quasi-validation of a short scale in 25 European countries. *Computers in Human Behavior*, 53, 118-123.
- Slavtcheva-Petkova, V., Nash, V. J., & Bulger, M. (2015). Evidence on the extent of harms experienced by children as a result of online risks: implications for policy and research. *Information, Communication & Society*, 18(1), 48-62.
- Sonck, N., Livingstone, S., Kuiper, E., & de Haan, J. (2011). *Digital literacy and safety skills*. London: EU Kids Online, London School of Economics and Political Science.
- Spielhofer, T. (2010). *Children's Online Risks and Safety: A Review of the Available Evidence*. National Foundation for Educational Research.
- Staksrud, E., & Livingstone, S. (2009). Children and online risk: Powerless victims or resourceful participants?. *Information, Communication & Society*, 12(3), 364-387.
- Stauffer, S. M. (2014). The dangers of unlimited access: Fiction, the Internet and the social construction of childhood. *Library & Information Science Research*, 36(3), 154-162.
- Steel, E., & Fowler, G. A. (2010). Facebook in Privacy Breach. *The Wall Street Journal*, Available at: <http://www.wsj.com/articles/SB10001424052702304772804575558484075236968>
- Subrahmanyam, K., & Lin, G. (2007). Adolescents on the net: Internet use and well-being. *Adolescence*, 42(168), 659.
- Sydney, J., & Fox, S. (2009). *Generations Online in 2009*. PEW Internet & American Life Project.
- Talves, K., & Kalmus, V. (2015). Gendered mediation of children's internet use: A keyhole for looking into changing socialization practices. *Cyberpsychology Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 9(1).
- Thornton, T. N., Craft, C. A., Dahlberg, L. L., Lynch, B. S., & Baer, K. (2000). *Best practices of youth violence prevention: a sourcebook for community action*. Available at: <http://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/chapter2b-a.pdf>
- Tsaliki, L., Chronaki, D., & Ólafsson, K. (2014). Experiences with sexual content: What we know from the research so far. Available at: <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20III/Reports/SexualContent.pdf>
- Tsitsika, A. K., Tzavela, E. C., Janikian, M., Ólafsson, K., Iordache, A., Schoenmakers, T. M., ... & Richardson, C. (2014). Online social networking in adolescence: patterns of use in six European countries and links with psychosocial functioning. *Journal of Adolescent Health*, 55(1), 141-147.
- Tsitsika, A., Janikian, M., Wójcik, S., Makaruk, K., Tzavela, E., Tzavara, C., ... & Richardson, C. (2015). Cyberbullying victimization prevalence and associations with internalizing and externalizing problems among adolescents in six European countries. *Computers in Human Behavior*, 51, 1-7.
- Valcke, M., De Wever, B., Van Keer, H., & Schellens, T. (2011). Long-term study of safe Internet use of young children. *Computers & Education*, 57(1), 1292-1305.
- Vandoninck, S., & d'Haenens, L. (2015). Children's online coping strategies: Rethinking coping typologies in a risk-specific approach. *Journal of adolescence*, 45, 225-236.

- Vincent, J. (2015). Mobile opportunities: Exploring positive mobile opportunities for European children.
- Wallenius, M., & Punamäki, R. L. (2008). Digital game violence and direct aggression in adolescence: A longitudinal study of the roles of sex, age, and parent-child communication. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29(4), 286-294.
- Wartella, E., Rideout, V., Lauricella, A. R., & Connell, S. (2013). Parenting in the age of digital technology. Report for the Center on Media and Human Development School of Communication Northwestern University.
- Whitlock, J. L., Powers, J. L., & Eckenrode, J. (2006). The virtual cutting edge: the internet and adolescent self-injury. *Developmental psychology*, 42(3), 407.
- Wilson, B. J. (2008). Media and children's aggression, fear, and altruism. *The future of children*, 18(1), 87-118.
- Wolak, J., Finkelhor, D., Mitchell, K. J., & Ybarra, M. L. (2008). Online "predators" and their victims: myths, realities, and implications for prevention and treatment. *American Psychologist*, 63(2), 111.
- Ybarra, M. L., Diener-West, M., Markow, D., Leaf, P. J., Hamburger, M., & Boxer, P. (2008). Linkages between internet and other media violence with seriously violent behavior by youth. *Pediatrics*, 122(5), 929-937.
- Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Finkelhor, D., & Wolak, J. (2007). Internet prevention messages: Targeting the right online behaviors. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 161(2), 138-145.
- Youn, S. (2009). Determinants of online privacy concern and its influence on privacy protection behaviors among young adolescents. *Journal of Consumer Affairs*, 43(3), 389-418.
- Young, K.S., (2015). The evolution of Internet addiction, *Addictive Behaviors*. Available at: <http://dx.doi.org/10.1016/j.addbeh.2015.05.016>
- Yusuf, S., Osman, M. N., Hassan, M. S. H., & Teimoury, M. (2014). Parents' Influence on Children's Online Usage. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 155, 81-86.

Ελληνική

- Kokkinos, C. M., & Antoniadou, N. (2013). Κυβερνο-εκφοβισμός και κυβερνο-θυματοποίηση σε παιδιά και εφήβους: Συχνότητα εμφάνισης και παράγοντες επικινδυνότητας. *Προσχολική & Σχολική Εκπαίδευση*, 1, 138-169.
- «Analytical report Publication» της Ευρωπαϊκής Κομισιόν (2008).
- EU kids online. Οι κίνδυνοι των νέων τεχνολογιών για τα παιδιά: ένας απολογισμός από τις χώρες της Ευρώπης. Available at: <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/ParticipatingCountries/PDFs/EL-Kindini.pdf> [Feb 2016].
- FRA EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS (2013). Ρατσισμός, διακρίσεις, μισαλλοδοξία και εξτρεμισμός. Διδάγματα από εμπειρίες σε Ελλάδα και Ουγγαρία Available at: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2013-thematic-situation-report-3_el.pdf <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2013/EL/1-2013-941-EL-F1-1.Pdf> [Feb. 2016].

Kron, F., Σοφός, Α., Η ανάπτυξη ως έννοια κλειδί για την προστασία της παιδικής ηλικίας και των νέων στα Περιβάλλοντα των Μέσων, Παιδαγωγικές Διαστάσεις των Νέων Μέσων. Ενίσχυση Μιντιακού Γραμματισμού και Ικανότητας για ένα Ασφαλές Διαδίκτυο Αθήνα: Γρήγορης, 41-62.

L 348/118 EL Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 24.12.2008.

Liz, P., (2012). Διαφήμιση παιδιά και νέοι, Γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής «Ένα πλαίσιο για τη διαφήμιση που απευθύνεται σε παιδιά και νέους» Βρυξέλλες, 18 Σεπτεμβρίου 2012 Available at: https://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=9&ved=0CEwQFjAIAhUK_EwjQqNHLx5LJAhXMXBQKHbFQCI4&url=https%3A%2F%2Fwebapi.eesc.europa.eu%2Fdocumentsanonymous%2Fces138-2012_00_00_tra_ac_el.doc&usg=AFQjCNFXOrumiIbXPdilhRkBxwN18GM_w&sig2=1uzmVc8oYm07WXbqPTym5g

UNICEF, (2010). Η Ασφάλεια των Παιδιών στον Κυβερνοχώρο Παγκόσμιες προκλήσεις και στρατηγικές, Σύμφωνα με την Ελληνική Εθνική Επιτροπή. Available at: https://www.unicef.gr/uploads/filemanager/PDF/info/child_safety_online_GR.pdf

Αθανασοπούλου, Ε., (2013) Σεξουαλική κακοποίηση. Χρήσιμες πληροφορίες για εκπαιδευτικούς Available at: http://www.diapolis.auth.gr/diapolis_files/drasi6/a9.pdf [Feb 2016].

ΕΠΙΨΥ, (2014) .Εξαρτητικές συμπεριφορές στην εφηβεία. Μέρος Β. Άλλες εξαρτήσεις. Available at: http://www.epipsi.gr/Tekmiriosi/epid/Epidimiologikes_erevnes/PDF/HBSC2014GR_04_exartiseis_B.pdf

ΕΠΙΨΥ, (2014). Πανελλήνια έρευνα για τις συμπεριφορές που συνδέονται με την υγεία των εφήβων μαθητών – HBSC/WHO. Available at: http://www.epipsi.gr/Tekmiriosi/epid/Epidimiologikes_erevnes/hbscgr.php

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, (2014). Πρόληψη της ριζοσπαστικοποίησης που οδηγεί στην τρομοκρατία και στον βίαιο εξτρεμισμό. Ενίσχυση της ενωσιακής απόκρισης, Βρυξέλλες, 15.1.2014 COM(2013) 941 final Available at:

Εφημερίς Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, τεύχος πρώτο, αρ. φύλλου 248, 2002.

Εφημερίς Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, τεύχος πρώτο, αρ. Φύλλου 191, 10 Σεπτεμβρίου 2014.

Ισμαηλίδου, Ε., (2012). «Cyberbullying» και «sexting» απειλούν τα παιδιά στο Διαδίκτυο., Διαδ. τόπος ΤΟ ΒΗΜΑ, 2012. Available at: <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=438760> [Feb 2016].

Κάκια, Ν., Ψυχίατρος, Ε. Υ. Τ. Α. Ε., & ΨΝΘ, Ι. (2013). Παθολογική χρήση του διαδικτύου: ο έφηβος και το διαδίκτυο, ψυχικές Διαταραχές και " εθισμός" στο διαδίκτυο, ο ρόλος του γονέα. Available at: <http://www.qualityinhealth.gr/index.php/arthra/katigories-arthrwn/item/103-pathologiki-xrisi-diadiktyou-kakia-nikolaou> [Feb 2016].

Καμαριώτης, Θ., (2013) Ηλεκτρονικός εκφοβισμός: Αξιολόγηση και πρόληψη του φαινομένου μεταξύ μαθητών και μαθητριών γυμνασίου. Available at: <http://ikee.lib.auth.gr/record/133815?ln=el> [Feb 2016].

Καραπέτσας, Α., Φώτης, Α., Ζυγούρης, Ν., (2012). Νέοι και εθισμός στο διαδίκτυο: Ερευνητική προσέγγιση συχνότητας του φαινομένου. εγκέφαλος 49, 67-72. Available at: <http://www.encephalos.gr/pdf/49-3-02g.pdf>

Κάτσικας, Σ., Γκρίτζαλης, Δ., & Γκρίτζαλης, Σ. (2004). Ασφάλεια πληροφοριακών συστημάτων. Αθήνα: Εκδόσεις Νέων Τεχνολογιών, 322.

[Κλημεντοπούλου, Α. \(2011\). Έφηβοι και Αυτοτραυματισμοί. Παιδιατρική Θεραπευτική Ενημέρωση, 151-157.](#)

Κοκκέβη Α., Ξανθάκη Μ., Φωτίου Α., Καναβού Ε. (2010) Χρήση Η/Υ και ίντερνετ από τους εφήβους, Έφηβοι, Συμπεριφορές και υγεία, Πανελλίνια έρευνα στους μαθητές, Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγείας (ΕΠΨΥ), Available at: http://www.epipsi.gr/pdf/2011/08_HBSC_2010_EIPSI_2012.pdf

Κοκκέβη Α., Σταύρου Μ., Καναβού Ε., Φωτίου Α. (2015). Εξαρτητικές συμπεριφορές στην εφηβεία: Μέρος Β. Άλλες εξαρτήσεις. Σειρά θεματικών τευχών: Έφηβοι, Συμπεριφορές & Υγεία. Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής. Available at: http://www.epipsi.gr/Tekmiriosi/epid/Epidimiologikes_erevnes/PDF/HBSC2014GR_04_exartiseis_B.pdf [Feb 2016].

Λαζαράτου, Ε., Αναγνωστόπουλος, Δ., Παλαιολόγου, Α., (2014). Η παθολογική ενασχόληση με τα τυχερά παιχνίδια στην εφηβεία. Available at: <http://www.mednet.gr/archives/2014-5/pdf/570.pdf> [Feb 2016].

Μακρή-Μπότσαρη, Ε., (2008) Σύγχρονα προβλήματα εφηβείας, παιδαγωγική επιμόρφωση εκπαιδευτικών του ΟΑΕΔ.

Μακροβασίλης, Α., (2007). Αθέμιτο και παράνομο περιεχόμενο στο διαδίκτυο: τεχνικά και νομικά ζητήματα. μελέτη περίπτωσης πανελληνίου σχολικού δικτύου. Διπλωματική εργασία. Available at: <http://www.srcosmos.gr/srcosmos/showpub.aspx?aa=9548> [Feb 2016].

Μαρούδας, Γ., (2012) Το ζήτημα της πειρατείας στο ίντερνετ. Ένωση σεναριογράφων Ελλάδας

Μιχαηλίδου, Ε., (2013). Το 14% των ανηλίκων έχει εκτεθεί σε διαδικτυακό πορνογραφικό υλικό. Διαδ. τόπος ΤΟ ΒΗΜΑ, 2012. Available at: <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=504595>

Μπελεγρίνος, Σ., Ζάχαρης, Θ., Φραδέλος, Ε. (2014). Η αυτοκτονία ως κοινωνικό και ψυχολογικό φαινόμενο, Επιστημονικά Χρονικά, 19(4): 370-379.

Νικηφόρου, Σ., (2013). Διαδικτυακή Διαφήμιση: Η άποψη των καταναλωτών του Ν. Ηρακλείου. Available at: <http://nefeli.lib.teicrete.gr/browse/sdo/ba/2013/NikiforouStavroula/attached-document-1387789302-662685-30387/NikiforouStavroula2013.pdf>

Παπαδοπούλου Σ., (2009), διαδικτυακή διαφήμιση: η διαφημιστική ιστοσελίδα η προβολή και η προώθηση της μέσα από τις μηχανές αναζήτησης, η περίπτωση της Google, μελέτες περιπτώσεων, Πτυχιακή Εργασία, Τμήμα Εμπορίας και Διαφήμισης του ΑΤΕΙ Θεσσαλονίκης, Available at: <http://eureka.lib.teithe.gr:8080/bitstream/handle/10184/2110/Papadopoulou%20S.%20%5BMain%5D.pdf?sequence=1> [Feb 2016].

Συκιάτου, Α. (2015). Το Διαδίκτυο ως σύγχρονο όχημα θυματοποίησης, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, 235. (Περίληψη) Available at: <http://ereger.gr> [Feb. 2016].

Τουλούπης, Θ., Αθανασιάδου, Χ., (2014), Η ριψοκίνδυνη χρήση της νέας τεχνολογίας μεταξύ μαθητών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης 2014. Hellenic Journal of Psychology, Vol. 11 pp. 83-110

Τσαλίκη, Λ., (2013). EU KIDS ONLINE II: ασφάλεια και κίνδυνοι στο διαδίκτυο – η ευρωπαϊκή εμπειρία. Available at: http://www2.media.uoa.gr/people/tsaliki/wp-content/uploads/2013/09/Tsaliki_EU_Kids_Online_II.pdf [Feb 2016].

Τσαλίκη, Λ., Χρονάκη Δ., Κοντογιάννη, Δ., παιδιά και διαδίκτυο στην Ελλάδα, 2012, Available at: <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/ParticipatingCountries/PDFs/EL-Greek-Kids-Online.pdf> [feb 2016].

Τσίτσικα, Α., Τζαβέλα, Ε., Μαυρομάτη, Φ. (2012) Σύμπραξη Ευρωπαϊκών Χωρών και Διαδίκτυο και Συμπεριφορές Εξάρτησης: Μελέτη σε Ευρωπαίους Εφήβους (EU NET ADB Consortium) Available at: http://kids-in-action.gr/pdfs/GREEK_EU-NET_Final.pdf [Feb 2016].

Τσίτσικα, Α., (2011). Θέματα ασφάλειας του διαδικτύου για παιδιά και εφήβους. Available at: <http://youth-health.gr/thematikes-enotites/genika-gia-tin-efibeia/themata-asfaleias-tou-diadiktuou-gia-paidia-kai-efibous#.VpgtWCqLShe>

Τσίτσικα, Α., Εθισμός στο διαδίκτυο: τι συμβαίνει στην εφηβεία; Available at: http://www.saferinternet.gr/files/Artemis_Tsitsika_SID2010.pdf [feb 2016].

Χατζηγεωργίου Χ., (2004). Ψυχογενής Ανορεξία Ψυχογενής Βουλμία. Ανασκόπηση των τελευταίων επιστημονικών δεδομένων, Παιδιατρική Ενημέρωση, 2004; 8: 12-18.

Διαδικτυακές πηγές

CONSUMER SECURITY RISKS SURVEY 2014: MULTI-DEVICE THREATS IN A MULTI-DEVICE WORLD, Kaspersky lab. Available at:

http://media.kaspersky.com/en/kaspersky_lab_consumer_security_risks_survey_2014_eng.pdf [Accessed 8 March 2016].

Are Your Children Ready for the Internet's Advertising Onslaught? Available at:

<http://www.webroot.com/us/en/home/resources/tips/digital-family-life/are-your-children-ready-for-the-internets-advertising-onslaught> [Accessed 8 February 2016].

Caught in the Web: Online Advertising Targets Kids. Available at:

http://www.educationworld.com/a_lesson/lesson/lesson158.shtml [Accessed 3 March 2016].

http://e-yliko.minedu.gov.gr/pc_use/publish/html/v_lapsen_oikeudet.htm#link2

[Accessed 3 February 2016].

http://www.asa.org.uk/asa/codes/cap_code/showcode.htm?clause_id=1731

American Psychological Association. Available at: <http://www.apa.org/pubs/info/reports/advertising-children.aspx> [Accessed 2 February 2016].

The Annenberg Public Policy Center of the University of Pennsylvania. Available at: <http://www.annenbergpublicpolicycenter.org/> [Accessed 2 January 2015].

Guardian News and Media. Available at: <http://www.theguardian.com/sustainable-business/digital-online-advertising-children-privacy> [Accessed 2 February 2016].

<http://www.digitalplan.gov.gr/resource-api/dipla/contentObject/EYRVPAIKH-STRATHGIKH-GIA-TO-DIADIKTYO-PROSARMOSMENO-STA-PAIDIA/content> [Accessed 14 January 2015].

<http://www.saferinternet.gr/mob/index.php?childobjId=Category117&parentobjId=Page2&OK=OK&objId=Category37> [Accessed 5 January 2015].

Statista. Available at: <http://www.statista.com/statistics/377701/household-internet-access-in-greece> [Accessed 3 March 2016].

Συνήγορος του παιδιού. Available at: <http://www.0-18.gr/> [Accessed 2 February 2016].

Δελτίο τύπου, Υπουργείο οικονομίας και οικονομικών, Γενική Γραμματεία Εθνικής Στατιστικής υπηρεσίας της Ελλάδος, 2007. Available at:

http://www.infosociety.gr/infosoc/elGR/grafeiotypou/news/infosoc_news/news_greek/statistics_16-02-2007.htm [Accessed 2 December 2015].

Media Research, Inc., Available at: www.magazine.org/content/fies/teenprofile04.pdf, [October 9, 2007].

Ofcom. Available at: <http://consumers.ofcom.org.uk/news/digital-natives-often-lack-digital-nous/> [Accessed 3 March 2016].

Skai.gr. Available at: <http://www.skai.gr/news/technology/article/247811/to-diadiktuo-kai-i-krisi-piges-tis-ritorikis-misous/#ixzz41Oh1eALG> [Accessed 20 February 2016].

safeLine.gr. Available at: <http://www.safeline.gr/nomothesia/nomiko-plaisio> [Accessed 19 February 2016].

internet-safety.sch.gr. Παιδική πορνογραφία και διαδίκτυο. Available at: <http://internet-safety.sch.gr/index.php/ekp/171-chprn> [Accessed 8 February 2016].

astynomia.gr. Available at: http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=1414 [Accessed 1 February 2016]